

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Østjydske Hjemstavn

1956

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HARRY BBIX

Andelsbanken udfører Bankforretninger af enhver Art.

Andelsbanken betjener Kunder fra alle Erhverv. –
Enhver - Andelshaver som Ikke-Andels-
haver - kan nyde godt af Bankens
sunde Forretningsgang.

Andelsbanken er alene oprettet for at tjene Kundernes
Interesser.

Andelsbankens Andelskapital og Reserver
– ialt 72 MILLIONER KRONER –
tjener til Sikkerhed for Indskyderne.

Andelsbankens Afdeling i Skanderborg har Kontorer
i Gl. Ry - Hørning - Ry og Stilling.

Spare- og Laanekassen

for Skanderborg By
og Omegn.

Byens ældste Pengeinstitut.
Stiftet 1856.

Telefon 37

Kontortid 10–12³⁰ og 13³⁰–15³⁰
Lørdag 10–13

Landbosparekassen i Horsens

Telefon 1112

2 Linier

Postkonto 16890

Kontortid 9³⁰–12³⁰ og 14³⁰–16³⁰

*

Kontor i Hovedgaard

Tirsdag og Fredag Kl. 14–16

Telefon 55

ØSTJYDSK HJEMSTAVN

1956

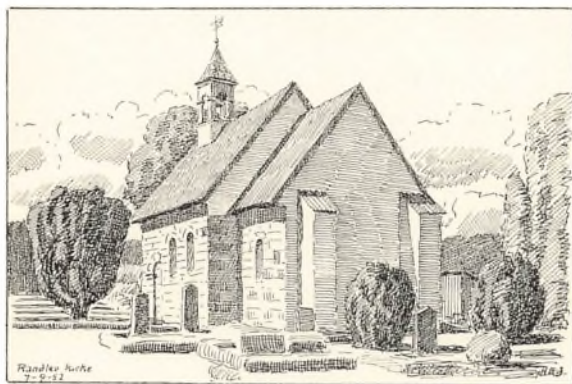
Østjydske Hjemstavne

REDIGERET AF

N. P. ØSTERGAARD

UNDER MEDVIRKNING AF ET UDVALG

21. AARGANG

1956

SKANDERBORG AMTSBOGTRYKKERI
HARRY BRIX

REDAKTØR: N. P. ØSTERGAARD
REDAKTIONSUDVALG:
AAGE BREDSTED - K. THORUP

Udsigt over Bjarup Mose og Vejen langs Bakkeskrænterne.

Vandring i østjydske Egne.

Tekst og Tegninger af H. E. Jensen.

AD LANDEVEJEN kommer man let til Laasby Korsvej, og her tager vi Vejen mod Nord. Den er ikke særlig indbydende; men den holder mere end den lover; thi saa snart man har overstaaet Rækken af lidt ældre Huse og helt nye Villaer, er man ved Laasby, der præsenterer sig ligefrem flot med det smukke Indkig mellem Vejtræerne til højre og de høje Kastanier i Vestergaardens Have til venstre — skønnest i den Tid, disse sidste blomstrer. Og naar man saa kommer til Kroen, kan man nyde Synet af en pæn, dansk Landsby. Bebyggelsen foran den højtliggende Kirke med Rytterspiret er ganske vist ikke stilfuld, hverken i gammel eller ny Betydning; men den trekantede Plads, som den omgiver, ser alligevel interessant ud, især Husrækken til venstre i Forlængelse af Kroen, hvor Bageriet med den høje Skorsten gør sig bemærket. Meget er der ikke af gamle Huse og Gaarde; men Husene er tilpas patinerede.

Et Besøg i Kirken vil lønne sig, hvis man har Tid, selv om dens Rum saa sandelig ikke er stærkt dragende, hverken m. H. t. Proportioner eller Udstyr; i Vaabenhuset er der romansk Stenhuggerarbejde, og der er mere af det i Korbuens brandmærkede Kvadre og især i den store, pragtfulde Granitdøbefont. Og saa er der godt Billedskærerarbejde i den for nylig restaurerede Altertavle med Helgenfigurerne. Udenfor kan vi paa Muren til venstre for Vaabenhuset bemærke en Mindetavle over Familien Lange, som har ejet Kalbygaard, og maaske genkalder man sig i Tankerne Thor Langes Digt »Ved Laasby Kirke«. Senere hen paa vor Vandring faar vi endnu en Hilsen fra ham.

Vi fortsætter forbi den gamle Skole, som nu beboes af Smeden, og staar, som Herkules, ved Skillevejen. Men vi er ikke i Tvivl. Saa snart vi har læst Verset paa Genforeningsstenen i Vejgafflen, tager vi Vejen til venstre, idet vi lige kaster et Blik op til det store, smukke Egetræ foran det højtliggende hvide Hus paa Skrænten, og et Øjeblik efter er vi midt i Herlighederne.

Vejen (Sorringvejen) er til Dels gravet ind i Skraaningerne af den smukke Dal, hvorigennem en Bæk slynger sig, og derved er dannet ret høje Skrænter, der pletvis er bevokset med Træer og Krat. Vejkanterne har høje, smukke Asketræer, der — om vi kan høre det — staar og nynner paa de kendte Verslinier »— skynd dig, kom! om føje Aar — —!« Ja, enkelte af dem er allerede fældet, men Nedsablingen ser ud til at være gaet i Staa, og man synes, den

Vejsvinget med Udsigt ned mod Ulsbjergkrog.

burde forbydes, da Vejen ikke mere er af de stærkt befærdede. Man tænker med Gysen paa, hvad Vejvæsenet her kan faa paa sin Samvittighed, hvis Vejen alligevel skal reguleres, hvad der har vist sig visse Tegn til. Bl. a. derfor disse Linier og Billeder.

Skønnest er vel Synet i det første Sving af Vejen, hvor vi pludselig ser hele Dalstrøget for os med Vejens smukke Sling under Skrænterne og med Toustrup Sønderkov i Baggrunden. Mage til Vejbillede vil man sjældent se.

Dalen falder ud i Lyngbygaardsaadalen, der her kaldes Langdalen, og paa dette Sted, som kaldes Ulsbjergkrog, ligger et lille venligt Hus, der bærer Stedets Navn paa Gavlen, dog med et indføjte f, der vist egentlig burde fjernes. Staa stille her lidt og nyd ikke alene Husets yndige Beliggenhed, men ogsaa de Tegn, det bærer paa Beboernes Glæde over at være en saadan Plet betroet. Huset faar mig altid til at tænke paa Kaalunds Digt om Konen ved Ledet i Frederiksdal — uden direkte Sammenligning iøvrigt.

Vejen fører nu tværs over Langdalen, og fra denne Dæmning ser vi til højre Toustrup Sønderkov og Engene med den store Tørvegrav og Aaens Slynnginger, der desværre nu er rettet en Del ud, og til venstre de pragtfulde

Dallerup Bakker med de sjældent fine Profiler, og i Baggrunden Kalbygaard Skov. — Vi, som bor her, kan ofte, efter en Udflugt til en mere berømt Egn, sige til hinanden ved Hjemkomsten ad denne Vej: »Ja, men har vi noget Sted set noget smukkere end dette? Vi behøver i Grunden ikke at rejse nogen Steder hen for at se noget smukt«.

Laasby Kro og Kirke, set fra Syd.

— Aaen danner Skel mellem Laasby og Dallerup Sogne, og hinsides den stiger Vejen i et ret brat Sving ind i Kragdalen langs Toustrup Sønderskov. Staa stille her i Svinget og se Dem rundt! De vil ikke undre Dem over, at undertegnede har tegnet mindst en Snes Billeder paa dette Sted. Den Sti, der fra venstre krydser Landevejen her og til højre smutter ind i Hjørnet af Sønderskoven, er den gamle Ry—Randers Landevej, der et lille Stykke indenfor Skovbrynet bøjer til

venstre op i to store Hulveje og højere oppe i Skoven deler sig i over en halv Snes ret dybe Vejspor. Desuden bør man bemærke det meget smukke Skovbryn med de høje Ege og Bøge langs Skovens Sydrand, og ad Stien indenfor kan man et Par Minutters Vej henne faa et smukt Udkig gennem en Aabning i det over den store Tørvegrav mod Bakkerne og Skoven paa Laasbysiden.

Fra Ulshjergkrog og til Sorring har Vejen tidligere været randet af store Popler. Nu er der kun Elmetræer, som jo ganske vist har deres Fortrin — men man maa »bøje sig for »van Dyck«. Vejen gør ogsaa her lange Slyng, og i det sidste, hvor Dalen snævrer noget ind, ser man til højre i Skovhjørnet en brat Lyngbakke stikke frem. Den var tidligere en ekstra Skønhedsplet i alt det grønne. Men naturligvis — Grantræer maa der till! Og Jyderne hader jo Lyngen.

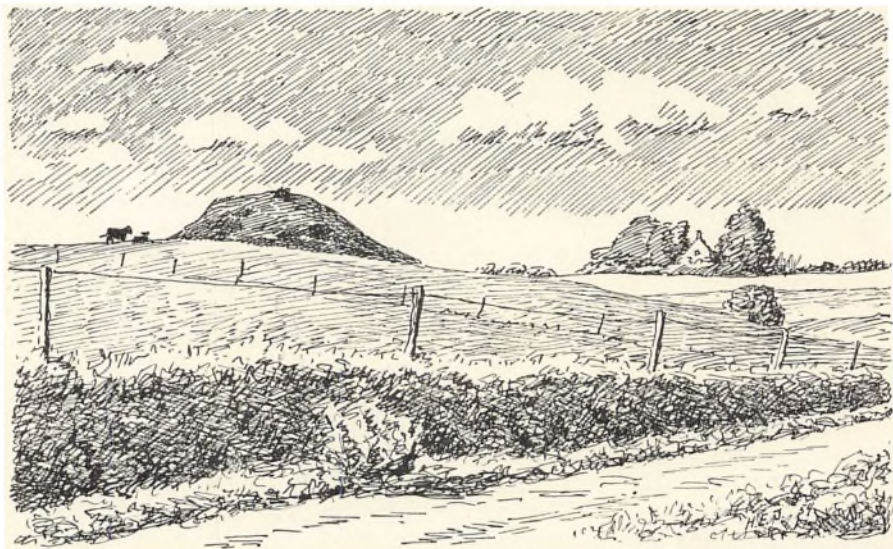
Vindbøjet Moreltræ ved Vejen ned til Mosegaarden.

Ved første Korsvej tager vi søndre Dallerupvej til venstre. Den danner ligesom et stort Ford-Haandsving, og vi kan godt skynde os lidt nu.

Der ligger en lille Ejendom med gamle Bygninger og høje Piletræer ved en Dam og ser svært romantisk ud — paa venstre Haand — og længere fremme flere Gaarde langs Vejen. Dallerup Vindmølle, som til ca. 1930 laa her paa det højeste Sted, vilde jo have pyntet svært op; men nu maa vi nøjes med at se over Møllegaarden, som ligger neden for Bakken, over mod Kalbygaards Skov.

Et Par Markveje stikker ud over Bakkeranden til venstre, og ad dem kan De — især hvis det er en tidlig Morgen med Sol — faa fortryllende Udsigter over Langdalen mod de smukke, smaa Skovskifter og Bakkerne med de vekslende Agre paa Laasbysiden. Mest storslaaet er vel Udsigten, naar De følger den sidste af dem, en Hulvej, der gaar fra, lige hvor Vejen brat svinger til højre. Forresten vil De uvilkaarlig staa lidt stille i dette Sving og nyde Udsigten mod Vest.

Nu gaar det mod Nord til Dallerup By, som kun bestaar af Kirken, Præstegaarden og Præsteboligen, Forpagterboligen, Vestergaarden og et lille

Kæmpehøjen, som af Ejeren kaldes Uldhøj. Men andre paastaar, at den rigtige Uldhøj, som har ligget i Nærheden, er forsvunden.

Nabohus. Her er Korsvej med nordre Dallerupvej, og denne følger vi til venstre ad Mollerup til.

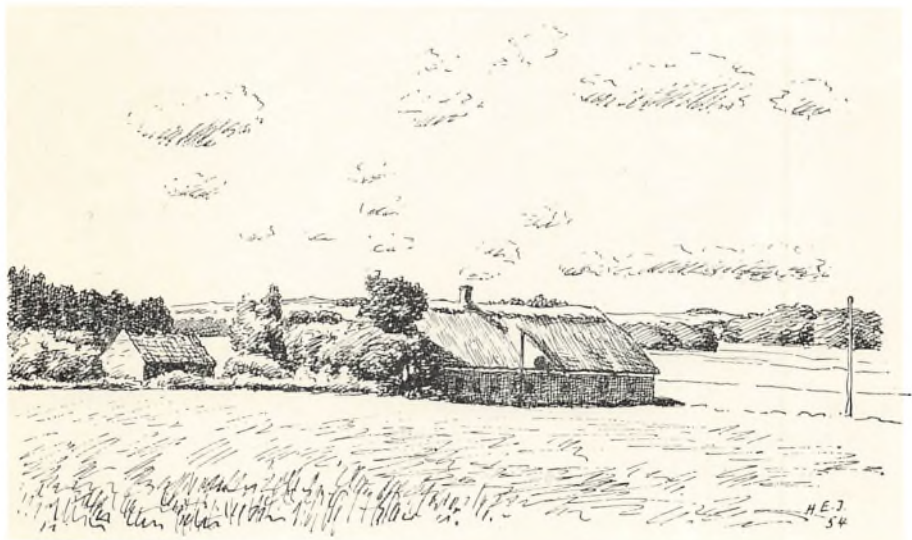
Men er vi interesseret i Kirker, kan vi godt have noget ud at bese Kirken her først, baade ud- og indvendig. Den er smukkere i Rum og Udstyr end den i Laasby, men rummer maaske knap saa store Mærkværdigheder. Dog bør man nøje bese Stenhuggerarbejdet baade i Kvadrene, i Portalernes to Tympana (hvoraf den inderste er mærkelig og efter nogles Mening — i hvert Fald min — forestiller Popos Jernbyrd for Harald Blaatand) og i den meget smukke Korbue. Døbefonten kan langt fra maale sig med den i Laasby. Altertavlen heller ikke; men saa er der Billedskærerarbejdet paa Prædikestolens Lydhimmel, som nok er værd at kigge paa, og selve Prædikestolen er smukt restaureret. Kirken er kullet og i det hele Typen paa en god romansk jydsk Kirke. Gid den aldrig maa faa Taarn!

Idet vi nu sætter Kursen ad Mollerup til, ser vi lige den smukke Præstegaardshave, der skraaner ned mod Vejen. Den og Præsteboligen er fra 1920. Lidt efter kommer vi forbi Mosegaarden, og ved Vejen ind til den staaer et stort Moreltræ, som Vinden har bøjet, saa Kronen danner en halv Port over Indkørselen. Gaa lidt ad denne og se under Træet op mod Sorring Bys røde Tage.

Nu skraaner Vejen jævnt ned gennem et lille Dalstrøg. Bakkedraget til venstre krones af en smuk Bronzealderhøj. Forbi den naar vi ned i Dybdal,

som er Tværdal til Langdalen, og fører Sorringvejen ud i Mollerupvejen. Her danner vor Vej et stort Dobbeltsving, og dér, hvor den atter gaar i Vest, ligger en lille, gammel Gaard paa en Plet saa idyllisk, at det er svært at gaa videre. Dybdalen falder her i en smuk Slugt ned i Langdalen.

Snart viger Bakkerne længere bort fra Vejen, og Dalen ligger udbredt for os, venlig og smilende. Ogsaa Aaen, der her kun er en Bæk, viger længere væk fra Vejen over mod Skoven. Dalen giver da Plads for et langstrakt Højdedrag, som paa et Stykke deler den i to. Det bærer paa Kortet Højdetallet 72. Ad en Markvej kan man komme derop. Stien er ret romantisk. Denne Bakkeo bidrager meget til Dalens særlige Præg.

Ejendommen med Potteovnshuset.

Langs Vejen ligger flere Smaaejendomme, en har endnu et af de gamle Potteovnshuse, men meget forfaldent. Set fra Vejen minder denne Ejendom meget om den sønderjydske Hustype.

Vi kommer nu forbi den store kommunale Grusgrav og er dermed inde i Linaa Sogn, og nu hedder det saa ikke mere Dallerup, men Bjarup.

Snart løber Vejen op over en lille Bakkeudløber fra Nord, og her drejer Vejen til venstre over Bjarup Mose. Paa denne Knold ligger et lille Røgterhus. Det er ikke kønt, men det ligger kønt.

Vejen slynger sig nu indgravet i Bakkeskraaningen, og nu er det dens nærmeste Omgivelser, der mest tiltrækker sig Opmærksomheden, selv om man ikke bør glemme Udsigten: Bakkeskrænterne, den høje Knold med Granplantagen forude, den ret bratte Skraaning ned mod Mosen, de mange Vildroser langs Vejen — det hele giver en Følelse af Bortgemthed, der fylder Sindet med Fred. — Og gaar De saa op ad Skraaningen til højre, der hvor der er Lyngpletter og Ørnebregner, og sætter Dem der, har De en Udsigt over hele Herligheden, som De vanskeligt kan rive Dem løs fra. Hvilken storslaet Fred, skønt Hovedlandevejen ikke er mere end 1 km borte!

Vi skal lige op til Thor Langes Mindesten med Korset paa Bjarup Kirkeruin. Naar Vejen slipper Bakkerne, gaar den over en Bredning hen mod to smaa Ejendomme, hvor Bjarup-Voelhedevejen kommer ned. Den kan vi følge

et hundrede Meter og saa gaa til højre op paa Bakkefremspringet bag om Skovhovedet. Der ligger de næsten skjulte Fundamenter af den forsvundne Bjarup Kirke, som der knytter sig sære Sagn til. For 30 Aar siden, da jeg var her første Gang, var det let at finde baade Ruinen og Mindekorset med den latinske Indskrift »Tantus labor ne sit cassus« (Lad dit Værk ej lægges øde), men nu er det hele saa overgroet med Slaaenbuske, vild Abild, Hindbær o. s. v., at hvis der ikke finder en Oprydning Sted, vil Stedets Eksistens vist snart gaa i Glemme.

De tre Ege i Mollerup.

Den sidste km til Mollerup gaar Vejen under høje Bakkeskrænter med højvoksen Granplantage, som giver Mindelser om Norge, og oppe paa Skrænterne ligger flere Smaahuse, som maa have herlig Udsigt og dejlig Læ mod barske Nordenvinde paa de soledede Skraaninger. Det sidste af dem — lige ved Vejen — har et Udhus af et for Silkeborgegnen typisk Udseende, næsten kvadratisk med rød Mur og sort Bindingsværk og højt Straatag. Et Sted ser man et højt Havedige af opstabilede Sten under Skrænten og flere saadanne Mure langs Terrasser op ad Skrænten. Her kunde være hyggeligt at bo, selv om der er lidt langt til Købmanden.

Vi naar Mollerup Smedje, og her drejer Vejen i Syd hen over Linaaens Bro og ind i Mollerup By. Gaar De nu lige frem forbi Skolen, kommer De forbi to Perler af Bindingsværkshuse, der ligger lige overfor hinanden; men gaar De til højre ad Baggaden, kommer De til tre store Egetræer, som mærkeligt nok har faaet Lov at staa. De er maaske fredet. Men i saa Fald ikke nok; thi for nylig har man opført et stort, grimt Vognskur lige op ad dem ud mod Vejen, saa de ikke længer kommer til deres Ret som en sjælden Pryd for en By. Forhaabentlig vil Træerne staa længer end Skuret.

Spredte Træk om min Far.

Af Overlæge Sv. E. Gejlager.

DA Østjydske Hjemstavnsforening bad mig skrive nogle Mindeord om min Far og mit Barndomshjem, blev jeg hurtigt klar over, at Opgaven var sværere, end som saa. Det gik for Alvor op for mig, at Far aldrig havde talt ret meget om sig selv, — og langt mindre skrevet noget. I det Bjerg af haand- og maskinskrevne Ark, Far har efterladt sig, har jeg indtil nu ikke fundet eet eneste, der handler om ham selv. — Man maa derfor tilgive mig, om det følgende maaske kun bliver spredte Træk. Et Par Streger kan det vel føje til Billedet af Fars Sind og Tankesæt — og af hans Værksted.

Da Far i 1928 fyldte 50 Aar fik han foræret en »Stambog« — som han selv kaldte den —, hvori Venner og Aandsfæller skulde prente en Hilsen. Den blev straks sendt ud til flere, men med de første Blade reserveret. Der vilde Far selv skrive. Først i 1946 tog Far sig sammen til at skrive paa disse Blade. — Naar det varede saa længe, tror jeg ikke, man saa meget skal søge Aarsagen i Travlheden, som i Fars Ulyst — ja, ligefrem — Uvilje til at tale om sig selv. Lige saa let, det gik for Far, at give Udtryk for Følelser og Livsanskuelse i sin Digtning, lige saa tilbageholden var han, naar tilsvarende Tanker skulde frem i Jegform. Selv i den hjemlige Stue kunde Far blive tavs, hvis Samtalen mellem os tre begyndte at tage Karakter af en Diskussion af Religion, Moral eller lignende alvorlige Spørgsmaal.

Disse Par Sider i Stambogen er saaledes noget enestaende fra Fars Pen, og da der med faa Ord siges en hel Del, finder jeg det naturligt at citere dem her. Far skriver:

»Saa langt tilbage, jeg overhovedet kan huske, har jeg haft Lyst til at skrive og drømt om at blive Digter. Der var i det hele taget ikke noget, jeg rigtig havde Lyst til uden netop det. Naturligvis satte jeg Maalet højt, saa højt, at der blev nok at slaa af paa i Aarenes Løb uden helt at maatte give op. Disse Drømme turde jeg dog ikke røbe for nogen; thi hvis jeg ikke hørte til de særligt udvalgte, — og den Tro turde jeg ikke absolut holde fast ved, — var det at digte ikke noget ordentligt Arbejde, i hvert Fald ikke i det Milieu, hvori jeg voksede op. Altsaa holdt jeg mine Drømme hos mig selv og led ikke saa lidt under det, for hvad skulde jeg blive til, naar jeg ikke duede til noget, men kun havde Lyst til at digte og fantasere?

Langt senere, da jeg saa smaat havde begyndt at prøve Vingerne, naede jeg til den Overbevisning, som jeg stadig og urokkelig holder fast ved, at Lysten og Evnen til at skrive er en Arv og en Guds Gave.

Min Mor var en god Fortæller, og hvilke Evner jeg maatte have i den Retning, har jeg sikkert fra hende. Hun var ikke nogen stor Begavelse og havde faaet en yderst ringe Undervisning i sin Skoletid, men hun kunde med sine egne Ord og med Liv og Lune gengive de Prædikener, hun havde hørt i Kirken, og naar hun nu og da fortalte lidt om sin fattige Barndom, var hun ogsaa nok værd at lytte til.

Min Far døde, inden jeg var 4 Aar, saa det er kun faa og blege Minder, jeg har om ham. Men jeg ved, at han var en haandsnild Mand, der holdt af at sysle med andet end sit Grovsmedearbejde. De Smaating, han havde lavet til Mor i deres unge Dage, vidnede baade om Dygtighed og Fantasi. Og saa har jeg et Ord fra min Far, som røber, hvad han drømte om, og som jeg er meget taknemlig for. — Hvis du kunde blive Præst, min Dreng, — skal han engang have sagt, — da skulde jeg ordentlig bruge Hammeren. — Præst blev jeg ikke, men jeg har den Tro, at min Far ogsaa vilde have været tilfreds med at se mig bruge Pennen i Stedet for Munden.

— — Naa, jeg kom paa Seminariet, og jeg blev Lærer. Nogen Gavn har jeg vel gjort i den Bestilling, og Glæder har den ogsaa givet mig. Ungdomsarbejdet tog ogsaa en Del af min Tid og mine Kræfter gennem en Aarrække. Men bag det altsammen laa den stedse brændende Lyst til at udnytte den Arv og Gave, som jeg ikke blot troede paa, men ogsaa følte mig forpligtet af. Intel Nederlag og ingen Skuffelse kunde slaa mig ned, skønt det var Synd at sige, at jeg blev opmuntret af de Skribenter, jeg lod se mine Produkter. Anton Nielsen sagde om mine Digte, at den Slags leverede han for 3 Mark pr. Alen. — Du mangler Form, — sagde han, men jeg anede ikke, hvad Form var. Skjoldborg skrev om en af mine Noveller, at den ikke gjorde andet Indtryk paa ham end en almindelig Almanakhistorie. Ernst v. d. Recke skrev i Anledning af nogle Digte, jeg havde sendt ham: — For mangelfuldt og for umodent til, at jeg tør give Dem nogen Opmuntring. — — Du skal komme til det! — tænkte jeg. Senere tog han sig venligt af mig og skaffede mig ind bl. a. hos »Berl. Tid.« og »Illustr. Tidende«, i hvilke Blade jeg skrev Digte gennem en Aarrække.

Imidlertid fik jeg min Gerning i Stensballe, og gennem min Indlevelse i Horsensegnens rige Folkeminder blev jeg ledet ind paa det literære Felt, som passede mig bedst: den historiske Roman. Disse Romaners Værdi maa andre dømme om, men Arbejdet med dem har voldt mig megen Glæde og skaffet mig mange Venner.

Nogen Realitet var der altsaa i mine Barndomsdrømme og i den Arv og Gave, jeg troede paa. Jeg har fulgt mit Kald og fortryder det ikke.

Far stammer fra Seest, lidt Vest for Kolding. Nu er Byen vokset helt derud, men endnu i min Barndom laa den som en selvstændig og uberørt Landsby. Bedstefar var som sagt Smed. Da han døde, giftede Bedstemor sig — efter Tidens Skik — med Svenden, Peder Nielsen, for at bevare Forretningen. Det blev — trods Fornuftgrundene — dog aabenbart et godt og harmonisk Hjem. Fra mange Barndomsferier dernede husker jeg de skinnende, propre Stuer, hvor Hyggen ikke mindst kom af den venlige og samdrægtige Tone, der altid prægede Hverdagen. De to Bedsteforældre gik støt og troligt sammen i Dagens Arbejde. Uden Ord, men ved deres Eksempel viste de, hvad Pligtfølelse og Arbejdsglæde betyder. Jeg mindes Bedstefar som en myreflittig Mand, uden boglige Interesser. Han var dog vaagen og levende optaget af Tidens Rørelser, saa han med Forstand og Iver tog Del i Samtalerne, naar Børn og Børnebørn var samlede i Ferierne. Bedstemor var lille og meget trind, men altid glad og lattermild. Hendes Indlæg i Diskussionen indskrænkede sig som Regel til: »Ja, ær dum« — og saa lo hun saa hjerteligt, som kun hun kunde. Men arbejde kunde hun. Indtil faa Dage før hun døde, var hun hver Morgen oppe Klokken 5 for at faa de Stuer i Orden, hvor der næppe var et Støvgran at flytte.

Det var altsaa Pligt og Arbejde, der prægede Fars Barndom, saa det er vel troligt nok, at der ikke blev vist megen Forstaaelse for Drengens højtflývende Planer og Fantasier. Den eneste, der viste Far lidt Forstaaelse, var en

gammel Lærer (Lind?), der laante Far en vindtør Danmarkshistorie og en endnu mere tør Kirkehistorie, som han ikke desto mindre slugte med Begærlighed fra A til Z.

Da Far var konfirmeret, kom han i Cigarmagerlære i Kolding. Han arbejdede først paa Sortererloftet sammen med Byens ringeste Kvinder, der røg lang Pipe til Arbejdet og drak Brændevin, saa Arbejdet ofte blev afbrudt af vilde Slagsmaal, der gjorde Luften tyk ikke alene af det Støv, de kæmpende hvirvlede op, men lige saa meget af Eder og Sprogets værste Gloser, som Flokken trakterede hinanden med. Den Raahed og menneskelige Elendighed, Far her blev Vidne til, pinte ham meget og gjorde Tilværelsen uudholdelig. Lettere blev Vejen til Arbejdet heller ikke af Koldingdrengenes fjendtlige og haardhændede Indstilling til Seestdrene. Her kunde Far ikke gøre sig gældende. Han fik til sidst sin Vilje overfor Forældrene og begyndte at forberede sig til Optagelse paa Jelling Seminarium.

Havde Tiden paa Cigarfabrikken været drøj at komme igennem, — til sine sidste Dage mindedes Far den Tid med Gru og Gysen, — saa kom der nu nogle lykkelige Aar paa Jelling Seminarium. Den Bogens Verden, han hele sin Barndom havde higet imod, stod ham pludselig aaben. Var det end et ret begrænset Omraade af denne Verden, han var sluppet ind i, saa virkede det dog for den aandeligt underernærede fuldstændig overvældende med saa megen Viden og Kundskab. — Den, der fra sin første Barndom har faaet sin Læselyst og Kundskabstrang tilfredsstillet i ubegrænset Maal, fatter vel næppe, med hvilken Andagt Landsbydrenge dengang gik ind paa Seminariet.

Med Liv og Lyst, men ogsaa med Flid og Energi og *den* sammenbidte Stædighed overfor Arbejdet, som han havde lært af sine Forældre, gik Far i Gang med Studierne. Det var jo ikke alle Fag, der faldt lige let. Jeg tror nok, at Matematikken navnlig røvede mange Timer af Fars Nattesøvn. Men kunde Opgaverne være svære, var Glæden desto større, naar Hjernen tilsidst sejrede over de genstridige Bogstaver og Tal.

Men ogsaa paa anden Maade blev Tiden i Jelling en god Tid. Fars Klasse havde et Sammenhold og Kammeratskab, der ikke alene var til Berigelse og Glæde i Seminarieaarene, men som har holdt ubrudt og ubrydeligt lige siden. Fra Klassen forlod Jelling, har den haft en Vandrebog, der i alle de mange Aar siden støt har cirkuleret mellem samtlige Kammerater. Efter Tur skrev de Breve heri, om Hjem, Kone og Børn — ofte med Billeder, — om Skolearbejde og Fritidsinteresser. Alt blev drøftet, lige fra nye Undervisningsmetoder til Religion og Politik. Vandrebogen holdt Kammeratskabet vedlige gennem de mange Aar, og den holdt Kammeraterne i Aande, ved sine ofte livlige og kvikke Indlæg i Dagens Debat. — Den vandrer stadig mellem de sidste af Flokken, og jeg ved, at den vil fortsætte hermed, saa længe der blot er to tilbage, der kan føre en Pen. — Samtlige Bøger — det er blevet til mange efterhaanden — er bevarede. Denne store og vistnok ganske enestaaende Brevsamling, der rækker fra lidt før Aarhundredskiftet og til Nutiden, en Tid, hvor den danske Lærerstand spillede en betydningsfuld Rolle i det folkelige Oplysningsarbejde, er et Dokument af ikke ringe kulturhistorisk Værdi.

Som 16—17aarig (?) var Far Vinterlærer en Vinter i Villebøl, Nordøst for Ribe. Paa de Kanter og paa den Tid, gik Børnene kun i Skole om Vinteren. Til Gengæld blev hele Flokken, fra de mindste til de største, undervist i samme Klasse. Læreren blev antaget for en Vinter ad Gangen, saa det er forstaaeligt, at man som Regel kun kunde faa en stor Knægt i Fars Alder — endnu uden Seminarieuddannelse. Saa vidt jeg husker Fars Beretning, var Skolen ensomt beliggende paa den nøgne Hede, uden for den lille Landsby. Huset var delt i

en Skolestue og et Værelse til Læreren. Man forstaaer Fars Forknythed, da han en sen Efteraarsdag ankom hertil med sin sparsomme Bagage, hvoraf en lille graaemalleret Vandkedel til Kogning af Kaffe vand allerede dengang var en vigtig Del. Han fik straks sin Kedel fyldt med Vand, og i Udhuset fandt han Tørv. Men Tørvene vilde ikke brænde, ryge kunde de — efter Noder, — men ikke faa Kaffe vandet i Kog. Da han til sidst græd sine modige Taarer, dels paa Grund af Røgen i Køkkenet, dels over sin egen Ensomhed, tog han sin lille Kedel i Haanden og sjokkede af Sted over Heden til den nærmeste Gaard,

Stensballe Skole, omkring Aar 1907.

i Haab om, at de der vilde brygge ham den Livselixir, han trængte saa haardt til. — Først da han sad bænket ved den duftende Kaffe, der nu — som Resten af Livet, skulde give ham Kraft og Inspiration til Arbejdet, fik han at vide, at det ikke var Tørv, men Klyen, der laa i Udhuset ved Skolen. Forgængeren havde skrabet den visne Lyng, der kunde brænde, af, og det, der var tilbage, var kun Sand og Jord med lidt Lyngrødder i. Næste Dag kom

der et nyt Læs Klyen til Skolen, men Beklemtheden meldte sig igen, da Far saa Eleverne — de ældste var et Hoved højere end »Degnen«. — Naa, forøvrigt gik den Vinter vist rigtig godt med en Flok godmodige og lærvillige Elever og en venlig og hjælpsom Befolkning.

Efter Seminarietiden begyndte Far sin egentlige Lærergerning som Andenlærer i Hejls, Syd for Kolding, direkte ved den gamle Grænse. Det var en livlig og gemytlig Befolkning, der forstod at feste — og at drille hinanden. Spøgen kunde vist ofte være grovkornet, men blev aldrig taget ilde op paa anden Maade, end at der skulde betales igen med samme Mønt. Mange er de Historier, Far havde at berette fra Tiden i Hejls, men de hører ikke hjemme i denne Forbindelse. — Vel havde Far allerede fra sin Barndom paa Koldingegnen haft Grænsespørgsmaalet tæt ind paa Livet, saa han allerede den Gang havde faaet vakt Interessen for Landets Historie og Sønderjyllands Sag, men Aarene blandt Grænsebefolkningen, hvor den politiske Stillingtagen alle Dage har været mere klar og skarp, end i det øvrige Land, har næppe svækket Interessen. I 1914, da man Landet over fejrede Veteranerne fra 1864, kom Fars Indlevelse i Emnet klart og kraftigt til Orde i Skrift og Tale (»Veteranerne fortæller« og talrige Foredrag).

1904 blev Far kaldet til Enelærer i Stensballe. Kort forinden havde Far giftet sig med Sigra Christiansen, og den 14. November drog de nygifte ind i Stensballe, der i mange Retninger var en kraftig Modsætning til Hejls. — Skolen laa dengang midt i Byen, lige ved en af Byens mange Damme og ved Indkørselen til Stensballegaard, der taarnede sig op bag den smalle Skolehave med sin store Hovedbygning og de mægtige, straatækte Tage paa Lader og

Stalde. Selve Skolen var en lang Længe med mange Vinduer og to dobbelt-fløjede Indgangsdøre, saa den ved et flygtigt Øjekast godt kunde minde om een af Datidens Landevejskroer. — En Dag hørte Far nogen komme ind i Stuen. Da Far gik derind, sad der en Uldkræmmer ved Bordet med sin Bylt ved Siden. Han beordrede straks ved Synet af Far »En Kaffe med Brød«. Far kiggede lidt uforstaaende paa ham, og Kræmmeren gentog sin Bestilling. »Det kan De naturligvis godt faa« — svarede Far — »men det her er ellers en Skole«. »Hvad er det! — Huha!« Kræmmeren fo'r ud af Døren, det hurtigste han kunde.

I 1904 var Stensballe en stille Idyl, der næsten udelukkende bestod af gamle, straatækte Bindingsværksgaarde og -huse. Udvikling og Fremskridt var vist ikke rigtig naaet hertil endnu. Gammel Sæd og Skik var stadig god Tone. En Aarsag hertil kan man maaske søge deri, at Stensballegaard var een af de sidste Gaarde i Landet, der ophævede Hoveriet. Naar Uhret paa Hovedbygningen sendte sine klangfulde Timeslag ud over den stille Landsby, sagde man stadig, at det var »Hovklokken«, der lød, og et Dige, Vest for Byen, hed stadig »Hovdiget« — og saadan var det langt op i min Barndom. — Mit kæreste Tilholdssted i mine første Barndomsaar, var hos gamle Anders Peder Hovmann og hans Kone Ane. De kunde berette om, hvordan de i deres unge Dage havde gjort Hoveri oppe paa »Gaarden«. — Maaske var det ogsaa en sidste Mindelse om Fællesskabets og Bystævnernes Tid, naar endnu omkring 1904—1905 den enkelte Mand nødig vilde udtale sin Mening om noget, før han havde forviset sig om, hvad »Bøjens Mænd« mente om *den Sag*. — —

Historisk Stof var der i Overflod om Stensballegaard og Væhr Kirke og om Livet i Byen i gamle Dage. Overtroen havde endnu et fast Tag i flere af de gamle, der med Overbevisning kunde berette om Hekse og Genfærd med nøje Angivelse af, hvor Begivenhederne havde udspillet sig, eller — som en enkelt mente — endnu udspilledes. Far opdagede hurtigt, at her var næsten ubegrænsede Mængder af Stof til historiske Optegnelser eller til digterisk Bearbejdelse.

Et Par Aar senere blev den nye Skole bygget (Nu den gamle Bygning i det moderne Kompleks). Far mindes i »Hjemlige Toner« den store Begivenhed:

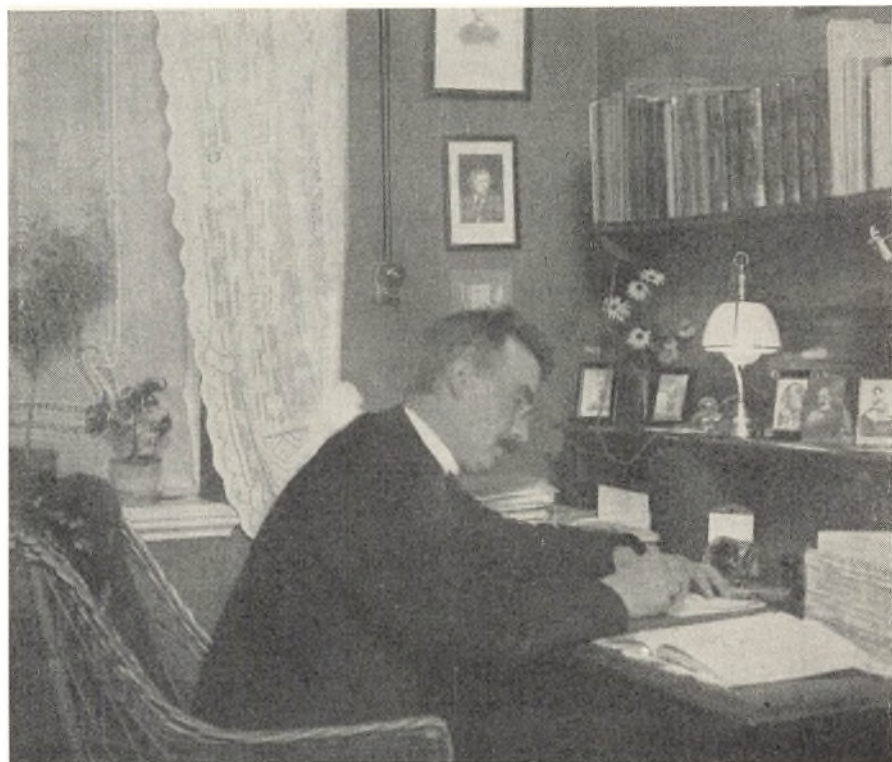
»Kan du huske, vi sad paa den nøgne Mark
og saa vort Hus blive rejst?
— — —

Kan du huske, vi plantede Haven til
og drømte om Skygge og Læ? — —«

Jo, jeg kan huske, om ikke at Huset blev bygget, saa dog at Haven blev lagt an. Det er det første, jeg klart erindrer om mine Forældre og mit Barndomshjem. Jeg tullede rundt ude foran Huset en Aften ved Solnedgang, jeg smaa-klynkede, fordi jeg var søvrig og frøs, men Far og Mor kunde endnu ikke slippe Arbejdet. De svedte over den genstridige Mark med de tørre Lerknolde, der efterhaanden skulde blive til den hyggeligste og mest velholdte Have.

Far ofrede gennem alle Aarene megen Tid paa Haven. Saa snart han havde Tid eller trængte til Motion og frisk Luft, kunde man finde ham derude i travl Virksomhed med Skuffejern og Rive eller Greb og Spade. — Med Aarene voksede den op, og blev som den sikkert fra første Færd har været tænkt: Skærmet af velholdte Hække og Beplantning var den vor Sommeropholdsstue, hvor ingen uvedkommende Blikke ude fra kunde genere os. Man skulde helt hen til Havelaagen, før man kunde kigge ind i blot en lille Del af Haven. Rundt omkring var der indrettet hyggelige Siddepladser saa man altid kunde finde Læ,

ligeegyldigt hvor Vinden kom fra. Blomster var der af alle Arter og i Overflod, ikke alene i Prydhaven foran Huset, men i Urte- og Frugthaven vældede Dorthéalilje, Liljekonval, Blaa Iris og Fuksia op i en overvældende Frodighed paa hver ledig Plet Jord. Her ude opholdt vi os hele Sommeren, saa vidt Vejret tillod det, her spiste vi, arbejdede og nød Fritiden. — Mors og min Begejstring for dette Liv var dog ikke altid lige stor. Det kunde være en kold Fornøjelse,

A. J. Gejlager ved Arbejdsbordet, ca. 1912.

naar Far stædigt gennemførte sin Vilje til at drikke Morgenkaffe derude før 7 om Morgenen. — Naar Far ved Aftenstide havde faaet Haven fint i Orden, alt Ukrudt var væk og Gangene var sirligt revne, saa tændte han sig en frisk Pibe, og mens Skumringen og Aftenstilheden sænkede sig, vandrede han frem og tilbage ad »den lange Gang«. Jeg kom i Seng, og hørte vel næppe, at Far kom ind og satte sig ved Skrivebordet, men næste Morgen laa der gerne et nyt Digt paa Skriveunderlaget.

Stuerne husker jeg ikke saa meget fra de første Aar. Dog husker jeg, at »den pæne Stue« var yderst spartansk møbleret, men derind kom man kun til Højtiderne, eller hvis der en sjælden Aften var Gæster. Man kom der kun, naar man havde været igennem en extra Renselsesproces og havde faaet det pæne Tøj paa, saa Stuen er ikke desto mindre i Mindet forlenet med en Følelse af Højtid, ja Andagt. Den sidste Følelse stammer nok mest fra Juleaften. Da læste Far altid — efter Aftenkaffen — Juleevangeliet højt. Knægten var vist ikke rigtig opmærksom, men faldt til Gengæld hen i Beskuelse af hele Sceneriet med den læsende Far og lyttende Mor, Stuens Møbler, den kinesiske Potpourrikrukke

og Vasen med de tørrede Dunhamre, saa Billedet endnu saa mange Aar efter staa fastbrændt i Erindringen.

Adskilt fra de øvrige Stuer ved en lang Gang, laa Fars Kontor. Det var ikke stort. Der var kun Plads til Skrivebordet, en Kurvestol, to Fyrretræsreoler fulde af Bøger, en Chaiselongue og et lille Bord. I Kakkelovnen stod altid en Kedel Vand, der snurrede, — nej, den nynnede — saa stiltfærdigt og fint, saa hyggespredende, som aldrig siden nogen Kedel har nynnet. Den Kedel vilde have kunnet inspirere en H. C. Andersen. — Her lukkede Far sig inde Aften efter Aften med sit Arbejde. Her kom en lille Dreng ikke ubuden, uden det var absolut nødvendigt, men det skete, at Far holdt Pause og tilbød, at Aftenkaffen maatte drikkes i hans Stue. Det var Hyggestunder, der bar over Dagligdagens Skel mellem Fars Verden her og Mors og min Verden i Opholdsstuen.

Mors og min Verden i Opholdsstuen! — Ja, det var netop den Pris vi alle tre maatte betale for Fars Forfattervirksomhed. Vel saa vi Far i Dagens Løb og ved Maaltiderne, men ofte var han tavs. Tankerne arbejdede. Om Aftenen levede han i sin Verden, Mor og jeg i vor. Husets Førelse med Indkøb og Forhandling med Handlende og Haandværkere var overladt til Mor. — Ved Sølvbrylluppet talte Far naturligvis for Mor og takkede hende netop, fordi hun ved at klare Dagligdagens Krav havde givet ham Ro til at arbejde. — »Somme Tider har jeg maaske læsset for meget paa dine Skuldre?» — Der kom et lille forsagt og forknyt »Ja« fra Mor. — Naa, Mor stod ellers troligt ved Fars Side i Dagens Arbejde. Hun havde begge Ben paa Jorden og klarede Husførelsen og Administrationen paa aldeles udmærket Maade, samtidig med at hun levende fulgte med i Fars Arbejde. Naar Far havde skrevet en Novelle eller et Kapitel af en ny Bog, blev det altid læst op for Mor til Godkendelse. Sagde hun god for det, var alt godt, — kritiserede hun, protesterede Far kraftigt og forsvarede sig drabeligt — ja, ofte endte det med, at han blev pirrelig eller fornærmet, men næste Morgen kunde man gerne finde Manuskriptet med Overstregninger, Tilføjelser og Rettelser. — Mor havde alligevel haft Ret.

Mor var enestaaende til at holde Hjemmet i fineste Orden, til at lave tillokkende Mad for smaa Penge og sy og lappe, saa vi altid var pæne i Tøjet. Lærerlønnen var ikke stor dengang, og Forfatterhonorarerne var saa sandt heller ikke imponerende. Skulde det regnes ud i Timeløn, var det blevet et ynkeligt Levebrød. — Men hun var ogsaa en dejlig Mor og Legekammerat for mig. — Min Opdragelse var jo, som alt det andet, i overvejende Grad overladt til hende. — Resultatet heraf var desværre, at min Far stod for mig som en Bussemand, der kun kom ud af sin »Hule«, naar der skulde skældes ud. — Først længe efter, at jeg var bleven voksen, erfarede jeg, hvor det manges Aften havde pint Far at høre Mors og min Latter ovre fra Stuen. Han havde haft Lyst til at lade Pen og Papir ligge for at kunne være med i Familielivet, men Pligten bød ham at blive, hvor han var.

Selv om Far sikkert fra første Færd har været opmærksom paa, og interesseret i det Væld af historisk Stof Horsenseggen bød ham, varede det dog mange Aar endnu, før det nedfældedes i historiske Romaner. — Endnu i mange Aar var det Digtene, der havde Fars største Interesse, ikke mindst efter at Far i 1912 havde søgt og faaet et 10 Maaneders Kursus paa Statens Lærerhøjskole i København. Mor og jeg fulgte med. Vi fik en lille Lejlighed paa Blegdamsvej. Den var trang nok, Huset var ikke af de mest moderne og Bohavet det mindst mulige, men vi havde trods alt en lykkelig Tid. Far studerede paa Livet løs. Hans Kundskabstørst og Energi var uden Grænser. Den frie Undervisning med Selvstudium, der praktiseredes paa Lærestalten i Lighed med Universitetets Undervisning, tiltalte Far i høj Grad. Betegnende er det, at Far blandt de

mange Fag valgte at studere Dansk, Historie, Kirkehistorie, Religionshistorie og Kunsthistorie. Det skete ikke alene ved Forelæsningerne paa Anstalten og hjemme om Aftenen, men ogsaa ved talløse Besøg paa Musæer og Samlinger. — Trods den megen Flid blev der dog ogsaa Tid til Theaterbesøg. Lærerhøjskolen havde en meget rundelig Tildeling af Theaterbilletter, som Far og Mor flittigt benyttede sig af. Endnu mange Aar efter mindede en imponerende Stak af Programmer i Bunden af Bogskabet om den begivenhedsrige Vinter i København. —

I Fars Afgangsbevis fra Lærerhøjskolen skriver Forstanderen, dr. phil. H. Olrik, der havde undervist i Historie: »— har han lagt for Dagen Evne til at studere et større historisk Stof og forme det til et vel ordnet og vel holdt Foredrag. Moden, tænksum og dygtig«. — Naar der til Gengæld staar om Religionshistorie: »Har maattet forsømme en Del«, saa er Sandheden saa vidt jeg husker, regulært Skulkeri, fordi de andre Fag tog Tiden og Interessen fuldt ud.

Men der blev Tid til mere endnu denne Vinter. Som Far skrev i sin Stam-bog, havde Ernst v. d. Recke tidligere udtalt om Fars Digte: »For mangelfuldt og for umodent til, at jeg tør give Dem nogen Opmuntring«. Far var dog ikke mere forknytt, end at han nu opsøgte Forfatteren. Aften efter Aften tog denne gamle Æstetiker, Formalist og i dobbelt Forstand Adelsmand sig af sin nye Elev. — Det var et udpræget Bohemehjem Far her kom ind i. Fruen og Dø-trene var musikalske, men rørende upraktiske. Rengøring og Madlavning var uoverstigelige Hindringer paa Tjenestepigens Fridage, men det var til Gengæld Bagateller, der ikke kunde forstyrre den æstetiske Verdens Gang. v. d. Recke selv var Romantiker og Æstetiker om en Hals. Foruden sin Digtning syslede han med Drejerarbejde, Glaspusterarbejde, Uhrmagerkunst og Vinfremstilling. Hele Virksomheden samlet i eet Rum. Man behøver vist ikke megen Fantasi, for at forestille sig, hvordan det Arbejdsværsele saa ud! — Det kunde i hvert Fald nok sætte Fantasien i Sving paa en 6 Aars Dreng, der en enkelt Gang fik Lov til at komme derind. Her kom Far paa Skolebænk for Alvor. Ernst v. d. Recke maa, trods sin tidligere Udtalelse, have følt, at her var noget at arbejde videre paa, thi han underviste Far med ligefrem rørende Omhu og Grundighed i Metrik med sin egen Bog »Dansk Verselære« som Lektiebog. — Saa vidt jeg ved, har denne Bog den Dag i Dag en uanfægtet Førerstilling indenfor dansk Versekunst. — Jeg gemmer stadig Fars Eksemplar af Bogen. Den er ikke umiddelbart tilgængelig for en uindviet, men Far fik lært, hvad »Form« var. Havde han ikke kunnet skrive Digte før, kunde han det i hvert Fald efter denne grundige Skole.

Lønnen for dette dybtgaaende Studium udeblev ikke. Far fik Anerkendelse for sine formfuldendte Digte. Den største Anerkendelse — og den der vist glædede Far mest — var, at det fornemme »Illustreret Tidende« fra nu af og til det gik ind, aabnede sine Spalter for Far.

Nutiden har nok glemt Fars to Digtsamlinger: »Min Barndomsby« og »Hjemlige Toner«. I vor forjagede Tid har vel kun faa Tid og Ro til at hygge sig ved et formfuldendt og velklingende Digt, og Nutidens Poeter kender vel knapt en Sonet, andet end af Navn. — Jeg falder derfor for Fristelsen til at citere en lille Prøve:

En lille Blomsterkrans jeg fletter
af Løvemund og Morgenfruer,
og Kejserkronens gyldne Luer
blandt hvide Tusindfryd jeg sætter.

Jeg Bunden med Reseda mætter,
og under Hjerteblomstens Buer
staar Jomfruhaar og lave Tuer
af Martsviol i grønne Hætter.

Til dig, min Mor, jeg Kransen binder,
og sætter Blomsterne i Lave
som Tak for lyse Barneminder.

Du vrage ej min simple Gave,
skønt alt, hvad du i Kransen finder
er vokset i din egen Have.

Er Themaet end nok saa simpelt og ligetil, synes jeg dog, at Sonetten i sin letløbende Korrekthed taler til een, saa man husker det. Men ogsaa andre Verseformer blev mestret, som naar Far ved Genforeningen digter — i Folkevisestil:

Danekongen sadler sin hvide Hest,
han rider over den Aa.
Duften stiger fra dugdøbt Vang,
og Morgenen lyser derpaa.
Hil den Herre, som fredsæl rider sit Folk i Møde.

Naar Far en anden Gang skriver:

Kom her, min Dreng, og sæt dig ned
paa denne gamle Kampesten.
Kan hænde jeg en Saga ved,
som kaster Lys om dine Fjed,
naar du skal staa paa egne Ben.

Du ved, at tit paa Kirkesti
jeg standsed her ved denne Hyld.

— — —

saa taler det Digt naturligvis særligt til *mig*, der kender den Hyld og den Kampesten, hvorfra der var den skønneste Udsigt over en østjyds Egn saa skøn som faa, men den følgende Bekendelse til Samhørigheden med Egn og Hjemstavn og henfarne Slægter, maa — tror jeg — ogsaa tale stærkt til alle andre, der har Øre for at lytte.

Jo mere jeg beskæftiger mig med Fars Værker, desto mere kommer jeg til den Overbevisning, at uanset hvor meget Romanerne kan give Læseren i samme Retning, saa er det dog Digtene, der bedst og lettest giver et klart Billede af Fars Følelsesliv og Tankesæt, hans dybe Hengivenhed og Ærbødighed for Hjemstavn og Forfædre og hans alvorlige Religiositet.

Hele min Barndom — til ca. 1923 — var det Poesien, der var fremherskende i Fars Produktion. Kilden vældede sprudlende og overstrømmende i jublende Sang om Livets store og smaa Glæder eller i vemodig Eftertanke, men da det historiske Stof og dets Udformning først for Alvor fik Tag i Sindet, tørrede Kilden ud. Det var som om Instrumentet kun formaaede at spænde over een Toneart ad Gangen. — Far var ofte ked deraf, og forsøgte sig Gang efter Gang med et Digt, men det vilde ikke lykkes. — I hvert Fald ikke i den fuldendte Stil, som havde kendetegnet de tidligere Aars Produktion. — Først

Sorgen over Mors Død i 1940 gav Resonans i de gamle Streng, — nu kom igen Digt efter Digt fra Fars Pen, stadig med de gamle Themaer, Takken for de Glæder og den Skønhed Livet havde skænket, men, som Aarene gik, med en stadig mere og mere vemodig Undertone, efterhaanden som Far erkendte, at ogsaa hans Time nærmede sig.

Først i 1923 — da Far var 45 Aar — kom han i Gang med de historiske Romaner, der skulde gøre ham kendt — og jeg tør vel sige — afholdt i videre Kredse. — Det blev hans Livsværk, der fuldt og helt tog hans Tid og Interesse, til han døde i 1955. Det begyndte med »Sagnet gaar« i 1923 og sluttede — efter Fars Død — med »Prangerens Penge«. Nummer 16 i Rækken af historiske Romaner.

Da dette Arbejde blev paabegyndt — og indtil Kræfterne svigtede — gik Aarene i en ganske bestemt Rytme — navnlig efter at Far i 1930 havde faaet sin elskede og trofaste Fordvogn.

Fars Grundighed og aldrig svigtende Respekt for den historiske Sandhed gjorde, at det som Regel tog to Aar at skrive hver Roman. Somrene gik med talrige Udflugter i Horsenseggen — og den strakte sig efters Fars Geografi vidt omkring. Lokalpatrioter i Vejle, Skanderborg, Silkeborg, Odder og Aarhus vilde sikkert protestere, om de vidste, hvor meget Far omfattede med Begrebet »Horsenseggen«.

Naar Emnet var valgt til en ny Bog, gik Turene Gang efter Gang til de Egne, hvor Handlingen skulde udspilles for ret at blive indlevet i Sceneriet og fortrolig med Landskabets Karakter og Topografi. Intet blev overladt til Tilfældigheder eller Fantasi i den Retning. — Eller Turene gik til gamle Mennesker, nær og fjern, der havde noget at fortælle — og som vilde fortælle. Det var nemlig ikke alle, der vilde det. Gamle Bodil, der blev 91 Aar, kunde fortælle en Masse — aandsfrisk, som hun var til det sidste, og Far kredsedde om hende — lokkede og lirkede, men til Fars store Ærgrelse holdt hun tæt som en Tønde, for »Han gaar kuns lige hjem aa skryver det«.

Men der var heldigvis mange andre gamle, der villigt aabnede for Minderne ved en Kop Eftermiddagskaffe. Far brugte Blyanten flittigt, og om Aftenen blev Notaterne renskrævet og ordnede. — I Efteraarsferien maatte Forden tit af Sted til Viborg, hvor Far paa Landsarkivet forskede flittigt i gamle Skøder, Kirkebøger o. s. v. — Naar Aftenerne begyndte at blive lange, var Tiden inde til det egentlige Skrivebordsarbejde. Digre Bogpakker blev skrevet hjem fra det kgl. Bibliothek. Lutter Bøger om Personalhistorie, Lokalhistorie, Topografi o. l., der i Vinterens Løb blev studeret med Grundighed og Omhu. Ark efter Ark blev fyldt med Notater og Afskrift. Ingen Møje syntes Far for stort, naar det gjaldt om at finde frem til den historiske Kendsgerning, selv naar det drejede sig om kun en lille Enkelthed i det store Billede.

Nu var det første Aar gaaet med at opbygge det historiske Skelet til den kommende Roman. Man kan sige, at Tiden var gaaet med at male Bagtæppe og Kulisser og sætte dem paa Plads, saa Spillet kunde begynde.

Sommer Nummer to gik som den første med Udflugter og ind imellem blev der skrevet enkelte Noveller og Artikler til Bladene, men det vigtigste var nu at udtænke Handlingen i Enkeltheder, faa den inddelt i Kapitler, et Arbejde, der groede næsten Dag og Nat i Digersindet, bevidst og i Underbevidstheden. Det kunde f. Eks. ske, at vi sad hyggeligt ved Eftermiddagskaffen ude i Haven og sludrede om dagligdags Ting. Pludselig kunde Far falde »i Staver«, Blikket blev fjernt og han hverken hørte eller saa noget. Saa rejste han sig brat og forsvandt ind til Skrivebordet. En lille Episode i den maaske genstridige Handling i Bogen havde pludselig taget Form og skulde noteres ned, mens den var frisk.

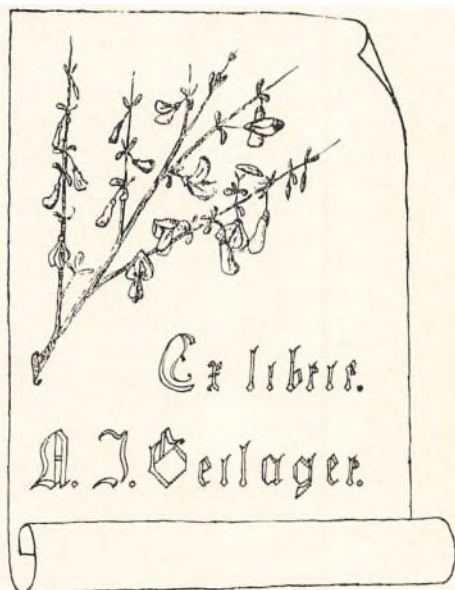
Saa kom Vinter Nummer to. Alle Forberedelser var færdige, alle Oplysninger samlede og ordnede, Handlingen færdig i store Træk, Bogen inddelt i Kapitler, hvis Indhold var skrevet ned i knappe Notater. — Nu skulde Bogen skrives. Og der blev skrevet, Dag efter Dag, og Aften efter Aften. Det var gerne sent, før Lyset blev slukket i Stensballe Skole. Som Regel gik Arbejdet støt fra Haanden, men det skete naturligvis ogsaa, at Handlingen gik uhjælpelig i Haardknude. Saa fik Papiret Lov at ligge nogle Dage. Da skulde man helst lade Far i Fred, han kunde være pirrelig og modløs, somme Tider helt parat til at give op, men en skønne Dag var Knuden løst, Skrivemaskinen klappede atter løs, og Stemningen var igen lys og forhaabningsfuld.

Saa glad og tilfreds Far end var ved sit Arbejde, saa følte han dog altid en stor Lettelse, naar det sidste Punktum blev sat for to Aars intenst Arbejde, og Manuskriptet kunde pakkes ind og sendes af Sted til Forlaget. Da var Far altid i Feststemning. Han sagde selv, at han følte, som Arbejderen, der ved Fyraften retter den ømme Ryg og støttet til Spaden med Tilfredshed ser ud over Dagens vel udførte Arbejde.

Saa vidt Vejret tillod, gik Far altid en Tur hver Dag om Vinteren, som Regel i Skumringen. Turens Retning blev varieret, men enten den gik mod Nord, Øst eller Vest, var der eet fælles: Turen endte altid paa en Bakketop, hvor Far kunde staa længe og nyde Udsigten over den Egn, han elskede saa højt. — Tiest gik Turen dog op i »æ Bjerre«, hvor Udsynet var storslaaet over Land og Fjord og Øer. En Udsigt, der er beskrevet saa tit og saa godt i Fars Bøger, at jeg vel skal vogte mig for at forsøge at gøre ham Kunsten efter.

Da Far stod her oppe en Aften et af de første Aar, han var i Stensballe, kom der et Par Daglejere forbi nede paa Vejen. Far hørte den ene spørge: »Hvem æ det, der stoe die?« — »Det er Gejlager«. — »Hwa lawer han die?« — »Han dejte«. — Far kunde ikke opfatte den Brummen, der fulgte til Svar, men det har sikkert hverken været Forstaaelse eller Anerkendelse, der blev givet Udtryk for.

Der var vist i det hele taget en Del Mennesker, der i Begyndelsen ikke rigtig kunde affinde sig med den mærkelige Degn, de havde faaet til Byen. Alene det, at han saadan travede ud ad Vejen om Eftermiddagen, uden at have noget bestemt at gaa efter, var en Apartehed, som man ikke uden videre kunde akceptere. At han digtede, blev vistnok ogsaa i Begyndelsen opfattet paa samme Maade, som det var blevet af Omgivelserne i Fars Barndom, — det var Dagdriveri og ikke nyttigt Arbejde. — Det var ogsaa en sær Fyr, der ikke brød sig ret meget om at deltage i de store Gilder, der her, som alle andre Steder paa Landet, hørte til Vinterens faste Begivenheder. Han kunde ikke spille Kort — og han vilde forøvrigt heller ikke. — Efterhaanden aftog Invitationerne stærkt i Tal, men Far var for saa vidt kun glad ved den faste Skure Tilvæ-

Gejlagers Ex libris.

relsen efterhaanden kom ind i. Selv om han paa en vis Maade isolerede sig, kom Kontakten, Forstaaelsen og Samhørigheden med Sognets Befolkning alligevel. Og det blev gensidigt. Far blev omfattet med en hjertelig Hengivenhed, der varede ved til det sidste — mange Aar efter, at Far havde taget sin Afsked og var flyttet til Horsens. Far var taknemlig herfor og paaskønnede det i højeste Grad. Og jeg, der paa Grund af den lange Afstand og Arbejdets Krav, kom alt for sjælden paa Besøg derhjemme, paaskønnede det ikke mindre, og vil alene af den Grund aldrig glemme de gamle Kendinge.

Samfølelsen mellem Lærer og Sogn blev ikke mindre med Aarene, efterhaanden som de Børn, der havde siddet paa Skolebænk hos Far, voksede op, blev voksne og stiftede nye, men traditionsprægede Hjem i den gamle By. Vel havde disse Unge faaet en udpræget Slægtsfølelse indpodet i deres Hjem, men den efterhaanden gamle Lærer havde vist ogsaa forstaaet ved sin Undervisning at gøre Fortiden og de døde Ting levende for dem paa en saadan Maade, at de mere end mange andre voksede op til at vedgaa Arv og Gæld fra henfarne Slægter i den fulde og dybeste Betydning.

Far skriver i sin Stambog, »— og blev Lærer. Nogen Gavn har jeg vel gjort i den Bestilling, og Glæder har den ogsaa givet mig«.

Jeg skal ikke frakende Far den Beskedenhed, der ligger i denne stilfærdige Bemærkning, men den rummer ogsaa en Bitterhed og Skuffelse over, at Livet gav for lidt. — Saa svimlende en Højde i boglig Viden og Kunnen, Far var naaet til, efter hans Forældres Mening, saa skuffet følte Far sig paa Bunden over ikke at være naaet videre. — Jeg tror nok, at Far i stille Stunder ofte drømte om, hvordan Livet vilde have formet sig, hvis han var blevet cand. mag. i Historie med derpaa følgende Ansættelse ved Lands- eller Rigsarkiv med fri og rig Adgang til det Forskningsarbejde, som dybest inde var Fars egentlige Interesse. — Saa er Spørgsmaalet, om Far var blevet lykkeligere paa den Maade, om *det* Liv havde naaet at give ham den aandelige Balance overfor egne Forhold og den stilfærdige, godmodige Overbærenhed overfor andres Brøst og Fejl, som nu prægede al hans Færd. — Som Regel kom denne Utilfredshed kun frem som en stilfærdig Brummen over det urimelige i, at han skulde bruge sine Kræfter og sin Viden paa at lære Smaarollinger at stave, men een Gang kom de undertrykte, men pinende Tanker dog til et voldsomt Udbrud.

Jeg var vel en Snes Aar, da jeg en Aften fandt Far nede i Haven, grædende og hulkende, som kun en voksen Mand kan hulke sin Skuffelse og Bitterhed ud. — Hvad Aarsagen var, husker jeg ikke saa nøje, men det er nok ikke helt forkert, naar vi siger, at det var en overmodig Students uovervejede Bemærkning om en Lærers begrænsede Viden, der havde faaet Fars indestængte Utilfredshed til at vælde op til Overfladen, som et vulkansk Udbrud. — Det blev en lang Spadseretur og en lang Samtale mellem Far og Søn. Jeg naaede til at faa Far til at se, at han var en dygtig Lærer og havde rige Glæder af sit Arbejde, at han ogsaa paa dette Felt havde en stor Mission. Det endte med, at Far med et Smil gennem Taarer erklærede, at jeg burde have været Jurist, saadan som jeg kunde belægge mine Ord. — Der herskede igen Fred og Idyl i vor dejlige Have.

Jeg tror faktisk ikke, at Fars Værdi og Betydning som Lærer stod ham selv helt klart, men Sandheden var jo, at Far var en dygtig Lærer — omhyggelig, grundig og pligtopfyldende. Derfor glemte Far aldrig sit Kaldsbrev eller Biskoppens Kollats, der endte med disse Ord: »Jeg nedbeder Herrens Velsignelse over ham og den hele Menighed, at al hans Gerning maa ske til Guds Ære og kristelig Oplysnings Fremme«.

Derfor — og fordi Far var ærlig kristen, begyndte hver Skoledag med

Andagt, i »lille Klassen« med Fadervor og Sang, i »store Klassen« med Trosbekendelsen, Fadervor og Sang. — Det staar for mig, som om Solen altid skinnede ind ad de store Vinduer til Skolestuen under denne Morgenandagt. Der var hver Morgen den samme Højtid i Rummet — ikke mindst naar vore klare Barnestemmer istemte en Salme eller en af Ingemanns skønne Morgensange. Vi havde vist alle en Fornemmelse af, at nu var Dagen begyndt paa rette Maade, og saa gik det løs med Regning, Læsning og Skrivning. Far hjalp, vejlede og forklarede, saa Arbejdet gik som en Leg, men — ja, det er vel næsten unødvendigt at

sige det — Dagens Højdepunkt var Fortællefagene. Navnlig Bibelhistorie og Danmarks-historie var ikke ked-sommelige Terpefag, saa Far fortalte, men Far fortalte, saa Fortidens Begivenheder blev levende for os. Der var stille i Klassen, der blev lyttet med store Øjne og aabne Munde. — Mange gamle Elever vil sikkert nikke bekræftende. — Var Vejret til det, blev Undervisningen ofte afbrudt, og vi drog af Sted i Flok og Følge, — til Stranden for at bade, ad Markvejen til Sundvig eller ud i Skoven. Far havde Rostrups Flora i Lommen og en Lup. De Blomster, vi bragte ham, kendte han næsten alle, men var der Tvivl, slog hele Flokken sig ned i Vejgrøften, mens Sagen blev nøje undersøgt. Alt hvad vi mødte paa vor Vej blev beskrevet og forklaret: Snegle, Insekter, Fugle og andre Dyr. Det var Nutidens Lejrskole, der her blev praktiseret i sin enkleste Form.

Jeg tror, Far havde en egen Evne til at være paa lige og fortrolig Fod med sine Elever, uden at Respekt og Disciplin derfor gik i Stykker. Som Regel forløb Skoledagen i Fredsommelighed, men Dovenskab blev som oftest belønnet med Eftersidning, og Frækhed og Næsvished — for slet ikke at tale om Ondskabsfuldhed mod et fattigt eller smaatbegavet Barn — blev gerne »belønnet« med en smeldende Lussing. Dengang kunde man opdrage paa den Maade, uden at hverken Barn eller Forældre tog Forargelse deraf. Vi er nogle Stykker, der endnu kan huske, hvordan det sved i venstre Kind, mens den anden blussede af Skamrødme. — Nogle Elever var Far meget overbærende overfor. Tjenestedrengene, der ofte havde et Par Timers Arbejde bag sig, naar Skoledagen begyndte, maatte af og til lægge Hovedet paa Armene og sove lidt — og de fik Lov til det.

Den 30. September 1938 tog Far sin Afsked som Lærer, og Aaret efter byggede Far og Mor sig en Villa i den østlige Udkant af Horsens, hvor der var Udsigt til Væhr Kirke, Skoven og Bakkerne ved Stensballe. — Eet Aar havde de prøvet at bo i Kolding, men Omplantningen vilde ikke lykkes. Barn-domsegnen havde ikke mere den Tiltrækning, den havde haft. Til Gengæld

Stensballe Skole 1938, da Gejlager tog sin Afsked efter en Menneskealders Lærergerning i denne By.

lærte Far det Aar i Kolding, at Kærligheden til og Samhørigheden med Horsesegnen var blevet saa rodfæstet gennem de forløbne 34 Aar, at der ikke kunde blive Tale om at bo andre Steder.

Var Fars egen Mening om hans Betydning som Lærer end beskeden, saa tror jeg dog, jeg har Lov at sige, at han ved den Maade han røgtede sit Kald, har sat sig et Minde i Stensballe, som vil blive husket, saalænge hans gamle Elever færdes i Sognet.

Far troede maaske selv, at han satte sig et mere varigt Minde i Stensballe, da han fik oprettet »Stensballe Musæum«. — Den gamle Smedie midt i Byen var arkitektonisk og lokalhistorisk en Perle, der burde bevares, selv om Wolle Smed ikke kunde svinge Hammeren mere. Da han holdt op at arbejde, fik Far Sognet interesseret, Smedien blev købt, restaureret, og indrettet som Musæum. Det var en stor Dag, ikke alene for Far, men ogsaa for Stensballe, da Musæet blev indviet. Her var samlet — ikke alene Wolle Smeds Esse og Værktøj — men historisk værdifulde Ting fra Sognets og Egnens Historie, lige fra Stenalderen til Høravlens og Persillekræmmerens Tid. Det var en virkelig se-værdig Samling, der havde mange besøgende de første Aar. — Men Far havde i sin Begejstring glemt at tage Hensyn til den praktiske Side af Sagen. Den Slags var ikke Fars stærke Side. — Musæet kunde ikke opvarmes. Det var koldt og fugtigt, saa Oldtidens Metalting irrede og senere Tidens Trætning og sirligt broderede Linned mørnede. — Far maatte til sidst erkende sit Fejlgreb. De Givere, der ønskede det, fik deres Ting tilbage, og Resten blev givet til Musæet i Horsens, der bedre havde Mulighed for at bevare det. Den karakteristiske Smedie blev revet ned,

A. J. Gejlager.

Wolle Smed (Ole Pedersen) var død i Mellemtiden, men *han* lever i hvert Fald videre i »Veteranerne fortæller«.

Selvom jeg i Mellemtiden var blevet en gift og hjemfaren Mand paa 33 Aar, var det alligevel med en beklemmende Følelse, jeg i Sommeren 1938 for sidste Gang besøgte — og tog Afsked med — det Barndomshjem, der hidtil havde været det urokelige Midtpunkt i min Tilværelse. Men det mærkelige — og alligevel naturlige — skete. Haven i Nylandsalle blev, trods sin Velholdthed, stedse fremmed. Den kunde aldrig erstatte Barndommens dejlige Have. Men Stuerne, de var — trods nye — gammelkendte. Møblerne og Bøgerne var flyttet med. Far — og for en kort Tid Mor — var flyttet med, og med dem Aanden og Tonen. Selvom Far efterhaanden ældedes, navnlig efter Mors alt for tidlige Død, saa gik hans Verden og Arbejde dog videre i den gammelkendte Skure. Arbejdslysten og den faglige Videbegærlighed var usvækket. Betegnende er, at da Far i sin fremskredne Alder kørte fast med nogle Studier paa Landsarkivet, fordi de Bøger, han vilde granske, var skrevet paa Latin, købte han Mikkelsens Lærebog og gik ufortrøden i Gang med at lære Latin. — Men her kom Far til kort. Opfattelsesevnen var der ikke noget i Vejen med, men Hukommelsen vilde ikke slaa til. Det gik faktisk, som med Domkirken i Lund. Hvad Munkene byggede op i Dagens Løb, brød de underjordiske ned Natten derpaa. — Det var en stor Ærgrelse for Far. Han maatte ad anden Vej søge de Oplysninger, han manglede.

Det var ikke alene Barndomshjemmet, jeg havde taget Afsked med. Efterhaanden som mit Arbejde som Læge tog min Tid og Interesse helt ud, kneb

det undertiden at leve sig ind i Fars Verden og derfor at følge med i hans Arbejde. Der var ikke mere Mulighed for at faa hver ny Ting læst højt, Kapitel for Kapitel, eller for at drøfte Form og Indhold i en stille Aftentime. — Far kom troligt paa Besøg hos min Kone og mig til Jul og Paaske og i Sommertiden, og da blev der stadig ført lange Samtaler om de gammelkendte Emner. Det var, som om jeg først nu fik lært min Far rigtig at kende. Han talte ligesom mere frit nu om sig selv og sit Arbejde — og Baggrunden. Nu vilde han ogsaa gerne diskutere baade dette og hint. — Den barske og ubarmhjertige Verden en Læge færdes i, vil vel i de fleste Tilfælde give et andet Livssyn end det en Forfatter og Digter faar, naar han i hvert Fald til en vis Grad selv vælger den Tankeverden, han vil leve i. Der var altsaa Emner nok at vælge mellem, naar Far kom paa Besøg. Emner, hvor vi — trods Samhørighed og fælles Grundsyn — ikke kunde blive enige. — Men netop derfor blev det ofte indholdsrige og lærerige Samtaler, hvor jeg lærte at sande at »erfaren Mand er god at gæste« og Far fik nyt Stof gennem mine muntre og alvorlige Opvelser som Læge.

Nu viste det sig, at ogsaa for Far havde Kristendommen været ledsaget af Tvivl. Han havde, som alle andre, tumlet med det evigt tilbagevendende. Hvorfor? og Hvordan? — Naar Far ikke tidligere havde villet drøfte disse Spørgsmaal, var det, fordi han som Lærer havde forpligtet sig til at undervise i og i Gerning efterleve Kirkens Ord.

Eller jeg forsøgte at foreholde Far, at Livet ofte var betydelig mere raat og kynisk, end man fik Indtryk af efter hans Bøger. Men her havde Far altid sit Svar parat: »Jeg har skrevet mine Bøger saadan, at de kan læses højt om Aftenen, selvom der er Børn i Stuen«.

Far havde valgt sin Kurs og sit literære Niveau paa et tidligt Tidspunkt, og han fulgte det troligt gennem Aarene: Hans Bøger skulde være oplysende og historisk korrekte uden Tildigtning, samtidig med, at de skulde være underholdende Læsning. — Far kendte selv sin Begrænsning i Retning af den udpenslede, dybsindige, psykologiske Menneskeskildring, — og han kendte den Læsekreds, han ønskede at faa i Tale.

Nu er Skrivebordsstolen tom, men det er mit Haab — og min Tro — at Fars Bøger endnu i mange Aar vil kunne fortælle Læserne noget værdifuldt om henfarne Slægter — og om Hjemstavnen.

.En østjydske Dialekttekst fra 1759.

Af Bibliotekar, cand. mag. Niels Aage Nielsen.

VI kender ikke mange danske Dialekttekster fra Tiden før 1800. Marius Kristensen omtaler i sine Bidrag til den jyske litteraturs historie (Dania II [1892—94] 17—34, 127—147, 295—312) En gammeldags Muncke-Prædiken og Den til Krig veludmonderede Jyde (begge fra ca. 1700 og begge jydske) som de eneste Prosastykker, der var ham bekendt. Han udgav dem senere — sammen med Johs. Brøndum-Nielsen — i Gammeldags Skæmt hos Fynbo, Jyde og Sjællandsfar (1916). Dansk Dialektforskning kan nu takke Professor Sigurd Kolsrud, Oslo, for, at han har henledt Opmærksomheden paa nedenstaaende baade sprogligt og folkloristisk interessante Tekst, der tilmed paa en morsom Maade forbinder jydske Lune med 1700-Tallets Frimodighed.

»En Mosters Testamente« hedder dette pudsige Aktstykke, der indgaar i Carl August Thielo's anonymt udsendte Værk Den borgerlige Hovmesterinde eller en Samling af moralske, kritiske og oeconomiske Tanker for Fruentimmerne (Kbh. 1759) (S. 78—84). Ved at behandle Emnet unge Pigers korrekte Opførsel overfor deres Friere og tilkommende Ægtemænd paa en komisk Maade falder dette Afsnit i Tone helt udenfor det øvrige Værk (ialt 368 Sider), der er en seriøs Opdragelseslære. Den spinkle Traad i Bogens Handling er den fingerede Forfatterindes Diskussion af en ung Forpagterdatters Opdragelse. Da Forpagteren er meget forgæbet i Fransk og ønsker, at Datteren, der skal opdrages hos »Hovmesterinden«, skal lære saa meget Fransk som muligt, bliver visse Partier af Bogen til et Indlæg i Tidens puristiske Fejde. Der mangler end ikke en Parodi paa Fransk-dansk, gjort efter C. Rothes bekendte Brev¹⁾ (S. 125) og sammen med den ogsaa en paa Tysk-dansk. Den unge Pige sættes til at studere en Afløsningsordbog (S. 130—155) omfattende 600 franske Ord, »som haver indsneget sig i det danske Sprog«, saaledes at hun efterhaanden kan vænnes af med den Uvane at blande Fransk og Dansk sammen (S. 358). Men i Stedet for at lære Fransk bør man efter »Forfatterindens« Mening hellere bestræbe sig for at komme til at forstaa sit eget Lands Dialekter:

»Jeg gad vidst, hvor Forpagteren er kommen paa det Indfald, at Datteren skal lære et Folkes Sprog som ere saa langt fra os, hvorfor monne han ikke vilde unde hende den Fornøjelse at snakke med sine Naboer? Jeg gad vidst, om Forpagteren og hans tilkommende Sviger-Søn forstod følgende merkverdige Skrift. Det er et Testamente. Jeg bad mine Jomfruer, at de skulde læse det, men de kunde hverken læse eller forstaae det« (S. 78).

¹⁾ Se Peter Skautrup: Det danske sprogs historie. III (1953) S. 146; Niels Aage Nielsen i Arkiv for nordisk filologi Bd. 64 (1949) S. 262 f.

Efter at Testamentet er aftrykt, kommenteres det yderligere med følgende Bemærkning:

»Saadan taler nogle af vores Naboer, dem forstaaer vi neppe, alligevel vil vi lære fremmede Sprog, som den mindste Deel kuns bruger, som har lært dem«. (S. 84).

En Mosters Testamente.

Mi Hiate Børn Johon og Kiesten Ebeltoft! atterdi a val føl, a int stoer mier aa mi Siug, mins døer, skiøndt a hor mi Fostand, o ka muntle sei o lær jer hvordan I skal løv atter mi Døe, soe hører da flittet hvad a seier jer, o gjør deratler, soe ka I i Dav eller i Mon endnu kom te Ær.

- 1.) *For oldting ska I gaae flitte i Kirk og bee, soe vil I vær lykele i olt hva I taaer jer for, soe ka I foe kiøn Mænd; mins gjør I int de, soe vil de goe Jer il. Nær I no er i Kirk, soe la jer Yven int flyv omkreng (79) aa de ung Koel, (thi den Jomfrou som gjør de, gaer int i Kirk for at bee, mins hun goer derhin for o sii poe Snushonerne, for ai blyv narret aa dem, de er int fauert, mins løsafleg.) I moe sie styvt aa Prøisten, o val gie auft hva han seier Jer. Nær I da kommer ud a Kirken, soe la gudele Bover og løs i, mins løser I Kiarligheds eller i slige und Bøver, de vil a soe mari int ha.*
- 2.) *Nær I atter mi Døe holler Jer op hos Jer Faster (dier ska I vær o ingen onnen Steis, de befoler a Jer) soe sier Jer val for, a I int kommer i et slemt Røvte, som ka skie gonske magele, diersom I int holler Jer kiøn innen Ærbarhieds-Grinscer. Nær I er te Gild, inten Basel- eller Brøllups-Fær, soe før Jer kiøn op o taaler møi let. Spør de Jer om nued, soe svorer mæ faae Urd, o lier indt; thi de loder ild. Nær I da sæder ve Bouret, soe moe I kon æd møy let o tøg Maden longsom, lisom Jer Faster gjør, som bouer i den forgyldt Hiort i Rais. Hun var jen møi fiin Jomfru før hun bløv gyvt. Gjør I indt de, soe vil Folk seie: Sii! de ere tou ubehøvlede Qvinner. Diersom jen ung Kal drikker Jer te, soe svor ham: a seier Tak: a drak no nyssens, a ka no indt drik, drikker a for møy soe bliver a fuld. Ney a er ingen Fyllebøl. Holler Houdet aa jet Stæi, sit Jer int omkring, slik en Knap-penaal for Jer paa Bouret! læg boue Forfingre aa boue Hænerne aa Bouret o sii styft poe Naalen.*
- 3.) *Vil jen ung Koel sladder jer nouet for om Frierasie (som dier Vaaen er) so tie bom stil, bid Munnen (80) sammen og svor ham slet int. Seier han da te Jer ai han holder aa jer, o vil ha Jer, ai han holler miir aa Jer, end sit jet Hiate, o diersom han int fæk Jer te Kouer, soe maat han døe a bor Forlyvelse. De moe I slet int trou, mins I moe sei ham: Mi Ven! a behøver int ai I gjør Mær a mæ, a forstoer int hva Forlyvelse er, vil I tael dierom, soe moe I goe te jen annen Jomfrou, som forstær sei beier poe jer Taal, I ka trou mæ, diersom I vil døe, si soe vil a int hold Jer dierfro. Vil han int læ se sei mæ de, mins vil gi jer Haansker, Strømper, Baand o soedant Tøv, soe taa int dierimod, mins seier: huofur vil I gy mæ de? I ka gi de dem som vil ha de, a begier int deraa, diersom a behøver nouet, si soe ka mi Faster gi mæ de. Vil han ta Jer ved Haanen o træk Jer jen Rind aa Fingren, de moe I int taal, mens I moe strafs træk Jer Haan tebave, o sei: Hva hor I mæ mi Haand o gjør, ka I int la mi Rind sæd? Mien*

I ai I hor jer Lysbed fur jer? I hør jo val, ai a int gad hørt mier aa jer Sladder. I del sam sæt Jer hos Jer Faster, o ven Koelen Ryggen te, o sii int aa ham.

- 4.) *Kommer de da soe nær ai I skal daans, si soe mo I først neie kiønt, dreie og kneise med boue Enner, og kiøn snæver, la Spillemænd spil; tralle, tralle, tralle, si soe vil Folk sei: Di to Qvinner daanser mød kiøndt, ma ka val sii, ai de endnu int ve a noen Ting. Siir I! de vil vær jer jen stouer Berømmels.*
- 5.) *Nær Jeres Faster stor op o vil gaae, si soe maa I strafs stæ op o goe mæt hin, diersom de ung Koel løb (81) efter Jer o banker aa Jeres Kammer, soe tær Jer Skiørter i en Hui o Hast aa Jer o forstik Jer bag Jer Fasters Seng eller sæt Jer aa Sengen. Stræber de da o vil ha Jer ud, si soe raab Raab i Raab aa Jer Faster, o sei te disse Koel: Hvordan er del fat med Jer, kand I int gaae hiem og læg jer, ka I int lad os sov: Min I ai vi er Hurer? a har sit jer an for fine Folk, mens I er tou Tølprer, goe I foer jen Ulyk i jer. Siir I nu hiate Døttre Johan og Kiesten Ebeltoft, ræt Jer derater, de seier a I er.*
- 6.) *Nær I da er soe stour ai I ka fordrav Frieraset o ingen Beiler kom, sie so ska I aa St. Annis Auften med baær Houd o aa Jer baare Kni unner aaben Himmel bee soedan Bøn. Hellig Annirs! a beer dæ, beskier mæ falte ung Pig snart jen fiin Mand, som gær mæ mi læ Seng, stær op mæ mig, som hor kiøn gvult krøllet Haar, o er trei Gang ni Aar, som int snorker eller skiænner o sei i Sengen aa den ræt Sie vænner. Helle Annirs hielp mæ arm Bon! Kommer da jen Beiler o begiær Jer i Æren, si so vis ham til Jer Faster, I maae int taael mæ ham, ik eller sie paa ham. Beer Jer Faster, ai han ska spis samme Auften mæ, o I kommer te Bours, soe æd kuns møy lit, mins I moe int inten drik eller taael. Nær I stær op fra Bouret, soe neier kiønt, o gær kiøn ærbaar i Jer jen Stou. I moe int la Jer kys aa ham, ujen I har savt: A vil ha ham, de raær a Jer mi hiate Børn.*
- 7.) *Dersom Folk vil fixsier Jer, og sei: Te Lyk Jomfrou Brui! mins de var enno int viet sammen, soe seier: (82) Skiel mæ int ui, a er ennu int Brui, dersom a vor Brui, maat a nok siel ved de.*
- 8.) *Diersom I da har jen Frier som mæ Jer Fasters Tillodelse har faaet Ja aa Jer, si soe moe I val gi ham Lov ai kys Jer, mens de moe int skie for til.*
- 9.) *Kommer I da i den Stov aa Brøllups-Dagen hvor I ska vies, soe bær Jer skikkele ad, sloer Jer Yuen nied og siir int aa Bruigommen. Om Præisten da spør Jer Johon eller Kiesten, vil I ha den (som Jer Bruigom nu hieder) til Mand? saa moe I tydele svor Ja. Nær I soe er sammengiet, o I sætter Jer te Bours, soe moe I slet int taael mæ jer Bruigom, sed kiøn stel, æd og drik my lidt. Etter Maaltiet, nær Bruigommen vil giør den først Daans med Jer, soe neier først kiøn og daanser nepper, o det ræt nepper med pænt; mins la Jer int for ved Houdet eller køsses aa Jer Bruigom soe nouen siir de, han moe heller int ta Jer ve Armen, diersom han vil giør de, soe sei te ham, æ! æ! vout Jer for Folk, ka I int bi te vi kommer i Seng.*
- 10.) *Kommer da den Tie, ai I ska goe mæ Bruigommen til Sengs, soe moe I int stravs goe mæ, mins I moe lad, som I slet int vil sov hos ham. Ber han Jer da; ai I endele ska goe mæ, soe svor ham: O ney! ney! a er int vant ai goe mæ Mandfolk te Sengs, de er mæ umoule ai leg*

hos Jer. Vil han da int hold op, soe be ham, ai I ennou jen Nat moe sov hos Jer Faster, o ai I er soe moy blye ve ai goe mæ ham. Blyver han enda ve ai be, soe kand I ennou still Jer an lisom I int vil, og sei: A goer da int (83) aljen mæ Jer, ujen mi Faster goer mæ, o blyver hos mæ i Nat. Ennele vil Jer Faster sei, I ska goe mæ Jer Bruigom, hun vil følles mæ Jer i Brui-Kammeret, si soe kan I kuns goe driste mæ te Brui-Kammeret.

11.) Nær I da ska trei i Bruisengen, soe begræd først Jer Jomfroudom, begræd den aa Hiatus Grund, ræt høft. Taar sien Bruigommen Jer i si Arm, o er venle, soe sei tæ ham: Had a vist de, ai I int vil la mæ sov i Roe, soe had a int goet mæ Jer te Sengs, a vil oller ha tod Jer. Imeilerti kryber I nærer te ham, la Jer køs, la ham gjør hva han vil; thi no siir ingen de, o I har sport Jer nok, o han har Ræt der til. Om Moren deratter soe monen siir de, I foer Jer Mans Bouser, ai han int siir de, soe foer I sien Herskav yver ham. Nær han vovner, soe sei: Gou Mon te ham, ta ham i Jer Arm og køs ham, spør ham, om han vil ha jen Ølli-Brøi eller nouet onnet.

12.) Nær I soe sien hor foet jer Kleier aa Jer, o hor løst Jer Monbøn, o Folk ønsker Jer til Lyk og seier: Gou Mon Jomfrou Brui! til Lyk mæ Bruisengen, har I sovet val hos Mannen? Vil I int jen aanen Gang goe mæ ham te Sengs? soe moe I smiil deraa og tak dem, I ka ossoe bliv lit røi dervæ og skam Jer lit, I moe hol Tørklæde for Yvnene o sei: I har sovet ret val, I vor int mier bong for de, I vil no nok find Veien aljen te Sengen. Deratter holler Jer aldti ærbaar og ærle. Goer Jer Mand unner Yven, plei ham o gjør ham te gou, de er jen stour Fordeel for Jer. Taael intel med anner Mandfolk, han kun sii de o bliv jalou over de.

(84) Nu min Hiate Døltre, si soe ska I gjør; soe har a giou den Gang a var ung, o a er bleven gammel mæ Æren. Taar denne Unnerrætning i Auf, som jen kostbaar Skat aa Perler o Guld, tink ai Jer gamle Mouers Søster har efterlat Jer den, som jen Arvepaarl. Løv val o nær de goer Jer val, soe tink aa Jer Mouers Søster.

Bulette Ebeltoft.

Tekstkritiske Bemærkninger.

I Aftrykket af Teksten betegner Bogstaver med Antikva, at der her er rettet Fejl — formodentlig Trykfejl — i Originaludgaven. Som det er at vente ved en Dialektgengivelse, og ikke mindst fra saa tidlig Tid, findes der derudover endnu en Række Fejl eller i hvert Fald Inkonsekvenser, som maa tilskrives Forfatteren. Dem er der ikke ændret noget ved her. Paa sine Steder er Teksten korrumpet af Sætteren, saaledes at man kun kan gisne om, hvad der har staaet. Disse Steder er ligeledes trykt med Antikva og drøftes i det følgende sammen med Rettelserne. (Tegnet » < « betyder »rettet fra«).

S. 78. Siug < Sing. — Døe < døe; jf. Døe 79.

S. 79. o < a; jf. o 78, 79. — møi < moi; jf. møi 79, moy 79, 81, 82, mød 80. — drikker < driker; jf. drikker 79.

S. 80. da < do; jf. da 78, 80; sml. Rettelse S. 82. — Mær; vel sagtens: Nar. — o < a; sml. samme Rettelse S. 79.

S. 81. sei < sie; jf. sei 78, 80; sml. ndf. — goe; Fejl for gie (= gid)? — eller < eler; jf. eller 81. — Sie < Sei; vel p. G. a. at Prikken over i har været unøjagtigt placeret i Manuskriptet. — te < toe; jf. te Bours 82. — neier < nier; jf. neie, inf. 80 og sml. ndf. (82). — A < Ai; en Rettelse: Ai I synes utilraade-

lig, da Kolon iøvrigt betegner, at direkte Tale følger. — viet < vaet; jf. vies, inf. ps. 82.

S. 82. siel < seil; sml. ovf. — Ja < Jo. — sloer < slaer; jf. Kort over de danske folkemål og Feilbergs Ordbog. — nied < neid; jf. ovf. — slet < sle; jf. slet 82. — my; vel Fejl for møy, jf. Rettelse til S. 79. — neier < nier; sml. Rettelse til S. 81. — siir < seir; jf. Siir, prs. 80, 81, siir 82. — umoule < umaule. — ennou < ennau (2 Gge). — da < do; sml. Rettelse til S. 80.

S. 83. goe < gae; jf. goe 78, 80, 82. — trei < tren; evt. kunde det tænkes, at Manuskriptet har haft: trien. — no < nou; jf. no 78, 79, 83. — monen siir; fejl for: moe I siie? el. monne siie? — Ølli-Brøi < Ølei-Brøi. — seier < Seier. Gou < Giu; jf. Gou 83. — gou < giou; do. — stour < stiur; jf. stouer sg. 80, stour pl. 81.

S. 84. Mouers < Mouees.

Dialektbestemmelse.

Der gør sig store Vanskeligheder gældende, naar man vil prøve paa nærmere at lokalisere et Stykke Dialekt som det ovenstaaende. De vigtigste Hjælpe-midler hertil er H. F. Feilbergs jyske Ordbog (udkommet 1886—1914) og Valdemar Bennike og Marius Kristensen: Kort over de danske folkemål (1898—1912), der i det væsentlige registrerer Dialektforholdene, saaledes som de forefandt i sidste Halvdel af 1800-Tallet. Man behøver ikke at regne med, at der er foregaaet særlig store Forskydninger af Dialektgrænserne i Tiden mellem 1759 og det Tidspunkt, da de Meddelere, som nævnte Værker bygger paa, lærte at tale, men en og anden Forandring maa dog formodes at være sket.

Vi ved ikke, hvem der har forfattet Stykket. Kun synes det givet, at det ikke kan være Københavneren Thielo selv. To Stednavneallusioner antyder, hvor paa Lag i Jylland den fingerede testamentskrivende Moster er fra: hun underskriver sig Bulette *Ebelloft*, og hun nævner, at de to Søskenbørns Faster bor i »Rais«, d.v.s. Randers (S. 79). Den lokale Udtale af dette Bynavn maa dog have været kendt ret vidt omkring. Om man tænkte sig, at Forfatteren var vokset op i en Købstad, f. Eks. netop Randers, kunde han godt have kendt flere nærliggende Dialekter og blandet dem noget sammen. Til Sammenligning kan henvises til Blichers dialektale *mixtum compositum* i E Bindstouw (jf. Svend Aakjær: Undersøgelser over Maalet i E Bindstouw, Danske Studier 1916, 113—138). — I det følgende vil jeg lægge mest Vægt paa Dialektforhold, som sikres ved flere Eksempler, eller som fastslaas ved mest utvetydig »Lydskrift« i Teksten, og der fremdrages kun Forhold, som kan bidrage til Afgrænsning af Dialekten.

1. Dialekten maa p. Gr. a. den gennemgaaende Brug af efterhængt Kendeord være østjydske, d.v.s. øst for linjen Horsens Fjord, Skanderborg-Silkeborgsøerne, Hjarbæk Fjord, Lildtangen (se f. Eks. Peter Skautrup: Det danske sprogs historie. I (1944) 138 ff., Kort over de danske folkemål — i det følgende betegnet Kort — Nr. 80), jf. Eks. som Snushonerne 78, Prøisten, Bouret, Houdet, Hænerne, Naalen, Munnen 79 o.s.v.

2. Inden for østjydske synes flere ting at pege mod midtøstjydske, d. v. s. Omraadet mellem Horsens Fjord i Syd, Randers Fjord i Nord og Artikelgrænsen (delvis Gudenaen) i Vest. Vendsyssel kan formentlig udgaa, da Palatalisering (Fremskydning) af *k*, *g* ikke er angivet (Kirke s. 78 etc., Gild s. = Gilde 79 etc.; jf. Kort Nr. 42, 43), og af Djurslandsmaalene først den sydlige Del (undt. Helgenæs) med Nordsams og Anholt, da der ikke findes Antydning af Afrunding af *y*, *ø* (Kort Nr. 20, 25). Havde Forfatteren kendt den af Naboerne meget spottede Æbeltoftdialekt, havde han formodentlig ikke undladt at bruge dens komiske Effekter. Videre kan nok ogsaa den nordlige Del af Djursland (indbefattet Rougsø Herred) udgaa, da der skrives Arm,

Armen (83, 82) og bong = bange (83), og ikke som her brugeligt Aarm og bang (Kort Nr. 7 og 3). Formerne ui = ud (82) og ujen = uden (81) skærer dernæst Himmerland, Ommersyssel og endnu en Del af den til Djursland grænsende Egn fra, saaledes at den søgte Dialekt derefter skulle være at finde indenfor et Omraade Aarhus-Randers-Silkeborg-Horsens Fjord.

3. I denne Firkant træffer vi da ogsaa faktisk Udtaleformer, som tilnærmelsesvis har fundet Udtryk i vor Tekst: Bon = Barn (81), Koel = Karl (79), Koelen = Karlen (80), Koel = Karle (79, 80), sporet = sparet (83), svor = svare (82), svor imperativ = svar (79, 80, 82), svorer imperativ pl. = svar (79), Snushonerne = Snushanerne (79) (Kort Nr. 1). Hermed stemmer dog ikke Haan = Haand (80), Haanen = Haanden (80), der ogsaa skulde have O-Lyd (Kort Nr. 2). Denne Form peger da snarest mod Midtøstjydskens Grænser ind i Landet (f. Eks. Randers?). Nogle andre midtøstjydske Drag bestyrker os i, at vi er paa ret Spor: sii v. = se (79, 80, 83), Siir = ser (80, 81), siir d. s. (83), sit = set (81), sii imperativ = se (79, 80), si d. s. (80), siir imperativ pl. = se (82) etc. (Kort Nr. 32, S. 68); Biordet der hedder dier (79), jfr. ogsaa dierfro = derfra, dierimod = derimod, dierom = derom (80) (Kort Nr. 33). — Formen nued = noget (79) (hvor *d* eventuelt kan staa for et *j* i Udtalen, hvis Forfatteren i sit Rigssprog gennemgaaende har beholdt *j* for aabent *d*), er i Overensstemmelse med det midtøstjydske, men derimod peger de andre Former af dette Ord: nouen = nogen (82), nouet = noget (79, 82), nout d. s. (80) mod Egnen nord herfor (Kort: Særkort til § 31, 34, 35 og 103; jfr. at Houlbjerg har nowe, Ella Jensen, Houlbjergmålet (1944)). Den rettede Form Siug = Syge (78) hører hjemme i samme Strøg (Kort Nr. 23). — Det kunde synes, at Forekomsten af Omyld i Nutid af Udsagnsordene gaa og staa skulde pege mod Syd i Omraadet, men denne Arkaisme har sikkert længe kæmpet med nyere regelmæssige Former, og det er ikke urimeligt, at den tidligere har naaet et Stykke længere mod Nord: gær = gaar (81), stær = staar (81), forstær = forstaar (80); Blandingen med de yngre Former: goer = gaar (83), stoer = staar (78) og stor d. s. (80) peger da igen snarest mod Randerskanten, og forkerte Former som stæ = staa (80), gær og tær imperativ pl. (81) tyder paa, at Forfatteren nok har hørt de omyldte Former, men ikke selv forstaar at bruge dem korrekt (Kort Nr. 86). — Et enkelt ordgeografisk Drag stemmer maaske ogsaa med de øvrige, der peger mod den nordlige Del af midtøstjydske: der anvendes hos (79, 80, 83), hvor de fleste jyske Dialekter har ved. Feilberg kender hos fra Vendsyssel, Randers Egn, Væt, Egaa, Mols (og hwøs fra Helium Herred og Randers).

4. Teksten indeholder imidlertid ogsaa flere Drag, der synes at høre hjemme udenfor det nordlige midtøstjydske. Af Træk, der i denne Forbindelse kunde synes at stamme fra Omraadet mellem Randers og Viborg, kan nævnes: atter = efter (78, 79), hvortil atterdi = efterdi (78), derat(ter) (78, 81), men østjysk Etter er brugt S. 82 (Kort Nr. 31). Endnu længere vestfra er nok fur = for (80), hvofur = hvorfor (80). Paa den anden Side synes int = ikke (78, 79, 80, 81, 83), indt d. s. (79) at høre til lidt østligere end det fikserede Omraade (Kort Nr. 79), men Grænsen (nu ved Djursland) har formodentlig forskudt sig mod Øst i de sidste Aarhundreder. Et Vidnesbyrd om, at Forfatteren har været fra et Grænseomraade mellem inte og ikke, kunde man være tilbøjelig til at se i den ejendommelige Forbindelse: I maae int tael mæ ham, ik eller sie paa ham (81), der vel indeholder dobbelt Nægtelse: int — ik. En Grænseforskydning kan man maaske ogsaa regne med ved fraa = fra, som vel ligger bag dierfro = derfra (80). De tre nørrejyske fraa-Omraader: Vendsyssel, Syddjursland, sydjysk, der nu er skilt af fræ, maa tidligere have hørt

sammen (Kort Nr. 41). — Den i Teksten almindelige Form for Konjunktionen at er ai, der jo ser meget plausibel ud, men ikke er fundet i de moderne jydsk Dialekter. Jydsk har jo i Almindelighed te, de (se Feilberg), men Tved Sogn paa Mols bruger a eller at, saa maaske har ai været en Djurslandsform. Den meget hyppigt brugte imperativ pluralis: sier Jer val for (79) o. s. v. maa ligeledes være ægte, og den er vist ikke tidligere paatruffet i nørrejydske (se Kort S. 166); men den er en Arkaisme og kan ikke bidrage til Stedfæstelsen.

Forsøget paa at bestemme Tekstens Dialekt giver da det noget skuffende Resultat, at Stykket sikkert ikke er skrevet paa nogen ægte Dialekt, som lader sig nøje stedfæste. Det synes da rimeligst at antage, at Forfatteren er fra en midtøstjydske Købstad, troligvis Randers, hvor han har haft Lejlighed til at høre dialekttalende fra forskellige Kanter af Byens Opland. Og det forekommer evident, at han, da han skrev det lille Stykke, har indlagt en Del ekstra Morsomheder ved at vælge Former, der var saa afvigende fra Rigismaalet som muligt, hvilket dog ikke har forhindret ham i ogsaa af og til at komme til at udgive en Rigssprogform for at være Dialekt. Forfatteren har haft utvivlsomt Talent for komisk Efterlignelse af jydsk. Skulde man gætte paa Teatrets Oversætter og Sufflør Jens Wintmølle, der var Rektorsøn fra Randers, og som Thielo kan have kendt fra 1747?

Jydske Ordsprog.

Optegnede af R. P. Randsløv.

Mus.

Næe Musen æ mæt, saa æ Mieleet bjesk.

Mus fis it som Hæst ujen æ R. . . rævne.

Mus ska ha Madrow.

Di eje Krommen aa gjø i Ringen, lissom æ Hakkelskjære (Musen) po Traajbaare.

Ravn.

Rawnen ka lissaa gaat ha et som Kraageren.

Dæn jæn Rawn hogge sjælind Øwnen ud aa dæn aan.

Gæs.

De ær en sien Dø aa læ sæ trej ihjel ow Gjes.

Hierom ska kiges, Gjessen ær i Bygget.

Svale.

Jæn Suel gjør ingen Somme.

Fisk.

Fesk aa saa Fremmet lowle gjænn den trii Daw.

Lus.

En sullen Lus bie haat.

De æ unt aa hør en Lus huest, faa dæn æ gjæn trongbrøstet.

De æ unt aa hør en Lus huest, mæn de æ var aa hør en Lop gø.

Ingen Ting kommer aw sæ sjel ujen Lus aa long Nejel.

Han kinne hans Lus po Trawet.

Loppe.

Dæ ska Ti te aal Ting ujen te aa fang Loppe.

Smukke Kar fra ældre romersk Jernalder (Aar 0—200 efter Kr. F.) fundne i Fjor i Voel; antagelig har de ved Jordfæstelsen været fyldte med Mad og Drikke til Sjælens lange Rejse.

Oldtidsfund i Voel Sogn.

Af Holger Hansen.

DET er en stor Glæde, naar man bliver ringet op og hører, at der muligt kunde være noget interessant at udgrave. Ofte bliver man selvfølgelig skuffet, men selv mindre Fund kan være af stor Interesse og være med til at gøre vor Kulturhistorie rigere og fyldigere. Fuldkommen og færdig bliver den aldrig; til alle Tider vil der være Opgaver nok for Arkæologer at arbejde med, Problemer at løse, og ofte vil godtagne Løsninger blive kuldkastede for nye fremkomne Kendsgerninger, hvilket Videnskaben i de sidste Aar tilfulde har bevist. Interessant er det at finde et eller andet fra vor Oldtid. Man føler sig gennemstrømmet af en varm Glæde, som Ord vel ikke kan beskrive, og som kun forstaaes af de interesserede.

I September Maaned 1955 blev der ringet til en af Silkeborg Musæums Medarbejdere, at man i Voel Sogn, Matr. 6 a, under Pløjning med Traktor var stødt paa en Stenkreds, bestaaende af ret store Sten. Disse var dog ved Ankomsten gravet op af den initiativrige Mand, men det kunde dog fastslaaes, hvor de havde været anbragt. De havde ligget som Randsten omkring en mindre Høj. Højden af denne var 25 cm, men oprindelig maa den have været noget højere, da det maa antages, at den i Tidens Løb af de benyttede Landbrugsredskaber er jævnet en Del. Diameter af Højen (Stenkredsen) var 6,2 m. Ved at benytte den drastiske Metode at grave ned i Midten fandtes i en Dybde af 55 cm en flad Sten, som dannede Dække over en rund Grube, 22 cm bred og 26 cm dyb, indeholdende de fra Baalfærden omhyggeligt rensede Ben. I Bun-

den var sirligt anbragt smaa afrundede Sten, ganske som en Brolægning. Indenfor Stenkredsen fandtes intet andet. Men ved videre Undersøgelse lige udenfor denne, laa i en Dybde af 40 cm Resterne af et konisk Lerkar (Gravurne) samt brændte Ben, som havde været anbragt i samme, men nu laa spredt over et mindre Omraade, og det viste sig, at Ødelæggelsen af den var sket i ældre romersk Jernalder. Disse to Brændtbensgrave maa antagelig tilhøre ældre keltisk Tid, hvor man udelukkende anvendte Ligbrænding. Keramikken og Stenkredsen viser ogsaa det nære Slægtskab med yngre Bronzealder. Og det gælder her som med de fleste af vore Gravpladser, at de er anbragt paa Steder, hvorfra man havde et smukt Udsyn.

Op til og ind i den ødelagte Grav fandtes i en Dybde af 75 cm en Jordfæstegrav fra ældre romersk Jernalder.

Gravens Opbygning var forsaavidt interessant, omend ikke enestaaende. Der fandtes en Del omtrent formuldet Træ, som efter Tykkelsen at dømme har været Planker, og anvendt til Opbygning af denne; af Sten var der kun ganske faa.

Denne Jordfæstegrav adskiller sig baade i Tid, og hvad Keramikken angaar, fra ovenfor omtalte Grave. Paa Billedet ser man en Del af de fundne Kar, ialt var der 11, og i et af dem var der en tynd Skorpe, vel muligt Resterne af indtørret Føde. Man maa antage, at alle Karrene har været overdaadigt fyldt med Mad og Drikke til den lange Rejse. Og muligt værende af symbolsk Betydning. Og givetvis maa det være, at man ogsaa dengang som tidligere grundede dybt i Troen paa Sjælens Bestaaen trods Legemets Forgængelighed. Hvad angaar Keramikken, har den gennemgaaet en meget stor Forandring fra keltisk Tid; den romerske Indflydelse gør sig stærkt gældende og viser denne foruden de hjemlige Frembringelser. Hvad der ofte gaar igen i utallige Variationer er den klassiske Mæander, de kan være uendelig skønne og virke overmaade dekorative, og man aner en sikker og tilvant Haand ved Udførelsen.

Desværre fandtes der ingen Redskaber i de paagældende Grave, men Fundet var dog trods alt interessant.

*Geheimeraad, Statsminister Iver Rosenkrantz til Rosenholm.
(Efter Maleri paa Frederiksborg).*

En østjydsK Herremand i det 18. Aarhundrede.

Iver Rosenkrantz's Brev til Hans Gram.

Ved Kjeld Elkjær.

EN af de mest tiltalende Repræsentanter for den danske Herremandsstand i det 18. Aarhundrede var Iver Rosenkrantz til Rosenholm (1674—1745). Efter et langt Liv i Statens Tjeneste, først som Diplomat under Frederik IV, derefter som Landets mægtigste Minister under Christian VI, havde han i 1740 trukket sig tilbage til sin Ejendom Rosenholm.

Hans Forhold til Enevoldskongerne havde ikke været uden Mislyd. Den egentlige Grund til hans Fald maa søges paa det udenrigspolitiske Omraade. Hans grundfæstede engelske Orientering stod i Modstrid med Regeringens nye franskvenlige Kurs. Men ogsaa i andre Sager kunde han være uenig med Monarken, og han var ikke bange for at sige sin Mening. Han var saaledes en Modstander af Christian VI's ensidigt pietistiske Kirkepolitik.

Afskedigelsen begrundedes alene med Rosenkrantz's Alder, ikke med kongelig Misfornøjelse, endsiges Unaade, men den ledsagedes heller ikke af nogen Paaskønnelse for lang og tro Tjeneste. Det var ikke helt uden Bitterhed, han forlod den politiske Skueplads.

Iver Rosenkrantz, der i en Aarrække var Patron for Københavns Universitet, var en overmaade lærd Mand, selv om hans mange offentlige Hverv ikke

levnede Tid til egentligt videnskabeligt Arbejde. Han er en af de sidste her i Landet, der har kunnet skrive gode latinske Vers, en Beskæftigelse, som Holberg i sin 257. Epistel betegner som »det stærkeste Arbejde«.

Til sin gode Ven Hans Gram (1685—1749), Professor, kongelig Historiograf, Bibliotekar og Arkivar, skrev Rosenkrantz i 1741 et Brev i latinske Heksametre, hvori han giver en Skildring af sit Liv efter Afskeden fra Statstjenesten.

Digtet er nærmest i Smag med Horats's Epistler, der i Form af versificerede Breve kauserer over Digterens Liv og Interesser og over menneskelige Fejl og Skrøbeligheder.

Rosenkrantz fortæller paa en frisk og anskuelig Maade om Landlivets Glæder og Sorger. Han gaar paa Hare- og Agerhønsjagt og læser sine kære Klassikere, naar Tiden tillader det. Sine bedste Stunder tilbringer han i Musæet, det af ham oprettede, righoldige og kostbare Bibliotek. Man mindes her om, at han ogsaa lod sin Bedstefars, den lærde Holger Rosenkrantz's Bibliotek i Hornslet Kirke istandsætte og katalogisere.

De øvrige store Arbejder paa Rosenholm, Indretningen af de prægtige Barokrum og Anlægget af den stilfulde Have omtales ikke, men bør erindres, for at man kan have det rette Indtryk af Rammen om Iver Rosenkrantz's Liv. Herom kan læses i Bogen *Rosenholm og Rosenkrantz'erne* (1924).

Uden større Lyst har den aldrende Statsmand ladet sig indvie i Landbrugsgets Mysterier. Men de faa Vers, han har tilovers for denne Side af Herremandslivet, viser en varm Sympati for den ufri Bonde. Her var Iver Rosenkrantz i Pagt med de bedste Traditioner hos sin Slægt og i det hele hos den gamle danske Adel.

Iøvrigt bærer Digtet Præg af godmodig Resignation. Forfatteren har affundet sig med sin tilbagetrukne Tilværelse og imødeser med Fatning sit Livs Afslutning og sit Hvilested i Hornslet Kirkes Krypt.

Digtet er trykt i *Nye danske Magazin* (1806, Bd. 2, S. 62—64) og i *Jens Møller: Mnemosyne* (1831, Bd. 2, S. 296—99), sidstnævnte Sted med en Genfortælling i Prosa. Her er forsøgt en Oversættelse til danske Heksametre, den Form, der trods alt giver den bedste Forestilling om Originalen. Noterne indeholder en kort Forklaring af Hentydningerne til græsk-romersk Mytologi og giver Oplysning om enkelte personlige Forhold.

Iver Rosenkrantz
sender mange Hilsener til
Hans Gram.

Naar jeg imellem faar Trang til at bryde det kedsomme Landliv,
Jager jeg Haren med Hund og Fuglen med velrettet Bøsse.
Saaledes er det mit Haab at korte de langsomme Dage.
Du, navnkundige Gram! opruller med nænsomme Hænder
5 Oldtids Skrifter ved Nat og dyrker de hellige Muser.
Snart studerer du Fortidens Levn med priseligt Skarpsind
Uden at trættes derved, og snart over tvivlsomme Kilder
Kaster du Forskningens Lys som en Kritiker, rost for din Skarphed.

O lykkelige Mand, hvem givet det blev af Apollo
10 Selv at lære den Kunst og give den fra dig til andre.
Ogsaa mig har som Dreng Forældrenes kærlige Omsorg

- Ført til Lærdommens Væld og Minervas hellige Tærskel.
Ungdommen rev mig dog bort til vidt forskellige Sysler
Fjernt fra Musernes Lag, og snart har den modnere Alder
- 15 Bragt mig Bekymringer nok og draget mig over til Statens
Brydsomme Hverv, som knapt giver Tid til Syslen med Muser.
Midtvejs gik jeg i Staa paa Skraaningen op til Parnasset,
Ufrivilligt og ej uden Sorg har jeg staaet der længe.
Nu, da jeg nærmer mig rask til Livets yderste Grænse,
- 20 Er det mig mindre forundt at naa op til den højeste Tinde
Af det pieriske Fjeld, thi Aanden begynder at sløves,
Og min Skarpsindighed slaar ikke til, da den trykkes af Alder.
Tro dog ikke, min Ven! At Bøgerne staar som en Dødvægt
Paa min Reol. Den venusiske Skjalds højttonende Cithar,
- 25 Nasos indsmigrende Sang og Maros værdige Alvor
Samt Juvenals rigt saltede Vid er stadig min Glæde.
Skiftevis nyder jeg dem, de korter Timerne for mig,
Hver Gang Jupiter lader sin Regn nedstyrte fra Himlen,
Hvorved han nøder mig til at forlade de dyngvaade Marker.
- 30 Dersom det var mig forundt, at Digtningens Glæder alene
Fyldte min ledige Tid, hvis jeg fri for tyngende Pligter
Havde bestandig min Gang i Musæet og Rosenholms Skove,
Kunde jeg vise mig haard mod Lykkens stadige Omslag
Tænkende blot med et Smil paa det troløse Tilfældes Luner.
- 35 Men min Forvalter har Krav paa min daglige Omsorg, og Bonden,
Hvis sørgmodige Klage er ak! kun alt for begrundet.
Nødtvungent har jeg da lært om Studens Horn og dens Doglæp:
Køberen har sine Krav, som Sælgeren nøje bør kende.
Tiden maa tages i Agt, da Sæden skal lægges i Jorden,
- 40 Og da den hvæssede Le skal meje de bugnende Marker.
Det vilde føre for vidt at nævne de talløse Plager,
De der i fuldeste Maal fordærver den landlige Hvile,
Som jeg har længtes imod. Men Sorgerne tynger dog lidet,
Friheden vejer dem op, mer værd end Arabiens Guldskat.
- 45 Frihed og Liv i Skyggen jeg fik, da jeg modtog min Afsked.
Skyggen skønner man paa, naar man først for Alvor har brændt sig,
naar man har følt paa sin Krop de fortærende Straaler af Solen.
Fejler jeg, er det mig selv, der maa lide; begaar jeg en Dumhed,
Bringer det mulig Ruin for mig selv, men ej for min Næste.
- 50 Nu da den sunde Fornuft er mit Livs retfærdige Dommer,
Gives der ikke den Ting, der for Alvor kan rokke min Sindsro
Eller forstyrre min Søvn, den trættes styrkende Slummer.
Her kan jeg følge min Lyst. Er jeg træt af de solstegte Marker,
Giver Musæet mig Ly, eller Hjemmets fortrolige Arne

- 55 Byder med Hustru og Børn mig et muntert og spøgende Samvær.
Er der til Stede en Ven, til hvem jeg trygt kan betro mig
Baade i Glæde og Sorg, hvad mere kan jeg forlange?
Blot at Forsynets Gunst vil lade mig leve de sidste
Aar med Sundhed og Fred og fri for Alderdoms Skændsel.
- 60 Saaledes ser jeg med Ro min Livstraad løbe til Ende.
Om det er Storme fra Nord eller Syd, der bringer i Oprør
Havet, som deler vor Jord, det bekymrer mig ikke det mindste,
Naar blot ikke vi selv berøres af Uvejrets Rasen.
Scenen forlader jeg glad og afgiver gerne min Rolle.
- 65 Der er jo nok, der har Lyst til at færdes paa svigefuld Glatiis.
Ender Komedien godt, er jeg straks parat til at klappe,
Ender den galt, faar jeg Hævn for mit Tab ved en hjertelig Latter.
Dette mit Sind er et Værn mod utallige Sorger og Plager.
Maatte det blot bevares for mig af det naadige Forsyn,
- 70 Det og saa Vennernes Flok, de altid trofaste Venner.
For at du ikke skal tro, jeg skjuler min Levevis for dig,
Skrev jeg dette paa Vers som et Tegn paa inderligt Venskab.
Tag da redeligt mod mit Spil paa den landlige Fløjte!
Husk bestandig din Ven, som ønsker dig Sundhed og Lykke!

Rosenholm, den 18. September 1741.

Din indtil Hornslets Krypt hengivne

J. R. K.

NOTER

4. Hentydning til Grams Indsats som klassisk Filolog.
5. Muserne var Gudinder for Digtning og Videnskab.
7. Gram var den første egentlige Kildekritiker indenfor dansk Historieforskning.
9. Apollo, Musernes Fører, var Gud for Digtning og Videnskab.
10. Gram var Professor i Græsk ved Københavns Universitet.
12. Minerva, den romerske Betegnelse for Pallas Athene, Visdommens Gudinde.
17. Parnasset var Apollos og Musernes hellige Bjerg.
21. Det pieriske Fjeld betyder Musernes Bjerg (efter Pieria, Musernes Hjemstavn).
24. De romerske Digtere, der anføres i det følgende, er Horats (født i Byen Venusia), Ovid (P. Ovidius Naso), Vergil (P. Vergilius Maro) og Juvenal.
28. Jupiter var Himmelguden og dermed ogsaa gud for Vejrliget.
37. Doglæppen er den Hudfold, der fra Halsen hænger ned mellem Forbenene.
44. Arabien kaldes i den antike Litteratur »det guldrige«.
46. Den ubarmhjertige Sol bruges som Billede paa Hofgunsten. Jfr. Solkongens Hof i Versailles.
55. Iver Rosenkrantz's 2. Hustru var Charlotte Amalie Skeel (1700—63). De Børn, han havde paa dette Tidspunkt, var Sonnen Frederik Christian (1724—1802) og Døtrene Birte (1723—63) og Margrethe Charlotte (1727—86).
56. Maaske en Hentydning til Major Axel Arenfeldt til Rugaard (død 1745), der havde solgt sin Ejendom og boede sine sidste Aar paa Rosenholm.
65. Hentydning til Rosenkrantz's Efterfølgere Johan Ludvig Holstein (1694—1763) og Johan Sigismund Schulin (1694—1750). Særlig den sidste havde intrigeret mod ham og bidraget til hans Fald.

Mikkel Jensen fra Stautrup.

VED VALGET i Aarhus den 5. Oktober 1848 til den grundlovgivende Rigsforsamling var opstillet to Kandidater, den nationalliberale Bankkasserer C. R. Otterstrøm og Husmand og Murermester Mikkel Jensen af Stautrup. Otterstrøm fik saa godt som alle Stemmerne, idet kun enkelte faldt paa Mikkel Jensen; men det hedder ellers om denne, at han paa Valgtribunen »besvarede paa tilfredsstillende Maade adskillige til ham stillede Spørgsmaal«. Mikkel Jensen stillede sig ikke oftere, og det er muligt, at hans Interesser senere mere er gaaet i religiøs Retning, idet han 1853 udsendte et Skrift om Daaben, og han er iøvrigt nu kun kendt som Forfatter til Salmen »Drag ud hver Kristensjæl paa Jord«. Han døde 1860, 59 Aar gl. (Aug. F. Schmidt: En Salme fra Stautrup. »Østjydske Hjemstavn« 1953, S. 72).

Af et Indlæg i Ugebladet »Jyllandsposten« (9. Marts 1841, redigeret af C. G. Clausen, en Broder til Professor H. N. Clausen) ses det imidlertid, at Mikkel Jensen allerede i Begyndelsen af Fyrrerne har haft et aabent Blik for samfundsmæssige Skavanker. Varmt og stilfærdigt taler han Husmændenes og Indsidernes Sag, og han slutter med at fremsætte Ønske om, at der maatte gives disse Lejlighed til at vælge en Mand, der kunde tolke deres Ønsker i Stændersalen.

Da denne lille Opsats er den eneste, der kendes fra Mikkel Jensens Haand udover de nævnte religiøse, gengives her det væsentligste af den:

I »Jyllandsposten« stod der for nogen Tid siden, at Skolelærernes Stilling var mere trykkende og ikke saa fri som Huusmændenes og Indsiddernes, hvilket er meget beklageligt; thi jeg synes, at Huusmændenes Stilling er saare meget trykkende. De maa ligesaa vel tractere Bønderne, naar de skulle have Noget bestilt som Skolelærerne maae. Den Mand, der har et Par Skjeeper Hartkorn, kan næsten ikke faae Nogen til at dyrke dem uden for saa stor Betaling, som næsten ikke er ham mulig at tilveiebringe, naar Skatter og Rentepenge skulle udredes. Den Huusmand eller Indsiddere, som har en talrig Familie og ikke har anden Næringsvei end at gaae i Dagleie og faa 6 eller 8 Sk. daglig om Vinteren og 1 Mk. om Sommeren, ja sommetider kun 12 Sk. og undertiden gaar ledig den halve Deel af Aaret, hvor skal han faae Huusleien og Ildebrændsel fra, ei at tale om lidt til Klæder? Det er ham jo en Umulighed at fremskaffe det. Alting er dyrt og Fortjenesten kun liden; han kan ingen anden Udvei øine, end at blive Sognet til Byrde, hvilket er tungt for en slittig og arbeidsom Mand. Huusmænd og Indsiddere skulle udføre alt Gangarbejde ved Skolerne samt forrette alle Brev-Reiserne, hvorved de mangen Gang have en heel Miil at gaae, i Sne op over Knæene, indtil de naae nærmeste Sognefoged. De skulle tage lige Deel med Gaardbeoerne af 8 til 12 Tdr. Hartkorn i alt Kirke-Gangarbejde, foruden Sneekastning og det øvrige Veiarbejde — — Hvem skal udtolke den Fattiges Trang eller lindre hans Byrder? Det er jo dog tungt for enhver Christen at see en By fuld af fattige Folk, som lide Nød. Da Huusmænd og Indsiddere paa flere Steder vel ere nærved at udgjøre den halve Deel af Landalmuen, synes mig, at det kunde være ønskeligt, om det maatte tillades dem at udvælge en Mand af egen Midte, som ved Stænderne kunde udtolke deres Ønsker, saavel som deres trange Kaar, da det ellers er at befrygte, at de større Hartkorns-Eiere, som blive valgte, mere ville see paa egen Fordel end paa de Fattiges og Fortrængtes Bedste.

Mikkel Jensen, Husmand i Stautrup Skov ved Aarhus.

Mikkel Jensen har fulgt godt med i Stænderforsamlingens Forhandlinger; thi den 10. Marts 1843 møder vi igen hans Navn i samme Blad, hvor han giver Forsamlingen et advarende Ord med paa Vejen. — Hans Navn staar i Spidsen under en lille Opsats, der er underskrevet af 18 Gaardmænd og Husmænd i Stautrup, og der er næppe Tvivl om, hvem der har affattet den. De advarer mod en fri Forfatning, hvad maaske kan lyde mærkeligt, men i vide Kredse paa Landet næredes der dengang Frygt for, at en Forfatning skulde trænge Kongemagten til Side til Fordel for det store Hartkorn. »Naar vi ingen Konge have, til hvem skulde saa de mindre Hartkornseiere, Husmænd og Indsiddere klage deres Nød?« hed det. »Der tales og skrives i denne Tid saa meget om Konstitution (Forfatning), men hvor sørgelig en Fremtid seer vi ikke imøde, naar Kongen blev mere indskrænket, især saalænge vi har den nuværende Valglov, at det større Hartkorn skal tale for os i Stændersalen. Vi haaber, at vor vise Konge vil styre det for os paa bedste Maade«.

Skrivelsen er dateret Stautrup den 28. Februar 1843, og det vidner om Mikkel Jensens Anseelse i den hjemlige Kreds, at den er underskrevet af Gaardmænd, Husmænd og Haandværkere i Fællesskab. Ø.

Primitive Forhold i Aarhus Arrest 1838.

Ved Vald. Andersen.

INDTIL o. 1840 var Fængselsvæsenet her i Landet, ligesom Strafferetsplejen i det hele taget, endnu som det havde været gennem Aarhundreder. Den strengeste Straf var *Slaveriet*, der idømtes for et bestemt Aaremaal eller for Livstid, og afsonedes enten paa Bremerholm eller paa en af Landets Fæstninger, Nyborg eller Kronborg. Medens Slaveriet, hvor Fangerne lænkede maatte »gaa i Skrubkarren« (Trillebør), med god Grund var frygtet, var *Tugt- og Forbedringshuset* langtfra saa afskrækkende, idet de primitive Forhold, hvorunder Arresterne var indrettet, oftest i Købstædernes Raadhuse, samt det ringe, ofte svigtende, Opsyn, tillod Friheder og Lempelser i Arresten saa vidtgaende, at man i vor Tid maa forundre sig herover.

Den 25. Marts 1838 om Aftenen undveg to mandlige Fanger fra Arresten i Aarhus. Fangerne havde om Eftermiddagen været paa Gaardtur, men lidt efter, at de var lukket ud, kom Arrestforvareren Anders Knudsen Taarnbye og meddelte, at han og hans Kone havde besluttet sig til at ville spadsere en Tur. Derfor maatte Fangerne ind i deres Celler igen, men de fik Løfte om, at de skulde komme ud i Gaarden, naar han var vendt tilbage. Ved Aftenstid blev samtlige Fanger, mandlige og kvindelige, lukket ud i Raadstuegaarden, hvor de fik Lov at blive, indtil det var mørkt. To af Fangerne, Laurids Andrup og Jens Nielsen, blev da enige om, at de vilde spendere en Omgang Punch paa Selskabet, hvorefter de gik ind i Arrestforvarerens Køkken og bestilte Traktementet. Noget efter kom Taarnbye med et Lys i Haanden, fulgt af en kvindelig Fange, Marie Pedersdatter, der bar en Kedel med varmt Vand og en halv Flaske Punche-Ekstrakt. Nu viste det sig, at de to ovennævnte mandlige Fanger var forsvundet. Herover blev Taarnbye saa bestyrtet og daarlig, at han maatte gaa i Seng, og dette var Grunden til, at Byfogden først Dagen efter blev underrettet om Flugten. I de Forhør, som herefter fulgte, oprulledes et Billede, som selvfølgelig maatte blive præget af de paagældende Fangers mere eller mindre velvillige Indstilling, men iøvrigt vel er troværdigt i sine Hovedtræk.

Skrædder Quitzau og Skomagere Pingel, om hvis Forseelser her intet kan oplyses, plejede i Regelen at sidde i Arrestforvarerens Dagligstue, hvor de arbejdede med deres Haandværk; om Natten opholdt de sig i deres Celler. Den

kvindelige Fange Marie Pedersdatter havde, siden Taarnbyes skilte sig af med deres Tjenestepige, udfyldt dennes Plads; om Dagen blev hun sendt ud i Byen for at forrette Ærinder, om Natten sov hun i Køkkenet. Hun var gift og modtog nu og da Besøg af sin Mand. Nøglerne til Arrestanternes Celler havde om Dagen deres Plads paa et Søm i Køkkenet, men om Natten havde Taarnbye dog Nøglerne i sin Varetægt. Fangen Christence Thomsen havde en Dag, da Arrestforvarerens 17-aarige Søn var nede i Kælderen med en Kasse, set Lejlighed til at tage Nøglekippet fra ham. Derefter gik hun ind i sin Celle og slog Døren i Laas efter sig. Da Taarnbye og hans Kone kom og forlangte, at hun skulde lukke op og give dem Nøglerne, svarede hun, at hun ikke lukkede op, før hun havde talt med Byfogden. Dette vilde Taarnbye intet høre om, og til sidst blev der sendt Bud efter en Smed, der dirkede Døren op.

Da hun under Forhøret blev spurgt om, hvorfor hun vilde tale med Byfogden, forklarede hun, at hun syntes den Mad, Fangerne købte hos Taarnbye, var for dyr. Om Vinteren forlangte han 24 Skilling for et Pund Smør; en god Sild kostede 3 Sk. og en daarlig 1 Sk. Paa Spørgsmaalet om, hvorfor hun ikke, som Reglementet paabød, havde klaget til Politibetjenten, svarede hun, at det turde hun ikke. Engang havde hun truet med at klage. Men om Natten kom Taarnbye sammen med de to nu undvegne Fanger og trak hende af Sengen, hvorefter de lagde hende i en Tvangstrøje. Først da hun havde lovet ikke at ville klage, blev hun fri for Trøjen. Byfogden spurgte hende, om hun iøvrigt syntes, at der herskede Uorden i Arresten. Hertil svarede hun nej, for enhver kunde gøre, som man vilde.

Fra Raadstuegaarden var der fri Adgang til Taarnbyes Køkken, og herfra var der en Dør til Forstuen, hvorfra man kunde komme ud paa Gaden. Taarnbyes Kone, der ogsaa blev afhørt, formodede, at Flugten var sket ad den Vej, for hun var ikke sikker paa, at Gadedøren den paagældende Aften havde været laaset.

Da den ene af de undvegne, den 21-aarige Laurids Andrup, ikke saa længe efter atter sad i Aarhus Arrest, kunde han forklare, at han den paagældende Aften havde laant 4 Sk. af Christence, da han havde faaet Lyst til en Snaps, som jo kunde faaes i Køkkenet. Mens han, hun og Jens Nielsen var derinde, lagde han Mærke til, at Gadedøren stod aaben. Pludselig fik han den Indskydelse at flygte, idet hverken Taarnbye eller hans Kone var til Stede, men kun den førnævnte Marie Pedersdatter. Et Øjeblik efter var de ude paa Gaden, hvor de hver tog sin Vej. Selv gik han forbi Domkirken ad Mejlgade og ud af Porten, fulgte senere Vejen langs Havet under Klinten. Han kom over Kolding til Haderslev og Aabenraa, hvorfra han havde tænkt sig at tage til Flensborg, men tog fejl af Vejen og endte i Tønder, hvor han blev paagrebet. Han indrømmede at have stjaalet nogle Klædningsstykker, som han igen havde solgt for at skaffe sig det nødvendige til Livets Ophold. Hans Forbrydelse, der havde bragt ham i Arresten, var, at han havde stjaalet en Kobber-Kaffekedel og solgt den.

Christence Thomsen sad for, at hun havde gaaet omkring paa Landet »for at sælge«. Dette var i Regelen ensbetydende med Omstrejfen og Belleri. Efter at hun under Forhøret havde fremstillet Taarnbye og sine implicerede Medfanger saa ufordelagtigt som muligt, blev det af Laurids Andrups Udsagn oplyst, at hun ogsaa selv havde været med paa Flugten, men var 1½ Time efter vendt tilbage, tilsyneladende fordi L. Andrup ude paa Gaden havde ladet hende i Stikken.

Arrestforvarer Taarnbye nægtede under Forhøret at have solgt Punch til Fangerne, men derimod Kaffe. Denne fik Fangerne leveret i deres Celler. At Fangerne, mandlige og kvindelige, imod Reglementet havde været paa Gaardtur samtidig, vilde han ikke indrømme. Hvad angik Flugten havde han den paagældende Aften siddet i Sovekammeret, hvis Vindue vendte mod Gaden, mens der ingen havde været til Stede i Dagligstuen, hvorfra Gaarden kunde overses. I det hele taget fik Taarnbye vanskeligt ved at klare for sig, og Byfogden mindede ham om, at han for nogen Tid siden havde set den kvindelige Arrestant i Køkkenet, mens Gadedøren stod aaben, hvorfor han havde givet Taarnbye en Advarsel. Om sine personlige Forhold meddelte han, at han kom fra Militæret til Posten som Arrestforvarer. Hans Kone døde, og han maatte gifte sig igen. Fattig var han, og »Børnenes Antal tiltog«, alt dette havde nedbrudt hans »Humeur«. — Den rejste Anklage mod ham kom til at omfatte Beskyldning for at have snydt Fangerne med deres Dagpenge og Kostforplejning. Ved Nytaarstid 1839 gik Sagen til Domsafgørelse*).

*) Aarhus Byfogedarkiv, Politiprotokol 1837/39, Fol. 155 ff.

Vor klostres jordegods 1573 og dets historie.

Af Poul Rasmussen.

(Fortsat fra Østjydske Hjemstavn 1955).

*Jordegods, som havde tilhørt Vissing kloster,
eller som klosteret i Vor erhvervede i tiden før 1330.*

Af breve, der stadfæster overdragelsen af jordegods til Vissing kloster, er intet overleveret, og det ældste brev, der stadfæster overdragelsen af jordegods til klosteret i Vor, er udstedt i 1335. Det maa derfor formodes, at en stor del af det jordegods, hvis erhvervelse ikke er dokumenteret i breve, vi kender, har tilhørt Vissing kloster eller er kommet i Vor klostres besiddelse før 1330.

Som omtalt i indledningen s. 16 opgiver nogle af udtogene af klosterets adkomstbreve ikke, hvem der overtog de afhændede ejendomme. Regner man med, at det altid var Vor kloster, der fik de paagældende ejendomme overdraget (se indledningen s. 18), og antager man, at de fire forudsætninger for, at man kan inddele klosterets gods i ejendomme, hvis erhvervelse er bekræftet, og ejendomme, hvis erhvervelse ikke er bekræftet i bevarede breve og brevudtog, (se indledningen s. 18f.) er opfyldt, bestod de gaarde, møller og større enemærker¹⁰⁾, hvis overdragelse under ingen omstændigheder kan være dokumenteret i breve, vi kender, af følgende ejendomme (se indledn. s. 18f.):

Tyrsting herred,

- Vissing sogn, Hedegaards øde mark (I, C 1, aarbogen 1955, s. 121),
 - Vissing by 11 grd. (I, D 1—11),
 - Addit 5 grd. (I, E 1—5),
 - Vissing kloster 2 grd. (I, F 1—2),
 - Vilholt 1 grd. (I, H 1),
 - Nedenskov 1 grd. (I, I 1),
 - Pindsmølle (I, T 1),
 - et bols jord i Vissing birk (I, R 1),
- Tønning sogn, Truelstrup 4 grd. (I, B 1—4),
 - enemærket Korsballe (I, S 1),
- Græstrup sogn, Burgaarde 1 grd. (I, J 1),
 - Davding 3 grd. (I, K 1—3),
 - Nimdrup 3 grd. (I, L 1—3),
 - Slagballe 1 grd. (I, P 1),
- Ring sogn, Ring »Holle« 1 grd. (I, N 1),
- Træden sogn, Træden 11 grd. (I, A 1—14 ÷ 3 grd.),
 - Bredvadsmølle (I, U 1),

Vor herred,

- Vorladegaard sogn og by 3 grd. (II, A 1—3),
 - Dørup 14 grd. (II, B 1—14),
 - Hem 4 grd. (II, C 1—4),
 - Krog 1 grd. (II, D 1),
 - Møldrups 1 grd. (II, E 1),
 - Gantrup 8 grd. (II, F 1—8),
 - Klostermølle (II, Y 1),
 - Vor klostres enge (II, Z 1—10),
- Ovsted sogn, Elling 1 grd. (II, L 1—2 ÷ 1 grd.),

¹⁰⁾ Ordet gaard benyttes her og i det følgende som fællesbetegnelse for gaarde og bol. Alle ejendomme, af hvilke der betaltes mindst $\frac{1}{2}$ ørtug korn eller $\frac{1}{2}$ fjerding smør, betragtes som gaarde, øde gaardes tilliggender eller større enemærker.

Østbirk sogn og by 1 grd. (II, S 1),
Birkenæs 1 grd. (II, U 1),
Tingsted mølle (II, X 1),
Ørreslev sogn, Tvingstrup 1 grd. (II, N 1),
Hansted sogn, Raadved 2 grd. (II, Q 1—2).

De gaarde, møller og større enemærker, hvis overdragelse til Vor kloster muligvis ikke er dokumenteret i breve, vi kender, (se indledningen s. 19), bestod af nedennævnte ejendomme: 1 gaard i Langballe (I. Q, aarbg. 1955, s. 120. Brevene omtaler kun »gods« i Langballe, se tabellen s. 44), 7 (?) gaarde i Yding (II, G. Brevene omtaler kun 4 (?) af 11 gaarde og noget gods), 1 gaard i Ejer (II, I. Brevene omtaler kun 1 af 2 gaarde samt en toft og noget jord), 1 gaard i Ris (II, K. Brevene omtaler kun 2 aardags, d.v.s. plovdays, jord) og 1 gaard i Monbjerg (II, T. Brevene omtaler kun 7 agre). Derimod var tilliggendet til den lille gaard i Bjøstrup (II, J) utvivlsomt identisk med den toft og de 5 mark sølvs jord i denne by, som blev skænket til klosteret i 1496¹¹⁾.

Af de 88 gaarde, møller og store enemærker (klosterets enge ikke medregnet), hvis overdragelse til Vor kloster ikke kan være bekræftet ved breve, vi har kendskab til, laa de 32 i selve Vor sogn og birk, medens 23 laa i Vissing sogn og birk, og 12 laa i Træden sogn, der i 1501 hørte til et af Vor klostres birker, formodentlig Vissing birk (se aarbg. 1955, s. 126). Det er derfor højst sandsynligt, at de virkelig har været i Vissing klostres eje eller er erhvervet af klosteret i Vor før 1330.

Gods, Vor kloster erhvervede i tiden 1330—1573.

Blandt de ejendomme, hvis overdragelse ikke er bekræftet i bevarede breve og brevudtog, findes der utvivlsomt en del, som klosteret først har overtaget efter aar 1330. Da vi ikke kender disse ejendomme og intet ved om de omstændigheder, under hvilke de blev erhvervet, maa man imidlertid nøjes med at konstatere denne mulighed og i øvrigt indskrænke undersøgelsen af Vor klostres godserhvervelser efter 1330 til at omfatte det jordegods, hvis overdragelse til klosteret omtales i breve og brevudtog, vi har kendskab til.

For at man kunne bestemme de ejendomme, hvis afhændelse til klosteret i Vor ikke er stadfæstet i breve og brevudtog, vi kender, maatte man regne med, at det var klosteret selv, der overtog alt det jordegods, som blev overdraget til ikke nærmere angivne personer eller institutioner. Desuden maatte man gaa ud fra, at de fire i indledningen s. 18 f. omtalte forudsætninger for klostergodsets inddeling i ejendomme, hvis erhvervelse er dokumenteret, og ejendomme, hvis erhvervelse ikke er dokumenteret i bevarede breve og brevudtog, er opfyldt (se ovenfor s. 42). Naar man skal bestemme de breve, der handler om overdragelse af jordegods til klosteret, og de ejendomme, der omtales i brevene, maa man tage nøjagtigt de samme forbehold. Da man ikke kan bevise, at disse forbehold er berettigede, men kun formode, at det som oftest vil være tilfældet (se indledningen s. 19 f.), er det ikke sikkert, at de resultater, man kommer til, altid er rigtige.

I nedenstaaende tabel er de vigtigste af de oplysninger samlet, som jordebogen 1573 og de bevarede breve og udtog af breve fra tiden 1330—1573 giver om Vor klostres erhvervelse af betinget og ubetinget ejendomsret til gaarde,

11) Bestemmelsen af de ejendomme, hvis overdragelse til Vor kloster ikke omtales i bevarede breve og brevudtog, bygger paa den forudsætning, at alle de breve, hvis modtagere ikke er opgivet, drejer sig om gods, der var afhændet til klosteret i Vor. Den mulighed foreligger blandt andre, at nogle af de ældste af disse breve kan stamme fra Vissing klostres arkiv og angaa jordegods, dette kloster fik overdraget.

møller og store enemærker, der tilhørte klosteret i 1573. I tabellen betyder s sogn, gr gaard, b bol — tv tingsvidne paa, st stadfæstelse paa, fm fuldmagt til at udstede, br brev, der bevidner eller kundgør — sk skøde paa, ga gavebrev paa, te testamente paa, ma mageskiftebrev paa, pa pantebrev paa, op opladelsesbrev paa (pante)rettigheder i. Ejendommenes antal 1573 og henvisningerne til aarbg. 1955, s. 120 ff. og til registraturen 1606 er sat i rund parentes. Det samme er tilføjet med referaterne af breve, der handler om samme overdragelser af jordegods som breve, der allerede er refereret. Derimod er der sat skarp parentes om referaterne af de breve, der handler om overdragelsen af andre rettigheder eller andele i ejendomme, som omtales i breve, der allerede er refereret. (Er brevet b f. eks. en stadfæstelse paa skødet a, er referatet af b sat i rund parentes. Er b derimod et opladelsesbrev paa panterettigheder i en gaard, som er overdraget klosteret ved skødet a, er referatet af b sat i skarp parentes). Angives det udtrykkeligt, at det gods, et brev omtaler, blev afhændet til klosteret eller dets abbed, er betegnelsen for det paagældende brev (tv, st, fm, fp o. s. v.) mærket med †.

Tyrsting herred:

Træden s og by (3 gr, I, A 1—14 ÷ 11, som antagelig har tilhørt Vissing kloster, se ovenfor s. 42)

1516 sk† 2 gr, 1 b og »alt andet gods« (E 1),

Ring s og by (1 gr, I, M 1)

1444 (?) sk 1 gr (G 21),
(1453 (?) tv† ga† 1 gr (G 17)), ¹²⁾

Bredstrup, Ring s (1 gr, I, O 1)

1444 (?) sk 1 gr (G 21),
(1453 (?) tv† ga† 1 gr (G 17)), ¹²⁾

Langballe, Vinding s (0—1 gr, se ovenfor s. 43, I, Q 1)

1470 st sk gods (F 5). ¹³⁾

Vor herred:

Yding s og by (4 (?)—11 gr, se ovenfor s. 43, II G 1—11)

1335 fm† sk† gods (C 1),
(1336 tv† sk† gods (C 2)),
1351 br† sk† 1 gr (C 3),
1460 biskop Jens undte Vor kloster 2 gr, det havde i væрге, (D 82) (jvnf. C 31 og C 32),
1490 tv† fm† sk† 1 gr (C 30),
(1490 sk† 1 gr (C 29)),

Yding eller Saaby, Yding s (II, G eller II, H)

1440 tv† sk† en skovdel (C 33),

Saaby, Yding s (1 gr, II, H 1)¹⁴⁾

1349 tv† op† 1 gr (D 62),
1354 biskoppen forbyder, at nogen befatter sig med gods, testamenteret til Vor kloster (D 46),
1427 br† ga† rettighed i 1 gr (D 48),
(1428 tv† sk† rettigheder i 1 gr (D 47)),
1488 tv† fm† sk† og sk† 1 gr (D 50),
(1510 ga† rettighed i 1 gr (D 51, jvnf. D 52)],

Ejer, Ovsted s (1—2 gr, se ovenfor s. 43, II, I 1—2)

1444 tv sk toft (D 11),
1474 tv† sk† jord (D 9),
1567 ma† 1 gr (jordebogen 1573, K.B. 3. juli 1567, »Kronens Skøder« 18. august 1567),

Bjestrup, Ovsted s (1 lille gr, se ovenfor s. 43, II, J 1)

1496 br† ga† 1 jord og 1 toft (D 27),
(1504 st† sk† 5 mark sølvs jord og en toft (D 28)),

Ris, Ovsted s (0—1 gr, se ovenfor s. 43, II, K 1)

1472 ma† 2 aardags, d. v. s. plov-dages, jord (D 1),

¹²⁾ Der regnes med, at udtoget af skødet fejlagtigt er dateret 1344 i stedet for 1444, og at det handler om den samme overdragelse af jordegods som tingsvidnet 1453. Udelukket er det dog ikke, at der er tale om forskellige gaarde, eller at det er udtoget af tingsvidnet, der er dateret 1453 i stedet for 1353. Se nærmere indledningen s. 31.

¹³⁾ Det skøde paa gods i Langballe, der blev stadfæstet i 1470, var udstedt af Erik Eriksen (Løvenbalk). Man kan derfor ikke se bort fra den mulighed, at der er tale om det skøde paa et byggested i Langballe, som Erik Eriksen gav Jens Henriksen i Føvling i 1449 (F 4).

¹⁴⁾ Brevene fra 1488 og 1510 handler om overdragelsen af den samme gaard, og brevene fra 1349, 1354, 1427 og 1428 angaar muligvis ogsaa een og samme gaard. Ikke desto mindre har klosteret altsaa erhvervet flere gaarde i Saaby, end det ejede i 1573. Maaske maatte klosteret efter reformationen afstaa den gaard, det fik tilskødet i 1488. I alt fald blev klosterets ret til denne gaard aabenbart bestridt i 1533 af en slægtning til skødets udsteder (D 52).

Elling, Ovsted s (1 gr, II, L 1—2 ÷ 1 gr, som antagelig har tilhørt Vis-sing kloster eller er erhvervet før 1330, se ovenfor s. 42)

1488 tv† fm† sk† og sk† 1 b (D 50),
 (1489 sk† 1 b (D 18)),
 [1510 ga† rettigheder i 1 b (D 51)],
 (1533 st† sk† 1 b (D 52)),

Grumstrup, Vedslet s (4 gr, II, M 1—4)

1476 tv† fm† sk† 2 gr (D 34),
 (1476 ma† 2 gr (D 33)),
 1522 ma 2 gr (D 32),

Hansted s og by (1 gr, II, O 1) ¹⁵⁾

1355 forpligtelse til at udstede sk† 1 gr (D 52 b),
 1358 sk† 2 gr (D 52 d),
 1361 ga† gods (D 52 c),

Kannerup, Hansted s (1 jord, II, P 1)

1358 sk† jord (D 52 d),

Egebjerg, Hansted s (1 gr, II, R 1)

1337 tv† pa† gods (D 56),
 1342 tv† sk† gods (D 57),
 1385 sk† 1 gr (D 55 og 58, se indledningen s. 31),

Monbjerg, Østbirk s (0—1 gr, se ovenfor s. 43, (II, T 1)

1467 tv† sk† 7 agre (D 67),
 (1467 ma† 7 agre (D 70)),
 (ukendt dato st† ma† (D 71)),

Lundumskov, Lundum s (1 gr, II, V 1)

1349 tv† sk† 1 gr (D 62),
 (1360 laasebrev paa 1 gr, der var skødet til Vor kloster (D 61)).

Mors og Ty :

Næs, Karby s (4 gr, af hvilke den ene bestod af 3 gaardes eje, III, A 1—4) ¹⁶⁾

1490 sk† 4 gr (H 2),
 1503 sk† 1 gr (H 11),
 1504 sk† 1 gr, som klosteret havde købt og betalt (H 24 og H 20),
 [1504 sk† andel og rettighed i 1 gr (H 26)],
 (1505 st† sk† og ga† (H 57, jvnf. H 8)),

Gudnæs, Villersley s (2 gr, III, B 1—2)

1516 sk† og ma† 2 gr og 1 øde b (J 3),

Hørsted s og by (2 gr, III, C 1—2)

1490 sk† 2 gr (H 2),
 (1505 st† sk† og ga† (H 57, jvnf. H 8)),

Istrup, Hvidbjerg s (jvnf. jordebogen 1573) (1 gr, III, D 1)

1490 sk† 1 gr (H 2),
 (1505 st† sk† og ga† (H 57, jvnf. H 8)),

Tødsøgaard, Tødsø s (1 gr, III, E 1)

1503 sk† 1 gr (H 44).

Af de referater, der ovenfor er givet af samtlige breve og udtog af breve, som handler om jordegods, Vor kloster erhvervede i tiden 1330—1573, fremgaar det, at brevene fra forskellige afsnit af denne periode omtaler saa mange overdragelser af nyt jordegods ¹⁷⁾ som anført i nedenstaaende tabel:

	gaarde og bol	jorder	gods	i alt	deraf i Tyrring h.	i Vor herred	paa Mors og i Ty
1330—1359.....	6	1	4	11		11	
1360—1389.....	1		1	2		2	
1390—1429.....	1			1		1	
1430—1459.....	2 (?)	2		4 (?)	2 (?)	2	
1460—1489.....	6	3	1	10	1	9	
1490—1519.....	17	1		18	3	2	13
1520—1570.....	3			3		3	
i alt	36	7	6	49	6	30	13

15) Af brevene fremgaar det, at klosteret havde erhvervet mindst 2 gaarde flere, end det ejede i 1573. Klosterets adkomstbreve paa gaardene i Hansted blev i 1585 udleveret til Kjeld Brockenhus, som havde faaet skøde paa 10 af kronens gaarde i denne by («Kronens Skøder» 25. juli 1585 og en randbemærkning i registraturen til brevene D 52 b ff.). Formodentlig har alle gaardene altsaa tilhørt kongen i 1573, men de to var aabenbart lagt ind under et andet len.

16) Uagtet klosteret efter brevene at dømmes har faaet 6 gaarde i Næs tilskødet, fik det i 1509 kun laasebrev paa 5 gaarde i denne by (H 56). Maaeske er skødet 1503 kun skøde paa en andel eller rettigheder i en af de gaarde, der allerede forinden var overdraget til klosteret. I 1573 havde Vor kloster kun 4 gaarde i Næs, men den ene af dem bestod af 3 gaardes eje.

17) Hvis referatet af et brev er sat i rund eller i skarp parentes, er det gods, der omtales i det paagældende brev, altsaa ikke medtaget.

NB: Omtaler et brev flere agre i en by, betragtes de som et enkelt jordstykke, hvorimod agre i to forskellige byer er betragtet som to jorder. Paa samme maade er »gods« i to byer regnet dobbelt.

Som tabellen viser, omtaler brevene fra tiden 1360—1459 og fra tiden 1520—1570 næsten ingen erhvervelser af nyt jordegods. Derimod fik klosteret meget gods overdraget i aarene 1330—1359 og i aarene 1460—1519, d.v.s. i den periode, i hvilken klosteret blev reformeret og tilsluttet bursfelderkongregationen (se indledningen s. 10). Medens næsten alle Vor klostres ejendomme i Tyrsting herved sandsynligvis har tilhørt Vissing kloster eller er erhvervet før 1330, er samtlige dets gaarde paa Mors og i Ty overdraget til klosteret i tiden 1490—1519. De fleste af disse gaarde er skænket af præsten hr. Jens Poulsen, der af grunde, vi ikke kender, foretrak at overlade sit jordegods til det fjerne kloster i Vor fremfor til et af de mange klostre ved Limfjorden. Naar munkene beholdt Jens PoulSENS gaarde og ikke mageskiftede dem med ejendomme, der laa nærmere ved klosteret, skyldes det muligvis, at de som grundejere paa Mors og i Ty havde lettere adgang til at skaffe sig andel i udbyttet af sildefiskeriet i Limfjorden.

Af de personer, der overdrog Vor kloster jordegods og rettigheder i jordegods i tiden 1330—1573, tilhørte tre (formodentlig) den gejstlige stand, nemlig foruden ovennævnte præst Jens Poulsen (III, A, C og D, 1490 og III A, 1504 i tabellen s. 44f.) biskop Jens (Iversen) Lange (II G, 1460 i tabellen) og antagelig hr. Søren Nielsen (III A, 1504). 22 var (sandsynligvis) adelsmænd: Albert Albertsen (Eberstein) (II G, 1335), Bent Puder (II H, 1427), Clemens Timmesen (Maanestjerne) (II I, 1474), Erik Eriksen (Løvenbalk) (I Q, 1470), Erik Ottesen (Rosenkrantz) til Bjørnholm (II M, 1476), Erik Stygge (Rosenkrantz) til Matrup (III B, 1516), væbneren Hans Skeel til Nygaard (I A, 1516), Hennike Bønstorp (maaske af slægten Boistrup, se Adelsaarbogen 1890, s. 147) (II H, 1349; II V, 1349), Holger Rosenkrantz til Boller (II I, 1567), Laurids Lunov til Kollerup (II G, 1490), Lyder Kale (II O, 1358; II P, 1358), Maren Bordsdatter (jvnf. »Danmarks gamle Personnavne«, I, sp. 98) (III E, 1503), Morten Skinkel eller Tinhuus's børn Hans Skinkel til Rolfsted, Laurids Skinkel til Egeskov, Else Mortensdatter Skinkel og Elsebe Mortensdatter samt sidstnævntes mand Hans Jensen (Mytting) til Egeløkke (II H, 1488 og 1510; II L, 1488, 1489, 1510 og 1533), Niels Jonsen til Løjstrup (II G, 1351), Niels Jonsen til Raadvedgaard (II O, 1355), Otto Holgersen (Rosenkrantz) til Boller (II M, 1522), ridder Palle Jonsen (Munk) (II O, 1361) og Terkel Pedersen, som, hvis skødet I M, 1444 er udstedt dette aar, kan være identisk med den Terkel Pedersen (Væbner), der ifølge Trap, Danmark, 4. udg., VII, s. 349, havde part i Føvling hovedgaard i 1432 (I M, 1444; I O, 1444). 10 personers stand kan ikke bestemmes: Aslog Klat (eller Klot) (II R, 1385), Asser Nielsen (II R, 1337), Christen Eriksen (II H, 1354), Jens Assersen (II G eller H, 1440), Knud Nielsen (II R, 1342), Niels Fynbo (II K, 1472), Niels Koksen (II R, 1342), Maren Bosdatter (III A, 1503), Steffen Mikkelsen (II T, 1467) og Torkild Bjørnsen (II J, 1496).

Kornlandgilde og gæsteri.

Som omtalt i indledningen s. 21 har klostrenes abbeder (eller kongens lensmænd) fastsat de gaardes kornlandgilde, hvori klostrenes ladegaarde blev delt. Desuden har abbederne i alt fald godkendt de gaardes kornafgifter, der tilhørte klostrene i den første halvdel af det 14. aarhundrede, da fæstegaardenes kornlandgilde blev nedsat til om ved en trediedel, eller hvis afgifter blev gjort lige store, medens de var i klostrenes eje. Nedenstaaende tabel omfatter alle de bebyggelser (enestegaarde og byer), af hvilke Vor og Vissing klostre antagelig var eneejere siden begyndelsen af det 14. aarhundrede, og som havde afløst tidligere ladegaarde eller havde faaet deres afgifter (med enkelte undtagelser) gjort lige store, med andre ord de bebyggelser, paa hvis kornland-

gildes fastsættelse det maa formodes, at klostergodsets bestyrere har haft indflydelse. Tabellen opgiver for hver bebyggelses vedkommende, hvor stor den samlede kornlandgilde var, hvor mange tdr. land det dyrkede areal udgjorde i 1683, til hvor mange tønder hartkorn alle ejendommene blev ansat i 1688 (se Henrik Pedersen, »De danske Landbrug 1688«), og hvor mange tønder land og tønder hartkorn, der svarede til en ørtug kornlandgilde.

Bebyggelsesnavne	Ørtug korn i alt	Tdr. land 1683	Tdr. hartkorn 1688	Tdr. land pr. ørtug korn	Tdr. hartkorn
Vissing sogn:					
Vissing.....	33	541,4	65,64	16,4	1,99 ¹⁸⁾
Addit.....	15	286,5	24,68	19,1	1,65
Nedenskov.....	3	115,8	9,96	38,6	3,32
Vilholt.....	3	160,4	8,99	53,5	3,00
Vissingkloster.....	6	194,3	17,64	32,4	2,94
Vorladegaard sogn:					
Vorladegaard.....	30	228,0	41,25	7,6	1,37 ¹⁹⁾
Dørup.....	27	421,4	56,40	15,6	2,09
Møldrups.....	2,5	104,1	6,77	41,6	2,71
Krog.....	2	85,4	6,67	42,7	3,34
Hem.....	7,5	203,3	25,13	27,1	3,35
Gantrup.....	16	371,2	30,56	23,2	1,91
Tønning sogn:					
Truelstrup.....	12	226,6	29,37	18,9	2,45
Østbirk sogn:					
Birkenæs.....	4	95,9	10,90	24,0	2,73

Kornlandgilden af Øm klostets gaarde var normalt saa stor, at 1 ørtug svarede til mindre end 1,9 tdr. hartkorn og 18 tdr. land. Kun af klosterets gaarde, der laa i Vor herred, blev der betalt saa smaa kornafgifter, at 1 ørtug svarede til mere end 1,9 tdr. hartkorn og 19 tdr. land (se aarb. 1955, s. 39). Hermed stemmer det udmærket overens, at afgifterne af Vor klostets gaarde, der alle laa i Vor eller Tyrsting herred, som regel var saa smaa, at 1 ørtug korn svarede til mere end 1,9 tdr. hartkorn og (eller) 19 tdr. land. Kun af gaardene i Vissing og af de gaarde, hvori klosterets ladegaard var blevet delt, blev der muligvis betalt saa meget korn, at 1 ørtug svarede baade til mindre end 1,9 tdr. hartkorn og til mindre end 19 tdr. land (se tabellen og fodnoterne 18 og 19). Sammenlignet med det dyrkede areal 1683 var kornafgifterne af enestegaardene (Nedenskov, Vilholt, Møldrups, Krog og Birkenæs) gennemgaaende betydeligt mindre end kornafgifterne af byerne. Dette skyldes utvivlsomt, at enestegaardene laa ude i overdrevene og skovene, hvor adgangen til at forøge gaardenes tilliggender var let.

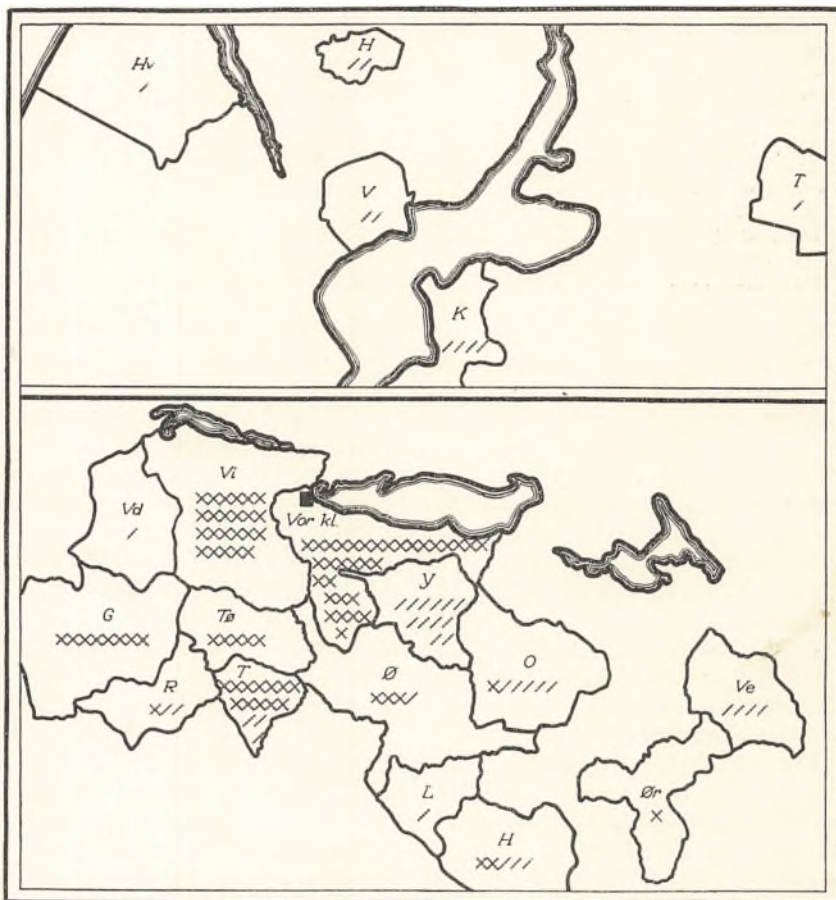
Den egentlige kornlandgilde var ikke den eneste kornafgift, der skulle svares af Vor klostets gaarde. Fæsterne af 14 gaarde og huse i Yding betalte saaledes hede-kornsbyg, der antagelig var en afgift af opdyrket hedejord, og saa godt som alle fæsterne af gaardene i Tyrsting og Vor herreder svarede byg eller havre i stedet for at yde gæsteri. Jordebogen deler gaardenes gæsteriafløsning i to afgifter, en, der enten bestod af 1 ørtug byg eller 1 ørtug havre²⁰⁾, og en, der var paalignet efter samme regel som den gæsteriafgift, der svarede

18) Hvis præstegaarden ikke er regnet med blandt klosterets ejendomme, skal den samlede kornlandgilde af Vissing by antagelig sættes til 36 ørtug. 1 ørtug svarede i saa fald til 15 tdr. land og 1,82 tdr. hartkorn.

19) Hvis de 2 ørtug rug og de 2 ørtug byg, der er opført for sig selv i jordebogen 1573, ikke medregnes, bliver den samlede kornlandgilde kun 18 ørtug, saaledes at 1 ørtug kommer til at svare til 12,7 tdr. land og 2,29 tdr. hartkorn.

20) Af en enkelt gaard (II. C 4, aarbg. 1955, s. 121) blev der betalt 1/3 ørtug havre.

af Øm klostres gaarde (se aarb. 1955 s. 41), nemlig med 3 skæpper byg²¹⁾ af hver ørtug kornlandgilde og hver halve fjerding smørlandgilde. Medens den sidstnævnte afgift blev betalt af alle, som skulle yde gæsteri, blev afgiften paa 1 ørtug byg eller 1 ørtug havre kun betalt af en del af fæsterne. Det ser ud til, at denne afgift ikke var paalagt fæsterne af de mindste gaarde, men herudover kan der intet siges om de principper, efter hvilke afgiften blev paa-lignet. Afgiften paa 1 ørtug byg eller 1 ørtug havre kan være afløsning for den form for gæsteri, der kaldes jægergæsteri, og som skulle ydes baade af Øm klostres og af Ring klostres fæstere. Da afgiften ved opsummeringerne i lens-jordebogen er talt sammen med kornlandgilden, ikke med hovhestegæsteriet, er det dog ikke udelukket, at der ikke er tale om afløsning for gæsteri i egentlig forstand, men om afløsning for en med gæsteriet beslægtet ydelse.

Kort over de sogne, i hvilke Vor kloster ejede gaarde, møller og større enemærker i 1573. I Ty og paa Mors (den øverste halvdel af kortet) betyder H Hørsted sogn, Hv Hvidbjerg sogn, K Karby sogn, T Tødsø sogn og V Villerslev sogn. I Tyrsting og Vor herreder (den nederste halvdel af kortet) betyder G Græstrup sogn, H Hansted sogn, L Lundum sogn, O Øvsted sogn, R Ring sogn, T Træden sogn, Tø Tønning sogn, Vd Viinding sogn, Ve Vedslet sogn, Vi Sønder Vissing sogn, Y Yding sogn. Ø Østbirk sogn og Ør Ørreslev sogn. — Hvert kryds betegner en gaard, en mølle eller et enemærke, hvis erhvervelse ikke kan være dokumenteret i breve, vi kender. Hver streg betegner en gaard, en mølle eller et enemærke, hvis erhvervelse antagelig omtales i bevarede breve og brevudtog.

21) D. v. s. afløsningsafgiften for en hovhests gæsteri.

Ring klostets jordegods 1573 og dets historie.

Af Poul Rasmussen.

Klosterets jordegods 1573.

I nedenstaaende tabeller er de oplysninger samlet, som jordebogen 1573 giver om Ring klostets ejendomme og den landgilde, der blev svaret af disse ejendomme. Tabellerne er ved lodrette streger inddelt i indtil syv rubrikker, som indeholder alle oplysninger henholdsvis om antallet af klosterets ejendomme i de forskellige byer, om kornafgifternes størrelse, om smør- og honningafgifterne, om de ydelser, der bestod af slagtedy, om gæsteriet, om pengeydelseerne og om de øvrige afgifter, klosterets fæstere skulle udrede.

I tabellernes første rubrik betegner bogstaverne de bebyggelser (landsbyer og enkeltgaarde), som helt eller delvis tilhørte klosteret. Tallene til venstre for lighedstegnene er ejendommens løbenumre, og tallene til højre for lighedstegnene angiver, hvor mange ejendomme der var paa-lignet de i de følgende rubrikker anførte afgifter. NB: Som ejendomme betragtes alle gaarde, huse, jordstykker o. s. v., af hvilke der blev betalt særskilte afgifter, uanset om de var fæstet bort sammen med og vanskeligt lod sig holde ude fra andre gaarde, huse og jorder.

I den rubrik, i hvilken kornafgifterne anføres, betegner **Ør** ørtug rug à 10 skpr., **Øb** ørtug byg à 12 skpr., **Øh** ørtug havre à 20 skpr., **Øm** ørtug mel.

I den rubrik, i hvilken smør- og honningafgifterne anføres, betegner **Th** tdr. honning, **Sm** smør, **Fs** fjerding smør, **pd** pund, **lp** letpund, **mk** mark (1 Fs = 1/4 td. smør, 1 pd Sm = 1/16 td. smør, 1 lp Sm = 1/18 td. smør, 1 mk Sm = 1/24 pd Sm, se Svend Aakjær, »Nordisk Kultur«, XXX, s. 184 ff.).

I den rubrik, i hvilken de afgifter, der bestod af slagtedy, anføres, betegner **S** svin, d.v.s. brændsvin, **F** faar, **L** lam, **G** gæs og **H** høns.

I den rubrik, i hvilken gæsteriet anføres, betegner **Øjb** ørtug jægerbyg, **Sjb** skpr. jægerbyg, **Ømg** ørtug maltgæsteri, **Mgp** mark gæsteripenge.

I den rubrik, i hvilken pengeydelseerne bortset fra gæsteriet anføres, betegner **Sp** skyldpenge, **Kp** kopenge, **dr** daler, **mk** mark, **sk** skilling (1 dr = 4 mk = 64 sk), **lm** lødemark, **sg** skilling grot, **gr** grot (1 lm = 45 sk, 1 sg = 9 sk, 1 gr = 3/4 sk).

I den rubrik, i hvilken de øvrige afgifter anføres, betegner **Taa** tønder aal, **Lv** læs ved, **Tk** tønder kul, **Kj** kloder jern.

En **streg** under en afgiftsopgivelse angiver, at vedkommende afgift ikke tilfaldt kronen i 1573, men var eftergivet, solgt, pantsat eller forlenet bort.

I. Sabro herred: A = Udstrup, B = Noring, C = Haar.

		Ør	Øb	Øh	S	Mgp	Sp
A	1 = 1	1	1	1	1	2	9 sk
B	1 = 1	2	2	2	1	3	9 sk
	2 = 1	2	2	2	1	3	9 sk
C	1 = 1	1	1	1	1	2	9 sk

II. Framlev herred: A = Sjelle, B = Borum, C = Lundgaard (nu Kirstinedal i Skovby sogn), D = Snastrup, E = Skovby, F = Lille Ring, G = Labing Mølle.

	Ør	Øb	Øh	Fs	S	Ømg	Mgp	Sp
A	1=1	1		1	1		1	
	2-3=2	1	2	1	1		2	
	4=1	1	1	1	1		2	
B	1=1							1 mk
C	1=1	2	2	2	1		1 1/2	
D	1=1	2	2	2	1	1 1/2		
E	1=1	1	1	1	1		1 1/2	
	2=1	2	2	2	1		3	
F	1-2=2	2	2	2	1		3	
G	1=1	24	Øm					

III. Hjelmslev herred: A = Rindelev, B = Gesing, C = Skaarup, D = (Frue-)ring, E = Hvolbæk, F = Virring, G = Svinsager, H = Fastrup, I = Vitved, J = Mesing, K = Jeksen, L = Forlev, M = Tammestrup mark, N = Nisum Hede, O = Røde Mølle, P = Vester Mølle, Q = Gesing Mølle, R = Hedemølle.

	Ør	Øb	Øh	Th	Fs	Sm	S	F	L	G	H	Sjb	Mgp	Sp	Kp	Lv	Tk
A	1=1	2 1/2	2 1/2	3		2	1					6	3				
B	1=1	1	1	1			1 1/2		1	2		6	1			20	2
	2=1	1	2	1			1 1/2		1	2		6	1			20	2
	3=1	1	1	1		1	1					6	1			20	2
	4=1	1	1	1		1	1					1					
	5=1	2	2	2			1		1	1	2	2 2/3					
1, 2 og 5	tilsammen					1								1 mk			
	6=1																
	7=1		1														
	8=1			1													
	9=1					1/2											
C	1-6=6	1	1	1			1 1/2		1	2		6	1			20	2
	7=1													18 sk			
	8-10=3													9 sk			
D	1-2=2	1	1	1			1 1/2		1	2		6	1			20	2
	3=1	1 1/2	1 1/2	1			1 1/2		1	2		6	1			20	2
	4=1	1	1				1 1/2		1	2				12 sk		20	2
	5=1						1							25 sk			
	1-5	tilsammen				3											
	6-7=2													9 sk			
E	1-6=6	1	1	1			1 1/2		1	2		6	1			20	2
	7=1						1										
	1-7	tilsammen				2											
	8=1													18 sk			
	9=1													9 sk			
	10=1		2/3														
F	1-4=4	1	1	1			1 1/2		1	2		6	1			20	2
	5-6=2	1 1/2	1 1/2	1			1 1/2		1	2		6	1			20	2
	7=1	1	1	1			1					6	1			20	2

Ring klostres godshistorie.

	Ør	Øb	Øh	Th	Fs	Sm	S	F	L	G	H	Sjb	Mgp	Sp	Kp	Lv	Tk
8 = 1	1	1	1				1			1	2	6	1			20	2
9 = 1	1	1					1					3	3/4	15 sk			
E 1-7 og F 1-9 tils.				4											5 mk 10 sk		
F 10 = 1														18 sk			
11-12 = 2														9 sk			
13 = 1						1/2											
G 1-4 = 4	1	1	1		1		1						1				
H 1-4 = 4	1	1	1				1						1				
1-4 tilsammen				1	4												
I 1 = 1	2	2	2				1 1/2			1	2		1 1/2				
2-4 = 3	1	1					1						3/4				
5 = 1	2	2	2			3 lp	1						1 1/2				
6-10 = 5	1	1	1				1 1/2			1	2		1			20	2
11 = 1	1	1	1				1 1/2			1	2			12 sk			
1-11 tilsammen						3 1/2									5 mk 4 sk		
12-13 = 2														9 sk			
14 = 1														5 sk			
J 1 = 1	1	1					1							12 sk			
K 1-4 = 4	1	1	1				1										
5 = 1														4 gr			
L 1-4 = 4	1	1	1				1						1				
1-4 tilsammen						2											
M 1 = 1														12 sk			
2 = 1			1/2														
3 = 1			1/2											9 sk			
4 = 1														1 mk			
5 = 1														9 sk			
6 = 1		1												18 sk			
N 1-2 = 2						1/2											
O 1 = 1	10	Øm															
P 1 = 1	15	Øm															
Q 1 = 1	16	Øm															
R 1 = 1	8	Øm															

Af ejendommene i Hjelmlev herred var nedennævnte ubebyggede jorder og enge: B 6 Pilholm, B 7 »Skancck«, B 8 Gesing Dam Ende, B 9 engen »Dieffuels Ardtz«, E 1-7 tilsammen engen »Harildtz Kier«, E 10 jord ved Gesing Dam Ende mellem to veje, F 13 jorden Bjørnkær, K 5 jord, som fæsteren af Stilling Smedegaard havde lejet (?), M 1-6 Tammestrup øde mark og N 1-2 jord og eng i Nissum Hede. Jorden i Tammestrup mark var fæstet bort til mænd, der boede i Gesing (M 1), Hvolbæk (M 2-3), Torrild i Hads herred (M 4-5) og Hvilsted ligeledes i Hads herred (M 6). Jorden og engen i Nissum hede var fæstet bort til en mand i Gesing og til mølleren i Hedemølle.

IV. Gern herred: A = Linaa.

A 1 = 1 1 ny vogn, 2 par nye hjul.

V. Vrads herred: A = Vrads, B = Fogstrup.

A 1-2 = 2					1 S	2 Mgp	1 mk Sp
B 1 = 1	1 Ør	1 Øb	1 Øh	1 Fs	1 S	2 Mgp	20 sk Sp

VI. Vor herred: A = Hylke, B = Hylke sogn (enten hele sognet eller klostrets gaarde), C = »Øffuerlundt«, D = Ustrup, E = »Obistrup« byggested, F = Brørup, G = Baastrup, H = Hjordbjerg, I = Horndrup, J = Katstrup, K = Vedslet, L = Assendrup, M = Grumstrup, N = Gedved, O = Ørreslev, P = Serreslev, Q = Nebel, R = Bled, S = Egebjerg, T = Tebstrup, U = Lundum, V = Naldal, X = Vestbirk, Y = Østbirk, Z = Hylke Mølle.

	Ør	Øb	Øh	Fs	Sm	S	L	G	H	Sjb	Mgp	Sp	Lv	Tk
A	1-5=5 6=1	1½	1½	1		1	1	1	2	6	1		30	2
B				5½	6 mk							9 sk 1 lm 1½ sg		
C	1=1			1										
D	1-7=7 8-9=2 10-12=3	1	1	1		1	1	1	2	6	1		30	2
E	1=1			2		1					2			
F	1-4=4	1	1	1		1	1	1	2	6	1		30	2
G	1-6=6 7=1	1	1	1		2 pd	1	1	2		1			2
H	1=1	3	2	2	2	1				6	2⅔			
I	1=1			1							1½			
J	1=1	1	1	1		1				6	2	1 mk 2 sk		
K	1-3=3	1	1	1	1	1				6	2			
L	1=1 2=1 3=1	1	1	1	1	1				6	1		30	2
M	1-3=3 4=1 5=1 6=1 7=1 8-10=3 11=1	1	1	1		1				6	1		20	
N	1=1	1	1	1		1	1			6	2			
O	1=1 2=1	1	1	1		1				6	2			
P	1=1											12 sk		
Q	1=1											20 sk		
R	1=1 2=1	1	1	1	2	1				6	2	18 sk		
S	1-2=2 3=1	1	1	1		1				6	2	9 sk 6 sk		
T	1=1	1	1	1	1	1		2	4	6	2⅔			
U	1=1 2=1 3=1 4=1	2	2	1		1				3	2	9 sk 9 sk 6 sk 9 sk		
V	1=1		½	2		1					2			
X	1=1 2=1			2		1				6	2			
		1	1	1		1		1	2	6	2			

	Ør	Øb	Øh	Fs	Sm	S	L	G	H	Sjb	Mgp	Sp	Lv	Tk
Y 1-2=2	1	1	1			1				6	2	12 sk		
Z 1=1	3	Øm												
	3	Øm												

Af ejendommene i Vor herred var nedennævnte ubebyggede jorder: C »Offuerlundt«, der var fæstet bort til en mand i Hylke, og E »Obistrup« byggested, der vistnok var fæstet bort til en mand i Ustrup og en mand i Grumstrup.

VII. Øster og Vester Lisbjerg herred: A = Egaa, B = »Obistrup«, C = Elsted.

	Ør	Øb	Øh	Fs	S	Mgp	Sp
A 1-2=2		3	3		1	3	18 sk
3=1		1	1		1	1	8 sk
B 1=1	2	2	2	1	1	3	
C 1=1	1	1	1		1	1 ^{1/2}	10 sk

VIII. Sønder (Dyrs) (?) herred:

2 tdr. aal af en aalegaard, hvis beliggenhed ikke er nærmere angivet.

IX. Hovbjerg herred: A = Torsø, B = Havrum.

	Ør	Øb	Øh	Fs	S	Mgp
A 1=1	1 ^{1/2}	1 ^{1/2}	1	1/2	1	2
2=1	1 ^{1/2}	1 ^{1/2}	1	1/2	1	2
B 1=1	2	2	2	1	1	3
2=1	2	2	2	1	1	3

X. Hasle Herred: A = Lyngby.

	Ør	Øb	Øh	Fs	S	L	G	H	Mgp
A 1=1	2	2	2	1	1	1	1	2	3
2=1	3	3	3	1	1	1	1	2	3
3-4=2	2	1	1		1	1	1	2	2
5=1	2	2	2		1	1	1	2	3
6=1	2	2	2		1	1	1	2	3
7=1	1/2	1/2							1/2
8-10=3	1	1	1		1	1	2	1	
1-10 eller snarere									
3-10 tilsammen 2									

XI. Ning herred: A = Ingerslev, B = Fulden, C = Battrup, D = Ask.

	Ør	Øb	Øh	Fs	S	Mgp	Sp
A 1=1	2	1	1		1	2	12 sk
2=1	1	1			1	3/4	6 sk
B 1=1	1	1	1	1/2	1	2	
C 1=1	1	1	1	1	1	2	
D 1=1	1	1	1	1	1	2	

XII. Hads herred: A = Onsted, B = Hvilsted, C = Røjgaard, D = »Terpegaard«, E = Snerild, F = Fensten, G = Fillerup, H = Torrild.

	Ør	Øb	Øh	Fs	S	Sjb	Mgp	Sp	Lv
A 1-4=4	1	1	1	1	1		2	9 sk	
B 1-2=2	1	1	1	1	1		2	4½ sk	
C 1=1	2	2	2	2	1		2 ² / ₃		
D 1=1	1	1	1		1		2		
E 1-2=2	1	1	1		1		2	13½ sk	
F 1=1	2	2	2	2	1	6	2 ² / ₃		
G 1=1		1	½		1				
H 1-4=4	1	1	1		1		1		20
5=1	1	1		1	1	3	¾		
1-5 tilsammen				4					
6=1								1½ mk	
7=1								18 sk	
8=1	1	1	1	2	1		2		
9=1	1	1	1	1	1		2		
10=1	1	1	1		1		1		

XIII. Nim herred: A = Aarupgaard, B = (Vinten)lund, C = Flemming.

	Ør	Øb	Øh	Fs	S	Mgp	Sp
A 1=1	2	2	1	2			
B 1=1	1	1	1		1	2	12 sk
2=1	1	1	1		1	2	15 sk
C 1=1	1	1	1		1	2	
2=1	1	1	1	2	1	2	

XIV. Hatting herred: A = Hatting.

	Skpr. rug	Skpr. byg	Skpr. havre	Fs	S	Mgp	Sp
A 1=1	15	18	10		1	2	11 sk
2=1				2			
3-5=3	5	6	10		1	2	11 sk
6=1							9 sk
7-8=2	6	8	13		1	1½	9 sk

XV. Anst herred: A = Bække, B = Asbo.

A 1-2=2	1 mk Sp
B 1=1	1½ mk Sp

XVI. Hids herred: A = Borup, B = Svostrupdal og Svostrup, C = Gravballe, D = Gødvad, E = Lemming, F = Kejlstrup, G = Ebstrup, H = Nebel, I = Sejling.

	Ør	Øb	Øh	Fs	S	Mgp	Sp	Taa	Kj
A 1-2=2	1	1	1	½	1	2			3
3=1								1	
4=1							2 mk		
5=1							9 sk		
B 1-2=2	1	1	1	1	1	1½			1½
3=1							2 mk		
4=1	1	1	1	½	1	2			3

Ring klostets godshistorie.

		Ør	Øb	Øh	Fs	S	Mgp	Sp	Taa	Kj
C	1=1	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1/2</u>	<u>1</u>	<u>1</u>			<u>3</u>
D	1-3=3	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1/2</u>	<u>1</u>	<u>2</u>			<u>3</u>
	4=1	<u>1/2</u>	<u>1/2</u>	<u>1/2</u>	<u>1/4</u>	<u>1</u>				<u>1 1/2</u>
	5=1									
	6=1							1 mk		
E	1=1	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1/2</u>	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>9 sk</u>		<u>3</u>
F	1=1						<u>1</u>			<u>12</u>
G	1=1	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>3/4</u>	<u>1</u>	<u>2</u>			<u>3</u>
H	1=1	<u>1</u>	<u>1</u>		<u>1</u>	<u>1</u>				
	2-3=2									
I	1=1	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>18 sk</u>		<u>3</u>

Af ejendommene i Hids herred var A 3 en aalegaard, som ingen havde fæstet i 1573.

XVII. Tørrild herred: A = Lime.

A 1=1 | 18 sk Sp

Herreds- og totalsummer: I = Sabro herred, II = Framlev herred, III = Hjelmlev, IV = Gern, V = Vrads, VI = Vor, VII = Øster og Vester Lisbjerg, VIII = Sønder (Dyrs) (?), IX = Hovlbjerg, X = Hasle, XI = Ning, XII = Hads, XIII = Nim, XIV = Hatting, XV = Anst, XVI = Hids, XVIII = Tørrild herred.

	Ør	Øb	Øh	Øm	Fs	Sm	Th	S	F	L	G	H
I	3	3	3					2				
II	12	15	12	24	7			9				
III	63	67 ^{2/3}	57	49	30 ^{1/2}		1	60	15 ^{1/2}	1	33	66
IV	En ny vogn, to par nye hjul											
V	1	1	1		1			3				
VI	59	58 ^{1/2}	49	3	28 ^{1/2}	12 pd 6 mk		54		29	29	58
VII	3	10	10		1			5				
IX	3 ^{1/2}	3 ^{1/2}	3		1 ^{1/2}			2				
X	14 ^{1/2}	12 ^{1/2}	12		4			9		5	8	16
XI	6	5	4		2 ^{1/2}			5				
XII	21	22	20 ^{1/2}		18			20				
XIII	6	6	5		4			4				
XIV	4 ^{1/5}	4 ^{1/3}	3 ^{3/10}		2			6				
	<u>196^{1/5}</u>	<u>208^{1/2}</u>	<u>179^{4/5}</u>	<u>76</u>	<u>100</u>	<u>12 pd 6 mk</u>	<u>1</u>	<u>179</u>	<u>15^{1/2}</u>	<u>35</u>	<u>70</u>	<u>140</u>
I	<u>3</u>	<u>3</u>	<u>3</u>					<u>2</u>				
II	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>2</u>		<u>2</u>			<u>1</u>				
III	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>2</u>			<u>3 lp</u>						
VI+IX	<u>3^{1/2}</u>	<u>3^{1/2}</u>	<u>3</u>	<u>3</u>	<u>1^{1/2}</u>			<u>2</u>				
X	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>2</u>							<u>1</u>	<u>1</u>	<u>2</u>
XVI	<u>14^{1/2}</u>	<u>14^{1/2}</u>	<u>12^{1/2}</u>		<u>9</u>			<u>14</u>				
	<u>27</u>	<u>27</u>	<u>24^{1/2}</u>	<u>3</u>	<u>12^{1/2}</u>	<u>3 lp</u>		<u>19</u>	<u>1</u>	<u>1</u>	<u>2</u>	

Ring klostets godshistorie.

	Ømg	Øjb	Mgd	Sp mk	sk	Kp mk	sk	Lv	Tk	Taa	Kj
I			5	1	2						
II	1 ^{1/2}		17 ^{1/2}	1							
III		13 ^{3/4}	55 ^{3/8}	19	4	10	14	640	64		
V			6	3	4						
VI		20 ^{11/12}	80 ^{5/6}	22	7 ^{1/2}			570	46		
VII			11 ^{1/2}	3	6						
VIII											2
IX			5								
X			19 ^{1/2}								
XI			8 ^{3/4}	1	2						
XII		3/4	33 ^{1/12}	7	2			80			
XIII			8	1	11						
XIV			11	4	7						
XV				3	8						
	1 ^{1/2}	35 ^{5/12}	261 ^{5/6}	68	5 ^{1/2}	10	14	1290	110	2	
I			5	1	2						
II			1 ^{1/2}								
IX			5								
XVI			24	8	6					1	46 ^{1/2}
XVII				1	2						
			35 ^{1/2}	10	10					1	46 ^{1/2}

NB: I Tabellen er de forskellige byer, gaarde og øde jorder henført til de samme herreder som i jordebogen. Tammestrup mark og Nissum Hede, som i vore dage ligger i Vor herred (Hylke sogn), er derfor regnet med til Hjelmlev herred (Frue-Ring sogn) (se Henrik Larsen i »Jyske Samlinger«, 5, II, s. 94 f., og Trap »Danmark« 4. udg., VII, s. 282, jvnf. K. B., 26. august 1624).

Som det fremgaar af tabellen, anfører jordebogen en del afgifter af Ring klostets jordegods, som ikke blev oppebaaret i 1573. Af disse afgifter var 3 ørtug mel blevet eftergivet mølleren i Hylke mølle (VI, Z 1), fordi en del af møllens vand var blevet ledet til vandkunsten paa Skanderborg slot (jordebogen 1573, jvnf. K. B. 1571-75, s. 198, 212, 227, 237, 238). De øvrige afgifter blev svaret af gaarde, som ikke længere hørte med til klosterets gods, fordi kongen havde afhændet dem, overladt dem til præstekaldene, forlenet dem bort eller overført dem til andre len. 4. februar 1573 havde kongen saaledes givet Erik Podebusk livsbrev paa gaardene I, B 2, I, C 1, IX, A 2 og IX, B 1 (K. B. Jordebogen 1573 opgiver derimod, at disse gaarde var mageskiftet bort til Erik Podebusk), og 2. januar 1566 havde Anders Høg faaet livsbrev paa gaarden II, C 1 (K. B. og jordebogen 1573)¹⁾. Gaardene III, I 5 og X, A 6 var udlagt til præstegaarde (jordebogen 1573 og K. B., 7. november 1573). Huset XVII, A 1 var mageskiftet bort til Erik Langes enke, Anne Gjordsen, (jordebogen 1573 og

1) I 1566 var Ring kloster Birgitte Gjoes pant. Hvis Anders Høgs livsbrev ikke var et ekspektancebrev, maa det altsaa være udstedt med Birgitte Gjoes tilladelse. Jvnf. hermed, at det var Herluf Trolle, som i 1559 forlenede Dorothea Sehested med Aarupgaard, der ligeledes tilhørte Ring kloster (K. B., 8. november 1559).

»Kronens Skøder«, 4. oktober 1573), og gaardene i Hids herred, XVI, A-I, var overført til Silkeborg len (jordebogen 1573 og K.B., 24. juli 1573)²⁾.

Jordebogen 1573 medtager ikke broafgifter, tiender og ejendomme, der blev drevet for kongens eller lensmandens regning (se indledningen s. 36). Sine kirker havde klosteret mistet ved reformationen (se indledningen s. 36 og 26), og kongetienden, d.v.s. den gamle bispetiende, af Hylke sogn, som tilhørte Ring kloster, havde sognets præst faaet livsbrev paa i 1566 (K.B., 1. januar 1566). Hvad klosterets avlsgaard angaar, var den ikke nedlagt og fæstet bort saaledes som Øm og Vor klostres avlsgaarde, men blev antagelig drevet af lensmanden paa Skanderborg i 1573.³⁾

*

Øm kloster havde 242 gaarde, møller og større enemærker, der var fordelt paa 10 herreder og 34 sogne. Gennemsnitlig laa der altsaa 24 ejendomme i hvert herred og 7 ejendomme i hvert sogn. Bortset fra klosterets enge havde Vor kloster 130 gaarde, møller og enemærker, der var fordelt paa 5 herreder og 19 sogne. Gennemsnitlig laa der altsaa 26 ejendomme i hvert herred og 7 ejendomme i hvert sogn. Ring kloster derimod havde 221 gaarde, møller, enemærker og større lodder af enemærker, der var fordelt paa 14 herreder og 46 sogne. Gennemsnitlig laa der altsaa kun 16 ejendomme i hvert herred og 5 ejendomme i hvert sogn. Naar Ring kloster saaledes havde jordegods i langt flere herreder og sogne end de to andre klostre, kan det skyldes, at Ring kloster nærmest har været en stiftelse, hvori ugifte kvinder og enker af god familie fik deres underhold (se indledningen s. 11 f.).⁴⁾ Hovedparten af jordegodset var derfor ikke skænket klosteret af stifteren og nogle faa store velgørere, som interesserede sig for dets virksomhed, men af fædrene til og andre formyndere eller værger for de kvinder fra hele Østjylland, der blev optaget i klosteret som nonner eller pensionærer. Den mulighed foreligger dog ogsaa, at fordelingen af klosterets ledelse paa en priorisse og en prior har vanskeliggjort de magelæg og andre arronderingsbestræbelser, der var en vigtig side af munkeklostrenes godspolitik.

Klosterets erhvervelse af det jordegods, der omtales i jordebogen 1573.

Gods, som klosteret erhvervede før aar 1250.

Det ældste brev, hvis dato vi kender, og som stadfæster overdragelsen af jordegods til Ring kloster er udstedt i 1258. Selv om mange af referaterne af Ring klostres breve er yderst summariske og ikke anfører brevenes udstedelsesaar, kan der ikke være tvivl om, at langt den største part af de ejendomme, klosteret erhvervede før 1250, hører til det gods, hvis overdragelse ikke omtales i klosterets breve.

Som omtalt i indledningen s. 16 opgiver nogle af udtogene af klosterets adkomstbreve ikke, hvem der modtog de afhændede ejendomme. Regner man med, at det altid var Ring kloster, der fik de paagældende ejendomme over-

2) 11. juni 1673 havde fæsterne af gaardene III, B 1-2, C 1-6, D 1-4, E 1-6, F 1-6 og I 6-11, d.v.s. netop de gaarde bortset fra III, I 1, af hvilke der blev svaret $\frac{1}{4}$, faar, faaet kongens tilladelse til at yde et brændsvin i stedet for $\frac{1}{4}$ fedesvin (eller en bolgalt hvert andet aar) (K.B. og jordebogen 1573).

3) Vedrørende Rindelev mark, der havde været ladegaardsjord under Ring kloster, se note 14.

4) Fra Birgitte Gjæs historie ved vi, at nonnerne ogsaa paatog sig at opfostre og opdrage adelige piger (»Danske Magasin«, 3, I, s. 174, G. L. Wad, »Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjæc«, s. XXXII).

draget (se indledningen s. 18), og antager man, at de fire forudsætninger for, at man kan inddele klosterets gods i ejendomme, hvis overtagelse er bekræftet, og ejendomme, hvis overtagelse ikke er bekræftet i bevarede breve og brevudtog, (se indledningen s. 18 f.) er opfyldt, bestod de gaarde⁵⁾, møller og større (lodder af) enemærker, hvis overdragelse under ingen omstændigheder kan være dokumenteret i breve, vi kender, af følgende ejendomme (se indledningen s. 18 f.).

- Sabro herred, Udstrup i Sabro sogn, Norring i Folby sogn og Haar i Haldum sogn, 4 grd. (I, A 1, B 1—2, C 1 i tabellen s. 49 ff.),
 Framlev herred, Lille-Ring i Framlev sogn, 2 grd. (II, F 1—2),
 Hjemslev herred, Gesing, Skaarup, Frue-Ring, Hvolbæk, Nissum Hede, Røde Mølle, Vester Mølle, Gesing Mølle og Hedemølle i Frue-Ring sogn samt Jeksen i Adslev sogn, 26 grd. (III, B 1—5, C 1—6, D 1—4, E 1—7, K 1—4), 7 enemærker og større lodder af enemærker (III, B 7—9, E 1—7 tilsammen, E 10, N 1—2) og 4 møller (III, O, P, Q og R),
 Vrads herred, Vrads sogn og by, 2 grd. (V, A 1—2),⁶⁾
 Vor herred, Ustrup og Brørup i Hylke sogn og »Obistrup« i Hylke eller Vedslet sogn (forudsat at de paagældende ejendomme ikke er erhvervede ved de skøder og gavebreve paa gods i Hylke sogn, der er registreret under et i regesten A 170), Gedved i Tolstrup sogn, Ørreslev sogn og by, Tebstrup i Ovsted sogn, Vestbirk⁷⁾ i Østbirk sogn og Østbirk sogn og by, 19 grd. (VI, D 1—9 ÷ 1, F 1—4, N 1, O 1, T 1, X 1—2, Y 1—2) og 1 enemærke (VI, E 1),
 Øster og Vester Lisbjerg herreder, Egaa sogn og by, Obistrup i Todbjerg sogn og Elsted sogn og by, 5 grd. (VII, A 1—3, B 1, C 1),
 Hovlbjerg herred, Torsø sogn og by, Havrum sogn og by, 4 grd. (IX, A 1—2, B 1—2),
 Hasle herred, Lyngby sogn og by, 10 grd. (X, A 1—10),⁷⁾
 Ning herred, Fulden i Beder sogn, Battrup i Tiset sogn og Ask i Astrup sogn, 3 grd. (XI, B 1, C 1, D 1),
 Hads herred, Onsted, Hvilsted og Røjgaard i Hvilsted sogn, »Terpegaard« i Randlev sogn (?) og Snerild i Odder sogn, 10 grd. (XII, A 1—4, B 1—2, C 1, D 1, E 1—2),
 Nim herred, (Vinten)lund i Tamdrup sogn og Flemming i Hornborg sogn, 4 grd. (XIII, B 1—2, C 1—2),
 Hatting herred, Hatting sogn og by, 5 grd. (XIV, A 1—5, 7—8 ÷ 2),
 Hids herred, Borup, Nebel⁷⁾ og Gravballe i Svostrup sogn, Gødvad sogn og by, Lemming sogn og by, Kejlstrup i Balle og Gødvad sogne, Ebstrup og Sejling i Sejling sogn, 12 grd. (XVI, A 1—2, C 1, D 1—4, E 1, F 1, G 1, H 1, I 1).

Til de gaarde, møller og større enemærker, hvis overdragelse til Ring kloster muligvis ikke er dokumenteret i breve, vi kender (se indledningen s. 19), hører de fleste af klosterets øvrige ejendomme (se tabellen s. 61 ff.).

Af de 118 ejendomme, hvis erhvervelse ikke er omtalt i bevarede breve og brevudtog, laa 33 i samme sogn som klosteret, nemlig i Frue-Ring sogn, medens 20 laa i nabosognene Hylke, Vedslet og Hvilsted. Det er saaledes højst sandsynligt, at en væsentlig part af de paagældende ejendomme virkelig hører til klosterets ældste besiddelser (se indledningen s. 20). Ogsaa en del af de

5) Ordet gaard benyttes her og i det følgende som fællesbetegnelse for gaarde og bol. Alle ejendomme, af hvilke der blev svaret kornlandgilde, smørlandgilde eller gæsteri, betragtes som gaarde, øde gaardes tilliggender eller større (lodder af) enemærker.

6) Af disse gaarde blev der svaret 2 mark gæsteri, men hverken korn eller smør. Maaske oppebar præsten eller en anden mand gaardenes egentlige landgilde.

7) Da hverken Vestbirk, Lyngby eller Nebel var øde bebyggelser, betragtes det som udelukket, at brevene A 166, Y 2 og S 13, der angaar henholdsvis Vestbirk mark, Blankager og Lyngby mark og Nebel skov og mark (ikke gaarde eller gods i Vestbirk, Lyngby og Nebel), bekræfter klosterets erhvervelse af ejendommene i disse byer. Y 2 har antagelig ligesom brevene Y 3 og Y 5 forbindelse med en strid om ejendomsretten til Blankager. S 13 stadfæster muligvis tingvidnerne S 10, S 12, S 23 og S 30).

Kort over de sogne, i hvilke Ring kloster ejede gaarde, møller og større enemærker i 1573.

A betyder Adslev sogn, As Astrup, B Balle, Be Beder, E Egaa, El Elsted, F Folby, Fr Frue-Ring, Fra Framlev, G Gødvad, Go Gosmer, H Haldum, Ha Hatting, Han Hansted, Hav Havrum, Ho Hornborg, Hv Hvilsted, Hy Hylke, K Kattrup, L Lyngby, Le Lemming, Lu Lundum, M Mesing, N Nebel, O Odder, Ov Ovsted, R Randlev, S Sabro, Se Sejling, Sj Sjelle, Sk Skanderup, Sko Skovby, Sv Svostrup, T Tamdrup, Taa Taaning, Te Tem, Ti Tiset, To Torsø, Tod Todbjerg, Tol Tolstrup, Tor Torrild, V Vitved, Ve Vedset, Vr Vrads, Ø Ørreslev og Øs Østbirk. — Hver streg betegner en gaard, en mølle, et enemærke eller en større lod af et enemærke.

NB: Gaarden i Kejlstrup er henregnet til Balle sogn. »Offuerlundt« er henregnet til Kattrup og »Obistrup« til Hylke sogn.

fjernere liggende ejendomme kan naturligvis være overtaget før aar 1250;⁸⁾ men det store antal af ejendomme, hvis overdragelse ikke er omtalt i registratørens breve, tyder unægtelig paa, at vi ikke kender tidspunktet for erhvervelsen af usædvanlig mange af Ring klostres ejendomme, fordi adskillige af klosterets breve er gaaet tabt eller ikke er blevet registreret i 1606. Hvad den sidstnævnte mulighed angaar, bliver det i næste afsnit paavist, at mange af regesterne til Ring klostres breve er daarligt affattede og mangler flere af de vigtigste oplysninger. Da registratørens forfattere altsaa ikke har arbejdet med fornøden omhu, er det ikke usandsynligt, at de ligefrem har sprunget nogle af brevene over ved registreringer.

Gods, Ring kloster erhvervede i tiden 1250—1573.

Af de ejendomme, hvis overdragelse ikke kan være bekræftet i bevarede breve og brevudtog, er mange, som allerede omtalt, utvivlsomt overtaget af klosteret efter aar 1250. Da man ikke kan udskille disse ejendomme fra de andre, maa man imidlertid nøjes med at konstatere, at det forholder sig saaledes, og i øvrigt indskrænke undersøgelsen af klosterets godserhvervelser efter 1250 til at omfatte det jordegods, hvis overdragelse til klosteret omtales i breve og brevudtog, vi har kendskab til.

For at man kunne bestemme de ejendomme, hvis afhændelse til Ring kloster ikke er stadfæstet i breve og brevudtog, vi kender, maatte man regne med, at det var klosteret selv, der overtog alt det jordegods, som blev overdraget til ikke nærmere angivne personer eller institutioner. Desuden maatte man gaa ud fra, at de fire i indledningen s. 18 f. omtalte forudsætninger for klostergodsets inddeling i ejendomme, hvis erhvervelse er dokumenteret, og ejendomme, hvis erhvervelse ikke er dokumenteret i bevarede breve og brevudtog, er opfyldt (se ovenfor s. 57 f.). Naar man skal bestemme de breve, der handler om overdragelse af jordegods til klosteret, og de ejendomme, der omtales i brevene, maa man stille nøjagtigt de samme betingelser. Da man ikke kan bevise, at disse betingelser er tilfredsstillende, men kun formode, at det som oftest vil være tilfældet (se indledningen s. 19 f.), er det ikke sikkert, at de resultater, man naar til, altid er rigtige.

Som omtalt i indledningen s. 28 hører udtogene af Ring klostres breve til dem, der utvivlsomt er affattet i 1606 og ikke er skrevet af efter ældre regester. Medens de gamle indholdsangivelser, der antagelig har staaet paa Vor klostres og de fleste af Øm klostres breve, gjorde omhyggeligt rede for arten af de retshandler, de forskellige breve stadfæster, er de beskrivelser af brevene, som de i 1606 affattede udtog giver, saa summariske og ufuldstændige, at nogle breves udstedelsesaar ikke kendes, ligesom man i mange tilfælde ikke kan afgøre, om et brev bekræfter en overdragelse af jordegods. 17 af Ring klostres breve (eller bundter af breve) betegnes saaledes kun som breve paa jordegods og er udstedt af personer, hvis navne ikke er opgivet (A 112, 141, 145, 153, 154, 157, 161, 162, 163, 175, K 22 = A 112, L 96, N 34, 35, 36, 37, X 8). Disse breve kan altsaa være enhver form for adkomstbreve, baade breve, der stadfæster klosterets godserhvervelser (skøder, gavebreve o.s.v.), og breve, der tilsikrer klosteret besiddelsen af gods, det tidligere havde erhvervet (lavhævder, laasebreve, o.s.v.)⁹⁾. 9 af klosterets breve (eller bundter

⁸⁾ Som omtalt i afsnittet om Øm klostres godshistorie, s. 51, har Ring kloster muligvis overtaget det jordegods, der havde tilhørt det i 1168 nedlagte Kalvø kloster.

⁹⁾ Brevet N 38 betegnes i registraturen som et brev paa Skovby, lydende paa 8 stykker jord til for:ne Skovby udlagt og indlævet. Regesten til dette brev viser tydeligt, at de breve, der kaldes breve paa jordegods, ikke altid stadfæster overdragelsen af fast ejendom.

af breve) kaldes tingsvidner paa jordegods (A 138, 145, 162, 164, 165, N 45, V 2, 9 og 10)¹⁰⁾ og kan ligeledes tilhøre begge kategorier af adkomstbreve. Endelig hedder det om 5 af klosterets breve, at de var kongens breve paa eller stadfæstelser paa jordegods (A 148, 173, 174, K 11 og X 5).¹⁰⁾ Det kongen stadfæstede, kan være en nylig stedfunden ejendomsoverdragelse; men det kan ogsaa være lavhævder og lignende breve, der blev forelagt kongen som led i forfølgelsen til laas (se H. Matzen, »Dansk Retshistorie«, Tingsretten, s. 113 f.). Alt i alt er der altsaa mindst 31 breve (og bundter af breve), om hvilke man ikke kan sige med sikkerhed, om de dokumenterer overdragelser af jordegods. Det siger sig selv, at man hverken ved hjælp af disse breve eller ved hjælp af de breve, hvis udstedelsesaar ikke er opgivet, kan afgøre, hvornaar klosteret erhvervede de ejendomme, de omhandler.

I nedenstaaende tabel er de vigtigste af de oplysninger samlet, som jordebogen 1573 og de bevarede breve og udtog af breve fra tiden 1250—1573 giver om Ring klostets erhvervelse af betinget og ubetinget ejendomsret til gaarde, møller og større enemærker, der tilhørte klosteret i 1573. I tabellen betyder s sogn, gr gaard, b bol — sk skøde paa, ma mageskiftebrev paa, ga gavebrev paa, te testamente paa, pa pantebrev paa, tv tingsvidne paa (om, angaaende), st stadfæstelsesbrev paa, br (adkomst)brev paa (om, angaaende). Ejendommenes Antal 1573 og henvisningerne til tabellen s. 49 ff. og til Æ. D. A. er sat i parentes. Det samme er tilfældet med referaterne af breve, der handler om samme overdragelser af jordegods som breve, der allerede er refereret (stadfæstelser paa skøder og lign.). Angives det udtrykkeligt, at det gods, et brev omtaler, blev afhændet til klosteret, er der sat et kors efter betegnelsen for det paagældende brev (sk, ma, ga o. s. v.). Kan man ikke sige med sikkerhed, om et brev bekræfter eller omtaler overdragelse af jordegods (se ovenfor s. 60), er der sat en stjerne foran referatet af vedkommende brev. Kan det ikke afgøres, om de breve, der handler om klosterets jordegods i en bestemt by, stadfæster erhvervelsen af dette gods, eller anvender nogle af brevene abstrakte betegnelser som ejendom, jordegods, rettigheder i jordegods, er det ikke sikkert, at alle de ejendomme i denne by, som anføres i tabellen, blev afhændet til klosteret i Tiden 1250—1573 (se indledningen s. 19). Foran tallet paa disse ejendomme, af hvilke nogle altsaa kan være erhvervet før aar 1250, er der ligeledes sat en stjerne.

Framlev herred:

Sjelle s og by (*4 gr, II, A 1—4):
*1310 br gods (N 36),

Lundgaard, Skovby s (1 gr, II, C 1):
Dato ikke anført, sk Lundgaard
(N 40),
*(1557 br Lundgaard (N 35)),¹¹⁾

Snastrup, Framlev s (1 gr, D 1):
1560 ma† 1 gr (K.B., 14. 16. og 29.
december 1560 og jordebogen
1573),¹²⁾

Skovby s og by (*2 gr, II, E 1—2):
1264 sk gods (?) (N 39),
*1265 br gods (?) (N 37),

Lille-Ring, Framlev s (*1 enemærke,
II, F):

*1263 flere br Nørre Hestehave i
Lille Ring mark (N 34),
*(1557 br Nørre Hestehave (N 35)),¹¹⁾

Labing mølle, Framlev s (*1 mølle,
II, G 1):
*1540 tv Labing mølle (N 45).¹³⁾

Hjelmlev herred:

Rindelev, Frue-Ring s (*1 gr, III,
A 1):

*Dato ikke anført, flere br gods (A
163),
*1265 br 1 gr (K 11),¹⁴⁾
1313 ma† gods (L 87),

10) Vedrørende A 166, Y 2 og S 13 se ovenfor note 7.

11) N 35 er maaske et vidisse paa N 40 og et af brevene N 34, se indledningen s. 33.

12) Til gengæld afstod Ring kloster en gaard i Salten og gaarden Paarup (se afsnittet om Øm klostets historie, s. 47, note 7).

13) Da klosteret antagelig fik lavhævd paa Labing mølle allerede i 1385 (N 48), er det ikke videre sandsynligt, at dette tingsvidne angaar klosterets erhvervelse af møllen.

- *1313 br Rindelev m. tilliggende ejendom (L 96),
1334 gaŕ gods (L 95),
1429 skŕ gods (L 61),
1429 skŕ gods (L 62),
- Virring, Fruering s (*9 gr, III, F 1—9, og et enemærke, F 13):
1311 2 skŕ gods, bevilget Ring kloster (L 93),
1325 gaŕ gods (L 89),
1334 gaŕ gods (L 95),
- Svinsager, Frue-Ring s (*4 gr, III, G 1—4):
1319 pa jord i marken (?) (L 91),
- Fastrup, Vitved s (*4 gr, III, H 1—4):
1316 ma gods (L 84 og 86),¹⁵⁾
1333 skŕ og gaŕ ejendom (L 92),
- Vitved s og by (*11 gr, III, I 1—11):
*1283 st gods (?) (A 174),
1316 ma gods (L 84 og 86),¹⁵⁾
*1472 tv, at en ager skal tilhøre Ring kloster (L 74),
- Mesing og Ravndal øde mark, Mesing s (1 gr, III, J 1):
1287 br 1 gr i Mesing og 1 gr i Ravndal (L 81),
1330 br, der bekræfter gaŕ gods (?) (L 88),
1335 br 1 gr (L 83),
(1336 skŕ 1 gr (L 80)),¹⁶⁾
- Forlev og Findal paa Forlev mark, Skanderup s (*4 gr, III, L 1—4):
*Dato ikke anført, tv Findal (A 165),
1330 skŕ gods i Forlev (L 94),
*1520 tv Findal (V 9),
- Tammestrup øde mark, Frue-Ring s (se ovenfor s. 56) (*3 større og nogle smaa Lodder, III, M 1—6):
*1283 st Tammestrup mark (A 174).
- Vrads herred:**
Fogstrup, Tem s (*1 gr, V, B 1):
1339 gaŕ gods (R 6),
(1339 stŕ gaŕ gods (R 8)).
- Vor herred:**
Hylke sogn (VI, A—H):
Dato ikke angivet, flere skŕ og gaŕ gods i Hylke s (A 170),
- Hylke s og by (*5 gr og 1 mølle, VI, A 1—5 og Z 1):
1301 teŕ gods (A 167),
*1327 st gods (A 173),
1332 sk og ga gods (A 168),
- »Offuerlundt«, Ørreslev eller Katstrup s (se indledningen s. 31) (1 øde jord, VI, C 1):
1460 sk »Offuerlund« mark (A 118),
- Ustrup, Hylke s (1 gr, VI, D 1—9 ÷ 8):
1373 sk 1 gr (Stovgaard) (A 158),
- Baastrup, Hylke s (*6 gr, VI, G 1—6):
*1492 st 6 gr (A 148),
- Hjordbjerg, Hylke s (*1 gr, VI, H 1):
*1258 br Hjordbjerg ell. et »fiskevand« i Hjordbjerg (A 161),
- Horndrup, Taaning s (*1 gr, VI, I 1):
*Dato ikke anført, flere br gods (A 141),
*Dato ikke anført, 2 br og nogle tv gods (A 162),
*Dato ikke anført, flere br gods (?) (A 175),
*Dato ikke anført, tv tre bols jord (A 145),
*1333 2 br gods (A 145),
1333 ga gods (?) (A 147),¹⁷⁾
- Katstrup s og by (*1 gr, VI, J 1):
*Dato ikke anført, 2 br og nogle tv gods (A 162),
- Vedslet s og by (*3 gr, VI, K 1—3):
*Dato ikke anført, flere br gods (A 141),
*Dato ikke anført, flere br gods (A 154),
1391 sk 1 gr (Dalsgaard) (A 159),

14) Forudsat at Ringløff er Rindelev i Fruering sogn (se indledningen s. 34). Den Mulighed foreligger ogsaa, at Ringløff er fejl for Ingerløff, d.v.s. Ingerslev i Tiset sogn, der omtales i brevene K 14, K 19, K 21 m. fl. — I 1573 var Rindelev en enestegaard (nuværende Sofienlund); men de mange adkomstbreve paa gods i Rindelev tyder paa, at den er dannet ved sammenlægning af flere gaarde. Som det fremgaar af brevet L 59, har Rindelev mark været ladegaardsjord under Ring kloster.

15) Det er sandsynligt, men ikke givet, at baade L 84 og L 86 er register til det samme brev.

16) Klosteret havde adkomstbreve paa flere gaarde i Mesing, end det besad i 1573.

17) Klosterets mange breve paa gods og jord i Horndrup angaar antagelig flere ejendomme end den gaard, det besad i 1573.

- Assendrup, Vedslet s (*2 gr, VI, L 1—2):
1405 ma \ddot{t} øde gods og jorder (Repertoriet 24. maj 1405),
- Grumstrup, Vedslet s (*7 gr, VI, M 1—7):
1353 ga \ddot{t} gods (A 155),
1434 ga 1 gr (A 160),¹⁸⁾
- Bleld, Nebel s (1 gr, VI, R 1):
1429 ga 1 gr og 1 b (A 153),
*(Dato ikke anført br 1 gr (Hovgaard) og 1 b (A 153)),¹⁹⁾
- Egebjerg, Hansted s (*3 gr, VI, S 1—3):
1328 ga \ddot{t} 1 gr (A 156),
*1430 (?) br gods (?) (A 157),
- Lundum s og by (*3 gr, VI, U 1—3):
*Dato ikke anført, flere tv jord (A 164),
*1412 tv 2 gr (A 138),
- Naldal, Østbirk s (*1 gr, VI, V 1):
*Dato ikke anført, flere breve om Naldal og Naldal mark (A 112 og K 22).
- Ning herred:**
Ingerslev, Tiset s (2 gr, XI, A 1—2):
1334 br gods (K 14),
(1334 ga 2 gr (K 19)).²⁰⁾
- Hads herred:**
Terpegaard, »Terpegaardt«, maa-ske Øster Terp i Randlev sogn (*1 eng, XII, D 1):
*1537 tv eng ved gr i »Torp« (V 10)(?),
- Fensten, Gosmer s (1 gr, XII, F 1):
*1372 st 1 gr (Linggaard) (X 5),
1377 sk gods (V 6),
1401 sk 1 gr (Linggaard) (V 4),²¹⁾
- Fillerup, Odder s (1 gr, XII, G 1):
1414 ga 1 øde gr (X 1),
*1451 tv 1 gaardsted (V 2),
- Torrild s og by (*8 gr, XII, H 1—5 og 8—10):
1315 ga \ddot{t} 1 gr (X 11),
1330 sk 1 gr og 1 b (V 5),
1352 ga gods (X 10),
1354 br 1 gr (X 9),²²⁾
*1359 br gods (X 8),
1362 br 1 gr (X 7),
1405 ma \ddot{t} jorder i Torrild s (Repertoriet, 24. maj 1405).
- Nim herred:**
Aarupgaard, Tamdrup s (1 gr, XIII, A 1):
1274 sk »Atrop« mark (L 82),²³⁾
1459 br »Orruplund« (K 20).²³⁾
- Hatting herred:**
Hatting s og by (2 gr, XIV, A 1—5 og 7—8 ÷ 5 gr):
1394 sk 2 gr (Q 14).
- Hids herred:**
Svostrup s og by (*3 gr, XVI, B 1—2 og 4):
1360 ga \ddot{t} gods (S 24).²⁴⁾

18) Der regnes med, at det bundt rebsbreve og tingsvidner paa Grumstrup mark, der er registreret som A 136, ikke indeholdt tingsvidner, der bekræftede overdragelsen af jordegods (jvnf. note 7).

19) Selv om man gaar ud fra, at de to breve drejer sig om det samme jordegods, havde klosteret adkomstbreve paa flere ejendomme i Bleld, end det besad i 1573.

20) K 11 er muligvis et brev paa en gaard i Ingerslev, se note 14.

21) Hvis Ring kloster fik skøde paa Fensten Linggaard i 1401, kan brevet X 5 ikke være udstedt til klosteret. Ejendommeligt nok er skødet fra 1401 ogsaa medtaget i registraturen over brevene paa Aakær (Æ.D.A., II, s. 150, B 333) tillige med et andet brev paa Fensten Lin(de)gaard, der er dateret 1384 (Æ.D.A., II, s. 125, B 68). En af registraturerne over brevene paa Aakær, som ogsaa omfatter brevene 68 og 333, er ældre end registraturen over brevene paa Skanderborg. Hvis skødet er flyttet, er det altsaa snarest fra arkivet paa Aakær til Skanderborg. Maa-ske var Fensten Lin(de)gaard i 1401 delt i to gaarde, en, som Ring kloster, og en, som bispem i Aarhus fik skøde paa.

22) Ifølge registraturen er X 9 »Anders Pedersens brev i Krogsten (antagelig fejl for Krogstrup, se indledningen s. 34) paa en gaard der sammesteds«. Sammensteds henviser enten til Krogsten (Krogstrup) eller til Torrild, der omtales i de nærmest foregaaende breve. Gælder Henvisningen Krogsten, burde brevet ikke være medtaget.

23) Det er ingenlunde sikkert, at Atrop er identisk med Aarup(gaard) i Tamdrup sogn (se Indledningen s. 34). Derimod kan der ikke være tvivl om, at Orruplund og Aarupgaard er en og samme Ejendom. Af et kongebrev fra 1559 (K.B., 20. april 1559) fremgaar det nemlig, at afgifterne af Aaruplund netop er de 5 ørtug korn og den halve tønde smør, der ifølge jordebogen 1573 skulle betales af Aarupgaard. Jvnf. brevet K.B., 8. november 1559. Hvis baade L 82 og K 20 er adkomstbreve paa Aarupgaard, er det første brev næppe udstedt til Ring kloster.

24) Nogle af klosterets adkomstbreve bekræftede overdragelsen af gaarde, jorder og skove, hvis beliggenhed ikke kendes (f. eks. »Liudtgaardt« L 72, »Suinedall« L 88). Af disse gaarde og jorder kan nogle have ligget i byer, i hvilke klosteret var lodsejer i 1573, eller de blev ved de oprindelige bebyggelsers nedlæggelse indlemmet i disse byer.

Af dem, der kan have overdraget Ring kloster jordegods og rettigheder i jordegods, var 2 regerende konger: Erik Klipping (III A, 1265 i ovenstaaende tabel over jordegods, hvis overdragelse er bekræftet i breve, vi kender) og Frederik II (II D, 1560). 4 var gejstlige institutioner eller personer: Aarhus domkirke (VI K, 1391), biskop Bo (XII G, 1414), provst, senere biskop Tyge (XIII A, 1274, III J, 1287), abbed Vilhelm (i Øm kloster) (XII H, 1362). 11 var formodentlig adelige: Brun Eriksen (Banner) (III A, 1334, III F, 1334, XI A, 1334, 1 og 2), Erik Brun (maaske af borgerlig herkomst) (III H, 1316, III I, 1316), fru Inger (III F, 1325), Jens Kanne (VI C, 1460), fru Kirsten, Stig Mikkelsens enke (VI A, 1332), Niels Brok (III J, 1330, VI A, 1301), Peder (Nielsen) Brok (V B, 1339, 1), Peder Lykke (VI M, 1434), Sofie, Peder Nielsen Broks hustru (V B, 1339, 2), Thomas Vestenie (XII F, 1401), hr. »Tynne« (III F, 1311). 1 var utvivlsomt borgerlig: Peder Skomager (III G, 1319), og 17 personers stand kan ikke bestemmes: Anders Jensen (XIII A, 1459), Anders Pedersen i »Krogstenn«, d.v.s. Krogstrup (XII H, 1352, XII H, 1354), Erik Østensen (III A, 1313), Gyde Olufs (XVI B, 1360), Ilved Andersen (XII F, 1377), Johannes Madsen i Hornsyld (XIV A, 1394), Johannes Madsen (maaske identisk med Johannes Madsen i Hornsyld) (VI L, 1405, XII H, 1405), Jytte Pedersdatter (III A, 1429, 1), Laurids Pedersen (XII H, 1352), Laurids Tygesen (XII H, 1330), Mikkel Hagensen (III J, 1335 og 1336), Mikkel Madsen (VI L, 1405, XII H, 1405), Niels Knudsen (XII H, 1315), Niels Mortensen i Rindelev (III L, 1520), Peder Hagensen (III J, 1335 og 1336), Peder Kabbe (III A, 1429, 2), Poul Degn (III H, 1333).

Det er højst sandsynligt, at ikke alle Ring klostres breve, som laa i arkivet paa Skanderborg, omtales i registraturen 1606 (se ovenfor s. 60), og indholdet af de breve, registraturen medtager, er saa daarligt refereret, at man ikke kender udstedelsesaaet for 12 af de breve (og bundter af breve), der anføres i tabellen s. 61 ff., og ikke kan afgøre, om 30 breve bekræfter en overdragelse af jordegods til klosteret eller ikke (se ovenfor s. 60f.). Medens man med visse forbehold kunne give oversigter over Øm og Vor klostres gods-erhvervelser ved gennem tiden, er kildematerialet for Ring klostres vedkommende altsaa saa ufuldstændigt, at man ikke kan indlade sig paa at beregne, hvor mange og hvor store godserhvervelser klosteret gjorde i de forskellige perioder af dets historie.

Kornlandgilden af klosterets gaarde.

Som omtalt i indledningen s. 21 har de, der bestyrede klostrenes jordegods, fastsat de gaardes kornlandgilde, hvori klostrenes ladegaarde eventuelt blev delt. Desuden har de i alt fald godkendt de gaardes kornafgifter, der tilhørte klostrene i den første halvdel af det 14. aarhundrede, da fæstegaardenes kornlandgilde blev nedsat til om ved en trediedel, eller hvis afgifter blev gjort lige store, medens de var i klostrenes eje. Nedenstaaende tabel omfatter den tidligere ladegaard Rindelev (se ovenfor note 14) og de bebyggelser (enestegaarde og byer), af hvilke Ring kloster antagelig har været eneejer siden begyndelsen af det 14. aarhundrede, og hvis afgifter var gjort lige store, med andre ord de bebyggelser, paa hvis kornlandgildes fastsættelse det maa formodes, at klostergodsets bestyrere har haft indflydelse. For de andre klostres vedkommende regnes der med, at alle gaarde, hvis overdragelse til klostrene ikke kan være bekræftet i breve, vi kender, hørte med til det gods, der har været i deres besiddelse siden begyndelsen af det 14. aarhundrede. Da en stor part af Ring klostres breve sandsynligvis er gaet tabt eller ikke blev registreret i 1606, lades dette klostres gaarde, der ikke laa i samme sogn som klosteret eller i et af nabosognene, ude af betragtning (se ovenfor s. 58f.). Tabellen opgiver, hvor mange ørtug korn der blev betalt af samtlige gaarde i hver

enkelt bebyggelse, hvor mange tønder land det dyrkede areal udgjorde i 1683, til hvor mange tønder hartkorn alle ejendommene blev ansat i 1688 (se Henrik Pedersen, »De danske Landbrug 1688«), og hvor mange tønder land og tønder hartkorn der svarede til en ørtug kornlandgilde.

Bebyggelsernes navne	Ørtug korn i alt	Tdr. land 1683	Tdr. hartkorn 1688	Tdr. land pr. ørtug	Tdr. hartkorn
Frue-Ring sogn:					
Rindelev	8	112,5	14,20	14,1	1,78
Skaarup	18	279,5	29,14	15,5	1,62
Hvolbæk	18	342,8	38,96	19,0	2,16
Svinsager	12	169,3	23,92	14,1	1,99 ²⁵⁾
Hylke sogn:					
Hylke.....	24	402,6	42,51	16,8	1,77 ²⁶⁾
Ustrup.....	27	278,8	38,21	10,3	1,42
Baastrup.....	18	367,2	34,60	20,4	1,92 ²⁷⁾
Hjordbjerg.....	7	69,9	9,09	10,0	1,30
Hvilsted sogn:					
Onsted.....	12	211,1	23,52	17,6	1,96
Røjgaard	6	83,9	9,25	14,0	1,54

Gennemsnitlig blev der svaret 1 ørtug korn af 15,2 tdr. land og 1,75 tdr. Hartkorn. Kornlandgilden af Ring klostets gaarde var saaledes gennemgaende lidt større end kornlandgilden af Øm klostets gaarde uden for Vor herred, men mindre end landgilden af Vor klostets gaarde og af Øm klostets gaarde i Vor herred.

25) Tammestrup øde mark og Nissum Hede er ikke medtaget.

26) Der er regnet med, at præstegaarden ogsaa tilhørte Ring kloster, og at der blev betalt lige saa meget i landgilde af denne gaard som af de andre gaarde i Hylke.

27) Ring kloster havde kun 6 gaarde i Baastrup. Da der i 1688 laa 7 gaarde i denne by, er det muligt, at en af byens gaarde ikke tilhørte klosteret i 1573.

Jordegods, som tilhørte St. Hans kloster i Horsens 1536-1585.

Af Poul Rasmussen.

Klosterets jordegods 1575.

Ved skøde af 29. januar 1575 afhændede kongen St. Hans kloster i Horsens og klosterets jordegods til Holger Rosenkrantz til Boller, der hidtil havde haft klosteret i pant (Jyske Registre, I, fol. 297 v ff., »Kronens Skøder«, I, s. 155). I nedenstaaende tabel er de oplysninger samlet, som skødet giver om klosteret, dets ejendomme og den landgilde, der blev svaret af disse ejendomme.

I tabellen betyder **Ør** ørtug rug, **Øb** ørtug byg, **Øh** ørtug havre, **Øm** ørtug mel, **Fs** fjerding smør, **Ps** pund smør (1 pund var antagelig det samme som 1/16 tønde smør, se Svend Aakjær, »Nordisk Kultur«, XXX, s. 186 f.), **Ss** skæpper smør (1 skæppe var antagelig det samme som 1 fjerding smør, se Svend Aakjær, anførte sted, s. 194), **N** fodernød, **S** skov- eller brændsvin, **G** Gæs, **H** Høns, **Hg** hovheste gæsteri, **P** penge, **mk** mark og **sk** skilling. I tabellens første rubrik betegner bogstaverne de bebyggelser (landsbyer og enestegaarde), som helt eller delvis tilhørte klosteret. Tallene til venstre for lighedstegnene er ejendommenes løbenumre, og tallene til højre for lighedstegnene angiver, hvor mange ejendomme der var paalignet de i de følgende rubrikker anførte afgifter. — NB: Som ejendomme betragtes alle gaarde, huse, jordstykker o.s.v., af hvilke der blev betalt særskilte afgifter, uanset om de var fæstet bort sammen med og vanskeligt lod sig holde ude fra andre gaarde, huse og jorder.

I. Horsens købstad: Klosterets bygning, kirken¹⁾ og kirkegaarden samt de jorder, agre og enge, som hørte til klosteret.

II. Bjærg og Hatting herreder: A = Sejet, B = Raarup, C = Hornsyld, D = gaarden Blæsbjerg i Kalsbøl, E = Rødemølle, F = Stubberup, G = Bottrup, H = Stovby³⁾, I = Eriknavr, J = Hatting, K = Torsted.

		Ør	Øb	Øh	Øm	Fs	Ps	N	S	G	H	Hg	P
A	1 = 1			1/2									
B	1 = 1	1	1	1		2		1	1	1	2	7	
C	1 = 1	2	2	2				1	1	1	2	6	
D	1 = 1		1			1		1	1	1	2	3	
E	1 = 1				24								
F	1—2 = 2	1	1	1					1	1	2	3	
	3—4 = 2	1/2	1/2	1/2					1	1	2	1 1/2	
G	1 = 1	1	1	1		1		1	1	1	2	5	

¹⁾ I 1540 fik borgerne i Horsens kongens tilladelse til at nedbryde St. Hans klostrets kirke, som havde været byens sognekirke lige til 1480, og anvende sten og tømmer til en ombygning af den daværende sognekirke. Skødet viser, at i alt fald en del af klosterets kirke stod endnu i 1575. (Se Sv. Aage Bay, »Horsens ældste sognekirke«, »Aarhus Stifts Aarbøger« 1952, s. 23—40). Vedrørende tilliggendet og udsæden til klosterets avlsgaard se »Kronens Skøder«, 13. november 1616, og O. Fabricius, »Horsens Købstads Beskrivelse og Historie«, s. 122 f.

	Ør	Øb	Øh	Øm	Fs	Ps	N	S	G	H	Hg	P
H 1—6 tilsammen					2							10 mk ²⁾
I 1=1	1	2	2		2		1	1	1	2	9	
2=1	1	2	1		1		1	1	1	2	6	
3=1		2 ^{1/2}				1			1		3	
J 1=1	1	1			1		1	1	1	2	4	
2=1		^{3/5}	^{2/5}	^{3/5}			1	1			2	9 sk ³⁾
K 1—4=4	1	1	1		1		1	1	1	2	5	
5=1		2										
6=1			1				1	1	1	2	5	
7=1	1	1	1		2		1	1			7	

III. Nim og Vor herreder: A = Vrønding, B = Hansted, C = Raadved, D = Elling, E = Tvingstrup, F = Haldrup, G = Ørreslev, H = Møballe, I = Aas, J = Lundum.

	Ør	Øb	Øh	Fs	N	S	G	H	Hg	P
A 1=1	1	1	1	1	1	1	1	2	5	
B 1=1	2	2	2		1	1	1	2	6	
2=1	3	3	2		1	1	1	2	8	
C 1=1		2			1	1	1	2	4	6 sk
2—3=2	1	1	1		1	1	1	2	3	9 sk
4=1	2	2	2		1	1	1	2	6	12 sk
D 1=1	1	1		1	1	1	1	2	4	
E 1=1	1	1	1		1	1	1	2	3	
2=1		1								
F 1=1	1	1	1	1	1	1	1	2	5	
G 1=1	1	1	1		1	1	1	2	3	
H 1—2=2	^{1/2}	1	^{1/2}	1	1	1	1	2	4	
I 1=1	1	1		1	1	1	1	2	4	
2=1				1						
3=1	1	1	1		1	1	1	2	3	
J 1=1	1	1			1	1	2	2		

IV. Nørvang og Tørrild herreder: A = Bredal⁴⁾, B = Solskov, C = Gammelsole, D = Høpballe, E = Høpballe mølle, F = »Thosti« mark = Tøsbysøhave, nuværende Havhus.

	Ør	Øb	Øh	Øm	Fs	Ps	N	S	G	H	Hg
A 1=1		2			2		1	1	1	2	6
B 1=1	1	1	1			2	1	1	1	2	7
2=1	1	1	1		2		1	1	1	2	7
3=1	1	1	1			2	1	1	1	2	4

²⁾ I skødet staar der: Og giver Hegnets arvinger af noget gods ^{1/3} tønne (d. v. s. 2 fjerdinge) smør, 10 mark danske. Hegnets arvinger maa være arvingerne efter Jacob Skeel til Hegnet, som den 14. december 1547 fik kongens brev paa 6 gaarde i »Staby«, mod at han forpligtede sig til aarlig at yde St. Hans kloster i Horsens ^{1/3} tønne smør og 10 mark danske (»Danske Kancelliregistranter 1535—50« og »Kronens Skøder«). Det i brevet omtalte Staby er næppe Staby i Ulvborg herred, der ligger langt fra Horsens (og et godt stykke fra Hegnet). Snarere er »Staby« skrivefejl for »Stoby«, d. v. s. Stovby i Bjærg herred. I skødet 1575 er de afgifter, Hegnets arvinger skulle betale, ganske vist opført sammen med de afgifter, der blev svaret af klosterets ejendomme i Hatting herred; men Stovby grænsede op til og kan godt engang være regnet med til dette herred. Naar Jacob Skeel, hvis Hovedgaard laa paa Salling, ønskede at erhverve ejendomme, som laa syd for Horsens, kan det skyldes, at han i forvejen ved arv eller paa anden maade var kommet i besiddelse af herligheden eller af andre rettigheder i disse ejendomme. I alt fald er en halv tønne smør og 10 mark penge en paafaldende lille afgift af seks gaarde.

³⁾ Efter hvad skødet oplyser, havde klosteret tre gaarde i Hatting; men kun to gaardes landgilde er opgivet.

⁴⁾ Bredal ligger nu i Hatting herred, men laa oprindeligt i Nørvang herred. Se Henrik Larsen i »Jyske Samlinger«, 5, II, s. 88.

		Ør	Øb	Øh	Øm	Fs	Ps	N	S	G	H	Hg
C	1=1	1	2	1		2		1	1	1	2	8
D	1-2=2	1	1	1				1	1	1	2	3
E	1=1				12							
F	1=1		1	1		2						

V. Holmans herred: A = Vinding, B = Horsted, C = Mørkholt, D = Højen⁵⁾.

		Ør	Øb	Øh	Fs	N	S	G	H	Hg	P
A	1=1	1	1	1	1	1	1	1	2	5	
B	1=1						1				1 mk
C	1=1		1	1			1	1	2	3	
D	1=1					1					1 mk

VI. Hads herred: A = Fillerup, B = Bjærgager, C = Spøttrup.

		Ør	Øb	Øh	Fs	Ss	N	S	G	H	Hg
A	1=1	1	1	1	1		1	1	1	2	5
	2=1		2			1			1	2	4
B	1=1		2	1				1	1	2	3
C	1=1	1	1	1	1		1	1	1	2	5

VII. Vrads herred: A = Hjortsvang, B = Plovstrup, C = Linnerup, D = Grætrup.

		Ør	Øb	Øh	Fs	Ps	N	S	G	H	Hg	P
A	1=1	1	1	1		2	1	1	1	2	4	
	2=1	1	1	1		2	1	1	1	2	3	
	3=1											12 sk
B	1-2=2	4	3				1	1	1	2	6	
C	1-4=4	1	1/2	1/2		1 1/2	1	1	2		3	
	5=1	1	1			1	1	1	2		2 1/2	
D	1=1	1			1		1	1	2		3	

Af de i tabellen anførte ejendomme var nedennævnte ubebyggede jorder: II, K 5 (en toft), III, I 2 (en øde jord ved Aas, kaldes »Maribord«), IV, F 1 (»Thosti« øde mark). Til gaarden III, B 2 hørte der 2 ørredgaarde.

Herreds- og totalsummer: IIa = Bjærgager herred, IIb = Hatting herred, IIIa = Nim herred, IIIb = Vor herred, IVa = Nørvang herred, IVb = Tørrild herred, V = Holmans herred, VI = Hads herred, VII = Vrads herred.

	Ør	Øb	Øh	Øm	Fs	Ps	Ss	N	S	G	H	Hg	P
IIa	3	4 1/2	3	24	3			3	3	3	6	16	
IIb	12 3/5	19 1/6	13 3/5		13	1		11	16	13	26	70	10 mk 9 sk
IIIa	1	1	1		1			1	1	1	2	5	
IIIb	17	21	13		6			14	15	15	30	62	2 mk 4 sk
IVa	4	7	4		6	4		5	5	5	10	32	
IVb	2	3	3	12	2			2	2	2	4	6	
V	1	2	2		1			1	4	2	4	8	2 mk
VI	2	6	3		2		1	2	3	4	8	17	
VII	16	11	4		1	11		4	10	10	20	36 1/2	12 sk
	58 3/5	74 2/5	46 3/5	36	35	16	1	43	59	55	110	252 1/2	15 mk 9 sk

⁵⁾ Horsted og Højen regnes ellers altid med til Jerlev herred.

Gods, som klosteret mistede i tiden 1536—1575.

Fra august 1537 til februar 1546 var St. Hans kloster pantsat til Oluf Munk (»Danske Kancelliregistranter 1535—50«, 29. august 1537 og 10. februar 1546). Derefter havde kongen fri raadighed over klosterets jordegods til den 20. juni samme Aar, da han pantsatte det til Axel Nielsen Arenfeldt (»Danske Kancelliregistranter«). I løbet af de maaneder, han kunne disponere over klosterets ejendomme, som han ville, pantsatte kongen 3 Gaarde i Tørrild herred, 1 i Hørup i Jelling sogn og 2 i Høver sogn og by, til Johan Brockenhuus, som i 1574 fik skøde paa disse gaarde (»Danske Kancelliregistranter«, 15. juni 1546, K.B. 1551—55, s. 209, Kr. Erslev, »Len og Lensmænd«, I, s. 142, »Kronens Skøder«, 18. maj 1574). Desuden afhændede han formodentlig 1 gaard i Lysholt (eller gaarden Lysholt) i Nørvang herred og muligvis flere andre af klosterets gaarde i dette samt i Vor, Hatting og Bjærg herreder til stiftslensmanden paa Aarhusgaard Peder Ebbesen Galt til Tyrrestrup. I 1562 fik Kristoffer Gjøe til Avnsbjerg nemlig tilladelse til at laane St. Hans klostrets breve paa gaarden Lysholt, som han havde overtaget efter Ebbe Andersen Galt (K.B., 6. april 1562). Da Ebbe Andersen var Peder Ebbesens brodersøn (Adelsaarbogen 1893, s. 174), og da der i 1683 ikke var andre bebyggelser i Nørvang herred, der hed Lysholt, end gaardene Store og Lille Lysholt (Henrik Pedersen, »De danske Landbrug 1688«, s. 125), er gaarden Lysholt, paa hvilken der altsaa fandtes breve i St. Hans klostrets arkiv, utvivlsomt identisk med den gaard i Lysholt, kongen mageskiftede til Peder Ebbesen i 1546 (»Kronens Skøder«, 17. marts 1546). Forholder det sig imidlertid saaledes, at gaarden Lysholt har tilhørt St. Hans kloster, kan det samme ogsaa være tilfældet med andre af de ejendomme i Nørvang, Vor, Hatting og Bjærg herreder, paa hvilke Peder Ebbesen fik skøde i 1546. Da den hidtidige panthaver Oluf Munk som ovenfor omtalt afstod St. Hans kloster i februar 1546, overdrog han antagelig klosterets jordegods til stiftslensmanden, som i juni maaned samme Aar maatte udlægge det til den nye panthaver Axel Nielsen Arenfeldt. Det ser ud til, at Peder Ebbesen Galt, der var en af de mest havesyge af reformationstidens godsgridske adelsmænd, ikke ville nøjes med de gaarde, kongen afhændede til ham, men søgte at tilvende sig nogle af de ejendomme, han skulle aflevere til den nye panthaver. I alt fald beklagede Axel Arenfeldt sig i 1551 over, at Peder Ebbesens enke, som havde beholdt en del af klosterets breve, havde tilegnet sig klosterets jord »Marenbare« (d.v.s. ejendommen III, I 2 i ovenstaaende tabel) og brugte en gaard i »Hollerup« (d.v.s. Haldrup, altsaa ejendommen III, F 1 i tabellen). Desuden havde hun fire gaarde i Bjærg, uaftet hun kun havde ejendomsret til to (K.B. 1551—55, s. 55). Hvis de to gaarde i Bjærg, Peder Ebbesens enke besad med urette, har tilhørt St. Hans kloster, er de aldrig blevet givet tilbage til deres rette Ejer. I 1551 fik Hans Stygge tilladelse til at indløse St. Hans kloster fra Axel Arenfeldt, der siden 1546 havde haft det i pant (K.B., 13. maj, 15. maj og 29. december 1551). Undtaget fra Indløsningen var 12 gaarde og en øde jord, som Axel Arenfeldt fik lensbrev paa den 28. december (K.B.). I 1554 blev de 12 gaarde og den øde jord pantsat til Axel Arenfeldt (K.B. 17. februar 1554), og i 1558 fik Hans Stygge ret til at indløse dem (15. december 1558). Hans Stygge indløste de 10 gaarde og den øde jord, medens to gaarde i Nebel i Bjærg herred aldrig kom tilbage til klosteret. Naar St. Hans kloster var pantsat, kunne kongen ikke træffe dispositioner over klosterets gods, som formidskede panthavernes indkomster. Derimod var der intet til hinder for, at han skænkede Aarhus hospital klosterets hospitalsbygning (»Danske Kancelliregistranter«, 29. april 1542) og borgerne i Horsens

klosterkirken (»Danske Kancelliregistranter«, 28. juni 1540, se note 1), som ingen indtægter kunne give. Han kunne ogsaa overlade Jacob Skeel seks af klosterets gaarde mod fuldt vederlag til panthaveren (se note 2), og da Laurids Sørensen havde fæstet et bol i Dallerup i Hatting herred af Hans Stygge, kunne han give ham og hans kone livsbrev paa bolet, mod at de betalte de sædvanlige afgifter til panthaveren (K.B. 23. maj 1563). Sandsynligvis har Laurids Sørensen kun svaret landgilde, saa længe Hans Stygge havde St. Hans kloster i pant. I alt fald hører bolet i Dallerup ikke med til de ejendomme, der blev skødet til Holger Rosenkrantz i 1575.

Klostergodsets historie i middelalderen, kornlandgilde og gæsteri.

Af de breve, der har ligget i St. Hans klostets arkiv, er intet bevaret. Da der heller ikke eksisterer brevbøger, i hvilke arkivets breve er indført, eller registraturer, som meddeler udtog af deres indhold, ved vi intet om, hvornaar klosteret erhvervede det jordegods, det ejede i det 16. aarhundrede.⁶⁾

Som omtalt i indledningen s. 11 er St. Hans kloster i Horsens antagelig grundlagt omkring midten af det 14. aarhundrede, altsaa efter den tid, da gaardenes kornlandgilde blev nedsat til om ved en trediedel. Da man heller ikke kender nedlagte ladegaarde, som har tilhørt klosteret, er der ingen gaarde, om hvis landgilde man med sikkerhed kan sige, at den er fastsat af klosterets ledelse (se indledningen s. 21).

Hovhestegæsteriet af St. Hans klostets gaarde er paalignet med en hests gæsteri af hver ørtug kornlandgilde og hver halve fjerding smørlandgilde, altsaa efter de samme principper som hovhestegæsteriet af Øm og Vor klostres gaarde. Naar gæsteriet af gaardene II, K 6, III, C 1, IV, B 1, V C 1, VII, A 2 og VII, B 1—2 tilsyneladende ikke er paalignet efter denne regel, skyldes det utvivlsomt, at der er skrivefejl i skødet, eller at de paagældende gaarde har faaet deres landgilde ændret, efter at gæsteriets størrelse var fastlagt.

⁶⁾ Af et brev, der har ligget i Øm klostets arkiv, fremgaar det, at St. Hans kloster i 1438 afstod to gaarde i Vor herred og en bod i Horsens til Øm kloster og til gengæld fik et stykke jord, der laa ved Hansted bro (Æ.D.A., I, s. 173, A 104). Efter hvad to breve, der har ligget i arkivet paa Aakær, oplyser, afstod klosteret i 1490 en gaard i Søvind sogn til domkapitlet og i 1525 en gaard i Hundslund til biskoppen i Aarhus (Æ.D.A., II, s. 125, B 71 og s. 142, B 255).

Alling klostres jordegods (1536)-1586.

Af Poul Rasmussen.

Kilderne til Alling klostres godshistorie.

I 1573 blev Alling klostres jordegods, der siden reformationen havde været pantsat til forskellige mænd, indløst og lagt ind under Silkeborg len (Kr. Erslev, »Len og Lensmænd«, I, s. 153, K.B., 6. januar og 27. maj 1573). Den ældste bevarede jordebog for dette len, der stammer fra 1586¹⁾, medtager derfor de fleste af de fæstegaarde, der havde tilhørt klosteret, og som stadig var i kongens besiddelse.

Til forskel fra Skanderborg lens jordebog 1573 (se afsnittet om kilderne til Øm, Vor og Ring klostres godshistorie, s. 35) behandler Silkeborg lens jordebog 1586 klostrenes gaarde sammen med og ind imellem lenets øvrige gaarde, og den opgiver ikke, hvilke gaarde der havde hørt med til de forskellige klostres jordegods. De gaarde, Alling kloster havde ejet, maa man altsaa bestemme ved hjælp af landgilden og de oplysninger, klostrenes breve indeholder (se nærmere nedenfor).

Lensjordebøgerne anfører altid navnene paa lenets fæstere og selvejere og de afgifter, de skulle betale af gaarde og huse, agre og enge, møller og fiskegaarde. Derimod omtaler jordebøgerne aldrig de gaarde, skove og jorder m. m., der blev drevet for kongens eller lensmandens egen regning. Hvad tiender og broafgifter angaar, var det aabenbart praksis, at de blev indført i jordebøgerne, naar de var forpagtet eller fæstet bort. Medens Alling klostres tidligere avlsgaard var fæstet bort i 1586 og derfor omtales i Silkeborg lens jordebog for dette aar, medtager jordebogen hverken afgifterne af Kongens bro, som Alling kloster havde oppebaaret (Æ.D.A., II, K 27 og 28), eller tienderne af Scrup, Svostrup, Lemming, Grønbæk, Ajt og Vejerslev kirker, der alle havde tilhørt klosteret (Æ.D.A., II, E 32, F 10²⁾, L 10, H 10, Repertoriet, 28. marts 1443). Naar tienderne af klosterets kirker ikke er indført i jordebogen, skyldes det ikke, at den blev taget i kærven i 1586; men kirkerne var utvivlsomt skilt ud fra klosterets øvrige besiddelser allerede kort tid efter reformationen og blev ikke lagt ind under Silkeborg len (jvnf. Poul Johs. Jørgensen, »Dansk Retshistorie«, s. 414 ff., og M. Mackeprang i »Sønderjydske Aarbøger« 1945, s. 83).

Skanderborg lens jordebog 1573 indeholder talrige oplysninger ikke blot om gods, hvormed lenet var blevet forøget og formindsket, men ogsaa om midlertidige landgildensættelser og om gaarde og jorder, der var forlenet bort særskilt, overladt folk som løn eller pension eller pantsat (se afsnittet om kilderne til Øm, Vor og Ring klostres godshistorie, s. 36). Silkeborg lens jordebog 1586 omtaler nogle afgifter, som ved kongens brev af 1. december 1580 (K.B.) midlertidigt var eftergivet fem bønder i Lyngby i Gern herred.

1) Lenenes regnskabsaar begyndte den 1. maj. Jordebogen 1586 blev altsaa indsendt som bilag til regnskabet for aaret 1. maj 1586–30. april 1587 og omfatter det jordegods, hvoraf lensmanden havde oppebaaret landgilden i dette tidsrum.

2) Jvnf. Æ.D.A., II, s. 13, C 27.

Herudover medtager jordebogen kun gaarde, som hørte med til lenet, og afgifter, som lensmanden oppebar i 1586.

De lensjordebøger, der er bevaret, er alle indsendt som bilag til lenenes regnskaber og er naturligvis skrevet af efter de originale jordebøger, der laa i lenenes arkiver. For jordebogen 1586's vedkommende giver dette sig til kende paa en ejendommelig maade. Sammentællingerne af de afgifter, der er opført paa de forskellige sider, indeholder nemlig i flere tilfælde de korrekte tal, uagtet der forekommer oplagte fejl i selve afgiftsopgivelserne.

Af lensjordebøgerne fremgaar det, hvilke af Alling klostets gaarde der tilhørte kronen i slutningen af det 16. aarhundrede. Oplysninger om klostergodset og dets historie før den tid maa i første række søges i klosterets adkomstbreve. Af de breve, der har ligget i klosterets arkiv, er kun eet bevaret (Repertoriet, 2. rk., nr. 8661, 18. oktober 1498). Resten kendes alene fra den registratur over klosterets breve, som efter kongens befaling af 26. november 1580 (K.B.) blev udarbejdet i december maaned samme aar af kancellisekretærene Jacob Vind og Vilhelm Dresselberg. Den renskrivne registratur er udgivet i *Æ.D.A.*, II (1860), s. 167 ff. Den saavel som et brudstykke af concepten, der ligeledes er bevaret, er skrevet med Jacob Vinds haand (Repertoriet, 2, VIII, s. 104).

I registraturen gøres der udtrykkeligt opmærksom paa, at den ikke er fuldstændig, men at en del breve, som »ikke var ejendomme anrørende eller havde noget synderligt paa sig«, ikke er medtaget (udgaven s. 194). Til de breve, som ikke er registreret, hører det eneste, der er bevaret til vore dage (se ovenfor), uagtet det handler om skel mellem marker, i hvilke klosteret havde jord.⁸⁾

Foruden af de allerede omtalte bestaar kilderne til Alling klostets historie af forskellige pavebreve samt nogle af kongens breve og skøder fra tiden efter reformationen. Hertil kommer enkelte breve i andre institutioners arkiver og nogle faa notitser i brevbøger og regnskaber.

Klosterets jordegods 1586.

Den gæsteriafløsning, der ifølge jordebogen 1586 blev betalt af Silkeborg lens fæstegaarde, bestod enten af korn- eller af pengeafgifter. Kornafgifterne var sædvanligvis sammensat af hele, halve og fjerdedele af en ørtug byg à 12 skpr. Dog blev der svaret

$\frac{3}{8}$ ørtug af en gaard i Graaskov og en gaard i Torning,

$\frac{1}{8}$ ørtug af en gaard i Elsborg og en gaard i Levring og

28 skæpper eller $2\frac{1}{8}$ ørtug af de 26 gaarde i Vejerslev birk.

8) Registraturen over Alling klostets breve indeholder en del fejl, som hverken er rettet i noterne eller i registret til udgaven. A 4 og A 7: Hvis klosteret først fik skøde paa Rænemølle i 1433, kan det saaledes ikke have ejet møllen i 1432. D 8: 2 fjerdinge jord paa Torup mark er antagelig fejl for 1 fjerding. Jvnf. D 14 (og D 12). D 12: 1466 er formodentlig forkert for 1486. Jvnf. D 8 og D 14. E 21: Svend var biskop i Aarhus fra 1326 til 1353. 1486 maa derfor være fejl for 1436 el. Ign. E 32: Thørn er utvivlsomt fejl for Thøm, d.v.s. Tem i Tem sogn, Vrads herred. H 12: Borig och Borig marck er forkert for Borris och Borig marck. Jvnf. L 2. H 4 og H 13, H 20 og H 23, H 16 og D 1 er regester til de samme breve.

Foruden de steder, registeret til *Æ.D.A.*, II, anfører, omtales Ansze 189 K. 18, Illert, Iller 188 K. 3, Lemming 193 L. 11, Måusing 171 B. 2, Resendal 171 B. 3, Skobtrop, Skoutrup 185 J. 2 og Soustrup, Soustrup 189 K 13. Vedrørende Thørn = Thøm = Tem se ovenfor. Den i brevet L 21 omtalte Diurskouff læa i Vindum sogn. Se »Danmarks Stednavne, Viborg Amts Stednavne«, s. 170. Den i brevet E 2 omtalte Skoffgaardt er muligvis ikke som antaget i registeret Sjelle Skovgaard i Sjelle sogn, men Vindskovgaard i Sabro sogn. Se Trap, »Danmark«, 4. udg., VII, s. 201.

Da det baade i brevet K 20 og i brevet s. 60, O 34 udtrykkeligt bemærkes, at Kærsgaard læa i Grønæk sogn, er der næppe, saaledes som det formodes i Trap, »Danmark«, 4. udg., VI, s. 273, og i »Danmarks Stednavne, Viborg Amts Stednavne«, s. 190, tale om den gaard af dette navn, der ligger i Højberg sogn, et godt stykke fra grænsen til Grønæk sogn.

I Graaskov, Torning, Elsborg og Levring ejede Alling kloster intet jordegods. Derimod frengaar det af brevene Æ.D.A., II, H 10, L 4, H 14, H 15 m. fl., at alle de 26 gaarde i Vejerslev birk har tilhørt klosteret.

De pengeafgifter, hvormed en del af gaardenes gæsteri var afløst, bestod sædvanligvis af hele dalere, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ eller $\frac{1}{8}$ daler, $\frac{2}{3}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{6}$ eller $\frac{1}{12}$ daler. Dog blev der betalt

- 56 skilling eller det halve af dette beløb af 28 gaarde,
- $26\frac{2}{3}$ skilling eller det halve af dette beløb af 7 gaarde,
- $22\frac{2}{3}$ skilling eller det halve af dette beløb af 4 gaarde,
- $18\frac{2}{3}$ skilling eller det halve af dette beløb af 3 gaarde og
- 20 eller 12 skilling af henholdsvis 2 gaarde og 1 gaard.⁴⁾

Nedenstaaende tabel er delt i tre rubrikker. I den første rubrik anføres navnene paa alle de byer uden for Vejerslev birk, der omtales i Silkeborg lens jordebog 1586, og af hvis fæstere nogle betalte 56 eller 28, $26\frac{2}{3}$ eller $13\frac{1}{3}$, $22\frac{2}{3}$ eller $11\frac{1}{8}$, $18\frac{2}{3}$ eller $9\frac{1}{3}$, 20 eller 12 skilling i gæsteriafløsning, eller i hvilke Alling kloster har ejet eller kan have ejet gaarde eller bol. (Navnene paa de byer, i hvilke klosteret kun har ejet ubebyggede jorder, medtages alt-saa ikke). I den anden rubrik anføres antallet af de gaarde og bol, klosteret ejede eller kan have ejet i de forskellige byer paa reformationstiden, og som ikke er afstaaet i tiden 1536—86. I den tredje rubrik endelig anføres antallet af de gaarde, hvis fæstere betalte ovennævnte gæsteriafløsninger. Dokumentationen for de tal, der staar i den anden rubrik, meddeles under tabellen. + og ÷ betegner henholdsvis, at klosteret erhvervede, og at klosteret eller kongen afhændede de paagældende ejendomme. Staar der hverken + eller ÷ foran et tal, angiver det, hvor mange gaarde og bol klosteret antagelig ejede vedkommende aar.

Hids herred:			Tange	2	1.28 sk.
Mavsing	3	2. $26\frac{2}{3}$ sk.	Roe	3	2.28 sk.
		2. $13\frac{1}{3}$ sk.	Iller	4—6	2.56 sk.
Lemming	3+x	5.56 sk.	Braarup	2	2.56 sk.
		1. $26\frac{2}{3}$ sk.	Grønbæk	5 eller 6	
		2.20 sk.	Ris	1	1.56 sk.
Serup	1	1.28 sk.	Naderup	1	1.56 sk.
		1. $22\frac{2}{3}$ sk.	Ans	5—7	4.56 sk.
Gødvad	1	1.56 sk. ⁵⁾			2.28 sk.
Sejling	0	1. $26\frac{2}{3}$ sk.			
Nebel	0 (?)				
Svostrup	1	1.56 sk.	Vrads, Gern, Sabro og Middel-		
Gravballe	0	2. $22\frac{2}{3}$ sk.	som herreder: ⁶⁾		
Nisset	1	1.28 sk.	Vrads	0	1. $18\frac{2}{3}$ sk.
Allinggaard	1				1. $9\frac{1}{3}$ sk.
Revshale	1	1. $13\frac{1}{8}$ sk.	Andsøgaard	0	1. $18\frac{2}{3}$ sk.
			Lyngby	0	1.56 sk.
Lysgaard herred:			Lading	2+x	
Knudstrup	0	1. $11\frac{1}{3}$ sk.	Bjerring	1	1.12 sk.

Mavsing: 3 grd. 1488—89 (registraturen 1580, B 2, L 7, L 11) — Lemming: Gods i 1425 (A 8), + 2 grd. og 1 bol 1434 (A 9, A 12, A 13), gods i 1486—89 (A 2, L 11), ÷ præstegaarden — Serup: 1 grd. og 1 bol samt 1 grd. og 1 bol, der tilhørte den under klosteret inkorporerede Serup kirke, i 1488 (B 2, L 7),

⁴⁾ Der regnes med, at de 21 skilling 2 album, der ifølge jordebogen svaredes af en af gaardene i Lemming, en fejl for 21 Skilling 1 album = $\frac{1}{3}$ daler.

⁵⁾ Der regnes med, at de 2 mark 8 skilling, der ifølge jordebogen svaredes af en af gaardene i Gødvad, er fejl for 3 mark 8 skilling = 56 skilling.

⁶⁾ I Skorup i Tvillum birk ejede klosteret vistnok kun ubebygget jord (J 1, 2, 5, 11 og 13). Den gaard, klosteret i 1425 ejede i Kellerup (L 10), afstod det i 1443 til kongen (F 9 og Repertoriets, 28. marts 1443), og det gods, klosteret ligeledes i 1425 ejede i Tem og Funder (E 32), afhændede det utvivlsomt til bispestolen i 1512 (Æ.D.A., II, s. 11, C 15, og s. 13, C 26).

÷ kirkens ejendomme og præstegaarden⁷⁾ — Gødvad: 1 grd. i 1425 og 1488—89 (B 2, B 6, L 7, L 11) — Sejling omtales ikke i klosterets breve — Nebel: 1 bol i 1425 (B 6), 1 bols eje i Nebel mark, det vil antagelig sige et bols jordtilliggende, men uden bygninger, 1488—89 (B 2, C 10, L 11) — Svostrup: 3 grd. i 1425 og 1488—89 (B 2, E 32, L 7). I 1586 ejede kongen ikke andet jordegods i Svostrup end nogle huse, en gaard, der var overført fra Skanderborg len (Skanderborg lens jordebog 1573, K.B., 24. juli 1573), og herligheden af en gaard, hvis landgilde muligvis har tilhørt klosteret, men efter kongens befaling var overdraget til præstekaldet i 1555 (se nedenfor s. 78f.). I alt fald de 2 af klosterets 3 gaarde maa altsaa være afhændet eller nedlagt i tiden 1489—1586. NB: I 1683 bestod Svostrup by kun af 2 gaarde (Henrik Pedersen, »De danske Landbrug 1688«) — Gravballe omtales ikke i klosterets breve — Nisset: 3 bol i 1425 (A 8). I 1586 ejede kongen kun 1 fæstegaard i Nisset. I alt fald de 2 af klosterets bol maa altsaa være afhændet i tiden 1425—1586 — Allinggaard: Alling klostres enemærke i 1533 (E 28) — Revshale: + Revshale 1459 (E 20, E 23), Revshale gaardsted med sit tilliggende i 1495 (E 16). I 1683 var Revshale en enestegaard — Knudstrup omtales ikke i klosterets breve — Tange: + 1 grd. 1477—1513 (D 2, D 6, D 10), + 1 grd. 1478 (D 13), + 1 grd. 1517 (D 9). I 1586 ejede kongen foruden en tidligere selvejergaard, han havde købt af Otte Banner i 1584 (Jyske Registre, III, 673v), kun 2 gaarde i Tange. I alt fald den ene af de 3 gaarde, der havde tilhørt Alling kloster, var altsaa afhændet — Roe: 2 grd. og 2 bol i 1425 (L 10), 2 grd. i 1445 (L 5), hele (?) Roe i 1483—93 (F 13, F 14). I 1586 ejede kongen kun 3 gaarde i Roe. Mindst 1 af de 4 ejendomme, der tilhørte klosteret i 1425, maa altsaa være nedlagt eller afhændet — Iller: 3 grd. i 1425 (L 10), + 1—3 grd. 1444—60 (F 15, G 5, G 6) — Braarup: Hele Braarup 1425—93 (F 13, L 10) = 2 grd. i 1683 — Grønbæk: Hele Grønbæk bortset fra 1 bol i 1493 (F 13). Laa den i brevet L 9 omtalte kirkegaard i Grønbæk by, tilhørte 1 af disse gaarde ganske vist Grønbæk kirke, men denne kirke var inkorporeret under klosteret. + 1 bol 1520 (E.D.A., II, s. 20, E 45). Efter reformationen maatte klosteret afgive den gaard, der blev udlagt til præstegaard, samt den gaard, kirken ejede, forudsat naturligvis, at sidstnævnte gaard laa i Grønbæk by, og at det ikke var den, præsten fik overdraget. I 1683 laa der 7 gaarde i Grønbæk. Det maa saaledes formodes, at 5 eller 6 af de gaarde, kongen ejede i Grønbæk i 1586, har tilhørt Alling kloster lige til 1573 — Ris: + gaarden Ris 1412—30 (K 10, K 14), hele Ris 1463—83 (F 12, K 37) = 1 grd. 1683 — Naderup: Hele Naderup 1425—83 (K 2, K 37, K 39, L 10) = 1 grd. i 1683 — Ans: 3 grd. i 1425 (L 10), + 1 øde bol 1443 (F 9), + 1 grd. og 1 bol 1444 (G 7), + 1/2 grd. 1460 (F 15) — Vrads og Lyngby og rettigheder i Andsgaard omtales ikke i klosterets breve — Lading: + 2 grd. 1424 (E 2), + gods (E 21) — Bjerring: + 1 grd. 1494 (E 1, E 6).

Som tabellen viser, blev der svaret 56 eller 28, 26²/₃ eller 13¹/₃ skilling i gæsteriafløsning af (nogle af) fæsterne i 14 af de byer, i hvilke klosteret efter brevene at dømme har ejet en eller flere gaarde i tiden efter reformationen. Derimod var der kun 6 byer, i hvilke klosteret har ejet gaarde, skønt ingen af fæsterne betalte en af de fire gæsteriafgifter, eller i hvilke nogle fæstere svarede en af disse afgifter, uagtet intet brev omtaler klosteret som lodsejer i de paagældende byer. Da antallet af de gaarde, klosteret har ejet i de forskellige byer, heller ikke ligger langt fra antallet af de fæstere, der betalte en af de fire afgifter, har man god grund til at formode, at alle gaarde, hvis fæstere i 1586 betalte 56 eller 28, 26²/₃ eller 13¹/₃ skilling i

⁷⁾ L 1 og L 13 er to stokkenævn, der bevidner, at Stovgaard og præstegaarden i Serup, og at Alling klostres to gaarde i Serup steds har været to fulde redselsgaarde. Da begge stokkenævn stammer fra 1555, og vi ved, at Stovgaard har tilhørt klosteret (se nedenfor), kan der ikke være tvivl om, at de handler om de samme to gaarde. Det maa derfor formodes, at præstegaarden var en af klosterets egne, ikke en af Serup kirkes hidtidige ejendomme. De to stokkenævn erhvervede Johan Høcken, som havde Alling kloster i pant, fordi præsten i Serup, som gjorde gældende, at præstegaarden og Stovgaard var to parter af en og samme ejendom, havde faaet kongens brev paa, at Stovgaard skulle overlades præstekaldet (»Kronens Skøder«. 9. maj 1555, H. F. Rørdam, »Danske Kirkelove«, I, s. 454). Stokkenævnene medførte, at kongen besluttede, at præstekaldet ikke skulle have begge gaardene. Den største ejendom, Stovgaard, skulle ganske vist for fremtiden være præstegaard, men den lille gaard skulle gives tilbage til klosteret (K.B. 8. maj 1560).

gæsteriafløsning, har tilhørt Alling kloster. Som ovenfor omtalt udgjorde gæsteriafløsningen af gaardene i Vejerslev birk, som alle havde været i Alling klostres eje, 28 skæpper byg. Det er næppe nogen tilfældighed, at de 56 eller 28 skilling, der er langt de hyppigst forekommende af de pengeafgifter, hvormed en del af klostergodsets gæsteri var afløst, netop svarer til de 28 skæpper byg som 2 eller 1 til 1.

Naar der slet ikke blev svaret gæsteri af Allinggaard, hænger det formodentlig sammen med, at denne gaard har været en gæsterifri ladegaard langt ned i tiden, og naar der var 4 fæstere i Maysing, der betalte $26\frac{2}{3}$ eller $13\frac{1}{8}$ skilling i gæsteriafløsning, skønt klosteret næppe har ejet flere end 3 gaarde i denne by, skyldes det antagelig, at de to gaarde, af hvilke der blev svaret $13\frac{1}{8}$ skilling, er opstaaet ved deling af en gaard, hvis gæsteri havde været afløst med en afgift paa $26\frac{2}{3}$ skilling. En del af de øvrige afvigelser mellem antallet af de gaarde, klosteret i henhold til adkomstbrevens oplysninger har ejet i de forskellige byer, og antallet af de fæstere, der betalte 56, 28, $26\frac{2}{3}$ eller $13\frac{1}{8}$ skilling i gæsteriafløsning, er sandsynligvis fremkommet ved brev-materialets ufuldstændighed og unøjagtighed. Vanskeligst bliver det at forklare, hvorfor fæsterne i Grønbæk by, af hvis gaarde 5 eller 6 tilhørte klosteret, alle betalte $\frac{2}{3}$ daler i gæsteriafløsning. Maaske blev gaardene i Grønbæk skilt ud fra klostergodset og lagt ind under Silkeborg len allerede kort tid efter reformationen.

Tabellen medtager ikke blot de gaarde, af hvilke der blev betalt 56 eller 28, $26\frac{2}{3}$ eller $13\frac{1}{8}$ skilling i gæsteriafløsning, men ogsaa dem, af hvilke der blev svaret $22\frac{2}{3}$ eller $11\frac{1}{8}$, $18\frac{2}{3}$ eller $9\frac{1}{8}$, 20 eller 12 skilling. De fæstere, der skulle betale $22\frac{2}{3}$ eller $11\frac{1}{8}$, $18\frac{2}{3}$ eller $9\frac{1}{8}$ skilling, har næppe boet paa gaarde, som har tilhørt Alling kloster. Derimod er det muligt, at klosteret har ejet de gaarde, hvis gæsteri var afløst med afgifter paa 12 eller 20 skilling. En sikker afgørelse af dette spørgsmaal kan man ikke træffe, da de to afgifter kun blev svaret af henholdsvis 1 og 2 gaarde.

I nedenstaaende tabeller er de oplysninger samlet, som jordebogen 1586 giver om Allinggaard og de gaarde, Alling kloster har ejet i Grønbæk by, om de ejendomme, der laa i Vejerslev birk og ikke var jordløse huse, og om de gaarde, af hvilke der blev betalt 56 eller 28, $26\frac{2}{3}$ eller $13\frac{1}{8}$ skilling i gæsteriafløsning. I parentes anføres desuden de oplysninger, jordebogen giver om de gaarde, af hvilke der blev svaret 12 eller 20 skilling i gæsteriafløsning, og om kronens øvrige gaarde, der ikke var overført fra andre len eller erhvervet fra privatpersoner, og som laa i byer, i hvilke klosteret har ejet flere gaarde end de allerede omtalte. Tabellerne er ved lodrette streger delt i seks rubrikker, som indeholder alle oplysninger henholdsvis om antallet af klosterets ejendomme i de forskellige byer, om kornafgifternes størrelse, om smørafgifterne, om de ydelser, der bestod af slagtedy og fodring af slagtedy, om gæsteriafløsningen og om de øvrige afgifter, fæsterne skulle udrede.

I tabellernes første rubrik betegner bogstaverne de forskellige bebyggelser (landsbyer og enestegaarde). Tallene til venstre for lighedstegnene er ejendommens løbenumre, og tallene til højre for lighedstegnene angiver, hvor mange ejendomme der var paalignet de i de følgende rubrikker anførte afgifter.

I den anden rubrik, i hvilken kornafgifterne anføres, betegner **Ør** ørtug rug à 10 skpr., **Øb** ørtug byg à 12 skpr., **Øh** ørtug havre à 20 skpr., **Øm** ørtug mel.

I den tredje rubrik, i hvilken smørafgifterne anføres, betegner **Fs** og **F** fjerding smør, **P** pund smør, **M** mark smør (1 pund er antagelig $\frac{1}{16}$ tønde

smør, og 1 mark er $\frac{1}{24}$ pund smør. Se Svend Aakjær i »Nordisk Kultur«, XXX, s. 186 f. og 190).

I den fjerde rubrik, i hvilken de ydelser, der bestod af slagtedy og fodring af slagtedy, anføres, betyder **F** fodernød, **S** svin, **L** lam, **G** gæs, **H** høns.

I den femte rubrik, i hvilken gæsteriafløsningen anføres, betyder **Øg** ørtug gæsteribyg, **Sg** skæpper gæsteribyg, **Pg** pengegæsteri, **Mk** mark, **Sk** skilling, **A** album.

I den sjette rubrik, i hvilken de øvrige afgifter anføres, betyder **Taa** tønder aal, **Lh** læs hø, **Ts** traver skaftehavre, **Lv** læs ved, **Kj** kloder jern, **Mh** mark haar **Gp** gerningspenge, **Sk** skilling, **A** album.

I. Hids herred: A = Mavsing, B = Lemming, C = Serup, D = Gødvad, E = Sejling, F = Svostrup, G = Nisset, H = Allinggaard, I = Revshale.

	Ør	Øb	Øh	Smør F	P	M	F	S	G	H	Øg	Pg Sk A	Lv	Kj	Mh
A	1-2=2	1	1	1	2		1	1			1	26	2	13	1
	3=1	1	1	1	2			1				13	1	6	1
	4=1	1	1	1				1				13	1	12	
B	1=1	1	1	1	1		1	1			1	26	2	23	1
	2-6=5	1	1	1	2			1				56			1
	(7=1				1			1				20			1)
	(8=1				1			1				20			$\frac{1}{2}$)
C	1=1				1			1				28			$\frac{1}{2}$
D	1=1	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1	$\frac{1}{2}$			1				56 ^{a)}			1
E	1=1		1	1	2		1	1			1	26	2	23	1
F	1=1											56			1 ^{o)}
G	1=1	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1	9		1				28			1
H	1=1	6	4		2			1	2	4					
I	1=1	2						1				13	1		

NB: Mavsing ligger i vore dage ikke i Hids, men i Lysgaard herred. Se Henrik Larsens afhandling om herreder og herredsgrenser i Jylland, »Jyske Samlinger«, 5, II, s. 95.

II. Lysgaard herred: A = Tange, B = Roe, C = Iller, D = Braarup, E = Grønbæk, F = Ris, G = Naderup, H = Ans.

	Ør	Øb	Øh	Fs	S	Sg	Pg Sk A	Mh	Lh	Ts	Gp Sk A	
A	1=1	1	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1		28	1			21	1
	(2=1	1	1	1	1	9	21	1)				
B	1-2=2	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$		28	$\frac{1}{2}$				
	(3=1	1	1	1	$\frac{1}{2}$	6)						
C	1-2=2	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1	1		28	$\frac{1}{2}$				
	3=1	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1	1		28	1				
	4=1	1	1	1	1		56	1				
	5=1	1	1	1	1		56	$\frac{1}{2}$				
D	1-2=2	1	1	1	1		56	1	1	1		
E	5 el. 6 gr.	1	$\frac{1}{2}$	1	1		42	2	1			
F	1=1	1	1	1	1		56	1				
G	1=1	1	1	1	1		56	1	1	1		
H	1=1	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	1		28	$\frac{1}{2}$				
	2=1	1		$\frac{1}{2}$	1		28	$\frac{1}{2}$				
	3-5=3	1	1	1	1		56	1				
	6=1	1	1	1	1		56	1				

^{a)} Der regnes med, at 2 mark 8 skilling er skrivefejl for 3 mark 8 skilling. Se note 5.

^{o)} Antagelig herlighedsafgifterne af annekspræstegaarden i Svostrup. Se nedenfor s 78 f.

III. Vejerslev birk: A = Tungelund, B = Ajt, C = Vejerslev, D = Borre, E = Sønderby mark, F = Braarup aalegaard, G = Aagaard, H = Katvad mølle, I = agerjord og enge i Alling klostres mark.

	Ør	Øb	Øh	Øm	Fs	S	L	G	H	Sg	Taa	Mh	Lh	Ts
A	1-2=2	2	2	2	1	1	1	1	2	28		1	1	1
B	1-8=8	1½	1	1	1	1	1	1	2	28		1	1	
	9=1		½	½	½									
C	1-8=8	1½	1½	1	1	1	1	1	2	28		1	1	
D	1-7-7	1½	1½	1	1	1	1	1	2	28		1	1	
E	1=1		1	½										
F	1=1										6			
G	1=1	1½	1½	1	1	1	1	1	2	28		1	1	1
H	1=1				15									
I	1=1				1									
	2=1	2		1½										

F 1 var en aalegaard, og E 1 og I 1-2 var ubebyggede jorder.

IV. Gern, Sabro og Middelsom herreder: A = Lyngby, B = Lading, C = Bjerring.

	Ør	Øb	Øh	Fs	F	S	L	G	H	Øg	Pg	Sk	A
A	1=1	1½	¼	1	1 ¹⁰⁾	1	1	1	2		56		
B	(1-2=2	1	1	½		½	½	½	1		32)		
	(3=1	1	1	½		1	1				21	1)	
C	(1=1	2	1	1		1	1	1	2	2	12)		

Herreds- og totalsummer: I = Hids herred, II = Lysgaard herred, III = Vejerslev birk, IV = Gern, Sabro og Middelsom herreder.

	Ør	Øb	Øh	Øm	Fs	P	M	F	S	L	G	H	
I	19	16	12½		4½	19	9	4	16			2	4
II	21	16½	14		21½				23				11)
III	42	37½	30½	15	27½				26	26	26	52	
IV	1½	¼	1		1			1 ¹⁰⁾	1	1	1	2	
	83½	70¼	58	15	54½	19	9	5	66	27	29	58	

	Øg	Pg	Mk	Sk	A	Kj	Mh	Lh	Ts	Lv	Taa	Gp	Sk	A
I	4	37	2	2		18	13½			72				
II		65					20½	3	3		21	11)		
III	60⅔						26	26	3	6				
IV		3	8											

64⅔ 105 10 2 | 18 60 29 6 72 6 21 1

	Ør	Øb	Øh	Fs	S	L	G	H	Øg	Pg	Mk	Sk	A	Mh
I	(2	2					2	8			1½)
II	(2	2	2	1½	1½				1¼	1	5	1)
IV	(5	4	4	2½	3	3	2	4	2	6	1	1)
	(7	6	6	6	6½	3	2	4	3¼	9	14	2		1½)

10) Ved kongens brev af 1. december 1580 var fæsteren af gaarden i Lyngby midlertidig fritaget for at holde fodernød.

11) Forudsat at klosteret efter afstaaelsen af præstegaarden og kirkens ejendomme havde 6 gaarde i Grønæk. Se ovenfor s. 74.

Naar et kloster ophørte med at være et selvstændigt len eller pantelen, blev dets jordegods gerne lagt ind under det hovedlen, i hvis omraade klosteret laa. Ejede klosteret gaarde, som ikke laa i de herreder, den paagældende lensmand administrerede, var det imidlertid meget almindeligt, at disse gaarde blev overført til de len, hvor de naturligt hørte hjemme. En gennemgang af de bevarede jordebøger for Aarhusgaard, Skanderborg, Dronningborg og Hald len 1573—1585 og de ældste jordebøger for disse len, der er bevaret fra tiden efter 1585, viser, at der ikke blev betalt de for Alling klostres jordegods karakteristiske gæstriafgifter af kronens gaarde i de byer uden for Silkeborg lens omraade, i hvilke man ved, at klosteret har ejet gaarde eller bol¹²). Enten har kongen altsaa afstaaet sine gaarde i disse byer eller ikke overført dem til andre len, eller ogsaa er deres gæsteri blevet afløst efter regler, som ikke gør det muligt at identificere dem.

Klosterets jordegods 1536—1586.

Af »Kronens Skøder« fremgaar det, at kongen i tiden før 1587 afhændede nedennævnte ejendomme, som tilhørte Alling kloster eller laa i byer, i hvilke klosteret har ejet gaarde eller bol¹³): en gaard i Mavsing, som blev skødet til Niels Skram 22. november 1583, en gaard i Ajt, som blev skødet til Anne Holck 26. februar 1579, Kærbygaard i Kasted sogn og en gaard i Kasted by, som blev skødet til Hans Brun 8. februar 1579, to gaarde i Mondrup, som blev skødet til Anne Holck 16. december 1578, og et bols tilliggende paa Torsø mark, som blev skødet til Erik Vestenie 27. november 1579. I Mavsing har Alling kloster næppe ejet flere gaarde end de fire, der er medtaget i tabellen s. 76. Derimod ved vi, at Kærbygaard og den gaard i Kasted, Hans Brun fik overdraget, har tilhørt klosteret (se en afhandling, der bliver trykt i »Aarhus Stifts Aarbøger« 1956). Da alle gaardene i Ajt og Mondrup har været klosterets ejendom (registraturen 1580, H 2, L 4 m. fl.), har det samme været tilfældet med de gaarde i de to byer, som kongen afstod til Anne Holck. Hvad endelig jorden i Torsø angaar, kan den have tilhørt klosteret, som har ejet et bol i denne by (K 36 og L 2 og 17). Før reformationen tilhørte kirkerne i Serup, Lemming, Svostrup, Grønbæk, Vejerslev og Ajt Alling kloster (se ovenfor s. 71), hvis munke utvivlsomt varetog præstegerningen i disse sogne og fæstede præstegaardene bort paa samme maade som deres øvrige gaarde. Umiddelbart efter reformationen mistede klosteret kirkerne og deres jordegods, som foruden flere ubebyggede jorder omfattede en gaard og et bol i Serup (B 2, L 7) og en gaard i Grønbæk sogn (L 9). Desuden maatte klosteret utvivlsomt afgive en gaard i Serup, en gaard i Lemming, en gaard i Vejerslev og muligvis en gaard i Grønbæk, som blev udlagt til præstegaarde (se redegørelsen for klostergodsets historie i de tre byer s. 73 f.). Serup, Lemming, Vejerslev og Grønbæk sogne var alle hovedsogne¹⁴). I annekssognene Ajt og Svostrup fik præsterne oprindelig ingen gaarde. Først i 1553 gav kongen den daværende panthaver befaling til at overlade præsterne i Vejerslev og Grønbæk landgilden henholdsvis af en

¹²) Silkeborg len bestod af Vrads, Hids, Lysgaard og en del af Gern herred samt af Karup, (Sminge), Tvilum og Vejerslev birker. Uden for disse herreder og birker har Alling kloster ejet Kærbygaard, Kasted sogn, Hasle herred, og gaarde eller bol i Kasted by (registraturen 1580, F 1—5 og 8), i Lisbjerg, Lisbjerg sogn, Vester Lisbjerg herred (C 5 og F 6 og 7), i Lading, Lading sogn, Sabro herred (E 2, 5, 13 og 21), i Skjoldlev, Lading sogn, »Skalmetorp« og »Toldrup«, maaske Troldrup, Skivholme sogn, Framlev herred (E 21), i Bøgeskov, Gulev sogn, Hovbjerg herred (K 6), i Torsø by, Torsø sogn, Hovbjerg herred (K 36, L 2 og 17), i Bjerring, Bjerring sogn, Middelsom herred (E 1 og 6) og i Øster Bølle, Øster Bølle sogn, Rinds herred (K 19, 26, 30 og 31).

¹³) Se tabellen s. 73 og note 12.

¹⁴) Lemming sogn blev først i 1558 gjort til Serup sogns annek. Se K.B., 2. oktober 1558.

gaard i Ajt og af en gaard i Svostrup (K.B., 23. oktober 1553, »Kronens Skøder«, 9. maj 1555, H. F. Rørdam, »Danmarks Kirkelove«, I, s. 454 f.). Herligheden af annekspræstegaardene ser det ud til, at klosteret beholdt. Det maa saaledes formodes, at de 56 skilling gæsteri og den mark haar, der svaredes af gaarden I, F 1 i tabellen s. 76, er herlighedsafgifterne af annekspræstegaarden i Svostrup, og kronens retlighed af en kirkegaard i Ajt, som Mandrup Parsberg fik skøde paa i 1584 (»Kronens Skøder«, 30. marts 1584), var antagelig annekspræstegaardens herlighed. I alt fald var det præsten, der oppebar gaardens landgilde. Kasted kirke har vistnok aldrig tilhørt Alling kloster. Da præsten i Brabrand, der havde Kasted sogn som anneks, klagede over, at han ingen præstegaard havde i dette sogn, overlod kongen ham imidlertid landgilden af en af klosterets gaarde (K.B., 21. marts og 10. oktober 1574). Herligheden af denne gaard blev skødet til Hans Brun 8. februar 1579 (»Kronens Skøder«).

I tabellen s. 76 f. er der opført 69 eller 70¹⁵⁾ gaarde og bol, der laa under Silkeborg len i 1586, og som formodentlig har tilhørt Alling kloster lige til 1573, og (i parentes) 8 gaarde og bol, som kan have tilhørt klosteret. Af det ovenfor anførte fremgaar det, at kongen i tiden 1536—86 har afhændet en gaard i Ajt, to gaarde i Mondrup, Kærbygaard og en gaard i Kasted, som Alling kloster har ejet, samt et bols jord paa Torsø mark, som muligvis har tilhørt klosteret. Desuden maatte klosteret antagelig afgive tre kirkegaarde i Serup og Grønbæk sogn, tre eller fire præstegaarde i Serup, Lemming, Vejerlev (og Grønbæk) og to annekspræstegaarde i Ajt og Kasted¹⁶⁾. Alt i alt kender vi altsaa 83 gaarde og bol, som formodentlig tilhørte Alling kloster i 1536, og 9 gaarde og bol, som kan have tilhørt klosteret. Hermed stemmer det udmærket overens, at Alling kloster ifølge en notits i Tegnelser over alle Lande 1536 ejede 89 gaarde og bol (»Danske Magazin«, 3, V, s. 292). Afgifterne af de 89 gaarde og bol beløb sig til 3 læster 19 ørtug eller 76,6 ørtug rug, 4 læster eller 64 ørtug byg, 3 læster eller 57,6 ørtug havre, 15 tdr. smør, 80 svin, 34 lam, 34 gæs, 66 høns, 2 læster eller 32 ørtug gæsteribyg, 58 mark pengegæsteri, 29 læs hø, 60 travet (skafte)havre. Naar indtægterne af de 89 gaarde og bol saaledes gennemgaaende var mindre end indkomsterne af de 69 eller 70 gaarde og bol, som sandsynligvis laa under Silkeborg len i 1586 (se ovenfor s. 77), skyldes det formodentlig, at klosteret som følge af reformationsrøret og de urolige forhold under grevens fejde ikke oppebar fuld landgilde af alle sine gaarde.

Klosterets erhvervelse af jordegods, som kan være omtalt i jordebogen 1586.

Gods, klosteret erhvervede før 1315.

Det ældste daterede brev, som bekræfter Alling klostets erhvervelse af jordegods, og af hvilket der findes et udtog i registraturen 1580, stammer fra 1315. Det jordegods, som kom i klosterets besiddelse før 1315, maa altsaa være en del af de ejendomme, hvis overdragelse til klosteret ikke er dokumenteret i breve, vi kender.

Som omtalt i indledningen s. 16 opgiver nogle af klosterets adkomstbreve ikke, hvem der aftog de afhændede ejendomme. Regner man med, at det altid

15) 70, hvis kirkens gaard ikke laa i Grønbæk by eller blev udlagt til præstegaard, ellers 69.

16) Annekspræstegaarden i Svostrup er antagelig opført i tabellen, fordi herlighedsafgifterne af denne gaard stadig tilfaldt kongen.

var klosteret selv, der fik de paagældende ejendomme overdraget (se indledningen s. 18), og antager man, at de fire betingelser for, at man kan inddele klostergodset i ejendomme, hvis erhvervelse er bekræftet eller ikke bekræftet i bevarede breve og brevudtog (se indledningen s. 18 f.), er opfyldt, bestod de gaarde, møller og større enemærker eller lodder af enemærker, hvis overdragelse under ingen omstændigheder kan være dokumenteret i breve, vi kender, af nedennævnte ejendomme (se indledningen s. 18 f.). NB: Gaardenes antal er her og i det følgende beregnet ud fra den forudsætning, at klosteret har ejet alle de gaarde, der anføres i tabellen, ogsaa dem, der staar i parentes.

Hids herred,

Vinderslev sogn, Mavsing 4 grd. (I, A 1—4 i tabellen),
Serup sogn og by 1 grd. (I, C 1),
Gødvad sogn og by 1 grd. (I, D 1),
Sejling sogn og by 1 grd. (I, E 1),
Svostrup sogn, Svostrup 1 grd. (I, F 1),
Allinggaard 1 grd. (I, H 1),
Lemming sogn, Nisset 1 grd. (I, G 1),

Lysgaard herred,

Grønbæk sogn, Roe 3 grd. (II, B 1—3),
Iller 1 grd. (II, C 1—5 ÷ 4),
Braarup 2 grd. (II, D 1—2),
Naderup 1 grd. (II, G 1),

Vejerslev birk,

Ajt sogn, Tungelund 2 grd. (III, A 1—2),
Ajt 9 grd. (III, B 1—9),
Vejerslev sogn, Vejerslev 8 grd. (III, C 1—8),
Borre 3 grd. (III, D 1—7 ÷ 4),
Sønderby øde mark (III, E 1),
Aagaard 1 grd. (III, G 1),
Katvad mølle (III, H 1),
Svostrup sogn, jord og enge i Alling klostres mark (III, I 1—2),

Gern herred,

Sporup sogn, Lyngby 1 grd. (IV, A 1).

De gaarde, møller og enemærker, hvis overdragelse til Alling kloster muligvis ikke er dokumenteret i breve, vi kender (se indledningen s. 19), bestod af nedennævnte ejendomme: 5 gaarde i Lemming (I, B i tabellen. Brevene omtaler kun jord og skov, noget gods samt 3 af 8 gaarde), 2 gaarde i Iller (II, C. Af de fire skøder paa ejendomme i denne by drejer de tre sig muligvis om andele i en og samme gaard. Se note 20), 2 gaarde i Ans (II, H. Af de seks ejendomme, brevene omtaler, var den ene et øde bol og de to maaske halvparter af samme gaard. Paa den anden side er det ikke udelukket, at det gods, Niels Pedersen Galskyt skødede til klosteret i 1407, omfattede andre ejendomme end den halvpart af en gaard og det bol, han pantsatte samme aar), 5 gaarde i Grønbæk (II, E. Brevene omtaler kun noget gods og en af de 6 gaarde, der har tilhørt klosteret. Kongen, som afstod godset til klosteret, ejede antagelig en eller to gaarde i Grønbæk i 1231. Se kommentaren til Svend Aakjærs udgave af Kong Valdemars jordebog, s. 63) og 1 gaard i Lading (IV, B. Brevene omtaler kun gods og to af de tre gaarde, som har tilhørt klosteret).

(Vor, Ring, Horsens St. Hans og Alling klostres godshistorie er udgivet med understøttelse af Carlsbergfondet og Den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneske stiftelse).

Hads Herreds Veteraner fra Napoleonskrigene.

Bærere af Skt. Helene Medaillen.

Af Thorv. Madsen.

DA »le petit corporal«, Napoleon d. Stores Liv sagte ebbede ud under Fængselskabet paa Skt. Helene, kredsede hans Tanker sig om de Soldater, der havde kæmpet under hans Faner og Ørne. Der var mange Nationer, bl. a. ogsaa den danske, der havde været hans allierede, og han ønskede, at alle, baade hans egne Soldater og de fremmede Hjælpetropper, skulde hædres og bære en Erindring om ham og om Storarneens Dage.

Der gik imidlertid mange Aar hen, før Napoleons smukke Tanke blev realiseret. Først med hans Brodersøn, Napoleon d. III, blev den virkeliggjort for omtrent hundrede Aar siden.

Ved et Dekret af 12. August 1857 blev den Mindemedaille indstiftet, som fik Navnet Sankt Helene Medaillen, og som skulde gives til alle Militære franske som fremmede af Hær og Flaade, der havde kæmpet under Frankrigs Faner i Aarene fra 1792—1815.

Den skulde bæres i Knaphullet i et temmelig langt grønt og rødtribet Baand. Selve Medaillen var af Bronze, som paa den ene Side bar Napoleon den Stores Billede, paa den anden Omskriften: Felttogene fra 1792—1815 og Indskriften:

A ses compagnons de gloire

Sa dernière pensée.

Ste Helene 5. Maj 1821.

(Til hans Fæller i Hæderen. Hans sidste Tanke).

Mere end 25 Nationer kunde gøre Krav paa Medaillen og selv paa et saa sent Tidspunkt som 1857 mente man fra fransk Side, at der endnu i de forskellige Lande var et samlet Antal Veteraner paa ca. 300.000, som kunde komme i Betragtning ved Mindemedailleens Uddeling. Alene Danmark havde 12.000 Mand, foruden Orlogsfolk engageret i de forskellige franske Felttog i Kampaarene 1813—1814.

De danske Tropper, der i Nordtyskland kæmpede sammen med franske Divisioner under Prinsen af Eckmühls Korps, fik Navnet »Auxilliaircorpset« og kommanderedes af Frederik den Sjettes Svoger, Prins Frederik af Hessen. Men efter Vaabenstilstandens Ophør i 1813 blev den franske General l'Allemand Leder af det danske Korps, hvori befandt sig Jydske, Fynske og Holstenske Rytterregimenter, samt Jydske, Fynske og Holstenske Infanteriregimenter.

Efter Slaget ved Leipzig maatte det danske Korps se at redde sig ved et hurtigt Tilbagetog, da en mange Gange overlegen Hær af Russere, Tyskere og Svenskere under den svenske Kronprins, Carl Johans Anførsel trængte ind i Holsten. Paa Tilbagetoget leverede den danske Bagtrop Svenskerne en hidsig

Kamp paa den gamle Valplads ved Bornhoved. Men den danske Hærs Stilling var kritisk, idet den var omringet af Fjender, der vilde afskære den Tilbage-toget mod Vest til Sehested og Fæstningen Rendsborg. Det kom derfor til en voldsom Kamp den 10. December ved Sehested, der varede fra Kl. 10 Form. til 4 Efterm. Her var det især de fynske Dragoner, der udmærkede sig, idet de sprængte en stærk, fjendtlig Stormkolonne og tog Byen Sehested, saa »de kam walhollen in te Rensborre«, hvor de saa blev liggende til Fredsslutningen 1814.

Alle disse rødkjolede danske Soldater, der paa fransk Side havde været med i det store europæiske Krigseventyr, glemte det aldrig. De havde faaet deres Livs store Oplevelse, som de Gang paa Gang gengav med stadig større og stærkere Farver.

Der var naturligvis ikke ret mange danske Veteraner tilbage fra Napoleonskrigene, da Meddelelsen om Uddelingen af Medaillen stod at læse i Berlingske Tidende d. 30. November 1857. De faa, der da levede, maa have været omkring de 80 Aar. — I Bekendtgørelsen hedder det, at alle de »Officerer, samt Underofficerer og Menige, som har gjort Tjeneste mellem de med den franske Armée coopererede Alliance — eller Auxilliar Tropper opfordres til snarest inden Udgangen af næste Maaned at indgive Begæring til Krigsministeriet om at faa tildelt Skt. Helene Medaillen, ledsaget af, saa vidt muligt detailleret Oplysninger med Angivelse af den Troppesafdeling, ved hvilken de have været ansattec.

Den altfor korte Tidsfrist paa godt en Maaned gjorde vel sit til, at kun faa indsendte Ansøgninger. Selv om Meddelelsen ogsaa stod i de mest udbredte Provinsblade, blev denne dog ikke særlig kendt ude paa Landet blandt Bondebefolkningen, fordi Aviser ikke dengang holdtes af Hvermand, det var kun Embedsmændene, Præster, Herredsfogeder, enkelte Degne, der af Hensyn til deres Stilling abonnerede paa de større Blade. Det er sikkert disse Embedsmænd, der har bragt Meddelelsen om Skt. Helene Medaillen ud blandt Bønderne. — Det tilkommer imidlertid den franske Gesandt i København, Adolph Dotizac, Æren for at have faaet Tidsfristen for Ansøgningernes Indsendelse forlænget, indtil de gamle Veteraner omkring i Landet var blevet bekendt med Sagen og til de Krav, der stilledes for at komme i Betragtning.

Da den endelige Tidsfrist var udløbet, var der til det danske Krigsministerium indkommet ca. 680 Ansøgninger. En Del af disse var skrevet egenhændig af de gamle Veteraner, men det tjener til de danske Sognepræsters Ros, at de i stort Tal udførte et omfattende Arbejde for at skaffe disse gamle Mennesker denne Anerkendelse i deres Livsaften.

Alle disse Ansøgninger til Krigsministeriet om at faa tildelt Skt. Helene Medaillen er opbevaret i Hærens Arkiv i København. Har man en gammel Slægtning, om hvem man ved, der har deltaget i Napoleonskrigene, er der Sandsynlighed for, at man kan finde hans Navn blandt disse Ansøgninger, og desuden fortæller de ofte levende om disse gamle Veteraners Krigsoplevelser.

Hvor mange, der har været med blot fra Hads Herred i de Regimenter, der stilledes til Raadighed for den franske Nordarmé er ikke godt at sige. Men naar der i 1857—58 endnu var 10 levende, som indsendte Ansøgninger om at faa tildelt Medaillen, saa har man en Anelse om, at adskillige Hads Herreds Karle har deltaget i Slutkampene under de franske Farver.

Ved at lede i Ansøgningspakkerne paa Hærens Arkiv fandt jeg følgende 10 Navne fra Hads Herred:

1. Aftægtsmand Frands Jensen, Odder, Menig Holstenske Rytterregiment.
2. Indsidder Rasmus Hansen, Fillerup, Menig do. do.

3. Væver og Retsvidne Anders Mikkelsen, Odder, Menig, Fynske Infanteri Regiment.
4. Indsidder Niels Sørensen, Odder, Menig, Fynske Infanteri Regiment.
5. do. Jørgen Justesen, Gylling, Menig do.
6. do. Thomas Mikkelsen, Torrild, Menig do.
7. do. Rasmus Mortensen, Ørting, Menig do.
8. do. Søren Hansen, Balle, Odder Sogn, Menig Fynske Grenader Reg.
9. do. Jørgen Pedersen, Odder, Menig Jydske Inf. Reg. 1. Comp.
10. do. Jens Hansen, Lerdrup, Menig Haderslev Rytterireg. 2. Esk.

Af disse 10 Ansøgere fik fem tildelt den franske Skt. Helene Medaille: Frands Jensen, Odder. Rasmus Hansen, Fillerup. Anders Mikkelsen, Odder. Jørgen Justesen, Gylling, og Søren Hansen, Balle.

Foruden disse 10 Ansøgere fra Hads Herred kan ogsaa nævnes fra Ning Herred: Peder Pedersen fra Fløjstrup, der var Menig i Holstenske Rytteriregiment, og Søren Jensen fra Søvind i Voer Herred, Korporal i det Slesvigske Rytteriregiment.

I Ørting levede i 1858 ikke mindre end tre gamle Veteraner, der havde deltaget i Napoleonskrigene. Den ene var dansk, og de to tyske af Fødsel. Det ser imidlertid ud til, at den danskfødte Veteran, Peder Laursen, ikke har faaet Medaillen, maaske har han slet ikke søgt. Han var ellers godt nok med som Kavallerist i det Haderslevske Rytteriregiment og deltog i Træfningerne baade i Ratzeborg, Bornhoved og Sehested. Han blev saaret af et Sabelhug over den højre Albue og kom paa Lazarettet, hvorfra han blev udskrevet og hjemsendt med stiv Arm.

De to andre Veteraner kunde som tyskfødte og som Krigsdeltagere mod de franske naturligvis ikke komme i Betragtning med Hensyn til Sct. Helene Medaillen og har selvfølgelig heller ikke søgt. Deres Navne var Niels Frederik Hasse og Johan Mecklenborg. Hvad Grunden har været til, at disse to gamle Krigere har bosat sig i Danmark, kan der ikke siges noget sikkert om. Maaske er de ligesom andre tyske Familier i Ørting, Falling og Gylling Sogne fulgt med Aakjærs tyske Ejere og har naturaliseret sig heroppe.

I Folketællingen 1850 nævnes Johan Mecklenborg som født i Mecklenborg 1778, var 73 Aar, Almisselem og gift med Kirsten Rasmusdatter f. i Ørting. Johan levede ligesom Hasse i Minderne om Krigens store Dage, men var ellers en stille, rolig Natur, der havde været en stor og stærk Slider. Han døde 3. Maj 1866 i den høje Alder af 89 Aar.

Niels Fr. Hasse nævnes i samme Folketælling fra 1850 som født i Bergerdorff ved Hamborg. Han havde nedsat sig som Sadelmager i Ørting, blev her gift med Anne Marie Wichmann, født i Falling Sogn og Datter af Skovfogeden Claus Wichmann, der ogsaa var tysk af Fødsel.

Hasse bevarede hele sit Liv en stram, militærisk Holdning, var kras i sine Udtalelser, men optraadte i Regelen med en vis Servilitet, naar han havde med Egnens Honoratiores at gøre. Det var maaske af den Grund, at Majoren paa Rathlousdal, Niels Rosenkrantz v. Holstein antog Hasse som sin Livtjener. Ingen af de to var mundlamme og tog det ikke saa nøje med, hvad de sagde til og om hinanden og andre.

Hasse havde frivilligt deltaget i den sidste store Kamp, da det unge Tyskland afrystede det franske Aag. Ved det Lützowske Frikorps, hvori Tysklands unge, begavede Digter Theodor Körner fandt Heltedøden, havde han deltaget i den afgørende voldsomme Kamp og var derfor hædret med tysk Tapperhedsmedaille, som han altid bar blankpudset ved højtidelige Lejligheder.

I Forbindelse med Napoleonskrigene skal ogsaa nævnes et Par andre gamle Veteraner fra Hads Herred, som ganske vist ikke havde deltaget i Krigen, men som havde været med blandt de 5000 danske Soldater, der sammen med andre Nationers Hærafdelinger besatte Frankrig efter Krigen. Denne Marsch til og Opholdet i Frankrig glemte de aldrig, heller ikke den gamle Niels Nielsen Bisgaard fra Oldrup, der døde 27. November 1877 i en Alder af 87 Aar. Om hans Oplevelser i Frankrig fortalte han spændende og levende, tit krydrede han sine Fortællinger med et eller andet Udbrud i det franske Sprog. Disse lyse og glade Minder bevarede han lige til det sidste og kunde glæde baade sig selv og andre med dem.

Ogsaa Søren Rasmussen fra Løjenkær skal nævnes. Han døde 30. Juni 1878 i den høje Alder af 89 Aar. Aandsfrisk som han var til det sidste, kunde han fortælle om det store Eventyr, da han som Soldat var med de danske Tropper i Frankrig fra 1815—1818.

Det kunde vist være paa sin Plads at anføre de Ansøgninger, som de før omtalte Veteraner, der var blevet hædret med Skt. Helene Medaillen, havde indsendt. — Aftægtsmand Frands Jensen skrev saaledes:

I. »Undertegnede, der formener at kunne tilkomme den af Kejser Napoleon stiftede Skt. Helene Medaille, vover herved at ansøge det høje Ministerium om at blive indstillet til at erholde denne.

Jeg blev ved Landmilitssessionen i Efteraaret 1812 udkrevet til det daværende Holstenske Rytterregiment, ved hvilket jeg mødte samme Aar i December Maaned og blev efter endt Skoletid ansat ved 3. Eskadron. I August 1813 stødte bemeldte Regiment til det danske Auxilliarkorps, der under Prinsen af Eikmühls Overkommando samledes i Mecklenborg og senere, da de franske trak sig ind i Hamborg, begav sig til Rendsborg. Paa denne Retraite blev jeg saaret i Fægtingen ved Bornhoved af et Sabelhug i Hovedet, men vedblev dog efter at være kommet fra Lazarettet at gøre Tjeneste, indtil efter Fredsslutningen 1814.

Mit Indrullingspas er bortkommet og de Skolepas, som vedlægges, er først udstedt efter at jeg havde tjent i 2 Aar, derimod vil det af mit vedlagte Forstærkningspas af 22. Januar 1821 sees, at jeg da havde tjent i 8 Aar, altsaa ogsaa i 1813.

Afskedspas og Leveattest tillader jeg mig endvidere at lade medfølge.

Odderby pr. Aarhus 9. December 1858.

Underdanigst
Frands Jensen.

Attest.

At Aftægtsmand Frands Jensen af Odder Mark, som er født 27. Decbr. 1787, er i Live attesteres.

Odder, 29. November 1858.

C. Bernth.
Capellan for Odder Menighed.

Frands Jensen døde 7. Februar 1866, 78 Aar gl., begravet paa Odder Kirkegaard 11. Februar.

II. Væver og Retsvidne Anders Mikkelsens Ansøgning:

»Mine Qualifikationer til at erholde Skt. Helene Medaillen grunder jeg paa, at jeg ifølge vedlagte Indrullingspas under 27. Oktober 1812 blev udkrevet til Soldat i fynske Infanteriregiment. Den 1. Marts 1813 mødte jeg som Rekrut ved Regimentets 2. Batallions 2. Comp. og efter fuldendt Skole fulgte jeg som Menig bemeldte Regiment til det danske Auxilliarkorps, der stødte til den franske Armé ved Schwerin i Mecklenborg i August 1813, hvorfra vi efter nogle Dages Forløb trak os tilbage til Ratzeborg og forblev der i Lejr fra 2. September til 15. November samme Aar

under Marschal Davoust, Prins af Eckmühls Overkommando. Ved den fjendtlige allieredes Armés Fremrykning i Nordtyskland nødtes vi til at søge ind til Lybek og dens Omegn, og derefter, da de franske trak sig ind i Hamborg, at begive os til Rendsborg, paa hvilken Retraite Regimentet, hvorved jeg stod, deltog i Slaget ved Sehested d. 10. December 1813«.

Odder, 27. Februar 1858.

Anders Mikkelsen.

Baade Herredsfoged og Amtmand anbefaler Anders Mikkelsens Ansøgning:

»Væver og Retsvidne, Anders Mikkelsen af Odder, er mig bekendt som en i enhver Henseende redelig og retskaffen Mand, der har sine Medborgeres Agtelse og Tillid, og da jeg saaledes med Hensyn til hans moralske Vandel maa anse ham som fuldkommen værdig til at bære Skt. Helene Medaillen, maa jeg paa det bedste anbefale nærværende hans Andragende.

Hads Herredskontor 5. Marts 1858.

Herhling.
Herredsfoged.

Den konstituerede Stiftamtmand Willemoes, der som Herredsfoged i Hads Herred har kendt Anders Mikkelsen i Odder, giver Andrageren følgende Udtalelse:

»Ansøgeren er en retsindig og retfærdig Mand, der nyder megen Agtelse og Tillid blandt sine jævnlige.

Aarhus Stiftamt 12. Marts 1858.

Willemoes.
cst.

Anders Mikkelsen, Søn af Knud Mikkel Sørensen i Odder, er født i Odder ca. 1790, død 21. November 1863, begravet 28. November s. Aar, 73 Aar gl.

III. Jørgen Justsens Ansøgning:

»Jeg har tjent ved Fynske Infanteriregiments 2. Battailons 6. Comp. No. 117 under Kaptajn Nechelmann fra 1812—1820 og gjort Felittoget med under Prins Frederiks Kommando. Var med i hele Retraiten fra Schwerin til Rendsborg og deltog fra først til sidst i Kampene ved Sehested. Jeg formener at kunne henregnes til dem, der kan tilkomme den franske Skt. Helene Medaille, hvorfor jeg Allerunderdanigst indsender min Ansøgning til det høje Ministerium«.

Gylling 22. Oktober 1858.

Allerunderdanigst
Jørgen Justsen,
m. f. P.

Bogstaverne »m. f. P.« betyder »med ført Pen«. Ansøgeren har nok ikke kunnet føre en Pen. Det viser sig da ogsaa, at det er Gylling Sogneforstanderskabs Formand, Peder Mortensen, der baade har skrevet Ansøgningen og attesteret den. Forøvrigt var Jørgen Justsen Farfar til afdøde Købmand Sofus Justsen i Odder.

Baade Rasmus Hansen, Fillerup, og Søren Hansen, Balle, indsendte lignende Ansøgninger. Den sidste meddeler, at han tjente fra 1811—1819 ved Fynske Grenaderkompagni og var med i alle Træfninger lige fra Schwerin i Mecklenborg til Rendsborg og »deltog med Bravour i Kampen ved Sehested«. Fra 1815—1818 var han i Frankrig i det danske Korps paa 5000 Mand, der sammen med Korps fra andre Lande skulde besætte Landet, for derved at bevare Freden i Europa.

Hvad disse rødkjolede danske Soldater dengang oplevede af smaa og større Træfninger under Tilbagetoget i Holsten med Kosakkerne, Svenskerne og Tysskerne i Hælene, blev til straalende Beretninger, da de endelig naede hjem.

Uden Tvivl har St. St. Blicher under sin Forpagtningstid i Randlev fra 1811 til 1819 truffet adskillige af disse nylig hjemkomne Krigere og har med

et lunt Glimt i Øjnene lyttet til deres levende, fantastiske Beretninger om Mødet med Forbundsfællen Franskmandene og Fjenden Kosakkerne. Oplevelserne var jo i frisk Minde, og netop derfor var de saa straalende at høre paa. Naturligvis betragtede de sig selv som nogle Pokkers Karle i Modsætning til de af deres Kammerater, der ikke kom med i det store Eventyr.

Da Blicher senere udgav »E Bindstouw« glemte han ikke — heldigvis — at medtage disse herlige Noveller, der fortæller om den danske Soldats Oplevelser i Napoleonskrigen »Jens Jensens Krigshistorie«. Den er munter, lun og ægte jydsk. Alle, der holder af Blichers jydsk Digtning, vil erindre den brave »Dragoon dannoa's« muntre Beretning om sin Soldatertid, om sin Krigstjeneste under »Prins Ekmøll« (Davoust) og om sit Møde med Kosakkerne, der vilde »prik ætte wos mæ dje Pigkjepper«.

Der er meget, der tyder paa, at Jens Jensen og Ras Rask er et Par rigtig raske »Hads Herred Dreng«, et Udtryk, man ofte benyttede i ældre Tid om de stridslystne Karle fra dette Herred, og om hvem der fortælles, at, naar de i en lang Vognrække kørte til Aarhus med Korn, de havde en ekstra Hammel med i Vognen til at slaa fra sig med under Hjemkørselen, naar Brændevinen havde gjort Hovederne krusede.

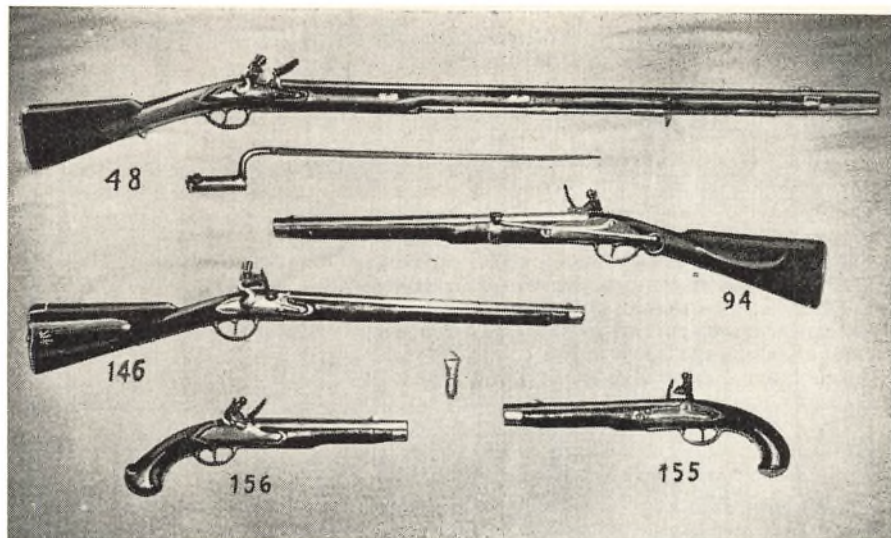
Den Antagelse, at de to Dragoner skulde være fra Tørring i Gjern Herred kan naturligvis godt have sin Rimelighed, men alene Navnene Jens Jensen og Ras Rask er saa almindelig brugt i Hads Herred, at det skulde synes overflødig at nævne, hvor deres Hjemstavn er.

Jens Jensens raske Temperament, hans noget pralende Optræden, hans Kærlighed til Heste, som han under Krigsfarerne føler sig et med, »de war retten streng faa di sølle Bæster, da de ve Lybek i ni Dau maat kyør ud ow de Dø«, hans pragtfulde Uvidenhed i sproglig Henseende, naar han fra Fransk oversætter til Jydsk: »Vive l'Empereur« (leve Kejseren), men for Jens Jensen lyder det som »Piw mæ laang Rør«; eller »A revoir« (paa Gensyn), paa Jydsk »Ræv aa Har« o. s. v. Desuden var Jens Jensen »HueSkæmer« og efter gammel mundtlig Overlevering skal der i Hads Herred have været adskillige omvandrende Hosekræmmere, der kom langt uden for Herredet. Og endelig er denne Novelle tilligemed »Messingjens« skrevet i et Sprog, som enhver Hads Herred Jyde vil nikke genkendende til. Dr. phil. Henrik Ussing vil ogsaa mene, at Hads Herredsproget var St. St. Blichers Hjertesprog.

Jens Jensen og Ras Rask hørte til de holstenske Rytteriregiment, der efter O. Bauditz' Udsagn var et udpræget dansk Regiment, og som i Aarene 1812—13 navnlig var rekrutteret fra Aarhus Amt.

Ovennævnte Frands Jensen fra Odder og Rasmus Hansen fra Fillerup var begge Ryttere i det holstenske Regiment og havde begge staaet under General Lallemand, ham »mæ de rø' Bowser« og ham »mæ den bette rø' Lu po, som han aalti swinged' mæj, aa saa rowt han lissaa høwt, som han kunn: Brave Danna! A æ laang! A æ laang!, men de war ett sann, faa han wa kun en bette stumpet Kaael; men modde wa han«.

Om disse to Krigere er identisk med Jens Jensen og Ras Rask faar staa hen, ingen kan med Sikkerhed sige noget herom.

Skydevaaben (Geværer, Rifler og Pistoler) fra forrige Aarhundredes Begyndelse.

Nogle danske Vaaben fra Napoleonskrigene.

Af Th. Møller.

SOM det fremgaar af den foregaaende Artikel betragtede Napoleon III Tidsrummet 1792—1815 som sin Onkels, Napoleon I's Periode, og det kan vel stort set siges at være rigtigt. Den Periode, i hvilken Danmark var indblandet i Napoleonskrigene, var knap saa lang og indskrænkedes — bortset fra enkelte Krigsbegivenheder i 1801 — til Tidsrummet 1807—1815.

Igennem mange Aar forud for denne Periode var de politiske Forhold i Europa temmelig indviklede, og de blev ikke bedre her i Landet under Krigen, ved at vor politiske Ledelse var saa svag, at vi i de sidste Aar snart var allieret med Frankrig, snart med dets Modstandere.

Vi fik derved som direkte Modstandere Englændere (herunder Hannoveranere), Preussere, Russere, Svenskere og Franskmænd m. fl. og fik altsaa Lejlighed til at maale vore Soldaters og Vaabens Kvalitet.

I Begyndelsen af Aarhundredet var der bestilt ret store Mængder af Vaaben til Brug for Hæren, og det var Meningen, at Leveringerne skulde finde Sted gennem en længere Aarrække. Krigssituationen ændrede imidlertid dette Forhold. Leverandøren blev opfordret til stærkt at fremskynde Fabrikationen. Den Omstændighed, at Flaadens Beholdninger i 1807 blev udleveret til Englænderne, bevirkede, at de Blankvaaben, som Flaaden herefter fik Brug for, maatte leveres af Hærens Beholdninger; nogle kunde bruges, som de var, andre maatte derimod ændres efter Forholdenes Krav. I Modsætning til Sverrig og Preussen klarede vi os igennem Krigstiden uden Subsidie-Vaaben, der for de nævnte Landes Vedkommende hovedsagelig leveredes fra England. I de Tilfælde, hvor der havde været store Erobringer af ensartede Vaaben, blev disse af alle Parter i et vist Omfang benyttet til Bevæbning af egne Styrker.

At give en fuldstændig Oversigt over de danske Vaaben fra Perioden ligger vist udenfor Mulighedernes Grænse, hvorfor jeg ogsaa her vil indskrænke mig til en Beskrivelse af nogle Vaaben fra min egen Samling. De anførte Numre er Katalog-Nummeret inden for Samlingen.

Nr. 48. Geværet med den temmelig lange Bajonet var Fodfolkets Hovedvaaben og kaldes Musket Model 1794, idet Tallet angiver Aaret for den kongelige Approbation. Det lader til, at daværende Kronprins Frederik, der som bekendt var meget interesseret i militære Anliggender, har haft nogen Indflydelse paa Konstruktionen, for saa vidt som han udtrykkelig har ønsket, at Modellen skulde gøres lettere end de tidligere tilsvarende. Konstruktionen er daværende Rustmester ved Københavns Arsenal Johan Christian Wilcken Kyhl, der i 1792 havde opfundet en ny Bajonetlaas, som ogsaa er anvendt paa Bajonetten til Musketten her. Som noget særligt med Modellen er det koniske Fænghul, der bevirkede, at Krudt ved Muskettens Ladning af sig selv løb ud paa Fængpanden, en ældre tysk Opfindelse, som her tages i Brug. Endvidere fik den Fængpandeskærm, der i Geledet skulde beskytte Sidemandens Øjne mod Flammen fra Fænghullet. Piben, der er glatløbet, har en Kaliber af 17,5 mm. Den er 1044 mm lang. Ladestokken er dobbeltkonisk, d.v.s. slankest paa Midten, noget som er indført i Danmark i 1774 og havde til Hensigt at lette Vægten. Skæftet er af Bøg og brunbejstet. Piben fastholdes til det med saakaldte engelske Skydere, en Slags flade Stifter, som passerer igennem Øskener paa Pibens Underside. Beslagene, d.v.s. Næsestykke, Rørkener, Aftrækkerbøjle, Sideblik og Kolbekappe, er af Messing, det samme er Sigtekornet. Kærv findes ikke, men i Svanskruebladet er udfilet en Rille. Skudvidden var ca. 300 m og Skudhastigheden 3—4 pr. Minut. Muskettens Pibe er stemplet P. C. D: 50, hvoraf kan udledes, at Vaabnet har tilhørt Prins Christians (Frederiks) Regiment 4. Kompagni, hvori det har haft Nr. 50. Regimentet havde dette Navn efter den senere Christian VIII fra 17/11 1806 til 3/12 1839; efter forskellige Navneskifter har det i vor Tid haft Navnet 6. Bataillon og hedder nu — siden 1951 — Prinsens Livregiment (III Regiment). Prins Christians Regiment stod en Tid indtil November 1807 i Holsten, men tilbragte iøvrigt Krigsaaene paa Sjælland og Lolland.

Nr. 146 er en saakaldt riflet Studser Model 1798, der ogsaa er konstrueret af Kyhl. Prøven blev indsendt 16/2 1798, og Approbation har antagelig foreliget 10/3 s. A., hvorefter Bestilling paa 400 Stk. blev afgivet. Piben er ca. 53 cm lang, ca. den bageste Trediedel er ottekantet, Resten nærmest cylindrisk. Kalibret svarer til en 15-lødig Kugle (15 Kugler af 1 Pund Bly). Piben fastholdes til Skæftet, der er af sortbejst Bøgetræ, af Krydsskruen og 2 simple Stifter. En Kolbekasse dækket af et Skydelaag er beregnet til at rumme en Kugleform. Beslagene er af Messing. Der er Spor paa Skæfte og Pibe foran Klapviseret af en Ring fra forreste Ende af en Karabinstang, hvis bageste Ende har været fastholdt af Sideblikkets bageste Skrue. Pibens venstre Skraaflade er stemplet HR : 2 Esk. No 3, hvilket betyder Husarregimentets 2. Eskadron No. 3. Det lave Nummer tyder paa, at Brugeren har været Underofficer, og det er iøvrigt sandsynligt, at der kun har været tildelt hver Eskadron 10 Stkr.

Husarregimentets 2. Eskadron garnisonerede i Holsten og deltog i 1801 i Hamburgs Besættelse. Den 31. Maj 1809 var Eskadronen tilligemed andre Styrker med ved Stralsunds Indtagelse, hvor, som Blicher lader Jens Jensen sige i E Bindstouw, »de slow Grøw Skeel ihjel«. Det var den tyske Friskarefører Major Ferdinand v. Schill, og en Husar Krohn (af 6. Eskadron) blev hans Banemand. Det kan i den Forbindelse nævnes, at Begivenhederne i Stralsund gav Anledning til for første Gang at benaade Underofficerer og Menige med Dannebrogsmændenes Hæderstegn, der var indstiftet i 1808.

Eskadronen deltog i 1813 i forskellige Fægtninger, men ikke i Slaget ved Sehested den 10. December 1813. I Juli 1815 var Eskadronen med det 3. Auxillairkorps paa March mod Frankrig. Korpsset naaede kun til Egnen omkring Bremen, da det fik Ordre til at vende tilbage. Husarerne rykkede i Kvarterer i det hjemlige den 27. September.

Nr. 94 er en Cavalleririffel fra Tiden efter 1808. Den ligner i høj Grad den foregaaende og er derfor vist set fra venstre Side, saa man ser Karabinstangen, hvis bageste Ende dog her ved en Ring er fastgjort til Kolbehalsen. Dens Laas er af en særlig Konstruktion — Model 1808 —, der vil blive nærmere omtalt under Beskrivelsen af Pistolen Nr. 156. Til denne Riffel saavel som til den foregaaende hørte en Ladestok, der var bandoleret i en Strop, og samme Ladestok benyttedes ogsaa ved Ladning af Pistolerne. Riflen, der maa antages at være en saakaldt Reparationsmodel, d.v.s. samlet af forskellige, for andre,

reglementerede Vaaben bestemte Dele, er stemplet paa Aftrækkerbøjens bagudvendende Flig P F D. I E. № 7, og det betyder, at den har været benyttet ved Prins Ferdinands Dragonregiments 1. Eskadron. Dette Regiment blev oprettet 20. Decbr. 1807 og 1. Juli 1842 »omdøbt« til 3. Dragonregiment.

Regimentet, der indtil 1809 stod paa Lolland og derefter indtil 1813 paa Sjælland, hvorefter det i Slutningen af Aaret deltog i Krigsbegivenhederne ved Rigets Sydgrænse, deltog med fire Eskadroner i det 3. Auxillairkorps' Tog mod Frankrig i 1815, og sidst paa Aaret var det med i Besættelsesstyrkerne i Frankrig.

Nr. 155 er en Husarpistol Model 1795. Piben er 27,3 cm lang og Løbet er glat med Kaliber 17,5 mm. Sigtekorn og Beslag er af Messing, Skæftet er af Bøgetræ og sortbejst; Modellen er den første, der ikke har Ladestokrende. Der findes ingen Afdelingsstempler paa Pibe eller Beslag.

Af Model 1795 er i Aarene efter 1795 fremstillet ialt 700 Stk.

Da min Pistol ikke har Stempler, kan jeg ikke med Rette henføre den til bestemte Krigsbegivenheder, men at den har været udleveret fremgaar af, at der i Skæftet er skaaret 147 MH, der sikkert hentyder til Nr. og Navn paa en Soldat, »Rytter sku a sejt«.

Nr. 156 har ligesom Nr. 94 en særlig Laasekonstruktion af den nævnte Rustmester Kyhl. I det ydre adskiller Laasen sig straks fra andre, og ved nærmere Eftersyn viser det sig, at det er lykkedes Konstruktøren at faa Hane og Panddækel anbragt indenfor Laaseblikket og at give Slagfjederen Funktion ogsaa som Panddækkelfjeder. I det hele er Laasen simplificeret, saa dens Dele er indskrænket til 9 Stykker, 5 Skruer og 1 Møttrik, medens de andre Laase bestod af 12 Stykker og 12 Skruer. Ved allerhøjeste Befaling blev det i April 1807 bestemt, at denne Laas skulde indføres ved Landmilitæretatens Geværer, Rifler og Pistoler. Pistolmodellen synes approberet den 11. Juli 1807, men den kaldes Model 1808 efter den første Leverance. Kalibret er som ved den foregaaende. Heller ikke denne Pistol har Afdelingsmærker men at den har været i Brug i Krigsperioden er utvivlsomt.

Som det fremgaar af Illustrationen, har disse Skydevaaben Flintelaas, hvilket vil sige, at een i Hanen fastklemt Flintesten ved Vaabnets Affyring frembringer Gnister ved Anslag mod det saakaldte Batteri, der er forbundet med et Panddækkel, som lukker for Fængkrudtet paa Fængpanden. Ved Anslaget vipper Batteri og Panddækkel fremad, hvorved de opstaaede Gnister antænder Fængkrudtet, saa at Ilden forplanter sig gennem Fænghullet til Krudtladningen i Løbets Kammerende.

Ladning foregik normalt fra en Papirpatron, som indeholdt baade Kugle og Krudtladning. Papirpatronen blev »bidt af« i den ene Ende, Krudtet tømtes ned i Løbet, og sidst førtes Kuglen med Papiret ved Hjælp af Ladestokken ned til Krudtladningen.

En Patron ses mellem Pistolerne.

Om de beskrevne Skydevaaben gælder, at de er fremstillet paa Kronborg Geværfabrik, som laa i Hellebæk, og at de paa forskellige Dele bærer Mærker og Bogstaver, som er særlige Kendetegn for denne Fabrik, dens Bøssemagere og Kontrolører m. fl.

Priserne paa Skydevaaben var den 13. Januar 1811 for

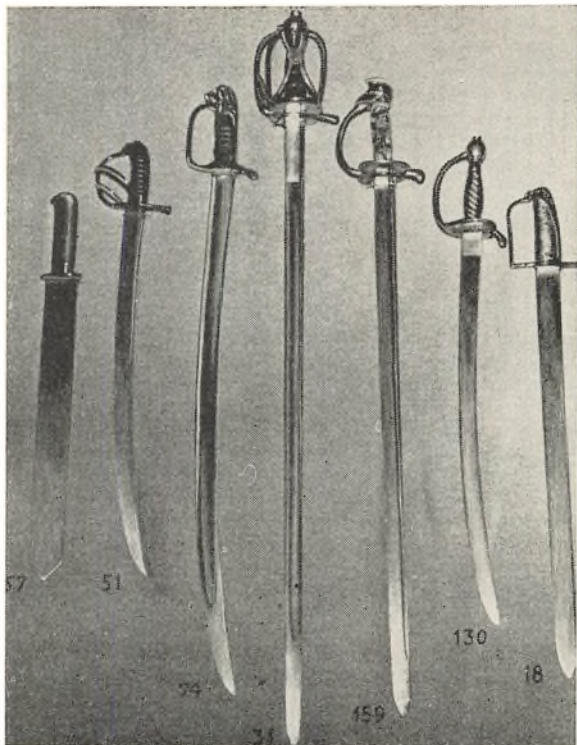
et Infanterigevær.....	20 Rd. 63 sk.
en Carabin.....	11 - 32 -
et Par Pistoler.....	15 - 0 - .

De blanke Vaabens Række indledes med

Nr. 130, Variant af Grenadersabel Model 1753. Den har Messingfæste støbt i tre Dele bestaaende af pæreformet Knap, Haandbøjle med hjerteformet Parerplade og -stang samt »snoet« Greb. Paa Grebets Inderside er Fordybning efter en Tombøjle. Klingen er lidt krum og flad, 58,2 cm lang.

Sablen har i Hæren haft en meget lang Levetid, hvilket fremgaar af de indgraverede og indslaaede Bogstaver og Tal. Ældst er F.R., der sandsynligvis hentyder til Falsterske Regiment (1747—1785); derefter O. R. 4. C. 48, som betyder Oldenburgske Regiment 4. Compagni Nr. 48 (1/2 1785—30/6 1842). Som tilhørende Oldenburgske Regiment i denne Periode har Sablen utvivlsomt været med i Napoleonskrigene ved Indtagelsen af Stralsund i 1809, i Feltoget i Holsten og Mecklenburg i 1813 og 10. December s. A. i Slaget ved Stæsted.

I 1815 var en Bataillon af Regimentet med i det Korps, der skulde være med til at bekæmpe Franskmandene. Regimentet skiftede Navn 1. Juli 1842 og hed derefter 16. Bataillon, hvis Stempel ogsaa er indslaaet. Denne Bataillon, der havde Garnison i Rendsborg, gik i Marts 1848 over til de slesvig-holstenske Oprørere, men forinden var Sablen kommet til Tøjhuset i København, hvorfra den ifølge det sidste Stempel — 6—K R B—1 C—191. — er tilgaaet 6. Krigs Reserve Bataillon, som blev oprettet 1. Marts 1848 og opløst 15. Maj 1852.

Haandvaaben (Sabler og Pallasker samt en Faskinkniv) fra Napoleonskrigenes Tid.

Nr. 18 er Jægerhirschfænger Model 1788, der har Messingfæste med stiliseret Løvehoved; — Grebet er beviklet tæt med snoet Messingtraad. Klingens ene side er eneget og flad. En saadan Hirschfænger var i Brug ved de i 1785 og 1788 oprettede Jægerkorps henholdsvis Sjællandske og Slesvigske samt ved Infanteriregimenternes Jægerkompagnier m. fl..

Medens Sjællandske Jægerkorps under Krigen ikke var i Holsten, var en Del af Slesvigske med i Feltoget i Mecklenburg og Holsten 1813. Om min Hirschfænger har været med kan ikke siges, da den ikke har Stemples, som hentyder til nogen Afdeling fra den Tid.

Modellen har iøvrigt haft en lang Levetid i Hæren, senest fra 1869 til 30. November 1880 i Artilleriet som Konstabelrekruttsabel.

Nr. 159 er det eneste Officersvaaben, jeg har fra Perioden. Det er en ændret Form af Rytterpallask for Officerer Model 1780, Ændringen er sandsynligvis foretaget i 1798 og muligvis een Gang senere. Fæstet er af Tombak og bestaar af to uligestore Parerplader med Rand støbt i eet med Parerstangen, som fortil runder over i en Haandbøjle, der fra neden er tappet ind i Knappen af Form som en »græsk« Helm. Grebet er omviklet med Skind, og i de faa Riller ligger en snoet Messingtraad. Klingens ene side er eneget med Hulslibning langs Ryggen. Fladen er paa begge Sider dekoreret med senere delvis udslebne Ætsninger oprindelig visende bl. a. det tredelte danske Vaaben omhængt med Elefantordenens og Dannebrogordenens Baand under en Baldakin med Flag og Horn. Klingens største Bredde er 3,4 cm, har nu en Længde af kun 79,8 cm, ca. 6 cm mindre end oprindeligt. Da Klingens ene side er skarpsleben,

kan det vel ikke udelukkes, at Spidsen er brækket af under eller efter en Træfning i Holsten i 1812—13.

Oprindelig har Pallasken været et nærmest pragtfuldt Vaaben, idet der mellem Parerpladen og Knappen har siddet en ret stor, oval Plade med Kabinetsvaabnet eller et Landskabsvaaben svarende til Navnet paa det Rytterregiment, ved hvilket Ejeren paa Anskaffelsestidspunktet forrettede Tjeneste. Denne Plade fandtes ubekvem og blev derfor fjernet formentlig i 1788, da en ny Model med en Bøjle til hver af Parerpladerne blev godkendt. Jeg har ikke med Sikkerhed kunnet konstatere, om min Pallask har haft disse Bøjler, og det er vel ikke umuligt, at Ejeren kan have foretrukket at nøjes med at fjerne den store Plade, som man kan se Spor af.

Nr. 31 er en Rytterpallask Model 1789 med stort Messingkurvefæste; Grebet er af Træ omsyet med Læder og i Riller beviklet med en enkelt svær Messingtraad. Klingen er ca. 93,5 cm lang, lige, med en smal Hulslibning langs Ryggen og en bred i Klingens Flader. Modellen er en Ændring af den med længere Klinge og mere indviklet Kurvefæste forsynede Model 1774; Ændringen blev approberet 14. Marts 1789, og der leveredes samme Aar fra Frederiksværk 6.000 Stkr.. Af to Stempler i min Pallask fremgaar imidlertid, at den er fremstillet paa Kronborg Geværfabrik, hvorfor den maa antages at høre til den Beholdning af Model 1774, som blev ændret. I Klingen er Rester af et Stempel, hvori har staaet et kronet C 7 og Aarstallet 1766, nærmest et Modtagestempel. Desuden findes i Parerpladen graveret L. R. D., der betyder Livregiment Dragoner (28/1 1785—30/6 1842). Regimentet, som ellers havde Garnison i Holsten, blev 1807 forlagt til Sjælland, hvorfra det vendte tilbage i 1814. Om et Vaaben som dette siger Rasmus Owstrup i E Bindstouw: »A lo mi Pallask hels hin...«, men det har vel nok ikke alene været den, der bevirkede, at Helle derefter »glsind øwr hiele hinner Ansigt«.

Nr. 74 er Artillerisabel Model 1802. Den har Messingfæste, en kort, kraftig Parerstang gaar i eet med en kantet Haandbøjle, der er tappet ind i Munden paa det kraftige, naturalistisk udformede Løvehoved, som danner Knappen. Klingen er 79 cm lang og let krummet, enegget med bred Hulslibning.

Grebet til denne Model stammer fra Artillerihirschfænger Model 1777 for Underkonstabler, hvis Klinger i 1808 blev anvendt i den efternævnte nr. 57. Sablen er et Menigmandsvaaben og har været anvendt af det ridende Artilleri fra Indførelsen og langt op i Tiden, og den var endnu i Brug under Trearskrigen.

Nr. 57, Faskinkniv for Sappørkorpset Model 1808, er et ejendommeligt Vaaben og maa vel snarest betragtes som et Redskab. Grebet er af sortlakeret Bøgetræ. Mellem Grebet og Klingen er indsat en lille oval »Parerplade« af Messing. Klingen er enegget og flad, 45,7 cm lang og ved Grebet 5 cm bred, afsluttet med en midtstillet Spids. Klingens Indskrift: KONGL. ARTILLERIE CORPS stammer fra, at Klingen indtil 1802 har siddet i det Fæste, som da blev flyttet over paa den forannævnte Nr. 74.

Sappørkorpset paa 800 Mand blev oprettet paa frivillig Basis den 5. August 1808 og — efter en Indskrænkning i 1814 — opløst den 1. Oktober 1816. Det skylder altsaa netop Napoleonskrigene sin Tilværelse. Det blev, saa vidt jeg ved, kun anvendt paa Sjælland.

Nr. 51, Artillerisabel, saakaldt Stralsundsabel, har et lille Messingfæste med Haandbøjle og 2 Parerbøjler; Grebet er læderklædt og i Riller beviklet med een snoet og to glatte Messingtraade. Klingen er lidt krum, 56 cm lang, med Hulslibning langs Ryggen, Spidsen er rygstillet.

Denne lille Sabel er den eneste af udenlandsk Oprindelse, og til den knytter sig Historie.

Oprindelig er den omkring Begyndelsen af forrige Aarhundrede indført i Preussen som Infanterisabel og blev bl. a. benyttet af de ca. 200 Mand af en Infanteribataillon, der sluttede sig til den forannævnte Major Schill og hans Husarer, og som den 25. Maj 1809 var med til at overrumple den franske Besætning i Stralsund. Som foran beskrevet indhentede Skæbnen her Schill og hans Skare den 31. Maj, og af Krigsbyttet tilfaldt Beholdningen af de smaa Infanterisabler Danmark.

Ret snart derefter blev en Del af Sablerne tildelt Flaaden, der siden Englændernes Bortførelse af dens Beholdninger var i Bekneb for Vaaben. Sablen blev der indført som Hornblæsesabel under Kanonbaadskrigen og har været i Brug af Artilleriet — maaske ogsaa af Infanteriet — i 1824. De blev allerede i 1833 afskaffet i selve Artilleriet, men ved Artilleriets Underofficersskole, »Elevskolen«, var de i Brug fra 1832 til 1849 i den oprindelige Skikkelse og i ændret Form til Skolens Ophør i 1912.

Om alle Sablerne gælder selvfølgelig, at de har haft Skeder, men da disse var af Læder, er de vel ved uhensigtsmæssig Behandling gaaet til, saa jeg i hvert Fald kun har Skede til Nr. 18. De her beskrevne danske Sabler maa antages at være fremstillet dels af Medlemmer af Sværdfejerlavet, dels af Kronborg Gøværffabrik og efter 1801 paa Frederiksværk, der i Aar har 200 Aars Jubilæum som Jernstøberi, og hvis mest kendte Mærke, det kronede F, findes paa Nr. 74's Klinge.

Da Rugaard og Silkeborg Hovedgaard averteredes til Salg.

Det store Husmandshoveri paa Rugaard.

I Kiøbenhavnske Tidender, No. 62, 4. August 1806,
læses en saalydende Bekendtgørelse:

Undertegnede er sindet at sælge enten Rugaard eller Silkeborg, da de ligger for langt fra hinanden for at kunne bestyres ordentlig af een Eier. En Liebhaber kan faae hvilken af disse tvende Gaarde, han helst ønsker sig. At begge ere smukke, baade af Bygning og Beliggenhed, er temmelig bekiendt.

Rugaard, som ligger tæt ved Havet, midt imellem Ebeltoft og Greenaa, har den skønneste Udsigt, der findes ved nogen Gaard i Landet og er i alle Henseender een af Jyllands bedste Hovedgaarde. Dens Eiendomme udgør et Areal af 1696 Tønder Land, hvoraf noget over den halve Deel er bevoxet med Skov. Alle Marker og Skove ere indhegnede hver for sig med Steengierder. Til Gaarden hæves Tiender in natura af 673 Tønder Hartkorn. Der kan foeres og græsses 200 Køer. I Steden for det forhen havde Hoverie af Bønder, haves nu et Hoverie af Huusmænd, som neppe nogen Gaard i Landet har Mage til. 60 Huusmænd, som have ca. 30 Tdr. Hartkorn, forrette ugentlig 63 Dages Karle-Arbeide, altsaa haves 10 a 11 Mand daglig til al Slags Arbeide, Aaret igiennem, uden Kost og Løn, og følgelig behøves kun faae faste Tienestefolk.

Silkeborg ligger ved den bekiendte Guddens Aae, som nu efter kongelig Resolution bliver gjort seilbar fra Randers til Silkeborg Mølle. Til Hovedgaarden er 550 Tdr. Land af Ager og Eng, og Skovene udgøre et Areal af omtrent 5000 Tønder Land. Bøndergodset bestaaer af Ager og Engs Hartkorn 38 Tdr. 4 Skpr., Skovskyld 11 Tdr., Mølleskyld 17 Tdr. Det tiendeydende Hartkorn er 357 Tdr. Til Silkeborg er et meget betydeligt Fiskerie, som indbringer over 1000 Rigsdaler aarlig.

Videre Beskrivelse ansees ufornøden, da vel ingen kiøber Eiendommene ubeseet.

Rugaard pr. Ebeltoft, den 29de Julii 1806.

Ingerslew.

— — —
Det lykkedes ikke denne Gang Overkrigskommissær H. P. Ingerslev at afhænde nogen af Godserne. Silkeborg, som han var bleven Eneejer af 1805, blev 1823 ved Tvangsauktion overtaget af Statskassen. Rugaard, som Ingerslev har overtaget 1799, besad han indtil sin Død 1830, hvorefter Gaarden erhvervedes af Sønnen C. P. R. Ingerslev, den senere Ejer af Marselisborg. I 1835 afhændede han Rugaard til sin Svoger M. J. Schjøtt, der 1857 solgte den til Hofjægermester P. C. F. Mourier-Petersen.

Red. Anm.

Helgenæs Kirke og dens Omgivelser.

(Aarhus Folkebiblioteks lokalh. Saml.)

Livet i Fest og Glæde paa Helgenæs omkring Aar 1870.

Ved Chr. Hejgaard.

Gaardejer Jens Laursen Hejgaard, der var født 1866 paa Helgenæs, syslede i Aarene før sin Død i 1941 med sin Hjemstavns Historie, Stødou Sogn paa Helgenæs. Han blev ivrigt bistaaet af sin Hustru, og det blev til et stort haandskrevet Værk, hvoraf »Østjydsk Hjemstavn« i 1954 bragte en Skildring af Dagligliv paa en Gaard paa Helgenæs omkring Aaret 1870. Vi bringer her et andet Afsnit af Jens Hejgaards Optegnelser, der omfatter Fester og Gilder paa Helgenæs omkring samme Tidspunkt.

Selv om Dagliglivet i ældre Tider maaske nok var haardere end i vore Dage, havde dog ogsaa den Tid sine Fester og Glæder. En lang Række Gilder og Fester var knyttet til bestemte af Aarets Begivenheder, saasom Høstgilder, Julegilder o. a., men de største Gilder var dog dem, der knyttede sig til Menneskelivets »Aarstider«: Barsel, Bryllupper og Begravelser. Sølvbryllupper fejredes ikke paa Helgenæs paa dette Tidspunkt. Andre Gilder, f. Eks. »Kjørnes« (Kyndelmisse), Fastelavn eller Mortensgilder, som var i Brug paa mange Egne, kendtes ikke paa Helgenæs.

Til Barnedaab var sjældent andre med end Fadderne, og disse var altid de nærmeste Slægtninge eller Naboer, altid de mest estimerede — og vel ogsaa helst de mest velstillede. Det var yderst sjældent for ca. 100 Aar siden og længere tilbage, at en Moder selv holdt sit Barn over Daaben. En ung Datter af den allernærmeste Familie var gerne »Bærmor«.

Bryllupper var derimod altid store Gilder, 2 eller 3 heldages Fester. Slægt og Venner fra nær og fjern mødtes, og for de unge blev det tit Forspillet til næste Bryllup. Dette var saa naturligt. Indgifte i Familien var almindeligt, og her mødtes de unge under de gamles Opsyn, hvorfor saa ikke glæde Forældrene!

Hver By — eller i hvert Fald hver Sogn — havde sin bestemte Mand, der var »Bymand« og tillige »Skaffer«. Otte Dage før Brylluppet gik han rundt og indbød — ældre og yngre — til Brylluppet.

Fra mange Steder i Landet haves Beretninger om forskellige Bryllups-skikke knyttet til hver sin bestemte Egn, f. Eks.: Straks naar »Bymanden« kom indenfor Døren, afleverede han en Ramse med Indbydelse til Brylluppet. Paa mange Egne var det ligeledes Brug, at der var Musik med til Kirke og Forridere og hele Optog af unge Karle til Hest, og mange Steder blev der kimet med Kirkeklokken. Dette — eller en Del af det — har muligvis ogsaa engang været Brug paa Helgenæs, men paa den Tid, der omtales her, kendtes det ikke. Derimod kunde Indbydelsen godt falde paa to Maader. De allernærmeste Slægtninge blev indbudt til at møde og ledsage Brudeparret til Kirke og overvære Vielsen. Fjernere Slægtninge og Venner blev saa indbudt til at møde et bestemt Klokkeslet efter Brudetogets Hjemkomst fra Kirken, og saa naturligvis deltagte i Bryllupsmiddagen og Dagens øvrige Festligheder.

Et Par Dage før selve Gildesdagen var der »Fo'engilde«. Fra de nærmeste Gaarde, hvorfra Familien var inviteret, kom Pigerne gerne med en And, en fed Høne, en Brik med Smør eller en Snes Æg, og altid fik de med hjem en Sigtekage, der var bagt til dette bestemte Brug, lidt mindre end sædvanlig Størrelse. Om Aftenen kom saa Manden og Konen til en Kop Kaffe, gerne medbringende en Lagkage eller andet Bagværk og en Flaske Fløde. De længere borte boende kom altid kørende om Eftermiddagen med deres »Fo'en«, og til disse maatte der saa stilles an med Aftensmad.

Samme Dag mødte de af Byens unge Tjenestpiger, der var udset til at hjælpe med Anretningen og Opvartningen, »Forgangspigerne«, de dygtigste og raskeste og vel ogsaa de pæneste og netteste, ogsaa dengang har der vel været mere eller mindre fikse Tjenestpiger.

Der skulde rundt i Gaardene laanes Terriner, Tallerkener, Knive, Gafler, Skeer og hvad der ellers skulde bruges til Borddækningen, Duge og lignende og tiest ogsaa Borde og Stole. Pigerne gik rundt med en stor »Løb« med et Haandtag i hver Side og samlede Sagerne sammen. Det var et stort Arbejde at faa alt dette samlet. Meget af det skulde mærkes for at kunne tilbageleveres paa rette Sted. Der fandtes dengang i Gaardene meget gammelt Arvesølv, og dette kom naturligvis frem ved slig Lejlighed. Det gjaldt om at vise frem, hvad man laa inde med —, men dette var dog gerne mærket i Forvejen enten med Gaardens gamle Bomærke eller med Forbogstaverne paa Gaardens gamle Ejer.

Dagen før Gildet mødte »Skafferen« i Gildesgaarden for at ordne adskil- ligt, bl. a. være med til at stille Borde an, bestemme hvor Brudeparret skulde sidde og i det hele ordne alt, saa det kunde klappe uden Slinger i de ned- arvede Skikke. Han skulde ogsaa bestille Spille-mændene, bestemme naar de skulde møde, vise dem, hvor deres Plads var, naar de skulde blæse Velkomst til hver Vogn med Gildesgæster, der kørte ind i Gaarden. Han skulde paa selve Bryllupsdagen sørge for, at Bryllupstoget til Kirken blev ordnet efter nærmere og fjernere Slægtsskab med Brudeparret, sørge for, at alle Klokkeslet overholdtes, at Gæsterne fik de rigtige Pladser ved Gildesbordet, Brudgommens Slægtninge ved hans Side og Brudens ved hendes Side, sørge for, at Læreren og hans Kone fik en Hædersplads saa nær Brudeparret som muligt. Han skulde jo synge for til de Salmer, der altid blev sunget, og han skulde ogsaa helst holde en Tale for Brudeparret — en af dem eller muligvis dem begge havde maaske gaaet i Skole til ham, saa han kendte dem. Kort sagt: en Skaffers Arbejde var stort, alt hvilede paa ham undtagen i Køkkenet — dér var en gammel erfaren Kogekone, som kendte sine Ting tilbunds og tit kørte slemt rundt med sine Medhjælpere, eneraadende.

Skafferen skulde aabne Dansen med Bruden, »danse hende ud af de unges Lag og hen til hendes Mand«, der saa dansede »Brudevals« med hende, ene Par paa Gulvet, tit og ofte et herligt Syn. Hvor mangen et Mors Hjerter har ikke skælvet af Bevægelse og hendes Øjne dugget ved Synet af hendes skønne Datter? Ganske sikkert for mangen en Mor en Højtidsstund, hvor der er gaaet en stille Bøn til Gud for de to unge. Alle Gæsterne sad eller stod stille og nød Synet af det dansende Brudepar. Skafferen skulde derefter sørge for ved næste Dans, hvor Brudeparrel ogsaa dansede først ud, at ordne de dansende Par efter nærmere og fjernere Slægtninge. Og først da, naar alle nedarvede Skikke var overholdt, var Dansen fri for de øvrige Gæster.

For Forgangspigerne var et saadant Gilde en haard Tørn, i stadig Aktivitet fra Morgen til Aften og næste Morgen med — det var sjældent Dansen hørte op, før det lysnede. Bryllupper var næsten altid om Sommeren. Der fandtes ingen Kakkellovn i Storstuerne. Pigerne skulde igen — i hvert

Fire Søskende fra Helgenæs i Festdragt.

Else Hejgaard, Maren Pedersen, Dorthea Nielsen, Mette Marie Laursen, alle født Laursen. — Foto fra 1890'erne.

Fald midt paa Formiddagen — i Gang med Anretningen til Andendagsgildet. Og saa var der yderligere et Par Dages Arbejde efter selve Bryllupsdagens med at bringe hjem af det laante. For dem blev det gerne til en Uges Arbejde. Malkning var de dog fri for i de Dage; dertil var antaget en Husmandskone.

Og saa undres man over, hvor billigt i kontante Penge et saadant Gilde kunde være. Næsten alt hvad der brugtes, var Gaardens egne Produkter. — Efter Bryllupsmiddagen gik en Tallerken rundt blandt Gæsterne, og de lagde derpaa en Mønt, og dette var altid nok til Skaffer og Kogekone for deres Arbejde, og før Dansen hørte op den sidste Nat, gav hver Deltager »Spillemands-penge«, som var rigelig til Betaling af Musikken. Al anden Medhjælp var gratis.

*

Sølvbryllupper fejredes som sagt ikke. Derimod var Begravelserne tit store Gilder, især naar det var gamle, f. Eks. en af Aftægtsfolkene. Der var i alle Aftægtskontrakter betinget »en hæderlig Begravelse efter Egnens Skik og Brug«. Den første Begravelse, jeg husker, var en ældre Mand i vort Nabolag. Mens Følget var paa Vej til Graven med Liget (intet Lig kom dengang ind i Kirken), blev Stuen, hvori Liget havde staaet, fejjet, og et langt Bord blev stillet an og

dækket med Mad til hele Familien og nære Venner. Ved Begravelser var Maden gerne Vælling og Klipfisk. Naar Maaltidet var forbi, skulde »Forgangspigerne« rundt i Byen med Levningerne til fattige og enlige, og dem var der mange af. I Hjemmet fortsattes med Gilde ud paa Aftenen. En Begravelse paa den Maade var almindelig.

*

Julegilder, der altid dengang paa Helgenæs holdtes i Januar, begyndte ved 6-Tiden. Naar Gæsterne var samlet, blev der budt paa Smørrebrød med Øl og Snaps, til Kvinderne The. Derefter blev Piben tændt, og nu gik Passiaren til Kl. ca. 8, da Aftenens Hovedmaaltid blev serveret. Dette var gerne: Først Risvælling, sat paa Bordet i store Fade, hvortil enhver langede. Dybe Tallerkener var ikke i Brug. Derimod var der i de fleste Hjem Sølvskeer eller Tinskeer, som kom frem ved saadanne Lejligheder. Dernæst kom Stegen ind — næsten altid Gaase- eller Andesteg — og sat paa Bordet i hel Tilstand. Læreren var altid »Forskærer«.

Hver Gaard havde selv Gæs og Ænder til dette Brug, og desuden skulde der bruges mange Fjer til hjemmelavede Dynere, dels til eget Brug, dels til Børnenes Udstyr.

Nu var der naturligvis flade Tallerkener paa Bordet, og Stegen vederfæredes Retfærdighed. Snapsflasken gik flittigt rundt, og alle drak efter Omgang. Brændevin var i det hele taget fremme ved enhver Lejlighed. Ikke at Folk var særlig fordrukne, men Brændevinen var saa godt som den eneste Slags Spiritus, der kendtes. Den var billig og langt fra saa stærk som nu om Dage. Det var almindeligt, at hver Gaard havde sit Brændevinsanker, der i hvert Fald skulde fyldes til Jul, og velsagtens ogsaa en anden Gang om Aaret.

Efter Aftensmaaltidet kom Kortene frem, og da Læreren var med til alle Julegilderne — og han var en ivrig Whistspiller — var der altid eet Parti, der dyrkede dette Spil, men der blev aldrig spillet om Penge. Læreren førte Regnskabet, og Opgørelsen gjaldt altid saa og saa mange Points, vundet eller tabt, og Interessen for Spillet var ikke ringere af den Grund. Den øvrige Del af Selskabet spillede i Reglen »Trekort«, et paa den Tid meget brugt Spil.

Ud paa Aftenen kom der Rompunch i Terrinen ind paa Bordet. I nogenlunde velstillede Hjem var der ved at komme Glas i Brug, men endnu mange Steder maatte Gæsterne nøjes med almindelige Kopper at drikke af, og hvori Punchen blev øst op. Inden man brød op, blev der serveret Kaffe, som var ved at blive almindelig i alle Hjem, og dertil serveredes hjemmebakket Julekage.

Og saadan blev man ved hver eller hveranden Aften hele Januar Maaned. Julegilderne var den første Aften for de ældre, den næste for de unge. Bispisingen var den samme, dog fik de unge, hvad der var levnet fra Aftenen før, men de unge blev aldrig budt paa Spiritus af nogen Slags. Og Kortspil var heller ikke almindelig. Derimod legede man Pantelege og Sanglege. Det var altid gode og harmløse Sammenkomster for Ungdommen. Kun eet manglede: Tjenestefolkene! Dem kunde ingen tænke sig at byde med. Sjældent var Gaardens Tjenestekarl med, kun hvor det tilfældigvis var en Gaardmandssøn.

*

Der holdtes ogsaa Høstgilder, men de havde ikke den Betydning som Familiefester, som de fik 10—20 Aar senere. Dengang var kun Høstfolkene med og maaske een eller to af de nærmeste Naboer, som der altid søgtes til, naar der trængtes til en Tjeneste, enten Laan af en Hest i Sygdomstilfælde eller maaske en Haandsrækning i Høsten.

Hvem der især glædede sig til Høstgilderne, var Husmændenes Børn. For dem var det Aarets store Fest. Der vankede da god og rigelig Mad, og i Haven fik de Lov til at spise al den Frugt, de kunde overkomme, og Moderen fik altid en Forsyning af Levninger fra Gildet med sig hjem.

*

Anden Juledag holdtes Aarets sidste Gilde: Oldermandsgildet, skønt der ikke findes Spor af, at der har været Bylav noget Steds paa Helgenæs. Kun

Parti fra Helgenæs.

(Aarhus Folkebiblioteks lokalhist. Saml.)

Navnet paa Gildet findes som Tegn paa disse gamle Lav, der som en aarlig tilbagevendende Fest paa denne Dag endnu fejredes paa Helgenæs. Det gik paa Omgang mellem Gaardmændene, der alle var med tillige med enkelte Husmænd og Haandværkere. Gildesmaden bestod af et kogt Grisehoved, der blev sat hel ind paa Bordet, og hvoraf hver enkelt saa kunde skære sit Stykke. Dertil serveredes stuvet Hvidkaal og stærk, hjemmelavet Sennep, Øl og Snaps. Og Aftenen gik ellers med Kortspil.

*

Den gamle Skik med at samles til »Kaargilder« var paa den Tid gaet af Skik paa Helgenæs. De havde ellers bestaaet i, at Byens Piger og de nærmeste Slægtninges Døtre samledes i de forskellige Hjem og kartede Ulden fra Morgen til Aften. Ud paa Aftenen mødte saa Byens Karle til Underholdning og Fest. Den bestod mest i, at der fortaltes Historier, og Beretningen om gamle Tidens Skikke og Sæder gik paa den Maade fra Slægt til Slægt.

Men »Kaargilder« var som sagt gaet af Brug paa Helgenæs paa den Tid. I Stedet samledes Karlene af og til til Kortspil, mens Pigerne kartede. Kun i ganske enkelte Hjem, hvor Mandens og Konens Interesser laa højere end Kortspillet, kunde der tilbringes en god Aften med Højtlesning og Sang. Der var allerede dengang enkelte af de unge, der havde været paa Højskole. Men det vigtigste ved disse Fester var naturligvis, at Pigerne skulde følges hjem.

Skolelærer Lundager i Sattrup.

Af F. Elle Jensen.

CARL THOMSEN (LUNDAGER) var Vestjyde, født 1798 i Gimsing Sogn ved Struer og Søn af Skræder Carl Thomas Knudsen i Lundager Hus. Om hans Barndom og første Ungdom vides intet, men da han i Følge Kirkebogen blev baaret til Daaben af Fru Fischer paa Kvistrup, ligger det nær at antage, at det er hende, som har hjulpet sin Gudsøn frem, saa han til sin Tid blev optaget paa Borris Seminarium. Heller ikke herfra kan der gives nogen Oplysning om hans Forhold, udover at han 1821 blev dimitteret med Karakteren »meget duelig«, og at Forstanderen, Pastor Vilstrup, desuden anbefalede ham til et Skolelærerembede paa Landel, naar han med stadig Flid vilde anvende den her lærte Metode, hvilket derfor paalagdes ham, og forene den med samme eksemplariske Vandel, som han havde ført paa Skolen.

Naturligvis kunde den unge Lundager trods denne gode Anbefaling ikke vente at faa fast Ansættelse foreløbig, og i de følgende Aar maatte han derfor tage Plads, hvor han kunde faa det. Først var han Huslærer et Aars Tid paa Juellingeholm, og fra hans Ophold her gav Pastor Voetmann i S. Omme ham et udmærket Vidnesbyrd for hans Flid og Nidkærhed og den kloge Fremgangsmaade. han saa vidt muligt blandt »halvkultiverede Folk« havde bragt i Anvendelse i at overvinde Vanskelighederne ved de »besværlige private Undervisningsfag«, ligesom han roste ham for hans Sædelighed, Blidhed og Elskelighed. — Derpaa var han et halvt Aar paa Engelsholm Ladegaard og kom saa — med en anerkendende Udtalelse af Pastor Sveistrup i Nørup — til Barrit Skole som Hjælpelærer. Paa dette Sted var han dog kun otte Maaneder, idet han blev indviklet i en Strid med Skolekommissionen, uden at det kan ses, hvad den drejede sig om, da Skoleprotokollen senere bortkom, men Resultatet blev i alt Fald, at han forlod Pladsen uden at forlange nogen Anbefaling for den forløbne Tid. Derefter var han i de følgende Aar Huslærer hos forskellige, i Engum var han saaledes i 2½ Aar, indtil han 1827 blev Hjælpelærer hos Degnen i Østbirk, Jac. Chr. Schmidt.

Denne døde 1829, og Lundager blev da foreløbig konstitueret i Embedet. Ganske vist kunde han ikke gøre sig Forhaabning om at blive kaldet til det, men samtidig med Lærerskiftet blev en tidligere ventileret Plan om Oprettelse af en Skole i Sattrup for den østlige Del af Sognet igen taget op og gennemført, og ved den lykkedes det ham, især ved Sognepræstens, Konsistorialraad Friis¹⁾, Hjælp at faa fast Ansættelse dér.

Uden Modstand skete det dog ikke. Ikke alle syntes om Lundager, og hertil kom, at en Kreds af Beboerne med Sognefogden i Purup i Spidsen overfor Skoledirektionen kraftigt protesterede mod denne Nyordning, som de af Hensyn til Udgifterne mente, var uforsvarlig for Sognet. De fandt, skrev de, at Vejen fra Sattrup til Østbirk, hvor Skolen eventuelt kunde udvides, var den bedst mulige, og at Sattrupperne, om de ikke var tilfredse med Forholdene, jo bare selv kunde antage en Vinterlærer, saadan som de havde gjort det i Vestbirk, mens Oprettelsen af en Skole hos dem let vilde føre til Krav om en ogsaa det andet Sted. Skoledirektionen tog dog intet Hensyn til denne Besværing, og Undervisningen i Sattrup Skole tog sin Begyndelse, omend i de første Aar under meget primitive Forhold, idet man maatte benytte et lejet Lokale, til Skolehuset, vistnok i 1834, endelig blev færdigbygget. Hvorfra Pengene — 1000 Rbd. — til Nyordningen skulde tages, om ved Laan eller gennem Skat, gav ogsaa Anledning til et voldsomt Røre i Sognet, saa Pastor Friis tilsidst ikke saa anden Udvej end tilkaldte Amtsprovsten, Schmidt²⁾, i Væhr, for at han kunde træffe Afgørelsen overfor »dette selvraadige Folk«. Enden blev, at Kancelliet resolverede, at Beløbet kunde laanes af Stiftsmidlerne.

Naar Pastor Voetmann i S. Omme har givet Lundager Attest for Elskelighed og Blidhed, har Grunden utvivlsomt været, at han ikke kendte videre til

ham; thi han synes netop at have manglet disse to Egenskaber. Han var, saa vidt man kan skønne, en velbegavet Mand og interesseret i sit Skolearbejde, hvad heller ingen af hans Modstandere turde benægte, men han var uligevægtig af Sind, kantet og til Tider meget ubehersket, dertil yderst selvføleende og let at støde, saa det var ikke sært, at han var vanskelig at omgaas, og at det efterhaanden kom til mange Brydninger mellem ham og hans Omgivelser. Hans Forhold med Hensyn til Undervisningen gav dog i de første Aar ingen Anledning til Klage; Pastor Friis anerkendte oven i Købet hans Flid og Duelighed, selv om han paa den anden Side nok syntes, Frufterne af dem var vel smaa, men i andre Henseender blev man hurtigt temmelig misfornøjet med ham. Man syntes ikke, han skønnede paa den gode Bolig, der var blevet bygget til ham, og Skolekommissionen ankede over, at han skruede Betalingen for Reparation af noget Skolemateriel altfor højt op, saa den nægtede at udbetale ham Beløbet uden efter Ordre af Skoledirektionen.

Ogsaa med Pastor Friis kom det til Gnidninger. Lundager mente, hans Arbejde blev miskendt, og at han sammenlignet med sin foresatte fik for lidt Løn for det, og det var maaske saadanne Tanker, der var medvirkende til, at han i 1834 gjorde Strejke og nægtede under Gudstjenesten at ombære Tavlen til de fattige, skønt han fungerede som Kirkesanger i Østbirk. Præsten klagede i den Anledning over ham til Provst Schmidt, hvem han bad give »disse næsvisse Skolelærere en alvorlig Korrektion«, især Lundager, som han nu var ved at blive træt af, skønt han jo selv havde arbejdet for hans Ansættelse. Hans Sang i Kirken var forøvrigt intet værd, den lignede en Gris' Skrigen, saa han syntes, man burde fratage ham de 5 Rbd., han fik for den, og Stillingen overdrages til Lærer Schou, Yding, der spillede Orgelet. Lundager vilde imidlertid ikke bøje sig, og Sagen førtes helt op til Kancelliet, der foruden at give Lundager en alvorlig Irettesættelse for »uforskammet Skrivemaade« overfor Provsten resolverede, at normalt skulde Tavlen ombæres af Fattigforstanderen, men var han ikke i Kirke, havde Læreren Pligt til at gøre det.

Ligeledes erklærede Lundager, denne Gang i Forening med Lærer Hansen i Yding, sig uvillig til at besørge Præstens Embedsbreve, hvad der hidtil havde paahvilet dem, og forlangte et særligt Kirkebud ansat dertil. Han fik for saa vidt sit Ønske opfyldt, som Provsten fritog de to Mænd for dette Hverv og overdrog det til Lærer Schou i Østbirk, der intet havde imod at tjene de 2 Rbd., som de skulde afstaa til ham for det.

Skærmydserne i Friis' Tid blev imidlertid til aaben Krig under hans Efterfølger, thi Pastor Schoubye var en Mand, der holdt paa sin Værdighed og ikke var til Sinds at lade sig byde ret meget af en Skolelærer. Lundager paa sin Side fandt hans Kritik af Skolen uberettiget, og naar han kom for at visitere, kom det derfor til Sammenstød mellem de to Mænd, ligesom Lundager nægtede at forlade Lokalet under Skolekommissionens Forhandlinger. »De har sat mig herind, saa skal de heller ikke sætte mig ud«, sagde han. Dens Bemærkninger i Protokollen om Forholdene imødegik han ved Modbemærkninger sammesteds og havde altid Svar paa rede Haand overfor den, ja, han gik tit selv angrebsvis til Værks, saa Schoubye, der var i høj Grad forarget over hans insubordinationsagtige Optræden og fandt det ydmygende at blive irettesat af sin underordnede, tilsidst foretrak helt at blive borte fra Skolen.

Værre for Lundager var det dog, at Beboerne nu ogsaa rejste sig mod ham. I Foraaret 1837 havde han givet nogle Drengene, der i Frikvarteret havde forulempet forbipasserende, en meget kraftig korporlig Afstraffelse og ved den Lejlighed slaet dem saa voldsomt med en Lineal, at de bar synlige Mærker af det; en var saaledes bagefter baade gul, blaa og sort paa Ryg, Arme og Hænder, og paa en anden saas en Knude paa Skulderen saa stor som et Dueæg, og der flød Blod og Materie ud af den. Herover blev Forældrene yderst forbitrede og klagede til Skolekommissionen, der foruden at give Lundager en alvorlig Advarsel ikendte ham en Bod paa 2 Rbd. til de fattige.

Men en Maanedstid efter var der igen en Mand, der klagede over, at Lundager var faret voldsomt frem mod hans Datter, som han ogsaa tidligere havde slaet, og nu ønskede han Sikkerhed for, at noget saadant ikke skete oftere. Skolekommissionen, hvori der i Forvejen ikke raadede nogen venlig Stemning mod Lundager, erklærede imidlertid, at den ikke kunde give nogen Garanti, og derfor indmeldte den det passerende til Skoledirektionen, samtidig med, at den besværede sig over Tilstanden i Sattrup Skole i det hele taget.

Især ankede man over, at han gav for meget fri, og over hans Skrivelser i Protokollen.

Provst Schmidt svarede herpaa, at Lundager skulde have en skarp Advarsel i Anledning af sin Adfærd mod Børnene; gentog den sig, maatte den indberettes til Kancelliet med Krav om hans Afsættelse, men forøvrigt burde Skolekommissionens Tilsyn yde Forældrene fornøden Sikkerhed for deres Børns forsvarlige Behandling. Ligeledes skulde det tilmeldes Lundager, at han hverken maatte give fri eller skrive Modbemærkninger i Journalen, hvad han ifølge de tilsendte Kopier havde gjort paa »uærbødig og upassende Maade«, i Stedet for at henvende sig til Skoledirektionen, om han havde noget at besvære sig over. I Gentagelsestilfælde vilde man skride til alvorlige Forholdsregler imod ham for at holde ham til at gøre sin Pligt og blive indenfor de rette Skranker.

Hvad de omtalte Tilføjelser i Protokollen angaar, var de et Forsvar for Lundagers Handlemaade: Han indrømmede at have straffet Drengene haardt, men det havde været nødvendigt, og han gav kun sjældent nogen fri. Naar Præsten en Eftermiddag, der var Kommissionsmøde, havde fundet Skolen tom, var det fordi der ikke var givet Paabud om at holde Børnene tilbage. Han mente, det var Kommissionens Opgave at afholde sine anordningsmæssige Møder for at kontrollere Skolebesøget og bestemme Mulkterne, men at den ogsaa burde sørge for Anskaffelse af en ny Kakkellov og Reparation af Væggene, saa man ikke igen kom til at fryse »saa grueligt« som sidste Vinter, da han selv havde købt Brændsel for 7 Rbd. En høflig Optræden af den vilde ligeledes være af stor Betydning, og han ønskede, at deres Spørgsmaal til Børnene var saa bestemte, at de kunde besvares af dem; i modsat Fald vilde man mere hæmme end fremme Undervisningen og hindre Læreren i at naa de Maal, hans foresatte krævede.

I et Brev til Direktionen, der maa være afsendt, før dennes Svar til Præsten blev ham bekendt, uddybede Lundager disse Punkter: Schoubye havde tit klaget over, at han var for lemfældig mod Børnene, og Anmeldelsen af ham var først fremkommet tre Uger efter Afstraffelsen og uden grundig Undersøgelse af Drengene, men dette var lovstridigt. — Naar Præsten traadte ind i Skolen, hilste han ikke og opførte sig saa vredladent, at alle var bange for hans Komme. Sagde man ham imod, fik man at vide, at man manglede Opdragelse; da Lundager ved sidste Møde havde ytret, at han ikke troede, Børnene skulde have været til Stede, svarede han, at han ingen Tro skulde have, og da Lundager henviste til sine tidligere gode Resultater af Undervisningen, sagde Schoubye dertil, at fordi han havde været en god Lærer i ti Aar, behøvede han ikke at vær det i det ellefte, men han var ikke kommet for at kævles; Lundager kunde holde sin Mund og gaa. — Lundager udbad sig nu gennem Provsten en nærmere Forklaring fra Præsten, som han ønskede sig fritaget for at have til Tilsynsmand i Saltrup, ligesom han mente, at en venligere Skolekommission og Visitats og Eksamen ved en anden undervisningsmæssigt vilde give gode Resultater. Mulkten, han var idømt, syntes han ikke, han burde betale.

Naar Lundager her gik angrebsvis til Værks, hang det maaske ogsaa sammen med, at han just i de samme Dage havde faaet et Tillidsvotum, undertegnet af 26 Mand i Saltrup, der bevidnede, at han i ti Aar havde virket hos dem med trolig Flid og Duelighed, og at de var meget tilfredse med ham. Hvor meget denne anbefaling var værd, er med den Slags Adresser i Erindring, hvor hvem som helst gladelig skriver under paa hvad som helst, naar der ingen Risiko er ved det, vel imidlertid temmelig problematisk, og Schoubye betegnede den da ogsaa som betydningsløs, da nogle af Underskriverne før havde hørt til Lundagers bitreste Modstandere.

Lundager blev meget forbitret over Direktionens Afgørelse, som Præsten, »som det syntes, med inderlig Glæde« bekendtgjorde fra Prædikestolen, og han beklagede sig igen i de stærkeste Udtryk til dem over den Uret, han led. Hans Sag var ikke blevet ordentlig undersøgt, hvad dog selv den største Forbryders blev, men han var Genstand for personlig Forfølgelse og en lav og æreløs Behandling. Det taalte han ikke, og derfor ønskede han en retslig Undersøgelse — medmindre han fik sin Mulkt slettet, og Præsten og Skolekommissionen et Tilhold om en anden Optræden overfor ham. Han maatte nu uanset Følgerne for Fremtiden sikre sig selv.

Schoubye, der fik Lundagers Skrivelse sendt til Erklæring, svarede, at ogsaa han ønskede Sagen ført videre. Lundager var imidlertid ikke Klageren, men den anklagede, og han viste en mageløs Utaknemmelighed over den milde Straf, han var idømt. Han var blevet alt for godt behandlet, og det havde han modsat de andre Lærere ikke kunnet taale; derfor havde han, Schoubye, været nødt til at forandre sin Opførsel overfor ham.

Provst Schmidt, der ogsaa folte sig krænket ved Lundagers sidste Skrivelse, var enig i, at han maatte bremses, men da han helst vilde undgaa en Retssag, og Biskop *Paludan-Müller*⁴⁾ netop stod for Tur til at visitere i Østbirk, sendte han ham den førte Korrespondance og bad ham prøve at mægle. Det gjorde han ogsaa paa en Maade, men da han vist paa Forhaand var indtaget mod Lundager, blev det kun til, at han raadede ham til at afbede sin Skrivemaade overfor Provsten og betale de 2 Rbd.

Navnlig det sidste vilde Lundager imidlertid ikke. Ved en Samtale med Provsten maa han dog vist have faact sit Mellemværende med ham saa nogenlunde ud af Verden, ligesom han fik Løfte om, at der kun skulde ske ham hans Ret, thi bagefter sendte han ham et Dyr med Tak for hans Ulejlighed. Men samtidig skrev han, at Bøden vilde han ikke betale, og at Præsten havde kaldt ham en Tølper og uopdragen Lømmel, men han vilde, som det Menneske, han var, ikke behandles og tiltales som et ufornuftigt Dyr. (Overfor Provsten benægtede Schoubye at have brugt de nævnte Skældsord; derimod havde han vel kaldt Lundager en Mand uden Opdragelse, fuld af Plumpheder og fornærmelige Grovheder. Biskoppen havde stemplet hans Optræden som impertinent og næsvis).

Provsten afslog at modtage Lundagers Gave, og han skrev tilbage, at da han saa, at han baade nægtede at betale sin Bøde og at tilstaa sine Fejl, vilde han nu lade Sagen gaa sin Gang og indberette den. Dette gjorde han saa, idet han paa Skoledirektionens Vegne tilstillede Kancelliet en Redegørelse for det forfaldne med Fremhævelse af Lundagers Vægring ved at betale sin Bøde og hans opsætsige Skrivemaade, »der søger sin lige«, som naar han havde karakteriseret sine foresattes Fremgangsmaade som lov- og æreløs. Man ønskede ham derfor enten afsat eller ikendt en streng Mulkt og Irettesættelse. Den 11. November kom Svaret: Ordre til Nedsættelse af en Provsteret til at undersøge og paadømme Lundagers Færd.

Provsteretten holdt sit første Møde d. 2. Februar 1838 paa Horsens Raadhus med Herredsfoged *Bernth*⁵⁾ og Amtsprøbst Schmidt som Dommere; den sidste veg dog sit Sæde, da han som Formand for Herredets Skoledirektion maatte anses for at være Part i Sagen, og erstattedes af Provst *Plesner*⁶⁾, Glud.

Hvad der blev oplyst under Sagens Gang er fremstillet i det foregaaende. Forøvrigt maatte Lundager ogsaa tage Stilling til en Beskyldning for at være Fader til et uægtefødt Barn; den faldt dog bort, da han for Bjerre-Hatting Herreders Ret med Ed havde fralagt sig den. Af Interesse er en Skrivelse fra de to Dommere, der for Retten gør Rede for deres Undersøgelse af Lundagers Forhold til Skoleprotokollen. De erklærer, at de ikke har fundet grove og utilbørlige Ytringer af ham i den, naar undtages de tidligere omtalte Modbemærkninger, at han vel undertiden havde givet Skolen fri, naar han var til Begravelse, Bryllup eller Marked, men han havde da altid noteret det, uden at hans foresatte havde gjort Ophævelser derover, og at Konsistorialraad Friis tit i den havde givet Udtryk for Tilfredshed med Tilstanden, samt at han, Lundager, 1836—37 kun havde givet et Barn fri vel ca. 3 Dage ialt; i den sidste Tid havde der ikke været mere end 7 Fritagelser, og de var alle opført i Protokollen.

Dommen faldt den 17. August. Den siger, at Lundager har tugtet 4 Drengene i Overilelse og mod Instrukserne med en Lineal, men da de ikke har lidt varigt Mên, kan han kun ikendes en Mulkt derfor, mens han frifindes for at have straffet Pigen, da det skete med en Tamp. Ligeledes frifindes han for usømmelig Optræden mod sine foresatte, da Miner, Udtryk og Adfærd opfattes forskelligt; han har kun været uhøflig. Derimod faar han en Bøde for i Protokollen at have kritiseret den ham ikendte Bod og for Udfald mod Præst og Skolekommission i den og andre Skrivelser. At han har givet Skolen og enkelte Børn fri, er lovligt, naar det er indført i Dagbogen, saa han frikendes paa dette Punkt, omend han ikke er helt sagesløs, eftersom han ogsaa har gjort det, efter at det var blevet ham forbudt. Ud fra disse Præmisser kom Retten til det Resultat, at han foruden den ham tidligere idømte Mulkt paa 2 Rbd.

yderligere skulde betale 10 Rbd. samt Sagens Omkostninger. Til Aktors Krav om Afsættelse blev intet Hensyn taget.

Men Lundager var ikke tilfreds med Dommen, der dog tog adskilligt Hensyn til ham og hans Forhold og vidnede om, at baade Provst og Herredsfoged søgte at skifte Sol og Vind lige. Han appellerede derfor til Landemodet, som i den Anledning traadte sammen til ekstraordinært Møde d. 24. Oktober i Aarhus Domkirke. I Forvejen havde han i en Skrivelse til sin Sagfører udtalt Ønske om ny Vidneafhøring, ligesom han igen havde rettet et voldsomt Angreb paa Pastor Schoubye, som han beskyldte for at have handlet mod Ed, Pligt og Religion, men da det kom til Stykket, mente Landemodet, at Sagen allerede var tilstrækkelig oplyst, saa der ikke behøvedes yderligere Undersøgelser. Den skred derfor straks til Afsigelse af Dommen, der med et Par uvæsentlige Ændringer blev en Stadfæstelse af Provsterettens.

I den kommende Tid vedblev Forholdet mellem Præst og Lærer at være spændt, selv om Schoubye 1839 kunde indberette, at han i den sidste Del af Aaret intet havde haft at anke over. Men i 1840 blev det galt igen.

I Marts klagede Lundager over, at Brændselet, hvoraf han selv havde maattet købe 3 Læs Tørv, var sluppet op, og for at Børnene ikke skulde sidde og fryse, foreslog han, at de fik Ferie til Vejret mildnedes. Ligesa besværede han sig igen over Skolens slette Tilstand, der bevirkede Sygelighed hos Børnene, og udtalte Haabet om, at Sognet vilde tage sig kraftigt af Sagen, saa der atter kunde drives en frugtbar Undervisning.

Skolekommissionen (Schoubye) svarede, at Lundager maatte vide, at den ikke var i Stand til at ændre Timeplanen, og den forbød ham derfor under noget som helst Paaskud at afbryde Undervisningen. Det var hans egen Sag at faa Brændselet til at slaa til, især i saa mild en Vinter, saa han maatte selv erstatte det manglende — medmindre han hellere vilde trække sig tilbage og overlade Pladsen til en anden. Med Hensyn til det andet Punkt »genkender man deri den gamle Lyst, der altid har besjælet Dem, at kaste Skylden for Skolens usle Tilstand paa andre i Stedet for Dem selv«. Derfor er han ogsaa blevet tugtet, saa man skulde tro, det maatte være nok. »Deres Skoles Genfødsel, min Ven, maa ganske nødvendigt begynde med Deres egen. Før De ser det, vil alle udvortes Midler, Udspækning, Kalkning o.s.v. være forgæves«. Forøvrigt var de hygiejniske Forhold i Sattrup Skole gode nok, og der var ikke mere Sygelighed i den end i andre.

Lundager indberettede derefter Sagen for Skoledirektionen, idet han baade beklagede sig over Skoleforstanderen, der ikke havde synet Tørvene, før de blev modtaget, og over Schoubye personlig, der i sit Svar til ham ret havde frydet sig ved at give sit »hadefulde Sind« Luft. Provst Schmidt resolverede, at nyt Brændsel skulde købes, og hvis det var Lundagers Skyld, at det gamle var sluppet op, skulde han betale det, men Patronen maatte fremtidig have have Opsyn med Kvaliteten.

Man forstaaer at Lundager under disse Forhold ikke befandt sig godt i Sattrup, og i 1840 prøvede han da ogsaa at slippe derfra ved at bytte Embede med Lærer Borup i Sabro. Det blev dog ikke til noget, men ved den Lejlighed skrev Provst Schmidt om ham til Provsten for Sabro Herred, at han ikke manglede Duelighed, men han maatte være under tilbørligt Tilsyn, da han var stiv og stridig af Karakter.

Schoubyes Karakteristik af hans Skole for 1840 var forøvrigt, at den stadig var den ringeste i Pastoratet, men han vidste ikke sikkert, om det skyldtes manglende Flid hos Lundager, eller det havde andre Aarsager. For 1841 hedder det, at der i den sidste Tid ikke har været særskilt Anledning til at paatale hans Forhold overfor Præsten, men at der er kommet nye Klager over hans Færd i Skolen. Det drejede sig her igen om en Prygleaffære, hvorved Lundager havde afstraffet en Dreng paa 8 Aar. som han ogsaa tidligere havde slaaet, med en Pegepind og derpaa ikke blot jaget ham hjem, men bagefter forbudt ham atter at møde til Undervisningen, saa der gik ca. 1/2 Aar, hvori han ikke kom i Skole. Med Faderen levede han i stort Uvenskab, ved en af Himmelbjergfesterne skulde han have taget hans Vogn og være kørt til Sattrup med den, mens Manden selv have maattet spadsere, samt udskældt ham, saa Følgen blev en Retssag, der dog endte med et Forlig. Nu klagede Faderen over ham for hans Adfærd mod Drengen, ligesom det fremførtes, at Lundager skulde have for Skik at holde Børn borte fra Skolen en Tid og saa lade sig betale for igen at tage imod dem. (Til dette sidste erklærede Lundager imid-

lertid, at det hele bestod i, at Forældrene plejede at give ham 1 Mk., første Gang deres Børn kom til ham).

Sagen skal ikke følges i Enkeltheder, kun skal det oplyses, at Kancelliet, der fik Klagen forelagt, den 18. August 1842 beordrede en Provsteret nedsat til at undersøge Lundagers Forhold. Dommerne var den nye Provst, *Basse*?) i Tamdrup, og Herredsfoged Bernth, og denne Gang gik de haardt frem mod den anklagede, hvem det ikke hjalp, at han kunde forelægge Retten en Tillidsadresse, underskrevet af et betydeligt Antal Mænd og Kvinder fra Egnen. Afgørelsen faldt den 28. Februar 1843 og gik ud paa, at Lundager paa Grund af de mod ham rejste Sigtelser, som man fandt begrundede, vilde være at fradømme sit Embede.

Hermed var dog det sidste Ord ikke sagt, thi Sagen appelleredes først til Landemodet, der nøjedes med at ikende Lundager en Bøde paa 50 Rbd. til Herredernes Lærerhjælpkasse samt Sagens Omkostninger, og derefter til Højesteret, som den 13. November frifandt ham, dog at han skulde betale de ham af Landemodet idømte Omkostninger og 30 Rbd. i Salær ved Højesteret.

Det var altsaa lykkedes Lundager saa nogenlunde at tilbageslaa Angrebet, men alligevel var hans Stilling umulig. Provsteretsdommen efterfulgtes af en Suspension, mens Sagen gik sin Gang ved de højere Instanser, og det lykkedes ham ikke at faa den hævet, skønt Pastor Schoubye gav hans Ansøgning herom en god Anbefaling. I Stedet antoges der midlertidig en Hjælperlærer, som Lundager skulde lønne, og at dette maatte tære stærkt paa hans i Forvejen ikke store Indkomster, siger sig selv. Yderligere kom hertil, at den Modvilje, der trods Tillidsadressen raadede mod ham fra mange Sider, gav sig Udslag i en Nedgang i Offeret til ham; før havde han, siger han, faaet 8—9 Rbd., nu fik han næppe Halvdelen, ja, somme gav ham slet ikke noget.

Man forstaaer efter dette, at det maatte være ham meget vanskeligt at udrede de Beløb, Højesteret paalagde ham; Herredsfogden truede endog med at gøre Udlæg i hans Ejendele, fordi han ikke kunde betale. Han indgav derfor med en varm Anbefaling af sin Sognepræst et Andragende til Kancelliet om Hjælp fra Lærerkassen til at bestride Hjælperlærerens Løn samt om et Laan paa 50 Rbd. til Procesomkostningerne. Begge Dele blev imidlertid afslaaet, muligt har Kancelliet ment, at Højesterets Dom var for mild og ladet sin Afgørelse været paavirket heraf.

Hvordan Lundager klarede disse ubehagelige økonomiske Problemer, kan ikke oplyses, men i det følgende Aar, 1844, var han igen i Virksomhed som Lærer i Sattrup. Til Præsten, der ogsaa havde vist ham Medfølelse i Proces-tiden, var Forholdet nu blevet godt. Schoubye kalder for 1844 hans Skole god, og først i 1845 skriver han, at Lundager det sidste Aars Tid ikke har givet ham Anledning til nogen Anke over hans Flid, saa han kan med Glæde ud-tale sin Tilfredshed med ham.

Men herefter forsvinder Lundager fra Skuepladsen. I 1844 forlangte han og fik tilbagesendt de Anbefalinger fra sin Ungdom, som var blevet indleveret til Provsteretten 1838, og dette kunde tyde paa, at han var i Færd med at søge Embede andetsteds. Ifølge Folketællingslisten 1845 var han dog endnu stadig i Sattrup⁸⁾, men for 1846 opgives det i Provstens Oversigt over Skolerne i Nim Herred, at Læreren nu hedder Nielsen, saa det ligger nær at antage, at han paa dette Tidspunkt har forladt Egnen; ved Folketællingen 1850 nævnes han ikke. Man tør vel saa formode, at det virkelig er lykkedes for ham at faa Ansættelse ved en anden Skole — men hvor, har det været mig umuligt at faa oplyst.

NOTER:

Ordet »Skolelærer« blev i sin Tid brugt i halvt nedsættende Betydning i visse saakaldt dan-nede Kredse, hvor man følte sig hævet over Folk, der kun var Seminarister. I Virkeligheden og oprindelig var Betegnelsen ganske naturlig. I 18. Aarh. var »Lærer« almindeligvis et andet Udtryk for Præst, hvad baade pietistiske og rationalistiske gejstlige vedkendte sig. De sidste yndede som Understregning af deres Gerning at kalde sig »Religionslærere«, og deraf fulgte igen, at Navnet »Skolelærer« blev givet til dem, der underviste Almueskolens Børn (tidl. »Skoleholder«). Aktstykke i Embedsbreve om Skolevæsenet 1826—32 (Aarh. Amts søndre Provsti), Embedsskriv. om Skolevæsenet, Konduitelister ang. Skolelærere, Korrespondanceprotokol (Voer-Nim-Hads Herr. Provsti 1833 ff.), Indk. Breve, Litra B (Vor-Nim Herr. Provsti 1842 ff.), Rev. 10 Fol. 285. Nr. 7—8, Fol. 352, Nr. 53 (Aarh. Bispeark.), samt Dokumenter til Vor-Nim Herreders Justitsprotokol 1838 og 1843 (alt i Landsarkivet i Viborg). ¹⁾ Peder Friis. f. 1770 (1826—36). ²⁾ Hans Christoffer Schmidt, f. 1774 (1800—48), Amtsprovst 1812—45, Stænderdeputeret 1834, rostes som en dygtig og punktilig Administrator. ³⁾ Jens P. Schoubye, f. 1788 (1836—58), kaldes »redelig og forstandig«. ⁴⁾ Jens Paludan-Müller, f. 1771, Biskop i Aarhus 1830—45, Fader til Digteren Fr. P. M. ⁵⁾ Laur. Andr. Bernth, Herredsfoged f. Vor-Nim Herreder fra 1828. ⁶⁾ Mathæus Plesner, f. 1788 (1818—74), Provst 1833. ⁷⁾ N. Fr. Basse, f. 1775 (1832—60). ⁸⁾ Jf. Meddelelser fra Rigsarkivet.

Aakjær som Familiegods i 100 Aar.

Af G. Blichert.

VED den nuværende Hovedbygning til Herregaarden Aakjær i Hads Herred har man for ikke længe siden fundet gamle Borgrester, der menes at vidne om, at det forhistoriske Aakjær har ligget paa den nuværende Gaards Plads, og at den paa et eller andet Tidspunkt rimeligvis er afbrændt. Denne Skæbne deler den med alle de andre afbrændte og nedbrudte gamle Borge paa Nordsiden af Horsens Fjord, lige fra Bjørnkjær ved Hou, Kjærsgaard ved Hundslund, Torupvolde ved Aggestrup, Værholm ved Væhr og endelig Slangebjerget i Bunden af Horsens Fjord — og maaske flere. Men paa et Punkt afviger dog Aakjærs Skæbne fra de andre Borges ved stadig at være Midtpunkt for et Storlandbrug i privat Eje.

Er de gamle Gaardes Bygningshistorie end overordentlig interessante, er det dog de Ejere eller Slægter, som har levet og virket paa Gaardene, der har præget Egnen og i mange Tilfælde har haft en betydelig Indflydelse paa Udviklingen. — Paa Aakjær har saaledes i 100 Aar levet en Slægt ved Stavnnavn Lassen, hvis ældste kendte Mand er Selvejerbonden Las Jensen, der boede i Brendstrup ved Aarhus, og hvis Efterslægt er meget talrig; navnlig er hans Søn Assessor Jens Lassen personalhistorisk meget interessant derved, at dennes Børn og Børnebørn ved Indgifte kommer til store Jordegodser, især i Jylland.

Den første af Slægten Lassen, der rykker ind paa Aakjær, er den 20 $\frac{1}{2}$ -aarige Anne Jensdatter Lassen, som den 11. Maj 1686 bliver gift med den 29 Aar ældre Mads Nielsen Rosenlund, der er Forvalter og Fuldmægtig for Gaardens Ejer, Stiftamtmand over Sjællands Stift, Otto Krabbe.

Hun er Datter af forannævnte Assessor Jens Lassen i Aarhus, hvis Hus hun bestyrede før sit Giftermaal. De 10 Aar, hun var Forvalterfrue paa Aakjær, har sikkert ikke frembudt en helt let Opgave for hende; men dygtig, klog og maalbevidst har hun været, og hendes senere Karriere og Skæbne er ikke helt almindelig (jfr. »Østjydsk Hjemstavn«, 1946).

Hendes Ægteskab med Mads Nielsen Rosenlund varede kun godt 10 Aar; han døde 13. September 1696 paa Aakjær. Indskriften paa hans Gravsten, der ligger i Rathlousdals Have (jfr. »Østjydsk Hjemstavn«, 1946), vidner om hendes oprigtige Sorg over sin aldrende Ægtemands Bortgang.

Nu maa man dog ikke tro, at Mads Nielsen Rosenlund efterlod sin unge Hustru som en fattig Enke med fire uforsørgede Børn. Mads Nielsen Rosenlund havde nemlig af sin Husbond købt Dybvad i Gosmer Sogn et Aarstid før sin Død, og denne Gaard var i hendes Eje, indtil den 1738 blev tilskødet Thøger Pedersen de Lassen, hendes Søn af andet Ægteskab. Det kan endog formodes, at hun har været »et godt Parti«; thi allerede to Aar efter sin Mands Død blev hun gift med Peder Thøger Lassen til Rødslet og blev sammen med ham een af Jyllands største Godsbesiddere (jfr. »Østjydsk Hjemstavn«, 1946).

Den næste af Familien Lassen, der rykker ind paa Aakjær, er Annes Bror, Bendix Jensen Lassen (f. 1663). Han køber Aakjær i 1696 af førnævnte Stiftamtmand Otto Krabbe. Man kan gøre sig allehaande Gisninger om, hvorledes det har været muligt for en almindelig »Borger og Handelsmand i Aalborg«, som han benævnes i 1691, at kunne købe et Gods af det Format som Aakjær var i Slutningen af det 17. Aarhundrede, Maaske har han faaet en Del Viden om Storgaardsdrift af sin Svoger Mads Nielsen Rosenlund, hos hvem han sikkert jævnlig har opholdt sig, men det er ogsaa rimeligt at antage, at Otto Krabbe har truffet ham paa Aakjær hos sin Forvalter, og fundet det forsvarligt at sælge ham Gaard og Gods efter dennes Død. I hvert Fald, han overtager Gaarden i 1696, og Aaret efter faar han Ret til »at nyde Gaarden med adelige Friheder og Rettigheder«.

Maaske kan Bendix Lassen karakteriseres som en heldig Mand, men han har ogsaa været i Besiddelse af baade Dygtighed og Foretagsomhed — og Penge. Blandt hans Fortjenester kan nævnes, at han lader inddæmme et Stykke af Havet ved Gyllingnæs, hvorved »de Gyllingbønder nu avle over 400 Læs Hø aarligt«. Han er saaledes en Pioner i Hads Herred paa Landvindingsmraadet, og burde mindes for sin Indsats paa dette Felt. Naturligvis faar han ogsaa Titler, som Skik og Brug var dengang ligesom nu. Han udnævnes til Etatsraad, hvilket nok i nogen Grad har haft sin Aarsag derved, at han i 1698 blev gift med Biskop Henrik von Bornemanns tyveaarige Datter Hedvig Margrethe; dette Ægteskab gav nemlig baade Penge og Anseelse. Men Bendix Lassen glemte ikke derfor sin nærmere og fjernere Familie, der kom til at nyde godt af »de adelige Friheder og Rettigheder« han havde som Ejer af Aakjær, navnlig gjaldt dette Besættelse af Præsteembeder.

I sit Ægteskab havde Bendix Lassen to Døtre og een Søn, Henrik (f. 1701, opkaldt efter Biskoppen), der naturligvis var udset som den fremtidige Ejer af Aakjær, men det kunde let være gaet anderledes. Henrik var kun 16 Aar, da Faderen døde og blev gravsat i den Bornemannske Begravelse i København. To Aar efter giftede hans Moder sig med Oberst Mathias Rosenørn til Damgaard paa Mors; de fik i 1720 en Datter, der ved Daaben fik Navnet Benedikte Antonette. Der var jo for saa vidt intet til Hinder for paa givne Tidspunkt, at den ønskede Arvefølge kunde blive brudt. Henrik blev da ogsaa anbragt andetsteds, idet man købte Hovedgaarden Rask, Vest for Horsens; her boede han indtil hans Stedfader Oberst Mathias Rosenørn pludelig døde i 1725 paa Rodstenseje, hvor han var paa Besøg. Henrik kom derefter tilbage til Aakjær og overtog Gaarden i 1726. Der er ikke ret meget at berette om ham som Ejer af Godset; han har derimod haft en vis militær Karriere og var Major. Det bør dog noteres, at han lod Rask Hovedgaard ombygge.

I September 1731 blev han og hans Søstre Karen og Anne adlet med Navnet de Lassen. Dette skete samtidig med, at hans Faster Anne og hendes Mand Peder Thøgersen Lassen paa Rødslet og deres Børn blev adlede, dog fik de forskellige Vaabenskjolde, da det jo var to forskellige Familier.

Han var gift med Christiane von Rhedern; de havde en Søn, f. 1726. Slægten uddøde med ham. Det forundtes ikke Henrik de Lassen ret længe at nyde sin Godsejertilværelse og sit Adelspatent, han døde i 1732.

Dette Dødsfald har utvivlsomt været en stor Sorg for hans Moder Fru Hedvig Margrethe Bornemann. Hun har i Løbet af 15 Aar mistet sin første Mand, Bendix Lassen, sin anden Mand, Oberst Mathias Rosenørn, og nu sin eneste Søn Henrik. Og der er ingen mandlig Arvtager til Gaarden. Hun har ganske vist Datteren med Oberst Rosenørn, men hun er kun 12 Aar. Det er derfor nødvendigt, at hun selv maa overtage og styre Godset, men maaske

»noget vil vise sig«, naar Datteren bliver voksen — og det gjorde der. Hun bliver nemlig gift i 1740 med Thøger Pedersen de Lasson, Søn af Anne Jensdatter Lassen, Mads Rosenlunds Enke, og Peder de Lasson til Rødslet. Aakjær kunde saaledes blive bevaret i den Lassenske Familie.

Fru Bornemann bliver i Almindelighed omtalt som Aakjærs dygtige og myndige »Herskerinde og Styrer«, hvorimod hendes Samtid navnlig fremhæver hende som en stor »Poetinde«, hun har bl. a. skrevet Digte over sin anden Mand, Mathias Rosenørn, som navnlig lød smukt i Datidens Øren. Her er hans Gravskrift:

I Krigen tjente Jeg mit Brøød,
Men Kugler og Cartover
Mig aldrig det i Feldten bøød,
Som Mors i Stuen vover.

Thi Døden u-formoded stood,
Og spendte hart sin Bue,
Toog Ladning af mit eget Blood,
Og skjøød mig i en Stue.

Jeg holdt mit Liv, hvor Livet gjaldt,
Og Døød var hver Dag reede;
I Fred, ved Venne-Bord Jeg faldt,
Med Sværdet i sin Skeeede.

Hand traf; Jeg fik mit bane-saar,
Og endte jammers-Tone,
Till mines fryyd Jeg evig staar
Nu skud-fri for Guds Throne.

Godsets Administration blev væsentlig varetaget af hendes Forvaltere, hvoraf maa nævnes Jacob Rind, der var gift med en Datter af Præsten Jens Hjersing i Ørting. Men særlig maa fremhæves hendes Svigersøn Thøger Pedersen de Lasson, der havde overtaget Dybvad efter sin Moder, Anne Jensdatter Lassen, salig Mads Rosenlunds. Der er næppe Tvivl om, at Thøger Lasson har trukket det store Læs med Hensyn til det rent administrative, men med Vished om, at han engang blev Godsets Ejer, har Hvervet sikkert ikke været ham ubehageligt. Det er muligvis ogsaa ham, der har forfattet Indskriften paa Fru Bornemanns Epitafium i Falling Kirke; i hvert Fald er det ham, der personlig indsender Ordlyden til Hofmans Foundationer; men hvem kunde vel ogsaa give en bedre Karakteristik af Fru Bornemann end hendes Svigersøn og mangeaarige Raadgiver, Thøger de Lasson. Indskriften har da ogsaa rent »saglig« Linie; derimod er Verset nederst maaske forfattet af Fru Bornemann selv. Ordlyden er følgende:

»Her hviler Frue Hedeveg Margretha Bornemann till Aakiær, war fød af Biskop Bornemann i Kiøbenhavn, kom i Ægteskab med Etatz-Raad Bendix Lassen til Aakiær, avlede sammen een Søn og 3 Døttre, blew Encke efter Guds Willie, og wed hans urandsagelige Raad kom i Ægteskab med Oberst Matthias Rosenørn till Damsgaard, med ham avlede hun een Datter, blew af Gud igien satt i Enckestand, udi hvilken hun efter Guds Behag levede med een Søn og 2de Døttre af første, og een Daatter af sidste Ægteskab. 1726 ofverloed hun sin Gaard Aakiær till sin Søn Major Lassen, som døde 1732, da hun igien i Jæsu Navn tiltraade sin Gaard, og har ved Guds Naade formantinered Gaard og Godtz till sin Dødsdag.

Blandt ald Uroe tenckte hun paa dend sidste Roe, og lod forfærdige dette lille Hwile-kammer, hvor hun efter Guds Willie gick ind den 7. Februar 1749, og sover i Haab till Gud opvecker sine Døede.

Velkommen søde Roe for ald min hafte Møye,
Tak min troefaste Gud for dit det forsiuns Øye,
Der førte mig saa vel, og hjalp i ald min Sag:
Kiend mig igien for din paa Dommens stoere Dag«.

Gravskriften giver egentlig en god Karakteristik af Fru Bornemanns Levnedsløb.

I 1749 rykker saa Thøger de Lasson ind som Ejer af sin Svigermoder, Fru Bornemanns, og sin Morbroder, Bendix Lassens gamle Gods og Gaard, Aakjær, efter at have boet paa Dybvad i 11 Aar. Han blev i 1740 gift med Benedikte Antónette Rosenørn (Datteren af Oberst Mathias Rosenørn og Hedvig Margrethe Bornemann); de havde tre Døtre, Hedvig Margrethe, Marie Henriette og Anne. Som Godsejer er der i og for sig ikke ret meget at berette om Thøger Lasson. Han har naturligvis haft meget at holde Rede paa med sine Hovbønder og Fæstebønder, der hørte til saavel Dybvad som til Aakjær. Desuden var der alle Stervboerne, Skolerne, Kirkerne o. m. m., bl. a. ombyggede han Dybvad og Dele af Aakjær. Han blev anset for at være en god og human »Naadigherre«, der var ret vellidt af sine mange undergivne. Dog havde han som alle danske Godsejere paa den Tid visse truende Skyer hængende over sig. De fra Frankrig kommende nye Ideer om Menneskerettigheder og Feudalvæsenets Ophævelse, var begyndt at vise sig i Danmark, og naturligvis var de ogsaa i nogen Grad kommet til hans Fæstere og Hovbønder, men større Bekymringer havde de dog næppe forskaffet ham. Langt mere betydningsfuldt for ham var Godsets Bevarelse i Familiens Eje, eftersom han kun havde Døtre. Det har derfor sikkert glædet ham meget, da hans yngste Datter Anne blev gift (1770) med Christian Frederik Tønne von Lüttichau, født paa Tjele. — Thøger de Lasson, der blev udnævnt til Etatsraad i 1768, døde den 8. Juli 1772. Hans Enke fortsatte som Ejer af Godset indtil sin Død i 1783. De er begge begravet i Falling Kirke.

Anne Thøgersdatter de Lasson og Christian Frederik Tønne von Lüttichau overtager nu Gaard og Gods efter at have boet saavel paa Stougaard i Voer Herred som paa Engelsholm ved Vejle, som han havde ejet nogle Aar tidligere. Lüttichau er vel nok den mest interessante Personlighed, der har ejet Aakjær. Han er kendt som en af Landboreformernes bitreste Modstandere og var den saakaldte »Proprietærfejdes« førende General. Fejden blev dog kun ført med Gaasefjeren, men med en Skarphed og en lynende Intelligens, der sætter Nutidens politiske Meningsforskelligheder og Taledueller i Skyggen. Men Tønne von Lüttichau tabte — saadan som det altid vil gaa den, der kæmper mod et Lands Regering, naar Vaabenet kun er Pennen. Han opgav i hvert Fald Kampen, solgte sine Godser og forlod Danmark. Senere blev han Statsminister i Braunschwig.

Maaske var een af Aarsagerne til hans Beslutning om at udvandre ogsaa, at hans Hustru døde faa Aar efter, at de havde overtaget hendes Fødegård. Hun døde den 9. Januar 1786 og ligger begravet i Falling Kirke.

Og med hende ophørte den Lassenske Families Tilhørsforhold til Aakjær efter at have varet lige i 100 Aar.

Møllersvend Peder Johansen Sørensen.

Af Karen Plouggaard.

HAN fødtes for hundrede Aar siden — den 15. April 1855 — i Svejstrup Mølle som Søn af den sagnomspundne Møller og Spillemand »Kat-Søren«, og han døde den 24. November 1928. Han ligger begravet paa Skanderup Kirkegaard ved Siden af sin yngste Søster, Sørine Justine Sørensen, som indtil sin Død i 1923 styrede Hus for ham.

Peder Sørensen levede hele sit Liv paa Skanderborgegnen og følte sig stærkt knyttet til sin Hjemstavn.

Det sidste Bevis, han gav herpaa, var det Testamente, som betænkte Skanderup Kirke med saa rigelige Midler, at der kunde anskaffes en ny Klokke til dens Taarn. Denne Klokkes Toner har siden 1929 lydt over hans Grav, og dens skønne Klang fryder mangt et Øre, naar den til Hverdag og Fest klinger ud over det dejlige Landskab med dets Bakker og Skove og den smilende Sø.

En og anden mindes da Per og hans ejendommelige Personlighed, selv om Tallet paa dem, der har kendt ham, efterhaanden mindskes stærkt. Men de, der havde det Held at opleve ham paa nært Hold, vil aldrig kunne glemme ham. Dertil var han alt for egenartet — i sin Begavelse, i sin bramfri Færd, i sin Livsklogskab.

Han var en af de Skikkelser, som fra min Barndomstid paa Taaning Søgaard staar mig klarest, og naar man har bedt mig om at riste ham en Minderrune, gør jeg det med Glæde. Jeg vil gerne — til Tak for de fornøjelige Oplevelser, han kom til at berige mine Barneaar med — fortælle lidt om ham, saaledes som han nu saa mange Aar efter staar for min Erindring.

Nogen udtømmende Skildring af Peder Sørensens Liv kan disse Linjer ikke blive. De vil faa et fragmentarisk Præg og mest komme til at bestaa af Smaatræk, som dog — haaber jeg — kan kaste en Smule Lys over hans Personlighed, og som i alt Fald har den Fordel, at de er oplevet paa første Haand og derfor er faktiske.

Peder Sørensen havde lært Mølleri og var efter den Tids Krav og efter sin egen Opfattelse en duelig Møllersvend.

Første Gang, jeg hørte om ham og saa ham, var i Efteraaret 1896. Min Far havde den Sommer bygget nyt Stuehus, og der skulde holdes Indvielses- og Høstgilde. Der skulde danses, og Far og Mor besluttede at opfordre Per, som var Fars Kending fra de unge Dage, til at spille ved Gildet. Peder Sørensen var overordentlig musikalsk, og ikke mindst paa den Konto var og blev han værdsat i mit Barndomshjem.

Paa det Tidspunkt opholdt han sig i Hylke Mølle, og han blev indbudt skriftligt. Svaret indløb omgaaende, og jeg husker endnu den Interesse, med hvilken mine Søstre og jeg studerede det. Han skrev en flot Haand, gjorde Per, og vi beundrede det flotte Sving, der var over Underskriften: »Peder Sørensen, Hylke Mølle«.

Saa kom Festdagen, hvor Familie, Høstfolk, Naboer og Venner mødte op. Midt i det hele gjorde Per sin Entre. Det var en straalende Septemberdag, men han var klædt i tykt, hjemmegjort Vadmél, bar blaa Klædes Stormhue og Langstøvler, hvis Skafter var trukket uden paa Benklæderne. I den ene Haand havde han en Paraply, i den anden Kassen med han elskede »Fjol« — saaledes kaldte han altid Violinen.

Hvad der for mit Vedkommende særligt forstærkede det første Indtryk af vor senere gode Ven Per, var hans rungende Røst. Den lød som Orgelbrus og Torden. Man maatte tænke paa Røsten i Sinais Ørken. Senere forestillede jeg mig altid Lovens vældige Ord forkyndt med et Tonefald, der lignede Pers.

At jeg ikke er ene om den Opfattelse af Peder Sørensens oratoriske Ejenommelighed, kan ses af følgende:

Ved Pers Konfirmation i Dover Kirke stod han øverst paa Kirkegulvet, en Plads, som hans Kundskaber sikkert har hjemlet ham al mulig Adkomst til. Hans Kammerater drillede ham imidlertid med, at det var Præstens Beundring for hans ualmindelige Talegaver, der havde gjort Udslaget. »Ingen af jer kan sige »Nebukadnesar« saa højt og tydeligt som Per«, skal Præsten engang have sagt til de andre.

Men kunde Manden tale, saa kunde han sandelig ogsaa spille. Jeg husker endnu denne Festaften. Han sad i Hjørnet af Havestuen. Lysenes Flammer viftede, Skørter fløj, Fødder stampede, men over det hele svævede Tonerne fra Pers Fjol. Selv sad han urørlig som en Buddha. Der var faa ydre Fagter forbundet med hans Spil; men Musikken vældede rigt frem under hans Hænder. Jeg har aldrig hørt nogen spille saa rent.

Ikke længe efter kom Peder Sørensen til Fuldbro Mølle og blev derved vor nære Nabo. Vore Karle og Piger yndede at kalde ham »Per Kat«. Han var jo Kat-Sørens Søn. Men vore Forældre vidste, at Per ikke syntes om det Navn, og overfor os Børn blev der nedlagt strengt Forbud mod at bruge det. Tilnavne opfattedes dengang ofte som Smædenavne, og i det Kapitel forstod vore Forældre ikke Spøg. Vi havde værs'go' at sige Per Møllersvend, og det Bud rettede vi os efter.

Per blev ikke blot vor Nabo, men saa at sige vor daglige Omgangsven. Ikke saadan at forstaa, at han gav sig særligt af med Børn, for det mindes jeg ikke, at han gjorde. Men det var saadan en Fest at høre paa ham, naar han kom paa Aftenbesøg i vort Hjem, eller naar vi — i Leg med Møllerenes Børn — tumlede os i umiddelbar Nærhed af eller indenfor hans Omraade, løb ham i Hælene, naar han trak Stigbordene op eller tilsaa Aalekisten, og naar han iøvrigt røgtede sin Dont.

I Møllen herskede han suverænt. Paa dens samtlige tre Lofter gjaldt kun hans Vilje, og det laa i Luften, at man opførte sig godt, hvis man stak Næsen indenfor Mølledøren. Herinde skred han op og ned ad Trapper i sit taktfaste Trit, passede Kværne, bar Sække ind og ud. Hans tætte Skikkelse udstraalede rolig Kraft, og han var smidig som faa. Med Lethed entrede han de store Vandhjul for at »ise«, naar Frossen bandt dem. Da sprang Issplinterne som Stjerner for Merlespigeret i hans Haand.

Hadde han lænset en Vogn og »toldet« Sækkene for de behørigte Potter Korn, kunde han godt, mens Kværnene malede de gyldne Kærner til Mel eller Grut, slaa en Passiar af med Kusken. Og var Kornet gyldent, saa var Pers Ord ved slig Lejlighed det ogsaa. Vi smaa Lyttere kunde vel nu og da opfange Ting, som ikke egnede sig for vore Øren. Pers Tale var drøj og djærv, et Oratorium af stærke Udtryk og slaende Sætninger, som virkede fængslende. Men saadan en Underholdning, den var!

Peder Sørensen var aldeles usnobbet. I sin bramfri Færd kendte han ikke til Persons Anseelse. Et Par smaa Optrin foran Mølledøren viser det.

En af Egnens Degne, som efter Tidens Skik selv drev sin Embedslod, og som iøvrigt var en lige saa dygtig Lærer som en habil Jorddyrker, kørte personlig sit Korn til Mølle. Han indlod sig gerne i Passiar med Per. En Dag drøftede de et Spørgsmaal, som laa noget over Dagen og Vejen, og Læreren, der imponeredes af Møllersvendens Belæsthed, følte sig foranlediget til at sige: »Naar man skal se sig til, saa sidder De nok inde med ikke saa lidt Viden«. »Naa, ja«, svarede Per roligt, »lidt har man vel samlet sig efterhaanden, men min Lærdom takker A nu hverken Præst eller Degn for«.

Nogle Aar senere fik Fuldbro en ny Ejer. Store Forandringer skete. Den gamle Hovedbygning reves ned, og en ny blev til Folks Undren støbt op af Cement. Om Per delte Flertallets Mistillid til den usædvanlige Bygningsmetode, skal her lades usagt; den gamle Lærer gjorde det i alt Fald. En Dag ytrede han til Per: »Saadan en Kasse turde man jo knapt gaa ind i«. Hvorpaa Svaret lød: »Det kan jo være, De heller aldrig bliver forlangt til det!«

Nu maa man ikke ud fra disse smaa Dialoger slutte, at Peder Sørensen bar Nag til »Præst og Degn«, eller at han lod haant om den Kirke, de tjente. Sin drøje Udtryksmaade til Trods havde han stor Ærbødighed for Kristendommen og efterlevede sikkert dens Bud bedre end de fleste. Han søgte Kirken med samme Pietet som den, hvormed han læste om religiøse Materier. Forsaavidt vilde han sikkert kunne gaa ind for den Indskrift, som hans Kirkeklokke (ophængt Aaret efter hans Død — i 1929) bærer: »G u d t i l h ø r e r M a g t e n o g Æ r e n i E v i g h e d e r n e s E v i g h e d «.

Lad mig her fortælle om en af hans Juleaftener. Beretningen stammer fra hans egen Mund.

Han havde besluttet at gaa i Kirke. Efter Fyraften begav han sig den henvend en Mil lange Vej fra Fuldbro Mølle over Bakkerne og gennem Dyrehaven til Skanderborg Slotskirke. Det sneede og var koldt. Han havde en god Dags Arbejde bag sig, men det regnede han ikke. Imidlertid: Gudstjenesten, som havde frydet ham saare, trak ud, Hjemturen tog sin Tid, og det blev langt ud paa Aftenen, før han, tilsneet og træt, naaede hjem til Møllen. Det var saa sent, at han fandt Huset lukket og slukket. Pigerne, som vel troede, at Per havde truffet Kendinge, som havde indbudt ham til Julenadver, var gaaet i Seng. For en Sikkerheds Skyld havde de dog sat en Kovs med Suppe og Kød paa Komfuret til ham. »Det hele var mænget sammen«, fortalte han, »men hvad gjorde det? A var jo godt sulten. Og bagefter havde A »Juleroser«. Han sad i vor Stue og berettede om sin Julefærd. Nu halede han Heftet frem og bredte det ud paa Bordet til Beskuelse. Det var et skønt Hefte med dejlige Billeder. Vi var alle interesserede i det. Men i mit Hjerte havde jeg ondt af Per, at han havde maattet traske ude i Stormen og Sneen, medens vi andre havde haft Juletræ. Nu forstaar jeg, at han slet ikke var at ynke. Hans Helligaften havde været god nok — bedre, end de fleste nu om Stunder oplever den. —

Jeg husker ogsaa Drøftelser om religiøse Emner mellem ham og vore Forældre. Saa kunde Per docere: »Sagen er nemlig den —«, og saa rungede hans Røst med Basunklang.

Naar han beskedent erkendte, at lidt Lærdom havde han vel samlet, saa dækkede Glosen »lidt« over et temmelig stort Fond af Kundskaber. Han var et sparsommeligt Menneske, der kun ofrede den nødtørftigste Omsorg paa sit Ydre; men til Anskaffelse af Bøger havde han altid Raad. Engang, da der just var udkommet en ny Udgave af Trap's »D a n m a r k«, ytrede min Far: »Det

Værk burde man egentlig anskaffe«. Da sagde Per: »Trap kan være god nok; men Salmonsens Leksikon er nu alligevel bedre. Det samme siger Sørine (hans Søster). Der er ikke den Ting, man ikke kan faa Besked om hos Salmonsen«. Det store Leksikon var en selvfølgelig Del af hans Bogsamling.

Bøgerne og »Fjolen« var Pers bedste Venner. Man kan vistnok sige, at Studierne befrugtede hans Tankeliv, og at Musikken bevingede hans Aand. — Han undsaa sig ingenlunde for at spille til Dans og tage sin Betaling derfor som en almindelig Musikant; men den højere Musik dyrkede han og vilde gerne delagtiggøre andre i dens Rigdom. Saaledes var der en ung Karl, som ønskede at spille Violin hos Per. Karlen, der vistnok havde mere Interesse end Evner for Musikken, blev taget i Skole efter alle Kunstens Regler. Saa hed det: »Nu kan du spille »primofjolk«, saa holder A »sekunt«. Undervisningen gav nok ikke større Resultater, hvilket dog næppe var Læremesterens Skyld.

Da vi Pigebørn skulde begynde at spille Klaver, fik man Pers Mening at vide om den Ting. »Køb en Fjol til dem«, raadede han min Far, »en Fjol giver den fineste Musik«. Raadet var maaske godt nok; men det var ikke anvendeligt for Tilfældet. Vore Evner var ikke til »Fjol«. Vi maatte nøjes med at hamre paa Klaver.

Per forstod at se sine Folk an. Han opfattede hurtigt et Menneskes Ejenommelighed, ligesom han ogsaa med faa og fyndige Ord kunde karakterisere det. Han kunde baade klappe og slaa.

Vi havde hjemme en ualmindelig sød og køn ung Pige. Hun var tillige god af Sind. Engang havde hun faaet en ny Kjole og kom ind i Stuen for at præsentere sig i sin Pragt. Per var tilfældigt paa Besøg og syntes vel, at ogsaa han skulde deltage i den almindelige Beundring. Saa lød hans Bas: Naa, hvor mange Hjerter skal du saa have knust ved Hjælp af den Kjole?« — Pigen lo glad til ham: »Slet ingen!« — »Saa er du billig, min Pige. Bliv ved med det!« Der var noget ubaandgribeligt smukt ved Situationen. Per, der, saa vidt vides, ikke interesserede sig for kvindelig Skønhed, havde sagt akkurat det rigtige til denne unge Pige, der i sit Hjertes Uskyldighed blev lykkelig over den i hendes Øjne alderstegne Mands Kompliment.

Ikke altid faldt Replikkerne saa blidt fra ham. Han kunde sommetider være skarp i Biddet. Det var han f. Eks. imod en Møllegæst, der klagede over de daarlige Tider og paastod, at det var ham umuligt at svare enhver sit.

»Naar det er Tilfældet«, docerede Per, »maa du vel enten være doven eller fattig«.

»Jeg er det sidste«, indrømmede Manden.

Per, der just var ved at tage en mod Vognfadingen rejst Sæk paa Nakken, drejede Hovedet og kiggede op:

»Men er du sikker paa, at det sidste ikke er en Følge af det første?«

— — —

Det er antydet, at Peder Sørensen lagde liden Vægt paa sit Udseende. Man kommer Sandheden endda nærmere, naar det siges, at han var direkte sjusket. Dette Faktum var min Mor en Torn i Øjet, og der skulde al hendes Godhed for Per til, for at hun kunde se bort fra det. Hun tav til, at han mødte op ubarberet og med gammelt Melstøv i Haar og paa Klæder. Engang lod hun dog et Ord falde om, at han, naar han fik sin Løn udbetalt, burde tage til Skanderborg og ekvipere sig. »Det behøves ikke«, forkyndte Per, »A har mange Alen Vadmél liggende paa Kistebunden. Det mangler bare at blive syet«. — Med Syningen fik det imidlertid vente. Han interesserede sig ikke tilstrækkeligt for nye Klæder til, at han gad ulejlige sig til Skrædder. Maaske brød han

sig heller ikke om at give Penge ud til Syløn, naar disse kunde bruges til noget bedre.

Een Gang gik hans Malproperhed dog for vidt — syntes min Mor. Det var, da hun og hendes Piger fandt en tygget Skraa i Melet til den store Rugbrødsbagning. Hun paatalte det saaledes:

Vi havde bagt Franskbrød af amerikansk Flormel, og da Per kom paa sin sædvanlige Kaffevisit, blev Snitter af det ny Brød budt om.

»Sig mig nu, hvad du synes om det!«, sagde Mor blidt.

»Ja, det var da«, som Per kunde bande, »noget dejligt Brød«.

»I det Mel finder man heller ingen Skraa; det sker sommetider med Melet fra Fuldbro Mølle«.

»Det var S S«. Men dengang følte Per sig alligevel truffet og blev rød i sit ubarberede Ansigt.

Maaske var det hans svigtende Renlighedssans, der allerede det første Aar efter den ny Ejers Ankomst til Fuldbro Mølle skaffede ham en Opsigelse. Denne Mand — Jørgensen hed han — havde tjent sin Formue ved Maskinhandel, men havde i sin Ungdom været Møllebygger. Han fandt, at Foretagendet burde moderniseres. Forhandlingerne derom forløb i god Orden, en yngre Mand blev antaget som Afløser ved Mølleriets. Per, der virkelig holdt af sin Gerning, og som tillige omfattede Fuldbro og dens skønne Omgivelser med stor Kærlighed, var vel en Smule skuffet over at blive kasseret; men Opsigelsen rokkede dog ikke ved hans Selvfølelse. Hans egne Ord om Skæringsdagens Forløb viser det med al Tydelighed.

»Ja, nu er den ny altsaa i Gang«, mælede han, da han aflagde sit Farvelbesøg i Søgaarden. »Men A siger nu, at A nok har kunnet være mit Mølleri bekendt. I Dag har de gjort rent efter mig. Men efter at have skrabet og skuret i alle Kroge, saa fik de alligevel kun tre Baljer Skidt. Det kalder A it møj, naar det drejer sig om tre Lofter«.

Det er muligt, at hans Afløser har haft en anden Opfattelse. Sligt er vel en Skønssag. Men Per følte sig i alt Fald ikke beskæmmet ved Hovedrengøringens Resultat.

Peder Sørensen var loyal af Natur, og hans Loyalitet fornægtede sig sjældent. Filosof som han var, evnede han at sætte sig ind i andres Synspunkter, selv om han ikke delte dem. Ønskede den ny Husbond at drive sin Ejendom paa en anden Maade end den hidtil anvendte, var der jo intet at sige til det.

Lad mig nævne endnu et Træk fra hans sidste Aar i Fuldbro. Det kendetegner hans rolige Overlegenhed overfor Tilværelsens og Menneskesindenes Omskiftelighed. Han berettede det lidenskabsløst og med en stille Humor.

En Nabo havde Dagen før Møllen skiftede Ejer, bragt sit Korn til Formaling og havde da i Pers Paahør overfor den hidtidige Møller dybt beklaget, at denne skulde forlade Virksomheden. Morgenen efter, paa selve Skæringsdagen, kom Manden igen. Da var han i fuldt Puds og søgte ikke Mølleløren, men den private Hovedindgang. Per havde hørt hans Lykønskningstale til den ny Ejer. Den var ikke mindre højstemt end Afskedstiraden til den gamle Møller havde været. Talen var blevet vel modtaget, og Naboen blev budt med indenfor. »I dette Øjeblik sidder han ved Herrens Bord«, sluttede Per sin Beretning. »Det er, som det skal være: Kongen er død — Kongen leve!«

Egnen omkring Mossø, som var Peder Sørensens Hjemstavn, skulde han ikke forlade, fordi hans Tjeneste i Fuldbro hørte op. Han kom til Svejstrup Mølle og blev der i nogle Aar. Men de gamle Kornmøllers Time var slaaet. Roedyrkingen havde trængt Kornarealerne tilbage. Med den elektriske Krafts Anvendelse indenfor Landbruget fik hver nogenlunde stor Ejendom sin Kværn.

I Løbet af faa Aar blev Mølleriet Historie. Den hyggelige Knagen og Duren paa de gamle Lofter tav. Bygningerne toges i Brug til andre Formaal. Folk af Faget blev overflødige.

Peder Sørensen havde dog noget at falde tilbage paa. Han ejede et Hus ved Mossø. Senere boede han i Vrold og — til Slut — paa Dakbjerg ved Alken. Med Pasningen af de smaa Ejendomme kunde hans Syssel med Bøgerne og Fjolen godt forenes.

Per var inkarneret Ungkarl. Hans Søster Sørine, som i sin Ungdom havde haft Plads i København, flyttede i hans senere Aar sammen med ham. Efter Sigende skal hun have været lige saa proper som Broderen var sjusket. Men de havde fælles Interesser. Hun skal fuldt ud have staaet Maal med ham i Retning af boglig Dannelse.

Efter Søsterens Død i 1923 levede Peder Sørensen endnu i fem Aar. Det er muligt, at hans Sløseri med Hensyn til sin personlige Pleje da tog til. Men Livet har sikkert ikke derfor haft mindre Værd for ham. Vi Mennesker skal nu engang ikke have det samme for at være lykkelige.

Han havde mange Venner. Som han kom hos os, kom han hos andre Naboer og var velset hos dem.

En Ejendommelighed ved Peder Sørensen var, at han sit buldrende Væsen til Trods altid kom godt ud af det med Folk. Det var, som om ingen formaede at volde ham Fortræd. Dette skyldtes næppe, at han var »bedre« end andre Mennesker. Det laa snarere i, at han med filosofisk Ro evnede at hæve sig op over det Smaakævl og det Snobberi, der rider de fleste af os andre. Et Held for ham, at han havde det saadan.

For nogle Dage siden stod jeg ved Sørensens Grav paa Skanderup Kirkegaard. Den var tilgroet og vanskelig at finde. Gitret omkring den var rustent og brøstfældigt. Man vil maaske undres over, at en Mand, der saa rigeligt betænkte den Kirke, i hvis Ly han ønskede at hvile, allerede er gaaet saa vidt ad Glemme, at hans Grav ikke længere skøttes.

Hadde han selv kunnet se den, vilde han dog næppe have taget sig det nær. Han havde maaske nok sagt et Par »Bandord« — dem havde han et udtømmeligt Forraad af — og med rungende Røst have forkyndt, at dette var akkurat, hvad man havde kunnet vente. I levende Live gjorde han sig ingen Illusioner om Menneskene og deres Evne til at føle Taknemmelighed; men han dømte dem heller ikke. Hvorfor skulde han saa have gjort det nu?

Vilhelsborg birk 1661-1856.

Af Poul Rasmussen.

DE danske landbirker var omraader, der i alt fald ved deres oprettelse tilhørte samme person eller institution, og som var skilt ud fra herrederne og udgjorde selvstændige retskredse. Oprindeligt fandtes der særlige retsregler, som kun gjaldt for birkerne; men siden Danske Lov 1683 blev sagerne paa dømt efter de samme lovbestemmelser ved samtlige domstole i riget. Det eneste, som adskilte birkerne fra herrederne, var herefter beskikkelsen af retsbetjentene, som i birkerne tilkom birkeherren, medens det var kongen, der udnævnte herredsfogederne og herredsskriverne.

Mange danske birker blev skilt ud fra herrederne allerede i middelalderen; men de fleste stammer dog fra det 16., det 17. og begyndelsen af det 18. aarhundrede. Til dem, der kun gaar tilbage til tiden efter enevældens indførelse, hører Vilhelsborg birk, som blev oprettet i 1661. Ved kongens skøde af 25. september dette aar fik rentemester Mogens Friis nemlig fri birkeret til Skumstrup, som Vilhelsborg hed før 1673, og det øvrige gods, han ejede i Ning herred, d.v.s. Moesgaard, Østergaard og de tilliggende fæstegaarde (Kronens Skøder II, s. 107 f.). I 1662 solgte Mogens Friis, hvis interesser efterhaanden samlede sig om hans besiddelser i Hammel og de omliggende sogne, Skumstrup og Moesgaard til den hollandske storkøbmand Gabriel Marselis, der til vederlag for en del af de mange penge, kongen skyldte ham fra svenskekrigenes tid, havde faaet skøde paa kronens gods i Havreballegaard len, d.v.s. Ning, Hasle og Vester Lisbjerg herreder (Kronens Skøder II, s. 80 ff.). Skødet paa godset i Havreballegaard len, der er dateret den 5. april 1661, blev et halvt aars tid senere suppleret med et skøde bl. a. paa birkeretten til Viby birk (Kronens Skøder II, s. 108). Dette birk, der paa den tid bestod af, eller som af Marselis blev udvidet til at omfatte alt det hidtidige krongods i Ning herred¹⁾, blev lagt sammen med det i 1662 erhvervede Skumstrup birk til een retskreds, der fik navnet Havreballegaard birk (tingbogen for dette birk 1664—65). Allerede før Gabriel Marselis' død i 1673 blev hans gods paa Aarhus-egnen delt mellem hans sønner Constantin, som overtog Havreballegaard (senere kaldt Marselisborg) og Stadsgaard (nuværende Constantinsborg), og Vilhelm, der fik Moesgaard og Skumstrup. Efter denne Deling var det en uholdbar tilstand fortsat at lade de to birker udgøre en retskreds. Af tingbogen for Havreballegaard birk 1672—80 fremgaar det, at Skumstrup gods endnu i 1674 hørte med til birket; men i løbet af 1675 er de gamle forhold aabenbart blevet genoprettet. Den 15. september 1673 var Vilhelm Marselis blevet optaget i friherrestanden under navnet Gyldenchrone, og tre dage senere var Skumstrup

1) Marselis' ejendomme nord for Aarhus aa hørte med til Hasle og Vester Lisbjerg herreder, som i 1662 blev slaaet sammen til det saakaldte Vester Lisbjerg birk (Mogens Lebech: Jyllands gamle Retskredse, Jyske Samlinger, 5, II, s. 288, og tingbøgerne for Vester Lisbjerg birk 1665—67 og 1669—71).

gods blevet ophøjet til friherreskabet Vilhelmsborg (L. Bobé, G. Graae og Fr. J. West: Danske Len, s. 80 f.). Skumstrup birk fik derfor ikke sit gamle navn igen, men kom for fremtiden til at hedde Vilhelmsborg birk.

Af de retssager, der blev ført ved herreds- og birketingene i det 18. aarhundrede, er der ikke mange, i hvilke en ridefoged ikke optraadte enten som aktor eller defensor. Da hoveriet, ydelser af landgilde m. m. desuden medførte, at bønderne meget ofte havde ærinde paa herregaardene, paa hvis grund birkernes tinghuse blev opført, var det en praktisk foranstaltning al lade de store godser udgøre deres egne retskredse. I det 19. aarhundrede havde hoveriets afløsning og fæstegodsets overgang til selveje til følge, at bønderne fik lidet eller intet med herregaardene og deres folk at skaffe. Da godsejerne ved grundloven 1849 havde mistet retten til at udnævne birkernes retsbetjente, som var en adelig særrettighed, blev de fleste birker derfor nedlagt, efterhaanden som birkedommerne døde eller tog deres afsked. I 1856, altsaa for netop 100 Aar siden, ophørte ogsaa Vilhelmsborg birk at eksistere. Den 9. maj 1856 fik den hidtidige birkedommer Christen Rasmussen²⁾ sin afsked, og samme dag blev birket indlemmet i Ning herred (Departementstidende 1856, s. 560 og 555).

Om Nabohad paa Djursland.

Ved Bibliotekar, cand. mag. Niels Aage Nielsen.

I en interessant og fyldig Liste over jyske Dialektord, som Præsten Hans Brøchner udarbejdede engang, mens han sad i Søvind mellem 1810 og 1839, og som nu opbevares paa Institut for jysk Sprog- og Kulturforskning paa Aarhus Universitet, finder man en lille Anekdote, der belyser Nabohadet mellem Folk fra Djurs Nørre- og Sønderherred. Forfatteren kommer ind herpaa i Forbindelse med sin Redegørelse for Udraab og Forsikringer, hvor det hedder om »ih avsd! ih avsd! ih faa di avsd!«: »med disse 2de sidste vrænge Vorherrederne efter Hadsherrederne; men der ingen Tvivl om, at disse jo gjøre saa Giengield. Strid ligger i Menneskets Natur, og hvem kunne vi nærmere yttre det imod end vore Naboer — lignende var Stemningen mellem Nørherreder og Sønderherreder ved Grenaa: Sønderherrederen Peder Skade fortalte, hvorledes han engang slog til Veds (eller) Verris med en fremmed Karl om, hvem der hurtigst kunde høste en Ager 3 Gange rundt; paa tredie Omgang styrtede den fremmede Karl under Bakken. Peder Skade kom uden Anfægtning til Maalet; da man søgte efter hans Rival, var han død. »A mærked' nok han puusted«, føiede Peder Skade til under Fortællingen, »ja, men saa burde I stopped«, sagde jeg; »aa! de' ku' De aa Piin væ de saam, faa de' var en Nærherreder!«

2) Christen Rasmussen var født den 13. marts 1787 i Aalstrup i Falling sogn og tog dansk juridisk embedseksamen i 1812. I 1813 blev han prøveprokurator og i 1815 prokurator i Aarhus amt, og i 1825 blev han udnævnt til birkedommer og skriver i Vilhelmsborg birk. Fra 1823 til 1862 var han forstander for Aarhus hospital, og en tid var han landvæsenskommissær og tiendekommissær i Aarhus amt. Christen Rasmussen døde den 20. septbr. 1862. (H. Hjorth Nielsen: Danske Prokuratorer, s. 275).

Them Kirke.

Them Kirke.

Dens Skæbne i onde og gode Tider.

Af S. P. Petersen.

TRE KIRKER i Them Sogns nuværende Omraade er sunkne i Grus, men Kirken i Them By staar endnu tilbage. Den er i sin oprindelige Form noget større, nemlig fire Alen længere, end nogen af de faldne Kirker. Kirkeskibet er 24 Alen langt og Koret 12 Alen langt. Skibets Bredde er 15 Alen og Korets Bredde er 12 Alen. Højden til Taget er for begge 6 Alen. Murene udvendig bestaar af tilhugne Kvadersten paa skraakantet, tilhuggen Sokkel — alt af Kampesten. Murenes indvendige Sider bestaar af raakløvede Sten uden oprindelig Vægpuksning. Mellenrummet mellem den ydre og indre Mur er udfyldt af Marksten og Kalkmørtel. Murtykkelsen er gennemsnitlig 20 Tommer. Af de oprindelige Vinduer er kun eet tilbage, tilmuret paa den indvendige Side, og det findes paa Korets Nordside. Det har smukt tilhugget, rundbuet Kampestens Overligger og havde før Tilmuringen blyndfattede Glasruder og Jernstænger paa den indvendige Side. Tydeligt Spor af Norddør findes ikke, men over Syddøren har der været et Buefelt, hvori har siddet en tilhugget Kampesten som Døroverligger. Den har et indhugget Kors og derunder en vandret rebsnoet Linie. Da Døren blev udvidet til Siden, kom den store Sten til at mangle Bæresten under den ene Ende og har derfor maattet nedtages. Efter at den i lang Tid laa henslængt paa Kirkegaarden, blev den indmuret i Vaabenhusets Nordøsthjørne. Nu ligger den udenfor Kirkedøren.

Efter alt at dømme er den oprindelige Del af Kirken bygget i Valdemars-tiden, altsaa for mellem 700 og 800 Aar siden. I over 200 Aar laa den paa sit lave Højdedrag hævende sig op over den lille Landsby med sine 6 Bøndergaarde, men efterhaanden fik Kirken større Betydning, da de omliggende tre Kirker i Virklund, Brande og Tømmerby hørte op at virke, og Folkene der ude fra skulde søge til Them. Der blev Trang til at faa Kirkeklokken hævet op over Kirkens Tag, saa den kunde høres videre ud.

Hvornaar det store Taarn blev bygget til Kirkens Vestende, vides ikke, men det er rimeligvis opført samtidigt med, at Hvælvinger indbyggedes i Skibet og Koret. En stor Spidsbue aabnedes i Skibets Vestgavl, saa at det underste Taarnrum, der altid har haft Bræddeloft, kom i Forbindelse med Skibet. Et lille Vaabenhus blev bygget ud for Kirkens sydlige Indgangsdør. Taarnets Længde er $11\frac{1}{2}$ Alen og dets Brede $12\frac{1}{2}$ Alen. Dets Højde til Taget har været i det mindste 20 Alen. Over Taarnet var der kamtakte Gavlspidser mod Vest og Øst, og Sadeltaget derimellem var dannet af Munketagsten. Vaabenhuset var udvendigt kun 7 Alen langt og 6 Alen bredt, det var tækket med Tagsten, og det havde et lille Taarn tækket med Tagspaån. Skibet og Koret var tækket med Bly.

Det ligger nær at tro, at Taarnet er bleven bygt af Materiale fra de nedlagte Kirker i Sognet, og der findes gamle Kirkesten i dets nederste Del, bl. a. rundbuede Vinduesoverligger. Folkemindet fortæller, at Taarnet er opført af Sten fra Øm Kloster, men Nedbrydningen deraf begyndte først i sidste Halvdel af Femtenhundredtallene, og da havde Kirketaarnet staaet omtrent i 100 Aar. En anden Sag er, at der maaske er bleven brugt Sten fra Klosteret i 1724, da Taarnet delvis genopmuredes efter stor Forfaldenhed. Rummet i Them Kirke udvidedes betydeligt, da det sattes i Forbindelse med Taarnets nedre Rum og kom til at yde en Slags Erstatning for de nedlagte Kirker.

Den katolske Kirke overlod til den nye Tid — regnet fra 1536 — en Kirke med Taarn, der ragede højt op over den egentlige Kirke og Kor med sit Krucifiks over Korbuen og med sin lille Kirkeklokke, der fra sit høje Taarn søgte at lyde ud over det vidtstrakte Sogn.

Paa Reformationstiden og omtrent hundrede Aar derefter fik Kirken sit indre Udstyr. Indvendig bestod Kirkerummet af Taarnets nedre Del, hvorover der var Bjælker med Bræddeloft. Kirkeskibet havde to Hvælvingfag og Koret et. Hvælvingernes Bygning med Kapper mellem Ribberne maa henføres til sengotisk Tid. De var dekorerede i flere Farver i Kalk. Om Bomhullerne var der groteske Tegninger. Overfor Indgangsdøren var der paa Væggen anbragt et Indvielseskors. Disse Kalkdekorationer stammer fra Tiden omkring Reformationen, men det skønnes, at der i Koret har været ældre Dekorationer. I Korbuen paa dennes Sider var der tarvelige Kalkmalerier, hvoraf det nordlige fremstillede Jomfru Marie med Hjertet gennemboret af syv Sværd.

Over Korbuen ses endnu to Jernkroge. Her hang rimeligvis det Krucifiks, som nu i mishandlet Tilstand opbevares paa Kirkens Loft. Korbuen formodes at være udvidet i Reformationstiden.

Kirken fik sit Stolestade i sidste Halvdel af Femtenhundredtallet. Stolene var dannede af Egetræ og de oprindelige Stolesider findes endnu indføjede i den Ende af Stolestaderne, der vender mod Kirkens Midtgang. Disse gamle Stoleender har alle udskaarne Forsiringer, og en Del har udskaarne Personnavne. To af de øverste har i en Bue foroven Bogstaverne I H S og en tredie har C H S — Begyndelsesbogstaverne til: Jesus Hominum Salvator (Jesus, Menneskenes Frelser). Derunder er udskaaen paa den ene Ende FIDE. DEO. VINCIT. PIETAS, og derunder er udskaaet Aarstallet 1585. — En anden af disse øverste Stole har under Kristusmærket Navnet Jacob Bertelsen, og derunder er indskaaet et Skjold, hvori findes et Andreaskors med Endehager paa den ene Korsstav. — Denne Jacob Bertelsen — saaledes skrev han sit Navn — stammede fra Hovedgaarden Bjerre i Aale Sogn og var vistnok af Adel. Da Glambækslægten ved Gaardhandler med Kong Frederik den Anden erhvervede Bjerre med tilliggende Bøndergods og blev indgiftet i Bjerreslægten, blev Jacob Bertelsen forlenet med Løgager i Them Sogn, hvor han levede

til 1615. Han var Ejer af Bøndergods flere Steder: i Holstebroegnen, i Funder Sogn, i Tønning Sogn og i Them Sogn m. fl., og han var Ridefoged paa Silkeborg og Delefoged for Vrads Herred. Paa den Tid var der et kongeligt Jagt-
hus i Løgager, vistnok forbundet med Løgagergaard, som var Sognets betydeligste Gaard. Den tredie af de nævnte Stole med T.H.S. foroven har derunder Bogstaverne K.I. indskaarne. Vi gætter paa, at de betyder Kirsten Jakobs. Saaledes hed nemlig Jacob Bertelsens Hustru. En Del Navne foruden de før-

nævnte findes ud-skaarne paa Stoleen-derne. Rimeligvis har der været en Mands Navn indskaaret fra hvert af Sognets tyve Ejerlav. Ved Hjælp af Lensjordebøgerne og Lensregnskaberne har det kunnet udfindes, hvem disse Mænd var. De bevarede Navne er følgende:

Jens Andersen nævnes i Silkeborg Lens Jordebog for 1586. Han var Fæstegaardmand i Them indtil 1608. Senere nævnes hans Søn Anders Jensen som Fæster.

Pede(r) Anders(en) var Fæstegaardmand i Virklund i 1586 og nævnes aarlig i de følgende Jordebøger til 1599.

Tammes Michelsen.

Vorret hørte kun delvis under Silkeborg Len, og Fæsterne hørte under Aarhus Hospital, men i Skattelisterne af 1620 nævnes Vorret med fire Fæstere, og blandt disse Michel Thammesen. At denne Mands Fader var Kirkestolens Tammes Michelsen er højst sandsynligt.

Mas Masen nævnes i Lensjordebogen for 1586 som Fæstegaardmand i Linde indtil 1617. En noget urolig Herre, om hvem Lensregnskabets Sagefaldsliste for 1597 melder, at han maatte bøde en Okse og en Rigsdaler »for Gaardfred han gjorde met Per Jensen i Linde«, og 1617 maatte han bøde 5 Daler »for hand sloug Jens Piers Datr i Linde«.

Niels Monsen nævnes blandt Tømmerbys Fæstegaardmænd i Silkeborg Lensjordebøgerne 1586 og 1596. I 1599 var der kommen en anden Fæster i hans Gaard, saa han er rimeligvis død før dette Aar.

En Kirkestol har Gaardnavnet »Porup« i ubehjælpelig indkradset Stand. I Aaret 1573 mageskiftede Kong Frederik II sig til Porup fra »Jutte Podbusch« og »Iffuer Skram«. Gaardens Fæstebonde var da »Jep Thamesen«, men fra 1575 til 1604 nævner Jordebogen (Skanderborg Lensjordebog) ingen Fæster.

Kalkmaleri i Them Kirke.

Først 1604 kom der en Fæster, Niels Pedersen i Porup. Gaarden henlaa altsaa øde i 1585, og der kunde derfor ikke indskæres noget Navn derfra i Kirkestolen.

Søren Jørgensen. I Silkeborg Jordebogen for 1586 nævnes »Søffren Jørgensen« som eneste Fæstegaardmand i »Rustrup«. Han nævnes ogsaa for 1596, men i 1599 kom der en ny Fæster til Gaarden: Christen Olufsen.

Jens Andersen var Fæstegaardmand i »Gjedsø« 1586 og efterfulgtes af sin Søn »Søffren Jensen« i 1599.

N(ie)ls (. . . nsen). I Sebstrup var der en af Byens Fæstegaardmænd, der hed Niels Christensen. Intet andet Navn i Sognet fra 1585 kan passe til de anførte Bogstaver.

En af Stoleenderne synes at bære Mærker af, at et indskaaet Navn er blevet fjernet ved Bortskæring.

Da Stolestadet i Kirken blev omdannet i 1890, blev som foran antydet de gamle Egetræs Stoleender indføjede i de nye Stoleender og nogle blev brugte som Rygstød for Bænke i Korbuen og Vaabenhuset, men nogle var frønnede eller raadne og kunde ikke bruges mere. Muligvis har disse sidstnævnte haft indskaarne Navne. Ialtfald mangler der Navne fra 9 af de gamle Ejerlav.

Manderup Parsberg var Lensmand paa Silkeborg fra 1577 til 1584. Han har skaffet Kirkeudstyr flere Steder, og det er sandsynligt, at han har igangsat Arbejdet med Stolestadets Opstilling i Them Kirke, der laa i hans nærmeste Virkekreds, og at Udførelsen nærmere er bleven ledet af Jacob Bertelsen i Løgager. At denne har haft hermed at gøre, peger Kirkestolen med hans Navn i Retning af. Den er noget forskellig fra de øvrige Stole. At han havde noget tilovers for Kirker fremgaar af, at han lod sin Søn Bertel blive Præst.

Rigsraaden Chr. Holck var Lensmand paa Silkeborg fra 1611 til sin Død 1641. Med sin Hustru, den lærde Marie Below, søgte han og gik til Alters lang Tid i Them Kirke, og han lod »en Stoul der indsatte« for sig. Det er maaske den lukkede Stol ved Korets Nordside, som senere blev Præstens Stol. Iøvrigt var der ogsaa en lukket Stol, Degnestolen, ved Korets Sydside. Disse lukkede Stole blev fjernede fra Kirken i 1886. I Kirkens vestre Del var der et Pulpitur med Rækværk af drejede Søjler. Det blev fjernet, da Kirken fik Tilbygningen paa Nord siden.

Altertavlen og Prædikestolen i Them Kirke er opstillede i første Halvdel af 1600-Tallet.

Efter Reformationen havde Kirken ingen særlige Indtægter, kun Kirketienden, og den opgives i Silkeborg Lensregnskab f. Eks. i 1598 til 14 Ørte Rug og 4 Ørte Byg, ialt 23½ Tdr. Korn. Det har næppe været muligt at vedligeholde Kirkebygningen og at fremskaffe alt det nævnte Kirkeudstyr for saa lidt. Der maa være kommet Bidrag hertil ad andre Veje. Manderup Parsberg er allerede nævnt i den Forbindelse, og det skulde være mærkeligt, om Chr. Holck og Hustru Marie Below ikke har virket for Them Kirkes Udstyr. De var jo knyttede til Kirken, og det var netop i deres Lenstid, Them Kirke fik sin Prædikestol og Altertavle.

I Aarhundredet efter Reformationen blev Them Kirke altsaa vel udstyret med Stolestade, Alter med Altertavle, Prædikestol, lukkede Stolestader i Koret, Pulpitur over Kirkens vestre Del, og som Minder fra den katolske Tid: Krucifikset over Korbuen, Indvielseskorsset paa Væggen overfor Indgangsdøren, Hvalvingernes flerfarvede Dekorationer og Billederne i Korbuen. Alt i alt: Kirken var i Christian den Fjerdes Tid bragt til baade i Bygning og Udstyr at staa fuldt ud paa Højde med de andre Kirker i Lovring Syssel.

Men allerede i den antydede Tid begynder Kirkens Forfald. Der var ikke sørget tilstrækkeligt for Midler til Vedligeholdelsesarbejde, og dette for-

sømtes. Typisk er det, at Tagene forfaldt, og som Følge deraf trængte Regnvandet ned i Murene, hvorefter Frosten forårsagede Revner og Sprængninger, og Murene kom til at »staa paa Rav« eller faldt ned.

I Lenstiden, altsaa indtil ca. 1660, var Them Kirke under Kronens Forsorg. I Silkeborg Lensregnskab for 1615—16 findes følgende om Kirken:

Them b Kierche haffuer Behollindis (Kassebeholdning) 2 dlr. 6 Mark. — Er fornøden: — 1. større Klocke Ind der er, thi den møgit forliden och sogenet ehr gandsche vidt adspredt, saa den iche Kand hørís Vden aff dem som boer i Kierckbyen och sognemendene begierendis att same Klocke motte omstøbis Och bliffue støre, Att des bedre kand denn høre andensteds i sognit, Den Nye Klockeverk vil dertil Vdj Thornit huortil skall forbrugis 6 Bielcher huer 16 Alne lang, ny Bielcher huer 7 Alne langt, 4 Bielcher huer 5 Alne lang Och 8 bond huer 4 alne lang.

Krigene, især vore »Venner« Brandenborgernes og Polakkernes frygtelige Udplyndringer i 1657—60, gik ogsaa ud over Kirken, og der gik lang Tid, inden der kunde skaffes Midler til at udbedre Skaderne. Til Oplysning om Kirkens Tilstand fremsættes her et Kirkesyn, der aflagdes som Tingsvidne paa Vrads Herredsting 11. December 1672:

(Som Synsmænd) Christen Jensen i Brand, Jacob Sejl i Løgager, Jens Christensen i Loudal og Jens Christensen i Them. — Provsten Peder Søffrensen i (Nørre) Snede.

» . . . saa di først paa tornit, at denne var Refnit Vden (uden) til 18 Alen paa den syndre Side og lige saa langt paa den Vester Side, och samme muur staa paa Rauff, Huor behøffuit 4 bielcher 18 Alen lange, 8 Anchere at sammenbinde Muren med, dertil Jern 10 Lispund (80 kg), Behøffuis baade paa den Synder og Vester side paa tornit som skal Indmueris, saa uel (vel) som bindingerne at Indmure och med tagsten henges, som gandsche er afblæst. Item (tillige) techen (Taget) paa tornit Vden (uden) och Inden at schalne og anstryge. Mursten 1000, tagsten 300. kalck 3 lester. klochen i tornit er brechet (sønderbrudt), kan iche Ringe, vel af nye støbis. — Noch fattis paa den synd(re) side paa den store kirche (Kirkeskibet) som er nedskreden og affblest 54 taffler bly och er en del meget brechet och vil omstøbis, behøffuis der til nye Blye 1½ skippund (240 kg), — fielle at Vnderlege (underlægge) 2 tylter (24 Stk.). Lægtesøm 100. blyesøm 800. Noch fattis paa den liden torn paa Vaabenhuset techespaan (Tagspaan) 800. spaansøm 900. Indnu fattis paa den nordoust Hjørne paa den store kirche (Kirkeskibets Nordøsthjørne), som en Del er Vdfalden, det andet paa Rauff, skal opsættes af nye, Huortil behøffues kalck 3 Tdr., Jern til en Ancher 1½ Lispund (12 kg), Noch fattis en Laas til Kiercheporten. Kierchestetterne ere og brøstfældige, huor til behøves Muursten 400, Kalk 8 Tdr. En diel af Kiercheskamlerne (i Kirkens Taarndel?) er och brøstfældige, vil giøris af ny«.

Taarnet stod altsaa uden Tag, og dets sydøstre Hjørne var faldefærdigt. Kirkens Sydside havde for en stor Del mistet Taget. En stor Del af Nordmuren var nedfalden og mere truede med at følge efter. Synet af 1661 melder, at Kirken fattedes Kalk og Disk, men Præsteembedets Kaldsbog fortæller, at den Kalk, Provst Oluf Grønbech skænkede Kirken i 1633 blev restaureret 1826 og brugtes i Kirken 1845. Kirkeklokken blev vistnok istandsat, saa den kunde bruges, men den revnede paany, da der ringedes efter Kong Christian den Femtes Død i 1699. Kirkestetterne bestod oprindeligt af et anseeligt Murværk med en Indkørselsport i Midten og en Indgang ved hver af dens Sider. Disse Indgange havde Tremmebro for at hindre Svin og Kreaturer i at gaa ind paa Kirkegaarden.

Statsbankerotten i 1660 førte bl. a. til, at Silkeborg Slot med det meste af dets tilliggende Gods blev afhændet til Kongens Mundskænk og Vinhandler Chr. Fischer. Them Kirke gik senere med i Købet og kom fra denne til en Slætning af ham, Assessor Peder Lime paa Farregaard. Denne fik hermed Kaldsret til Præsteembedet i Them og fik sin Søn, Nonkandidaten Rasmus Lime anbragt som Præst i Them fra 1707 til 1747, og derefter blev dennes Svigersøn Povl Splid Præst og Kirkeejer i Them.

Kirkesyn fortæller om Kirkens Tilstand, som den fandtes en Gang imellem efter 1660. Der blev af og til repareret lidt, men ikke gennemgribende, og Skaderne blev i Virkeligheden jo længere jo større. Tiden gik til 1724, da der endelig blev foretaget virkelige Reparationer. — Kirkesyn af 24. April 1725 melder bl. a. følgende derom: »Dend Høje og lave Kirke findes baade uden og indentil paa muur og teche (Tag) i meget god og forsvarlig Stand . . . og er rundt omkring dønnicket og udspechet imellem de hugne Sten med Kalck. — Taarnet var repareret, særlig den »gandske overdel med Tømer, bielcher og legter same tid har (Taarnet) været nedtagen og paanye igjen opsat, desligeste den vestre gaffl (Gavl) paa Taarnet er paa nye opmuret«. —

Interior fra Them Kirke.

I 1727 meldes, at Kirkeklokkens Revne var en halv Alen lang, og i 1729 var Revnen der fremdeles, men senere forsvandt den. Præsten Rasmus Lime er sagtens bleven ked af baade til daglig Dags at høre Lyden af den sprukne Klokke og af Bemærkningerne derom, som indgik til Biskop Hans Oksen. Ialtfald gav han en ny Klokke til Kirken.

Kirkesynet af 1734 melder, at Kirken indentil var bleven kalket overalt. Altsaa var Kalkdekorationerne paa Hvælvingerne og andet Steds nu bleven dækkede, hvis de ikke allerede var det i Forvejen. Det samme Syn fortæller, at Kirken havde faaet en ny Reparation og var i meget god og forsvarlig Stand. »Forfalden Murværk var udtaget og ny Mur opmuret i Steden for«. — Men Vaabenhuset manglede 150 Tagsten, og for Kirkegaarden skulde rejses en

Port med Laager. Haandværksfolkene kom for at udføre Arbejdet dermed, men maatte gaa hjem med uforrettet Sag. Sognefolkene skulde have tilkøbt Materialer, men nægtede at gøre det, og — »viste sig heri forsømmelige og nachlæssige«.

Jacob Holm, der var Præst i Them fra 1655 til 1675, har i en Indberetning for Sognet skrevet: » . . . Adelsgaarde er her ingen af, ikke heller i Kirken af nogen dens Begravelse«. I Kirken findes tre Ligsten, som ifølge Folkemindet oprindelig har ligget i Kirkens Midtergang. Foran Trinnet op til Koret skal Præsten Niels Cortsens have ligget. Han døde 1707. Stenen er nu opstillet mod Korets Sydveg og er meget slidt, men lidt af dens Indskrift kan læses endnu. De andre to Ligsten er nu opstillede, den ene opad Korets Østveg, og den anden ligger i Vaabehuset foran Indgangsdøren til Kirken. Disse to sidstnævnte er afslidte, saa Indskrifterne er helt forsvundne. Kirkesynet af 1743 bemærker, at nogle Sten i Altergulvet over den underliggende Begravelse begyndte at synke, og i Synet af 1747 oplyses, at Begravelsen under Altergulvet havde Bjækeloft, hvorover der var Stengulv, og Bjælkerne trængte til Understøttelse. Folkemindet fortæller om denne Gravkælder, at den fandtes midt foran Alteret. Den var opmuret af raa Kampesten og var ikke større end til een Ligkiste. I 1890'erne blev den fyldt med Jord, Sten og sligt, og derover ligger nu det ny Altergulv. I Graven fandtes kun en Hovedskal og et Stykke Silketøj og intet videre af Skeletdele, Kisterester eller Gravgoods.

Der findes Beretning om, at følgende er begravede inde i Kirken, rimeligvis i dens Jord: Skovrider Laurids Hansens Hustru, død 1691¹⁾. Præsten Niels Cortsens første Hustru Ingeborg Pedersdatter, begravedes 13. Marts 1694²⁾. Præsten Niels Cortsen begravedes 14. Oktober 1707³⁾. Præsten Niels Cortsens anden Hustru Ellen Ottosdatter begravedes 19. Marts 1756⁴⁾. Præsten Rasmus Liime, død 7. Marts 1747⁵⁾. Præsten Rasmus Liimes Hustru Ingeborg Lauridsdatter Højsgaard, død 10. September 1762⁶⁾.

Efter Præsten Povl Splid i Them blev Oberst Grabov til Urup Kirkeejer i Them. Efter dennes Død kom Kirken som Arv til Greve Tramp til Hovedgaard og Urup i 1772, og han solgte Kirken i 1774 til Ritmester Hans Hoff til Silkeborg. Kirkekøb skulde meldes til Biskoppen, og Hr. Hoff sendte Biskop Bildsøe sin Melding, der slutter med følgende: » . . . Jeg nedbeder mig stedse Deres Højædle Højærværdigheds Gunst og Velynde, og anmoder allerydmygt om et Par Ord, at denne Anmeldelse er indberettet som den dermed den største Ære og Højagtelse uafsladelig har den Ære at kalde mig: — Højædle og Højærværdige Hr o. s. v. Deres allerydmygeligste Tjenere. — Hans Hoff — Silkeborg 26. Febr. 1774«.

Allerede denne Skrivelses servile Form og Indhold lader formode, at Ritmesteren straks har haft Planer angaaende Kirken, hvis Udførelse behøvede en Art »Velyndest« fra biskoppelig Side, og han tog straks fat paa Udførelsen af sine Planer. 3. Oktober 1775 afgav Provst Voldum en Beretning til Biskoppen saalydende:

»Paa Them Kirke var giort en anseelig Reparation af Hrr Ritmester Hoff paa Silkeborg, men da Taarnet, som tilforn var temmelig høj, ikke var opført højere end Kirken, har jeg skriftlig forespurgt mig hos ham, om han havde nogen Kongelig Tilladelse til at tage af Taarnets Højde, eller om han i Mangel af samme vilde opføre Taarnet i sin forrige Højde, hvorpaa jeg endnu ikke har faaet noget Svar«.

Provst Voldums Forespørgsel til Ritmester Hoff førte til, at denne indgav en Ansøgning til Cancelliet om Fritagelse for at opbygge Taarnet paany. Ansøgningen gik til Stiftsøvrighedens Erklæring og derfra til Provst Voldum, som

bl. a. oplyste, »at Kirkeklokken var nedtaget af Taarnet og ophængt under et Skur ved Enden af samme«. Derefter veksledes nogle Skrivelser indenfor Stiftsovrigheden og Sagen gled ud i Sandet.

Kirketaarnet blev altsaa nedbrudt i Tiden mellem Februar og Oktober 1774, saaledes at kun den nedre og mindre Del i Højde med Kirkens Tag blev tilbage og saaledes som det staar endnu. Klokken blev hængende i Skuret, hvor den oven i Købet hang skævt, saa der kun med Vanskelighed kunde ringes med den. I Kirkesyner klagedes derover mange Gange. Det blev fremhævet i Klagerne, at Klokken ikke kunde høres Østen for Kirken, men lige meget hjalp det. I over 65 Aar blev den, hvor den var, indtil der omsider indrettedes et Slags lavt Spir paa Kirkens vestlige Gavlspids, hvor den blev ophængt.

C. F. L. Aagaard var Præst i Them fra 1766 til 1788. Der er intet fundet om, at han har foretaget noget til Forsvar for Kirken. Sognefolkene har ikke kunnet optræde mod Ritmesteren. Han var Husbond og Herre over 32 af Sognets Fæstere, og han forstod at nyttiggøre sig Kirken. Nedbrydelsen af Kirketaarn, Rensning og Kørsel af Stenene har han kunnet lade udføre som Sognefolkernes Pligtarbejde under »Reparationer« og dels som Hoveriarbejde af hans Fæstebønder. — Netop i disse Aar opbyggede han Silkeborggaard.

23. Juni 1794 skødede Ritmester Hoff Silkeborg tillige med Fæstegods i Them Sogn og Them Kirke til sin Søn Henrich Muule Hoff, som var Landsdommer og Herredsfoged over Tyrsting-Vrads Herreder.

Kirken var efterhaanden bleven en Del forfalden og alt for lille. Ved Folketællingen i Aaret 1787 havde Sognet ialt 683 Mennesker, men i 1801 var der 1001. Det var en Forøgelse af 46 pCt. i 14 Aar. I 1797 sendte Sognefolkene i Them Klage til Biskoppen over Pladsmangel i Kirken og forlangte en Tilbygning til Kirken. Kirkeejeren blev spurgt, hvad han agtede at gøre, men gav ikke noget tilfredsstillende Svar. Provst Schytte og Pastor Mikael Asmussen i Them fik da Ordre til at undersøge, hvorvidt Krav om Udvidelse af Kirken havde Grund, og om hvad Tilstand Kirken var i ude og inde, og derefter indgive Beretning derom. Bispnen holdt Visitats i Them og fik altsaa at se Kirkens forfaldne Tilstand, men lige før det krævede Kirkensyn fandt Sted, lod Kirkeejeren nogle Bygningsmaterialer føre til Kirken og indledede Forberedelser til Reparation. Provsten med Kirkesyndet troede da, at nu blev der foretaget noget, og derfor stillede det hele i Bero. Men, straks da Provsten og Synsmændene var borte, lod Hoff Materialerne bringe andet Steds hen, og der blev ikke foretaget videre til Afhjælpning af Kirkens Mangler. Derimod satte Hoff et andet Arbejde i Gang. Han lod bygge et Gravkapel til Brug for sig og sin Slægt paa Kirkens Nordside. Dette Kapel blev ved en Dør i Kirkemuren sat i Forbindelse med Taarnrummet i Kirken, og da Kirkeklokken truede med at falde ned, lod han et Stykke Bjælke indsætte til Klokken at hvile paa. Nu hævdede Hoff, at Kirken var bleven udvidet og repareret. Provst Schytte indhentede en Erklæring om Sagen fra Pastor Asmussen, og denne indleverede »Pro Memoria« af 25. August 1798 om Kirkens Tilstand, og heri findes bl. a. følgende:

. . . (Tagets) Forskalninger er bedærvede. Blytavler behøver Underlægning og Lodning. — Spændetræer fordærvede og udskredne — 18 (Kirke) Stole er løse i Nokkerne og nogle ganske faldefærdige. — Væggene grønne i Stedet for hvide. — Alterklædet mere en Skændsel end en Prydelse, og udvendig ser Kirken ret ussel og forreven ud. —

Kirkesynene gik Hoff imod. 30. August 1798 sendte han Begæring om Hensand med Kirkens Reparation udsat i 14 Dage, og da lod han foretage en Forandring af Kirkens Stolestade. Han fik flere Kirkestole anbragt ved at lade Stolene rykke nærmere sammen. De gamle Stole havde Sæder af brede Egeplanker. I Stedet lod han anbringe smalle Fyrrefjæle. Derved blev Plads til en Del flere Stole, og der anbragtes nogle Bænke i Pulpituret og maaske ogsaa i Koret, men Kirkens Tilstand blev iøvrigt uforandret, og der gik et Par Aar, uden at noget videre foretoges. Det blev derefter nødvendigt at gøre noget, og Hoff lod Kirken tilføre en Del Materialer og gjorde Tilløb til at sætte Arbejde i Gang paa Kirken. Samtidig kom Biskoppen 2. Juni 1801 paa Visitats i Kirken, og han og Pastor Asmussen maa have været enige om, at nu blev Kirken istandsat. Præsten indberettede til Provst Schytte, at nu kom Kirkens Restauration i Orden, og i Tillid til Rigtigheden deraf indberettede Provsten dette paa Landemodet. — Men, efter Bispevisitatsen førte Hoff Materialerne bort fra Kirken. Det var altsaa den forrige Komædie, der blev gentaget. Biskoppen fik Meddelelse herom og — det aarvaagne Cancellie forlangte Forklaring. Nu var Provst og Præst i Klemme. Biskoppen sendte Anmodning til Provsten om at foranledige et »ordentligt Syn« over Them Kirke, foretaget af Præsten og nogle af Sognets Beboere, og det urigtige i Indberetningerne forandret og rettet. Provsten sendte Skrivelse til Præsten med Anmodning om at lade foretage Kirkesyn. Pastor Ammundsen skrev til Provsten, at det aldrig havde kunnet falde ham ind, at Hoff skulde finde paa at fjerne de tilførte Materialer fra Kirkegaarden — »noget man ikke mellem fornuftige kunde formode«. Kirkesynet blev holdt og sendt til Biskoppen 8. December 1801 tilligemed en lang Forklaring fra Provst Schytte, hvori der bl. a. meldes følgende om Kirken:

» . . . Them Kirke . . . er i højeste Grad brøstfædig baade ud- og indvendig . . . men skal og være alt for liden til den stedse tiltagende Menighed. Omendskønt Kirke-Ejeren for nogle Aar siden borttog af en Del Fruentimmerstole de brede Egeplanker og lagde smalle Fyhr Fiel igjen, hvilket Bytte rigtig nok var fordelagtig for ham selv, man langt fra ikke for Kirken — der blev vel et Par Enkelte Stole flere, men saa smalle, at en frugtsommelig Kone ikke uden Smærte kan trænge sig derind samt mindre kan nogen trænge Sig forbi hverandre i dem. — Pulpituret fik og nogle enkelte Stole — men den hele operation skal dog ikke opnaae sin tilsigtede Hensigt: at Kirken kunde rumme Menigheden . . . «.

I det følgende Aar blev der foretaget nogen Reparation af Kirken, men det vigtigste: Istandsættelse af Blytaget, blev der ikke gjort noget ved, og saa solgte Landsdommer Hoff Them Kirke til Ritmester H. H. G. Halling og Overkrigskommissær H. P. Ingerslev i Aaret 1804. Sidstnævnte blev Eneejer 1805.

De 30 Aar under Ritmester Hoff og hans Søn, Landsdommer Hoff, blev skæbnsvangre for Them Kirke, som i den Tid fik sit store prægtige Taarn for Størstedelen nedbrudt og sit Stolestade forkvaklet. — Om Gravkapellet berettes i Kirkesyn af 6. Juni 1823:

»Begravelseskapellet paa Kirkens nordre Side, den Hoff'ske Familie tilhørende, er ej alene i sig selv meget forfaldent, men beskadiggør tillige Kirkens Mur og Tag, med hvilket det er sat i Forbindelse«. Kirkesynet af 6. Juni 1824 beretter: »Begravelseskapellet paa nordre Side er nedbrudt og Kirkens Mur med samme istandsat«. Ved denne Istandsættelse blev paa Grund af den Beskadigelse, Gravkapellet havde forvoldt, et lille Stykke af Kirkeskibets ydre Nordvesthjørne nedbrudt til den skraakantede Sokkel og et nyt Hjørne opført lidt østligere. Bygningen af Gravkapellet maa have været usolidt og daarligt udført. Før Nedbrydelsen var Murene forfaldne og Taget meget utæt. Kapellets

Østmur stod i Forbindelse med Kirkeskibets Nordvesthjørne. Dets Tag var saaledes anbragt, at Regnvandet fra det ikke kunde komme rigtigt over Kirkemuren — hedder det i Kirkesyn af 1817, og denne blev »desaarsag fordærvet«.

Silkeborg blev solgt paa Tvangsauktion i 1823, og Them Kirke overtoges af Kronen. Fra 1843 nævnes Domainen som Kirkeejer, og Godsforvalteren skulde sørge for Kirken, men han kunde kun sættes i langsom Bevægelse. Fra ham gik Sagerne til Domainsinspektøren og derfra til en Bygningsinspektør og undertiden om ad Biskoppen for endelig at naa til Rentekammeret og Kancelliet. Vejen var lang, og lige saa lang eller længere var Tilbagevejen — hvis den naaede helt ud til Them, hvor Arbejdet paa Kirken skulde udføres. Der gik gerne nogle Aar fra Kirkesynets Klager over Kirkens Tilstand, indtil der blev noget udført. Følgen var, at Reparationer ikke blev rettidigt udførte, og at Kirken efterhaanden forfaldt mere og mere.

Kirkesynene var ivrige i Retning af at forlange Reparationer af Kirkebygningen og Kirkens Inventar, men der manglede Kendskab til og Sans for, hvad der burde gøres, som f. Eks. i 1830, da Synet erklærede, at Kirkens Døbefont »ikke er anstændig«, og at den er faststillet paa en uheldig Plads. I 1830 forlangtes en transportabel Døbefont. I 1823 var Altertavlen forfalden, dens Zirat foroven og paa Siderne nedfaldent og noget deraf forraadnet. Prædikestolen, Skriftestolen og Degnestolen havde det paa lignende Maade. I 1825 blev der lovet Afhjælpning deraf. — I 1827 blev de nævnte Dele malede, og i 1832 blev Altertavlen opmalet! I 1826 ønskede Kirkesynet Kirkeklokken anbragt noget højere, saa den kunde høres videre ud, f. Eks. i Præstegaarden. I 1829 var dens Ophængning sønderbrudt, saa den maatte tie. — — I 1838 ønskede Præsten et Spir paa Kirken, hvori Klokken kunde hænges, og Kirkesynet bemærker dertil, at et saadant Spir »uforbigeangeligen« bør anbringes. I Aaret 1842—43 blev der endelig bygget et Slags Spir paa Kirkens vestlige Gavlspids, hvori Klokken blev ophængt.

I 1842 var Kirkens og det gamle Taarns Tag fuld af Huller. Hvelvingerne ansaas for at være usikre, og Synsmændene kunde ikke komme derop og undersøge, fordi der manglede Lys. At tage Lys med, har de altsaa ikke kunnet finde paa, og Mangelen af Stige hindrede dem vel ogsaa i at kunne komme derop. Kirkemurenes søndre og nordre Sider var revnede, og Synet mente ikke, de kunde istandsættes, uden at Murene nedtoges og omsattes, saa langt Revnerne naaede. Kort før laa Gulvet i Vaabehuset saa lavt, at Vandet samledes her som paa Bunden af et Kar. — Kort sagt: Kirken var helt i Forfald. Kirkesynet i 1842 slutter med: Them Kirke er den mest brøstfældige og slettest vedligeholdte i Tyrsting-Vrads Herred, og i 1843 med: Manglerne ikke afhjulpne. Kirken er for lille og mangler Hyggelighed. — I 1844 var Kirkestolene skrøbelige, Kvindestolene manglede Rygstød og en Del Mandsstoles var knækkede. I 1845 var Kirkens Vægge indvendig bleven grønplettede, og Kirkesynet forlangte, at den gamle Kalkpudsning skulde afhugges helt ind til Murstenene, og Væggene derefter forsynes med nyt glat Murpuds. Dette Krav blev dog stoppet af en Skrivelse fra Godsinspektør Bindsbøl, der melder, at Kravet om Kalkoptrækning inde i Kirken hidrører fra Ukyndighed fra Murermesteren, som følger Provsten ved Kirkesynet. Der var paa Kirkens Nordside blevet opmuret nogle grimme Piller for at støtte denne. Om disse melder Synet, at »de har aldeles løsnat sig fra Murene og intet gavner«, og det forlanges, at Pillerne helt omsættes og mures skraa som Kiler opad. Herom bemærkes i Bindsbøls Skrivelse, at »Murpillerne paa Kirkens Nordside ikke gavner — men heller ikke har været fornødne«, og Arbejdet dermed bør ikke udføres.

Ifølge Kancelliets Skrivelse af 6. April 1847 til Biskoppen, var Etatsraad Hoff og Bygmester Kock anmodet om at konferere med Godsforvalter Hornemann og Stedets Sognepræst, om paa hvilken Maade Udvidelse af Them Kirke bedst, med mindst Bekostning, kunde iværksættes. Paa Kirkesynet 21. Juni 1847 fremlagde Arkitekt Leth en dobbelt Plan til Kirkens Udvidelse, nemlig een, ifølge hvilken hele Kirkens Skib skulde udvides ved Tilbygning helt uden om den nuværende Kirke, og en anden, ifølge hvilken der i Stedet for det nuværende Kor skulde bygges en Rotunde, i hvilken flere Rader Stolestader skulde anbringes. — Af disse Planer var Sognepræsten, Godsforvalteren og Provsten enige i at foretrække den sidste, forudsat Kirken derved kunde blive rummelig nok til at huse 5—600 Mennesker. Kirkesynet 1848 melder, at der i 1847 blev forfattet Tegninger og Udkast til en forandret Indretning og ønskelig Udvidelse, men derved blev det. Med Kirkens Udvidelse maatte der ventes i 25 Aar. I 1849 var Kirkens Tilstand omtrent uforandret, men da var der kommet et Kirkeministerium. Provsten sendte dette en Indstilling om Kirkesagen i Them, og nu blev det til Alvor med Kirkens Istandsættelse. Efter at Professor Bindsbøl havde faaet Bygningen af Thorvaldsens Museum fuldført, blev han Bygningsinspektør for Jylland med Bolig i Aarhus fra 1849 til 1851. Han fik med Kirkens Istandsættelse at gøre, og maa takkes for, at der blev reddet saa meget som muligt af det gamle og oprindelige som Tilfældet blev, men beklageligt er det, at Taarnet ikke blev genopbyggt. Efter at der var gaaet 75 Aar siden dets Nedbrydelse, var det glemt. Synet af 1851 melder, at alle ældre Mangler var afhjulpne og Kirken sat i en fortrinlig Stand. Kirkesynet mente nu, at det ene burde svare til det andet, og det forlangte Kirkegaarden planeret og inddelt med gruslagte Gange »i fornødne Kvarterer«, samt Stendiget opsat paa een Gang, da dette vilde være mere økonomisk, end at lappe derpaa i det uendelige Aar efter Aar. — Forvalter Bindsbøl brugte et Aar til at indberette dette til Domainedirektøren, og denne tænkte paa Sagen i et Aar og sendte den i det følgende Aar til Bygningsinspektøren. Dermed naaedes Aaret 1855, da Kirkesynet erklærede Manglerne afhjulpne, men først i 1856 blev Kirkegaarden planeret.

Fra 1862 foreligger en fuldstændig Liste over Kirkens indvendige Udstyr, hvoraf bl. a. fremgaar: Omkring Alteret og i alle Stole er Fjællegulv. I Gangene og Koret er gule Stenfliser. I 1860 fik Altertavlen Maleriet »Christus paa Korset«. Prædikestolen havde Lydhimmel, og der var 51 Kirkestole uden Laager. Der nævnes en Døbefont af Sandsten, som maa have været tilført Kirken i 1850—51 — efter Tegning af Professor Bindsbøl. Den gamle Font førtes til Silkeborg og laa henkastet ved Kirken der, indtil den i nyeste Tid er opstillet i Silkeborg Kirkes Kor som Døbefont.

Kirkeklokken var kommen op over Kirketaget, men var daarligt anbragt. Nu byggedes et nyt Taarn paa Statens Foranstaltning. Det byggedes saaledes, at dets Østside opførtes paa den vestlige Gavlf af den gamle Taarnrest og de andre tre Sider Vest og uden derfor — Nederdelen firkantet, Overdelen ottekantet og med ottekantet skifertækt Spir. I Overdelen anbragtes en Laage mod hvert Verdenshjørne, og over Laagerne muredes runde Buer. Foroven afsluttedes med tre Tandstabe. — Et net lille spinkelt Taarn, der kunde være en Pryd et andet Sted til andet Brug, men ikke passer til Kirkens øvrige Del.

Restaurationen af Kirken i 1850—51 naaede ikke ret meget ovenover Tag-skægget. I 1865 approberede Finansministeriet Skifertag paa Kirken — ad Aare. Da det nye Taarn byggedes, lukkede det Kirkens vestlige Vindue, og Kirkesynet forlangte i 1865 et Vindue i det gamle Taarnrums Nordside og desuden alle Kirkens Vinduer fornyede, da de gamle med Trærammer var fordærvede.

Det forlangtes ogsaa at faa Kirkegaardens Gange istandsatte og vedligeholdte for Eftertiden, og da Kirkens Nordmur og det nordøstlige Hjørne af den østlige Gavl »syntes at ville skyde ud«, ønskedes Murene oprettet eller omsat paany og en Del andre Mangler afhjulpne. Som Svar paa alt dette, meddelte Bygningsinspektør Winstrup i 1866, at disse Arbejders Udførelse krævede en temmelig betydelig Sum, og at der intet var bevilget. I 1867 begyndte Synsforretningen med: Væg og Gavlhjørner ikke gjort noget ved. Ikke gjort noget ved Vinduerne. Skifertaget ikke tættet. Klokkestolen ikke forsynet med Krydsbaand. Paa Domainens Vegne mødte »Hr. Foss«, og han meddelte, at nu var de fornødne Penge bevilgede, og Arbejderne vilde blive udført snarest muligt — men der trængtes fremdeles til adskilligt. I 1871 viser Kirkesynsbogen Tilførsel om Udvidelse lydende paa: a) Ombygning af det unseelige Vaabenhus og gøre det større, saa dets Bænke kan anbringes og bruges inde i Kirken. b) Hvad der menes bedre er en Tilbygning paa Kirkens Nordside overfor Prædikestolen, 10 Gange 10 Alen stor.

Og saa ophørte Statens Ejerskab. I 1872 fik Proprietær, exam. jur. Wohnsen paa Løndal Skøde paa Tienden af Them Kirke og blev dermed saakaldt Kirkeejers. Nu blev der i dobbelt Forstand kortere Vej mellem Kirke og Kirkeejers. Kirkesynet for 1872 melder: »Et nyt, smukt Vaabenhus var opført, forsynet med et lille Aftrædelsesværelse for Kirkegangskoner«. — I 1875 var Tilbygningen opført, og herom melder Synsbogen: »Udbygningen udgør 137 □ Alen. — Den var særdeles godt, solidt og smagfuldt udført, baade indvendig og udvendig. Forsynet med Skifertag, 2 Jernvinduer, 1 paa hver Side, af samme Størrelse og Form som de øvrige i Kirken, og rummer 26 Stolestader. I Baggrunden en Nische, hvori anbragt et Kors«. At Tilbygningen stemmer med den herskende Smag i den Tid, den blev bygget, er rigtigt. At den ikke passer sammen med Kirken, er en anden Sag.

Nu gik Tiden med aarlige Reparationer og Forandringer. Kravet om Lys under Taget havde varet i hundrede Aar og kom paany frem i 1881, og det opnaaede i 1883 at faa et lille Vindue indsat i Kirkens østre Gavlspejs. Det langvarige og svære ved at opnaa denne Løsning karakteriseres den Dag i Dag derved, — at Vinduet er skævt anbragt i Gavlspejden.

I 1883 lod Provsten afholde et ekstraordinært Syn i Them Kirke. Aarsagen hertil var »et Andragende fra Flertallet af Familiefædre, Enker og andre, der have Husstand af Them Menighed om at faa Kirken opvarmet«. Kirkeejers Wohnsen var til Stede og fremlagde Tilbud fra Fabrikant Stallknecht i Horsens paa en Kakkellovn, der erklæredes tilstrækkelig stor til at opvarme Kirkens Rum. Det bestemtes, at en saadan Ovn skulde anbringes i den første Hvælving fra Koret, hvor den forenes med Tilbygningen. Som Brændselsrum anvistes Loftsrummet i Kirkens vestre Ende. Det blev paabudt i 1885, at de lukkede Stole i Koret skulde fjernes. Kirkesangerens Plads skulde være i den øverste Kirkestol ved Prædikestolen, og Præstens Stol skulde stilles i Hjørnet af Koret eller bag Alteret. Samme Aar blev Ligstenene optagne af Kirkegangen og opstillede paa deres nuværende Plads.

Wohnsen var en forholdsvis flink »Kirkeejers«, men i 1888 kom der nye, og Gaardejer P. Davidsen tilligemed Husmand Ole Jensen Gert blev hans Afløser. Efter to Aars Forløb blev Ole Gert Enejejer. I hans Tid blev ophængt Nummertavler med bevægelige Tal i Kirken. Betegnende for hans Virke er, at da det blev bestemt, at Kirkegangens Gulv skulde fornyes med sorte og hvide Silkeborgfliser, fik han det ordnet saaledes, at det skulde ske i 10 Aar med en Tiendedel om Aaret. Hermed begyndtes i 1890 og fortsattes til 1893, men paa den Tid fik Kirken en ny Ejer: Kirstine Pedersen, rig Enke efter Kromanden

Jens Pedersen i Ry. Hun havde Vilje til for Alvor at lade Kirken istandsætte, og samtidig var C. F. Møller, Tønning, Provst fra 1889 til 1894. Han havde stærk Interesse for at faa fremdraget de ofte skjulte Skønheder i de gamle Kirker, og at faa Folk med til at forandre Kirker med triste og kolde Rum til hyggelige og festlige Omgivelser for Gudstjenesten. En væsentlig Hjælp ydede han ved selv at udføre det arkitektmæssige Arbejde og finde dygtige Haandværkere, der kunde udføre Arbejdet uden at Udgifterne derved blev opskruet. Under disse gode Forhold fik Them Kirke en omfattende Restauration.

Kirkens Gulv blev omlagt med trefarvede Fliser lagt i smukt Mønster i Gangene. Kirkeskibet fik nyt Stolestade med brede Sæder, helt Ryglæn og betydeligt rummeligere end før. I de nye Stoles brede Ender mod Midtergangen indsattes de gamle Egetræs Stoleender, delvis med udskaarne Navne. — Alter og Altertavle fik en ny Skikkelse. Foran paa Alterbordet anbragtes en Forstilling af Egetræ med et Midtparti af Christi Gravlæggelse i dybt udskaaet Arbejde. Over og under Bordets Forkant er udskaaet Kornaks og Vindruer. Paa Alteret er anbragt en Art Opsats, hvis Midte er udfyldt af en dybt udskaaet Fremstilling i Egetræ af Christus bærende Korset omgivet af flere Personer. Ved Siderne deraf er der Felter med udskaarne Slyngninger. Ovenpaa dette Parti er Altertavlen opstillet. Prædikestolen fik tre af dens fire Felter udtagne og i Stedet for indsattes tre Egetræsplader med Figurframstillinger af Tro, Haab og Kærlighed. I det fjerde Felt mod Væggen har det oprindelige Indhold tildels kunnet bevares. Knæfaldet foran Alteret blev helt fornyet og fik Smedejerns Rækværk i smukke Slyngninger og med Egetræs Overdel. I Rækværkets Ender mod Alteret anbragtes Opstandere med Messingkandelabrè, hver til 5 Lys. Opgangen til Prædikestolen fik Rækværk, der i Stedet for Balustre har Smedejernsværk mellem Løbestangen og Forvagen.

I 1902 opdagedes Kirkens gamle Hvælvingsdekorationer under Kalklaget. De blev fremdragne i 1904 under sagkyndig Ledelse. Af to Kalkmalerier i Korbuens Sider fremdroges kun det ene. Det i Sydsiden var omtrent udslettet under tidligere Reparationer af Væggen. Ved Juletid 1896 fik Kirkeklokken en stor Revne. En ny Klokke blev leveret 1897 af Frichs Eftf. i Aarhus. Fru Petersen afsluttede sin Virksomhed for Kirken ved at lade opføre en Kampestenmur omkring Kirkegaarden som Afløsning af Stendiget. Det var et stort, flot og kostbart Arbejde, som derved udførtes, men Them By mistede derved et kært, ældgammelt Minde.

Fru Petersen overdrog Kirken til sin Svigersøn, Pastor Hansen i Ry, og han vilde kun tvungen gøre noget for Kirken. I 1916 blev Træværket i Korskirken angrebet af Svamp, saa Vægpanel og Stole begyndte at falde. I 1922 forlangte Kirkesynet alt angrebet Træværk i Kirken fornyet og Arbejde mod Svamp udført. Dertil blev Kirkoejeren tvungen, men nu blev Udførelsen af en Del Arbejder for Kirken paakrævet. Der var bleven opstillet en Kakkelovn mere i Kirkens vestlige Del, og de to Ovne røg omkap, hvorved bl. a. Hvælvningernes Dekorationer fordærvedes. Det var nødvendigt at faa et ordentligt Varmeanlæg. Reparation af baade det gamle og det ny Taarns Grund tiltrængtes. Det kunde ikke udskydes længere at faa bygget et Materiel- og Nødtørfthus, og det var ønskeligt at faa bygget et Ligkapel.

Pastor Hansen søgte at faa Kirken solgt, og Them Sogneraad tilbød at give 15.000 Kr., men Handelen hindredes af Stiftsøvrigheden (Biskoppen). Menighedsraadet søgte nu Sagen ordnet paa anden Maade, og det viste sig, at Tiendekapitalen ikke kunde dække de foreløbige og heller ikke de fremtidige aarlige Udgifter til Kirkens Vedligeholdelse og Drift. Der kunde altsaa ikke

blive Tale om at betale noget til Kirkeejeren — tværtimod —, men det maatte kræves af denne, at han før Afstaaelsen maatte bringe det forsømte og manglende i forsvarlig Stand eller betale en Pengesum i Stedet for. Paa et Møde mellem Menighedsraadet, Provst Clausen og Pastor Hansen indgik denne efter en dramatisk Forhandling paa at betale 2700 Kr., en Sum, der var noget lavere end den fastsatte Vurderingssum, for at bringe Kirken og dens Omgivelser i synsforsvarlig Stand. Derefter var det gamle Kirkeejerskab ophævet, og Menighedsraadet i Sognet indtraadte i Stedet for.

Kort før havde Them Kirke faaet et Orgel fra Silkeborg Kirke, hvortil der var anskaffet et nyt og større Orgel. Købet af det gode, gamle Orgel blev dækket ad privat Vej. Nu blev der taget fat paa Hvælvingernes Rensning. Ved Nationalmuseets Hjælp blev Dekorationerne fremkaldte nøjagtigt som de oprindelige og mere kom frem, bl. a. et Indvielseskors paa Kirkens nordre Sidevæg. Kakkellovnene i Kirken fjernedes, og Centralvarme med Fyrrum ved Vest-siden af Vaabenhuset blev indlagt. Senere fik Kirken elektrisk Lys indlagt og tre Lysekroner i smukke Ophæng, samt elektrisk Blæseværk til Orgelet.

Kirken giver et Billede af Tidsudviklingen. Skibet og Koret viser Middelalderen paa Valdemarernes Tid. Taarnresten, Hvælvingerne og Krucifikset Slutningen af Middelalderen. Stolestadet og Alterstagerne sekstende og Altertavlen og Prædikestolen første Del af det syttende Aarhundrede. Det nedbrudte Taarn minder om Ødelæggelse og Fordærvelse i attende og første Del af nit-tende Aarhundrede, men Tiden har søgt at bøde derpaa, saa at Them Kirke i sit Indre i Nutiden er naaet hen imod at være en velholdt og hyggelig Kirke.

Nissen og Bussemanden og andre underlige Væsener.

Til mine tidligste Barndomserindringer — i Tiden omkring 1870 — hører ogsaa Mindet om de mange underlige Væsener, som omgav os paa alle Sider, og som der fortaltes os mærkelige Historier om. Nogle af disse var gode og hjælpende Aander, som var venligt sindede over for Mennesker, hvis de behandlede godt. Andre var onde og vilde gøre os Fortræd. De fleste af dem færdedes ude om Natten, naar Folk sov; enkelte kunde dog komme frem ogsaa om Dagen.

Der var for det første *Nissen*, som opholdt sig i Stald og Lade. Han skildredes for os som en lille Mand med et langt Skæg og en rød Hue paa Hovedet. Han hjalp til med at røgte Kreaturerne, og var man god mod ham, røgtede han ogsaa Kvæget godt, saa alt trivedes.

Ude paa Præstegaardsmarken i Adslev var der en Høj, og heri boede der Højfolk. De var nogle smaa Væsener, som bagte, bryggede og førte Husholdning som andre. De boede inde i Højen, men havde en hemmelig Udgang.

Ude i Mosen boede *Mosekonen*. Efter en varm Sommerdag dampede Mosen om Aftenen. Saa sagde man, at Mosekonen bryggede.

Ellepiger boede i Ellerne langs Bækken og Aæn. De var hule i Ryggen, ligesom et Dejgtrug, men saa ellers godt ud forfra. Naar Maanen skinnede, kom de ud og dansede paa Engen. En Gang var jeg gaaet med min Moder ud at flytte Faarene ude paa Foeborren, hvilket var sidste Aars Græsning. Her saa jeg en Rundkreds af smaa Paddehatte paa Marken og vilde gaa for at se dette usædvanlige Syn, men blev taget i Armen af min Moder, med Paalæg om ikke at gaa der over. Da jeg spurgte om, hvad det var, fik jeg til Svar, at der havde Ellepigerne danset om Natten. Det kunde maaske gaa mig galt, hvis jeg traadte over i Kredsen.

Bussemanden opholdt sig i Brønden. Vi blev advarede imod ham. Han saa fæl ud. Hvis vi gik nær Brønden eller saa ned i den, kunde han tage os.

Bækken gjorde Skel mellem Adslev og Jeksen Marker. Her boede *Bækmanden*, og vi blev ogsaa advarede imod ham. Han vilde trække Folk med sig ned i Bækken, og saa kom de aldrig mere tilbage.

Hylde mor var et andet Væsen, som havde Tilhold under Hyldebusken omme bag Huset. Hun var vist ikke ond og gjorde ingen Fortræd, men Folk holdt ellers ikke af at komme der om Aftenen, naar det var mørkt. *M. Sørensen.*

En gammel Spillemandsslægt.

Af Wilf. Kjær Jensen.

I LINDUM SOGN mellem Hobro og Viborg, Nord for Tjele Langsø, ligger en lille Skov kaldet »Søvide«, og umiddelbart nord for Skoven en lille Gaard af samme Navn. Den har i henved 250 Aar været Slægtshjem for Slægten Bødker, hvis Stamfar skal have været Bødker paa Tjele. Som Slægtsnavn gaar Navnet Bødker tilbage til det 17. Aarhundrede, ja maaske endnu længere, og bæres stadig af en Del af de utallige Efterkommere, ligesom Slægtshjemmet i Søvide stadig er i Slægtens Eje. Gaarden var oprindeligt en Fæstegaard under Tjele.

En Efteraarsdag i Aaret 1760 sad Karen Bødkers med det yngste Barn, Anders, paa Skødet, mens fire andre Børn tumlede sig paa det sandstrøede Lergulv og pulsede Støvet op i Smaaskyer, der lyste gyldent i den matte Solstriben fra Vinduet. Paa det simple Bord stod Resterne af Familiens tarvelige Maaltid, der oftest bestod af Grød og Mælk, et Stykke Flæsk og tørt, groft Brød. Naar Vinden slog ned over Trætoppene, sendte Ovnens Pulv af Tørverøg ud i den lavloftede Stue, og paa dens Vej mod Bjælkeloftet lagde den et blaaligt Sørgeslor om den gamle Violin paa Væggen. — Nu blev Døren aabnet, og en fornemt klædt Herre traadte ind. Det var Naadigherren til Tjele, Generalmajor C. D. v. Lüttichau, der netop Aaret før havde oprettet Tjele med tiliggende Bøndergods til et Stamhus og nu herskede suverænt over de mange Bonde-Sjæle, der var fulgt med i Handelen. — Hans Hilsen til Karen og Børnet skal have været denne: Ja, endnu er Ungen din, men naar han engang kan gøre Gavn, saa er han (og saa bandede han) min!

Manden i Gaarden hed Anders Pedersen Bødker og var altsaa Fæster under Tjele. Meget tyder paa, at Anders var Spillemand, og maaske har han selv oplært sine tre Sønner i Fiol-Spillet. I hvert Fald blev de alle tre anerkendte og skattede Musikantere. Anders Bødker var født 1722. Han og Karen Jacobsdatter, der blev viede i Lindum Kirke 1751, havde fem Børn: Datteren Maren, f. 1752, Sønnerne Jacob, f. 2.2.1755, Christen, f. 1.8.1756 og Anders, f. 6.7.1760, og Datteren Johanne Christine, f. 21.4.1758.

Her skal kun Sønnerne omtales.

Jacob Andersen Bødker var Fæstegaardmand, Bødker og Skovfoged og overtog Fødehjemmet i Søvide; men det var nok Fiolen, der var hans bedste Aktiv. Med den kom han (sammen med Faderen (?), Brødrene og deres Sønner) vidt omkring, og med den daarede han den stoute Birthe Nielsdatter, Storbondens Datter fra »Hostrupgaard« nord for Hobro. Han var da 41 Aar gl., og Birthe kun 17, saa der er maaske ikke noget at sige til, at de gamle paa Hostrupgaard ikke kunde bifalde, men satte sig imod med Næb og Klør: »Saaen en sølle Tarmvrider — ikke tale om!« — Men Birthe var ikke af de nemme og udfoldede allerede her sin senere saa velkendte og prøvede Viljestyrke og gik sejrende ud af den bitre Strid. Men det kostede dyrt: »Hun fik

ikke Traad eller Trævl!« fortalte de gamle i Slægten. Og efter Vielsen i Hørby Kirke — et Bryllup, der vist ikke i Glans og Herlighed stod i et rimeligt Forhold til Faderens Hartkorn, — drog Birthe saa ind i Søvide, hvor hun herskede uindskrænket blandt Børn og Børnebørn til sine Dages Ende, 84 Aar gl.

Men »Berred Bødkers« som hun i daglig Tale kaldtes, var ikke blot striks, hun var tillige en dygtig og forstandig Kone, der havde stor Omsorg for store og smaa, og holdt Børn og Børnebørn (hvoraf flere var Lærere) til at faa noget lært. Hendes stadige Replik var: »La' mæ no si, do haar hown aa'et!«

Jacob døde en Aprildag i 1839. Han synes ikke at have givet Violinen videre til Sønnerne Anders og Niels Christian. Dog vides, at Anders spillede Violin, men ikke erhvervsmæssigt. Niels Christian overtog det gamle Slægts-hjem og Rollen som Skovfoged ved Søvide. Til Gengæld blev to af Døtrene gift med Musikantere. Den ældste af Børnene, Karen Jacobsdatter (f. 1797) blev gift med Gaardmand og Musikanter af Snæbum: Johannes Hansen, der karakteriseres som »en vildele Spelman, men nærig«. Og Ane Kirstine Jacobsdatter blev gift med sin Fætter, Jacobs Brorsøn, Niels Christensen Bødker, Musikanter og Husmand.

Datteren Maren angives at være gift med »Niels Forpagter i Løvelvad«.

Den yngste Datter, Christiane Jacobsdatter blev gift med Lærer og Gaardmand Hans Chr. Pedersen, Vellev. (Om dem, se »Østjydske Hjemstavn« 1949, Side 111).

Jacobs Broder Christen Andersen Bødker, f. 1.8.1756, var Træsko- og Husmand og havde i sin sidste Egenskab et Fæste-Husmandssted (under Tjele) kaldet »Baljen«, maaske fordi Ejendommen laa i en lille Lavning paa Marken umiddelbart syd for Lindum Skov. Bygningerne er forlængst nedrevet, og ved Vejen nær ved er rejst en Mindesten for Christens Sønnesøn, Forfatteren og Læreren Jacob Nielsen (»Knud Skytte«). Ogsaa for »Kræn Bødker« var Fiolen en god og trofast Medhjælp i Kampen for det daglige Brød til den ret store Familie. Hans Ægtemage hed Marie Cathrine Jensdatter, men mens Christen var en munter og venlig Mand med stor Sans for Humor, var hun nok nærmest en Smule uglad, til Tider lidt syrlig, og dertil mere end almindelig overtroisk. F. Eks. havde hun den Ide, at hvis Kukkeren »gækkede« hende, d. v. s. lod sig høre, før hun havde spist om Morgenen, vilde alt mislykkes for hende det Aar! Altsaa maatte Kræn Bødker hver Morgen i Kukker-Tiden, straks han stod op give »Mari' Catrin« en Mellemmad ind paa Sengen — hvorpaa hun atter kunde slumre en Stund. Men en skøn Majmorgen listede den skalkagtige Christen sig uset op paa Loftet og gav sig til at kukke. Stor var den Jammer, der lød op til ham fra Alkoven neden under, og da Marie Cathrine senere erfarede Sammenhængen, var der til ham i en god Mening!

Da det trak op til Kæresteri mellem Datteren Maren og hendes Fætter Peder, kaldet Halskov (Søn af Anders Bødker), der ogsaa var Musiker, var det ikke med Moderens Bifald, skønt Peder var et skikkeligt Menneske og en meget habil Musiker. Men han havde en Hofteskade og en deraf følgende vrikkende Gang, hvad Marie Cathrine ikke heldt kunde abstrahere fra i sine Overvejelser m. H. t. Svingersøn. Og hendes Mishag skal være kommet til Orde i følgende Bemærkning: Ka' vi no it hold' Døren lukket for den sølle Vrinkel-vridskid! — Men Karens Kærlighed overvandt al Surhed og hun giftede sig med Peder Halskov og — blev ikke snydt!

Christen Bødkers Nodebog beror vistnok i Dansk Folkemindesamling, Det kgl. Bibliotek. Han døde i 1826, Hustruen i 1828. De havde følgende Børn:

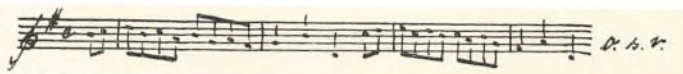
Anders Christensen Bødker, f. 17.10.1796, Musiker og Gaardmand i Bigum. Hans ældste Søn, Anders Andersen, var ogsaa Musiker og overtog

Fødegaarden i Bigum. Var født 26.2.1823. — Niels Christensen Bødker, f. 8.5.1801; Musikanter, Haandværker(?) og Husmand, overtog Fødehjemmet »Baljen« og blev som omtalt gift med Kusinen Ane Kirstine Jacobsdatter. Niels Bødker var en dygtig og anset Musikanter og en god Nodeskriver, hvad der dengang var ret usædvanligt. To af Sønerne var gode Violinspillere, men var ikke »professionelle«. Den ene, Anders, var Snedker og havde selv lavet sig en Violin — ganske simpelt! Den anden var Lærer, Forfatteren »Knud Skytte«, hvis Døbenavn var Jacob Nielsen.

Datteren Maren Christensdatter blev altsaa, trods Vrikkeriet, gift med Fæter Peder, kaldet Halskov, og Karen giftede sig med Gaardmand Christen Pedersen af Hvornum. Anna Christine, den yngste, blev gift med Gaardmand Niels Hougaard af Bigum.

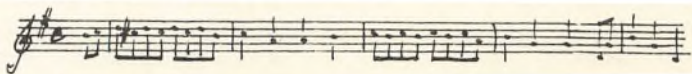
Den tredje af Brødrene, Anders Andersen Bødker, f. 6.7.1760, ved man kun det at fortælle om, at han maaske var den vildeste af dem alle til at haandtere Fiolen. Hvem han var gift med og hvor han boede (noget tyder paa Bigum) er endnu ikke klarlagt, men foruden omtalte Søn Peder Andersen Halskov, der som Musiker var et værdigt Medlem af Dynastiet, havde han Datteren Elsebeth.

Og her er altsaa tale om et Dynasti paa otte Personer i fire Generationer (foruden de ikke-professionelle). Det er ikke oplyst, om der blandt dem var »skabende« Musikere. Som sagt var Niels Bødker en habil Nodeskriver, men da den Tids folkelige Komponister ikke satte Navn paa deres »Opusser«, maa vi lade dette Spørgsmaal ligge. I Parentes bemærket: Der er over en Del af de gamle, originale Folkedanse-Melodier en Patina, der lader formode, at deres Ahner skal findes nogle Trin højere oppe paa Rangstigen. Og de folkelige Komponister var vel paavirkede af Tidens Musik, som de har kunnet høre i Staden, naar Stadsmusikanterne spillede op med Klassikerne paa Programmet. Og Haydn og Mozart f. Eks. har nok kunnet befordre Inspirationen hos de kvikkeste blandt Spillemændene, der utvivlsomt maatte fryde sig over et Tema som dette kendte af Haydn:

Og saa er Spillemanden taget hjem og har forsøgt at ryste noget lignende ud af sit Violin-Træ:

(Strofe fra Niels Bødkers Nodebog).

Men et Billede af den gamle Spillemandsslægt og dens Miljø er jo ikke fuldstændigt uden en Skildring af Tidens, og i Særdeleshed de her omtalte Menneskers aandelige Stade, der viser sig at være et ligesaa interessant som ejendommeligt Kapitel i Slægtens Historie. — I Indledningen er forsøgt at give et nødtørftigt Indtryk af de sociale Kaar, men ogsaa den aandelige Holdning, Indstillingen til Liv og Død er det muligt at faa Indblik i.

Især har to af Jacob Bødkers Dattersønner, der begge var Lærere, bidraget hertil i skrevne og mundtlige Beretninger. Og det er et ejendommeligt, og i Grunden smukt og tiltalende Billede, vi her faar af en Fromhedstype, der næppe findes blandt vore Dages retningsprægede og selvbetragende Kirkefolk.

Midt i al Verdsligheden var disse Spillemands-Haandværkere bundet af Kirken og dens Budskab! At Jacob Bødker var en flittig Kirkegænger fremgaar

simpelthen af Kirkebøgerne, hvori han saa jævnlig figurerer som Fadder for ham helt uvedkommende Børn. Man maa her erindre sig, at man dengang ofte benyttede tilfældigt i Kirken tilstedeværende Personer som Fadder. Alle kendte jo alle! Men ogsaa blandt Kommunikanterne (Allergæsterne) er Bødkerne stærkt repræsenterede med Hustruer og Børn. — Deres Kristendom var dog ikke blot til Søndagsbrug.

Naar Jacob (for at nævne en Repræsentant for Familien) om Foraaret drog i Marken med sin Sædekurv for at saa den dyrebare Sæd, Brødkornet, der i Særdeleshed for den Tids Mennesker var »mer end Gumlekost for Øg og Fæ«, fulgte han Fædrenes Skik og slog — i al Stilhed — Korsets Tegn over Sæden, før den blev lagt i Mulde. Og naar Familien var samlet ved Morgenmaaltidet indledtes med en Salme eller et Ord fra Andagtsbogen (jfr. Jeppe Aakjær: »Far ta'r ned saa tung en Bog, med Gud han hvisker sammen!«). Ved Aftenstid sad Moderen ved Børnenes Sengested og sang en enfoldig Vise om Englene og Guds skønne Have. (De fleste af Bødkerne havde gode Sangstemmer). Men ved Solnedgang, naar Bedeslagene lød fra Taarnet, blottede Jacob sit graa Hoved og stod en Stund med Huen mellem de foldede Hænder.

Var det blot en Gestus? Eller for at stille sig i Position? Næppe!

Det var en sund, gammeldags Guds frygt baaret frem af gamle, stærke Traditioner, barnlig tillidsfuld, umiddelbar og frem for alt ydmyg, en Indstilling til Liv og Død, der kunde give Ingemanns Ord den rette Resonans: Alting føjes som Gud vil, her er trygt at dvæle.

Det var ikke den verdensfjerne og selvbetragtende Fromhed. Man nøjedes ikke med at leve iblandt, men med sine Medmennesker! Det var en Fromhed, der ikke hindrede i at leve med i, hvad dette lille Bondesamfund havde at byde paa af Fester og Munterhed med Dans i »Øwerstouen« og Øl og Brændevin paa Bordet, en Munterhed, der nok ofte var grovere, end hvad vi idag vilde kalde »passende«. Og denne Medleven i Livet paa godt og ondt befordrede den kristelige Ydmyghed. Guds Ord med Syndernes Forladelse blev dem en Livsens Nødvendighed.

Men de vidste ikke af, at de var fromme, »thi de saa, at de vare nøgne!«. Og det var før Grundtvig og Vilh. Beck! En aandelig Oase midt i Rationalismens golde Forstands-Ørk.

Hvad den musikalske Arv fra Bødkerne angaar, saa lader den sig stadig paavise i det nulevende Slægtled, omend hyppigst »paa det jævne«! Men mange sang- og musikglade Mennesker, dygtige Amatører, halv- og helprofessionelle, Musiklærere og -lærerinder kan føre deres Musikalitet tilbage til den gamle Musikantersslægt fra Lindum, — og er stolte af at være »af Bødkerslaw'et«, som det altid hed blandt de gamle. Slægtens musikalske Topskud i vor Tid, den der har drevet det videst, er utvivlsomt Organisten ved Aarhus Vor Frue Kirke, Knud Skytte Birkefeldt, der tillige er en af Landets betydeligste Klaverpædagoger. Han er et Tipoldebarn af baade Jacob og Christen Bødker.

En genealogisk Oversigt over Spillemands-Slægten B ø d k e r, kan opstilles saaledes:

1. gen.) Anders Pedersen Bødker	(1722—1772)	
2. gen.) Jacob Andersen Bødker	(1755—1839)	
Christen » »	(1756—1826)	
Anders » »	(1760—1810)	
3. gen.) Anders Christensen Bødker	(1796— ?)	
Niels » »	(1801—1878)	g. m. Ane Jacobsdatter
Peder Andersen (Halskov)	(1796— ?)	g. m. Maren Christensd.
4. gen.) Anders Andersen Bødker	(1823— ?)	
Jacob Nielsen (Knud Skytte)	(1830—1901)	

Fra Høver.

Af August F. Schmidt.

L ANDSBYEN HØVER udgør den vestlige Del af det 1198 ha store Storrings Sogn (Framlev Herred). Jorderne er her mod Vest højtliggende, bølgeformede, er muldblandede og har Lerunderlag. Der kendes 11 Oldtidsmindesmærker fra Storrings Sogn. Af disse var kun eet tilbage i Perioden 1894—1919, og dette ene Mindesmærke anses for fredningsværdigt¹⁾. De allerfleste af de 11 Oldtidshøje har ligget i Sognets sydvestlige Del; nogle af dem har indeholdt Stenaldergrave. Urner fra Jernalderen er fremdraget nogle Steder under flad Mark. Landomraadet fra Pittersø i Venge Sogn og hen til Gammelgaard Sø bærer Navnet Knivløs. Her er paa et Engstykke, der hører til Gaarden Mariesminde (Høver Matr. Nr. 10a), fremdraget Oldsager. — Storrings Sogn er, som man kan forstaa, tidligst blevet bebygget fra Vest, det vil sige, at Høver-Omraadet i Oldtiden har haft større Befolkning end Sognets Østparti.

Paa de gode Jorder nær Skov og Sø (Gammelgaard Sø) er blevet grundlagt en Landsby, hvis ældste Skrivemaade, fra Aar 1398, er Høffre Skow. 28. Maj 1492: Høffre. 1505: Høffuer. 1524: Høffwerdth. Navnet er formodentlig fra før Vikingetiden (ca. 800 e. Kr. F.). Tolkningen af det er helt usikker. Endelsen kunde maaske være det -ræth, der indgaar i andre østjydske Navne paa -er, f. Eks. Beder og Odder. Formen Høffwerdth fra 1524 kunde tyde herpaa. Endelsen -ræth i Beder og Odder er man ikke klar over Betydningen af²⁾, men det er vel ikke umuligt, at vi i den anførte Endestavelse har et Ord, der svarer til Oldnordisk: rétt »Kvægfold«³⁾. Endelsen i Høver skulde da henvise til, at her engang har været en Kvægfold, maaske et Slags Sæterbrug. Forleddet i Navnet staar man ogsaa uvis overfor, naar man vil forklare det. Nævnes bør det dog, at J. T. Lundbye mener, at Høver i sit Navn kunde indeholde Mindet om, at her i Oldtiden har ligget et Gudehov⁴⁾, idet Egnen her har været Midtpunkt, et Samlingssted for et større Landomraade. Høver ligger ved et Vejknodepunkt (4 Veje fører hertil), og har her været et hedensk Hov; har dette vel ligget, hvor der senere blev opført en kristen Kirke. Der har nemlig været en Kirke i Høver, den nævnes 1524 i Regnskabsbogen over Indtægten af Landehjælpen 1524—26. Høver Kirke skulde da give 9 Mark til denne Hjælp, ligesaa Kirkerne i Storrings og Galten⁵⁾. Kirken i Høver er vel blevet nedbrudt efter Reformationen 1536, ligesom Tilfældet var med adskillige andre Kirker i Aarhus Stift⁶⁾. Kirken i Høver har ligget midt i Byen ved Branddammen og overfor Brugsforeningen. Gaarden nærmest herved, Matr. Nr. 7a, bærer Navnet Kirketoft efter dens fordums Kirke, som ingen nu kan erindre noget om, ligesom der intet er at se paa dens Plads, der kunde minde om det gamle Gudshus. Høver Kirke er er Vidnesbyrd om, at Høver i Middelalderen har været et selvstændigt Kirkesogn.

Da Høver laa ved den mellemste af de Veje, der førte fra Aarhus til Ry, har den lille By forhen været mere kendt end nu til Dags. Den mellemste

Ryvej synes oprindeligt at have fulgt Aarhus—Viborg Vejen til, hvor Vejen drejer af til True, for derefter at fortsætte fra Hasle forbi den nuværende Tovsgaard til Lyngby og forbi Lyngbygaard til Labing Mølle. Herfra gik den over Hørslev og Skovby til Høver, hvor der laa en Kro, som sikkert er af meget gammel Oprindelse. Den omtales 1834 som liggende »ved Landevejen mellem Aarhus, Ry og Ringkjøbing«. Den ejedes paa dette Tidspunkt af en Ammitzbøll. Fra Høver gaar den mellemste Ryvej videre over Nørre Vissing, hvor der laa en Kirke, der blev nedbrudt i første Halvdel af det 16. Aarhundrede. Fra Nørre Vissing fortsatte Vejen gennem Jaungyde, forbi Tulstrup og til Ry?). Et Stykke af den gamle Ryvej er nu undergivet Fredning. Det kaldes »Den grønne Vej«, er ca. 2 km langt og gaar i Nord ud fra Mejeriet Klank, fortsætter i sydvestlig Retning og hører op i det første Sving ved Vejen fra Høver til Storning. Her fortsætter saa Høver-Vejen den gamle Rute, hvorved er et lille Dige. »Den grønne Vej« er en Enspurvevej, den afgræsses, men maa ikke benyttes til Færdsel.

Vejen fra Høver til Ry, der er i Brug som almindelig Kommunevej, er identisk med den gamle Ryvej. Ved denne gennem Tiderne meget benyttede Færdselsaare voksede Landsbyen Høver frem. Den bestod i 1682 af 9 Gaarde og 1 Hus. Gaardenes Hartkorn var paa ialt 50,04 Tdr. og til Huset var Hartkornet paa 0,44 Tdr. Land. Anden skyldsats Jord under Høver var paa 0,53 Tdr. Hartkorn. Ialt hørte da til Høver 51,01 Tdr. Hartkorn. Byens dyrkede Areal var 1682 ialt paa 220,8 Tønder Land. Samme Aar var der i Storning 10 Gaarde⁸⁾.

Høver Bys Mark var i 1683 inddelt i 4 Vange. »Store Rugmark« kaldtes Østervang. »Den liden Rugmark« benævntes Vestervang. Bygmarken hed Søndervang og Nordvangen kaldtes »Felden«, d. v. s., den henlaa i Fæled 1683.

Paa Norder Wang var nævnte Aar følgende Marknavne: Præstedam, der i Markbogen fra 1683 omtales som ond Havrejord, bestod af »rødt Sand«. Besaaedes med Havre i 2 Aar og hvilte i 12 Aar. Præstedam er nu Navn paa en Lokalitet Nord for Aarhus—Silkeborg Landevej og i Galten Sogn. Efter Marknavnet Præstedam nævnes 1683 Wandstedbanchagre, der besaaedes 2 Aar med Boghvede og Havre og derefter henlaa i Hvile (til Græsnings) i 12 Aar. Dernæst kom: Bag Rugkiers Toft og saa Stubøylung. Forleddet er vel Stub »Træstub«, Efterleddet Lyng. Navnet er maaske fejlskrevet, da det ikke er let at finde en Tolkning til -øyl. — Smide Blocher. Blokker betyder: korte Agre, de har vel været tillagt Bysmeden. — Krog Bechs Fald. Krog hentyder tiest til afsides liggende Arealer, men Betegnelsen kan ogsaa oplyse om Markens Form. Fald betegner en gammel Hovedinddeling af Agrene. Smaa Blocher, laa hos Wandstedfald.

Paa Sønder Wang fandtes Haffuer Balle (Havreballe). Balle betyder »Forhøjning«, højtliggende Agre. — Giarbreed. Paa dette Omraade har Planten Gjerbred (Spergel) nok floreret. — Wrangle, et Navn, der hentyder til Markens Form, vranget, forvreden. — Slaatorn, givet med Henblik paa stedlig Slaaenbevoksning. — Ranings Agre, er vel et Navn, der oplyser om Overfladeforhold, maaske Rand, Bakkeskraaning el. lign. Navnet kunde maaske ogsaa betyde Ran, Tyveri. — Raedballe, maaske Forleddet kan betyde Rad »Række«. Efterleddet: Forhøjning. — Navnet Dahlfald (Dalfald) oplyser om ujævnt Terræn, ligesaa Navnet Høfschouf (Højskov). — Kroxholt (Krogholt). Holt betyder »lille Skov«; den kan have haft en lidt afsides Beliggenhed. — Alballe har nok i sit Forled Trænavnet El. — Søerod. Forleddet er Sø, Endelsen antagelig vel det gammeldanske roth »Rydning«.

Paa Østervang fandtes 1683: Tyleds A gre. Maaske Tyled skal forklares af tylet, der kendes fra Laasby i Formen tylere, og betyder smuldet, om Jorden. Denne Tolkning maa nok foretrækkes for Tyr (Bytyr) eller Tøjr. — Thorkield (Thorkilde). Hvis der har været et Gudehov i Høver, er det fristende at tolke dette Navn som Guden Thors Kilde. — Ku Tofft (Kotoft). — Trej Blocker (Treblokker); bemærk Dialektformerne i de to sidstnævnte Navne. — Biestræ A gre. Mon Navnet kunde hentyde til Biavl? Kan her mon have staaet et Bitræ, en Bistok (Bistade)? En anden Forklaring er vanskelig at finde. — Peber A gre (Peberagre), her har nok groet Planten Pebertræ. — Kongsbale (Kongsballe), et højtliggende Omraade. Herved fandtes Marken: Haldet. Hald betyder Skraaning. — Nogle Blocker, korte A gre. — Suindahl (Svindal) oplyser om stedlig Svinedrift eller Sagn om et Spøgelssvin (hovedløs So) i Dalen. — Gaasøye. Marken har Navn efter Planten Gaaseøje, Gaaseurt. — Refshale, af Rævehale, maaske et smalt Areal. — Mortens Krog, opnævnt efter en Mand Morten. — Lile Refs Hale (Lille Revshale). — Hedfaldet (Hedefaldet); jfr. det nuværende Gaardnavn Heegaard. — Offven Byggested (Oven Byggestedet) paa Vestermarken. Paa Gammelgaards Jorder var 1683 ogsaa en Mark, der hed Havreballe (Haurballe). I Nutiden er i Høver: Haurballegaard. — Fælleden (Overdrevet) blev 1683 skrevet: Felden.

De anførte Marknavne findes i Storrings Sogns Markbog (Nr. 1170) i Matrikelsarkivet i København. Navnene giver hver især gode Oplysninger om Overfladeforhold, Bevoksning, Opdyrkning m. v., ligesom deres ofte særegne Sprogstof nok er værd at stifte Bekendtskab med. De gamle Navne er nu alle glemte i Overleveringen. Fra vore Dage kendes kun Navne som Tidselkolden, der ogsaa har været Betegnelse paa en nu nedlagt Gaard Syd for Høver. Kalagre (Kalveagre) findes ved Rybakke (en Landevejsbakke) Vest for Høver. Fuglbjerg ligger ligeledes Vest for Høver, medens Knivløs er et fordums Eng- og Moseareal Syd for Høver. Forleddet er vist: knibe, og Navnet skulde da hentyde til Fattigdom, Kniberi, her om daarlig Jord.

Nogle af Nutidens Gaard- og Ejendomsnavne indeholder ligeledes Oplysninger om Naturforhold. Skallemosegaard er opnævnt efter en Mose, hvor der var mange Skaller i Moserne. I Pittersø Syd for Sognegrænsen er altid blevet fanget mange Skaller, en simpel Spisefisk. Skærbækgaard ved en Bæk: Skærbæk. Skær betyder klar, skinnende, og hentyder til det rene Bækkevand. Haurballegaard og Heegaard (Hedegaard) er opnævnt efter gamle Markbetegnelser (kendt 1683). Bækkelund, Vesterenggaard, Enghavegaard, Bakkegaarden, Høver Skovgaard og Sønderholm oplyser ogsaa om Naturforhold. Kirketoft er givet efter den forsvundne Kirke. Høvergaard, Høver Søndergaard og Høver Østergaard har Navne efter By og Beliggenhed. Personnavnene indgaar i Edelsminde, Marielyst, Mariesminde og Petersminde.

1683 hed Mændene paa Høver Bys Gaarde: Morten Jensen, Selvejer (1½ Gaard). Berent Johansen, Rytterbonde (1 Helgaard). Jens Jensen, Rytterbonde (½ Gaard). Store Rasmus Johansen, Rytterbonde (1 Helgaard). Lille Rasmus Johansen, Rytterbonde (1 Helgaard). Niels Jørgensen (1 Helgaard). Peder Rasmussen, Rytterbonde (1 Helgaard). Michel Johansen og Søren Simensen, Rytterbønder, var fælles om en Helgaard. Rasmus Rasmussen, besad ½ øde Gaard, der var Præstens Anneks. Endelig Husmand Michel Nielsen, hvis Jord ejedes af Hans Jensen Vinter i Aarhus.

1782 blev Høver By udskiftet under Ledelse af Landinspektør Ole Munk. Der var ogsaa da kun 9 Gaarde i Byen. De blev stjerneudskiftede⁹⁾, Gaardene blev liggende paa deres gamle Pladser, og Markernes Form er stadig præget af den ældste Udskiftning, de er lange, smalle nærmest Byen og bliver bredere udefter. Jorden nærmest omkring Høver var inddiget. Rester af det gamle Bydige kan endnu ses Vest for Høver paa Gaarden Petersmindes Mark samt paa Kristoffer Hansens Mark (Matr. 17 d). Udenfor det nævnte Dige blev efter Udskiftningen opført Diger i Stjerneform mellem Gaardenes Marker. Paa mange af Digerne, hvori findes Mængder af Sten, gror vildt: Blaabærris, Brombær, Pil, El, Birk, enkelte Egetræer og ofte træffer man ogsaa her paa Lyng, det sidste Minde om fordums Hedestrækninger paa Høvers gamle Fællesskabsmarker, der alle er af god Bonitet, dog noget sandede ud efter Venge til. Til de gamle Gaarde hører Skov, idet hver har en Part af Høver Fredskov, der er paa 70—75 Tdr. Land. Førhen var en Del Mose, men nu er der kun 1/3 Td. Land Mose paa Høver Mark og et noget større Areal Mose har været nede paa Lokaliteten Knivløs. Her er nu alt opdyrket, og der kan ikke mere skæres Tørv paa Høver Grund. Nogen Tørvetilvirkning var her i Krigsaarene 1940—45.

Høvers 9 oprindelige Gaarde viser, at Byen i gammel Tid ikke har været saa tæt sammenbygget som saa mange andre Landsbyer i Egnen. I det gamle Høver havde Skolelodden Matr. Nr. 1 a. De næstfølgende 9 Gaarde med Matrikelnumrene fra 2 a til 10 a er i Nummerfølge: Høvergaard, Edelsminde, Høver Skovgaard, Sønderholm, Høver Østergaard, Kirketoft, Enghavegaard, Haurhallegaard og Mariesminde. Fra disse Gaarde er siden 1782 Udskiftningen fundet Sted. Nu er der i Høver ca. 44 Hjem (deraf er de 28 større og mindre Landbrug)¹⁰⁾ foruden den Række Huse, der i nyeste Tid er bygget oppe ved Aarhus—Silkeborg Landevej. Man vil heraf forstaa, at en stor Udskiftning har fundet Sted her paa den gamle Landsbys Jorder i de sidste ca. 150—160 Aar. Det var ikke uden Betydning for Høver, at Landevejen Aarhus—Silkeborg i 1854 blev færdig til Brug. 1855 nedlagde Kromanden Niels Jacobsen Schwartz Høver gamle Kro og flyttede op til den store Færdselsrute, hvor han byggede Høver nuværende Kro, der staar lige i Sogneskillet til Galten. 1874 nedbrændte den nye Kro, men den daværende Ejer, C. F. Willehard, opførte saa de nuværende Bygninger. Hans Forbøgstaver og Aarstallet 1874 staar udenpaa Facaden. Kroen har gennem Aartierne været Samlingssted for mange Slags Møder, og her var til o. 1915 Markedsplads med Markeder i Marts, April, Juni, August, September og November. Paa den gamle Kros Plads nede i Høver Landsby blev 1908 bygget et Forsamlingshus. Byens gamle Skole blev erstattet 1908 med en ny Skole. Den gamle Skolebygning eksisterer endnu og ejes af Besidderen af Gaarden Edelsminde. 1892 oprettedes i Høver Andelsmejeriet Marienlund. Det blev genopført efter en Brand 1911, men i 1949 blev det nedlagt og bragt sammen med Andelsmejeriet Klank. I det gamle Mejeri er nu indrettet et Fjerkræslagteri. Høver Ølbryggeri, der eksisterede en Aarrække, blev nedlagt o. 1915. Der er nu i dets Bygninger Foderstofforretning og Motormølle. Selv om Bygningerne ligger paa Sydsiden af Landevejen, hedder Virksomheden dog »Galten Motormølle«. Rækken af Bygninger Nord for Vejen ligger i Galten Sogn, men hele den moderne Landevejsby, som her er skudt frem i det sidste Par Menneskealdre (især dog i den sidste), benævnes i Almindelighed Høver, selv om den ligger i lidt Afstand fra den gamle Landsby Høver ved Vesttjernen inde paa det ret højliggende, men jævne Plateau, som udgør Vestpartiet af Storring Sogn¹¹⁾.

Sydøst for Høver ligger den fordums Herregaard Gammelgaard, i hvis Nærhed er Voldstedet for Rane Jonsens Borg Sandgrav. En Del af Gammelgaards Jorder hører til Høver, Resten til Storring. Bønderne i Høver var i gammel Tid Fæstere til Sophiendal i Venge Sogn. Denne Hovedgaard hed til 1768 Vengegaard, men i Folkemunde skal man helt op til vore Dage, inden det gamle Navn gik af Brug og Sophiendal blev gængs. I Folkeoverleveringen træffer man derfor idelig paa Navnet Vengegaard. Omkring 1890 kunde Niels Gammelgaard i Skjærring fortælle, at hans Faders Bedstefader, Jens Gammelgaard, der var Bonde i Høver, blev anklaget for at pløje ind i Baronens Skov, idet han var Fæstebonde til Vengegaard. Bønderne havde dengang Ager om Ager, og naar en Mand var noget driftig, fristedes han let til ved Enden af Agrene at hugge et Træ, der stod ham i Vejen. Paa den Vis kunde han lidt efter lidt forlænge sin Ager ret betydelig. Da de i Egnen idelig maatte lade Agerenderne løbe imod Buske og Skov (og alt, hvad der var af den Slags, var Baronens), kom det sig saadan, at Jens Gammelgaard blev tilsagt til at give Møde paa Gaarden. Han traf først Godsforvalteren, og da Jens nu saa meget modfalden ud og frygtede for at blive sat fra Gaarden, sagde han til ham: »Aah, du skal ikke være saa ræd!«, og det satte lidt Liv i ham. Saa kom han ind, og Baronens talte ham haardt til: »Er det dig, der hedder Jens Gammelgaard?« »Ja!«. »Du stjæler jo af min Skov, du skal fra Gaarden!«. Da tager Godsforvalteren Ordet og siger: »Det er for haard en Dom at fælde over ham; han betaler sin Landgilde og Afgifter i rette Tid«. »Gjør han det?« »Ja vist gjør han«. »Saa hug løs og ryd ud saa meget han vil«. Sagen var, at Baronens var fattig og trængte til Fæstere, der kunde betale deres Afgifter¹²).

Om Jens Gammelgaard hører vi ogsaa i en anden gammel Overlevering, hvori det hedder, at der var en Mand i Høver, som var noget over de andre, maaske var han Forvalter eller Ladefoged for Herskabet paa Vengegaard. Han mistede en Hest, og saa skikkede han Bud til de andre Bymænd, at de skulde komme og flaa den. De kom ogsaa, men Jens Gammelgaard puttede sin Kniv i Lommen og sagde, at han vilde holde ved. Da kommer Herren ud: »Du flaar jo ikke, Jens Gammelgaard!«. »Aah, a har glemmt min Kniv hjemme«. »Saa skal du faa dig en anden, for du skal flaa med de andre«. Han blev ved at undskylde sig og holde Tiden hen med Snak, indtil de andre var færdige med Flaaning. Da Folkene gik hjem, sagde han til dem: »Ja, a bildte ham ind, te a havde glemmt min Kniv, men a har den her i Lommen«, og han gik og var helt stor af, at han ikke fik den smurt. Men de andre var ærgerlige over det og misundte ham, at han var kommen saadan fra det¹³). Det var jo i gammel Tid Rakkerbestilling at flaa Heste, derfor vilde Jens Gammelgaard heller ikke deltage i det Arbejde, som alle Granderne blev kommanderet til at udføre.

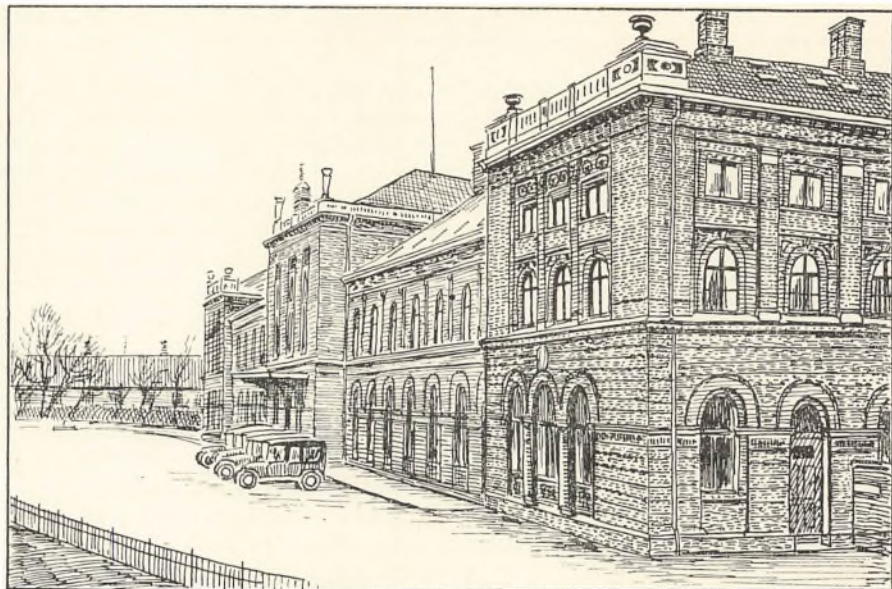
Da Høver laa ved en befærdet Vej, kunde det let hænde sig, at Kæltringer og Natmandsfolk paa deres Færd kom hertil. Det skete da ogsaa engang, at der kom nogle af disse Folk til Høver, hvor de bad om Nattely hos en Enkekone. Saa fik hele Besætningen Lov til at ligge der i et Udhus. I Mørkningen sad de og talte om, hvordan de havde haft det sidste Nat. Nogle unge Folk i Gaarden havde kylet nogle Klæplinger ned paa dem, hvor de laa, og saadan gjort dem en farlig Uro, og det var de meget fornærmede over. Det sad nu Drengen der i Gaarden og hørte paa, da han spiste Meldmad, og da han saa skulde vise dem Kvarter, inden det blev alt for mørkt, viste han dem ud i et Gulv ved Siden af Tærskeloen, og oven over dem var der sat fuldt af Langhalm. Det var ellers i Foraarstiden, da Gulvene

var tomme. Da de saa var komne til Leje, begyndte den ene Tagkjærv at glide ned paa dem efter den anden. Kæltringen raaber saa til sin Kone: »Tag mig min Pistol!« Hun svarer: Du har jo ingen, bitte Mand!« Se, der misforstod hun ham jo. »Hvordan mon det kan være, vi faar saadanne Kjærve ned paa os«, siger hun. »Ja, det er jo Folk der oppe, der gør det«, siger han, »de Skarnsmennesker!«. Han kunde høre, der var nogen, som baade snød og sk... Om Morgenen sad de og beklagede sig over, hvordan de var blevet behandlede, og Kæltringen saa vist paa dem i det samme. Drengen vilde de andre have fritaget, skønt det var ham og Karlen, der havde staaet for det, og saa kunde Karlen ikke ret blotte sig, men gav et Smil af det. Men da springer Kæltringen op og giver ham et Par gode Lussinger. — Der var to Døtre i Gaarden, men de var uskyldige, det var han vis paa. Saa siger Drengen til den ene Datter: »Nu kan du faa et Brev med hen til Hørslevgaard, for der vil de her Folk nu hen«. Ja, det var jo rart, og de fik et Brev skrevet. Det skulde forestille at være til hendes Kæreste, men hun havde kanske aldrig set ham før, og Brevet lød paa, hvordan de her Folk nu havde haft det i to Nætter, om han kunde nu ikke sørge for, at de fik ligesaadan et Kvarter den tredie Nat med. Det Brev gik de med til Hørslevgaard, og Karlen gik godt nok ind paa Spøgen og fik dem stillet an paa et Sted, hvor der var et Hølad ovenover, og saa væltede Karlene et helt Spænde Hø ned paa dem. Saa kom de da til at ligge blødt i det den tredie Nat, men Søvn fik de vel ikke noget af den Nat heller. — Af denne Beretning, fortalt omkring 1890 af Thomas Søgaard i Katstrup¹⁴⁾, faar man et underholdende Indtryk af de Forhold, Kæltringerne levede under, hvor de kom frem.

Endelig skal nævnes, at Evald Tang Kristensen har optegnet nogle faa Sagn, hvori Høver er nævnt, men Sagnene har ikke direkte Tilknytning til denne By, undtagen det ene Sagn, hvori det hedder, at fra Storning Præstegaard og til et Krat paa Høver Mark gaar to Piger med en Balje imellem sig. I Baljen staar et Lys. Den ene af Pigerne har omkommet sit Barn og begravet det nede i Krattet¹⁵⁾. I en anden Optegnelse er Sagnet knyttet til Mølle da m nær Gidesø mellem Høver og Gammelgaard, men paa Storning Mark¹⁶⁾. — De sidst her anførte Fortællinger og Sagn belærer os ganske godt om, hvad det var, man talte om i de lave Bondestuer i det gamle Høver.

NOTER:

- 1) Therkel Mathiassen: Oldtidsminderne paa Aarhusegnen (Jyllands-Posten 13. Juli 1948).
- 2) Kristian Hald i Østjydsk Hjemstavn 1945, 82.
- 3) Jfr. Samlinger til jydsk Historie og Topografi 3. Rk. II (1899—1900), 317—18.
- 4) Aarhus Stifts Aarbøger 1925, 141. Jfr. Viborg Amts Stednavne 1948, 246.
- 5) Danske Magazin 4. Rk. II (1873), 42.
- 6) Jfr. Aarhus Stifts Aarvog 1918, 123.
- 7) Chr. Heilskov i Aarhus Stifts Aarvog 1913, 40. Samlinger til jydsk Historie og Topografi 5. Rk. VI (1943—45), 232.
- 8) Henrik Pedersen: De danske Landbrug (med Indledning af Svend Aukjær) 1928, 224.
- 9) Harald Nielsen i Jyske Samlinger Ny Række III (1954—55), 31, 34, 40, 49.
- 10) De er omtalte paa nyttig og oplysende Maade i den topografisk historiske Haandbog; »Aarhus Amt« (Dansk kulturhistorisk Forlag, Aarhus, 1949), IV. Del, Framlev Herred, Side 203—06, 215—27.
- 11) Traps Danmark, 4. Udgave VII (1926), 213—15.
- 12) Evald Tang Kristensen: Jysk Almueliv II (1892), Nr. 349.
- 13) Smsts. V (1893), Nr. 618.
- 14) Smsts. V, Nr. 575. Jfr. smsts. Tillægsbind II (1800), Nr. 121.
- 15) E. T. Kristensen: Danske Sagn V, Nr. 1206.
- 16) Smsts. Nr. 1257. Jfr. Danske Sagn II D Nr. 79. III, Nr. 1779. — En Del Oplysninger er venligst meddelt mig af Gdr. Rasmus Andersen, Petersminde, Høver, 5. Maj 1956.

Aarhus gamle Banegaard.

Omkring den gamle Banegaard.

Tekst og Tegninger af Victor Jensen.

DEn gamle Banegaard! Ja, hvordan var det nu den saa ud? Jo, den var meget mindre end den nye, og saa var den bygget af røde Sten. Det var en daarlig Ide at bygge den nye af gule Sten, der saa let tager mod Støv og Sod, men ellers er der vel ingen, der ønsker at vende tilbage til den gamle. Den var bygget i romansk Stil, eller var det mislykket Renæssance?

Naar vi unge i Begyndelsen af Aarhundredet en Vinteraften gik Strøgtur, var det almindeligt, at vi skulde »vende« Banegaarden. Det endte gerne med et Besøg paa Toilettet, der laa i en lille Sidebygning omgivet af et lille Buskads. Der var mørkt og uhyggeligt og med en Stank af Klor eller Karbolinium.

Var det ved 11-Tiden om Aftenen, skulde vi naturligvis et lille Smut ud paa Perronen for at se, om der var Bekendte, der skulde med Natekspressen Kl. 11²² sydpaa. Der var altid livligt derude, men kun en Brøkdal af de mange skulde med Toget. De andre »fulgte«. Det var før DSB gjorde den Opdagelse, at der var Forretning i Perronbilletter.

Der er altid noget tiltrækkende ved en Banegaard, hvor Livet pulserer, Mennesker kommer og gaar, og der udspilles smaa Episoder, Drama eller Lystspil, som det nu kan falde. I Aarhus var der paa den Tid ikke ret mange Forlystelser for unge Mennesker, og denne var tilmed gratis.

Kom man fra den lille Banegaardsplads ind i den lille Forhal, havde man to Billethuller ligefor. Til højre laa 3. Klasses Ventesal med de lange Borde og stive, umagelige Bænke langs Siderne. Ved Bordene stod altid omvendte Kopper parat, hvis man ønskede at indtage en Kop af Statsbanernes berygtede tykke og sorte Cikorievand, ogsaa kaldet Kaffe. Det var ikke noget hyggeligt Rum, mørkt og skummelt, malet i triste Farver for et halvt hundrede Aar siden, Sand paa Gulvet, der altid flød med Cigarstumper, Aske og Papir. I alle Kroge stod store, snavsede Spyttebakker. Ved Togtid laa Kuffter, Tasker, Pakker og Kurve paa alle Bænke og i Krogene.

Et Par søvnige, snorkende Gasblus oplyste kun svagt det store Rum, og i Krogene var der mørkt. Her sad som oftest Kvinder med sovende Børn indsvøbt i Sjaler. De ventede taalmodigt det altid forsinkede Eksprestog. Ved et

Par mindre Borde havde nogle Banemænd taget Plads og fordrev Ventetiden med et Slag Seksogtres ved Lyset af en Tjenestelygte.

Ustandseligt gik Døren ud til Perronen og faldt i med et Knald, en kold Vind strøg ind fra Baneslugten, saa de sovende Børn skutede sig i Søvn, og Mødrene maatte stadig pusle ved dem og dække dem til med Sjalerne.

Snakken gik mellem Bordene, Sandet knasede under de gaaendes Fødder, Telegrafnen tikkede i Rummet ved Siden af, Klirren af Ølglas og Kaffeopper, Rumlen og Fløjt fra rangerende Lokomotiver udenfor, og den ustandselige Hamren af Døren, naar den faldt i, blandedes med Børnenes Snorken eller Graad. Luften var graa og tyk af Tobaksrøg og Os fra Lokomotiverne, og Lugten af vaadt Tøj blandedes med Øldunst og Cikorielugt til en ubeskrivelig Odeur.

I Forhallen til venstre var Udgangen til Perronen og første og anden Klases Ventosal. Denne var adskillig pænere og appetitligere end tredie Klases.

Her var polstrede Stole og Sofaer af rødt Plyds. Og man havde yderligere søgt at gøre Rummet hyggeligere ved at ophænge Spejle og et Par gamle Raderinger, og paa flere af Bordene var der Duge. Men Livet her var ikke nær saa interessant som i tredie Klases, alt gik mere stift og fornemt til.

Gik man ad den lange Gang fra Forhallen til Perronen, havde man der Ud-sigt til de halvcirkelformede Lokomotivremiser, og højt oppe svang sig Bruunsbroens Jernsprinkelværk fra Side til Side af Slugten. Ved Dag kunde man fra denne Bro se ud gennem den dybe, smalle Slugt, hvis Sider var græsklædte. Denne Slugt med Buske og Træer og det lille morsomme Sporskiftehus var en hel Idyl.

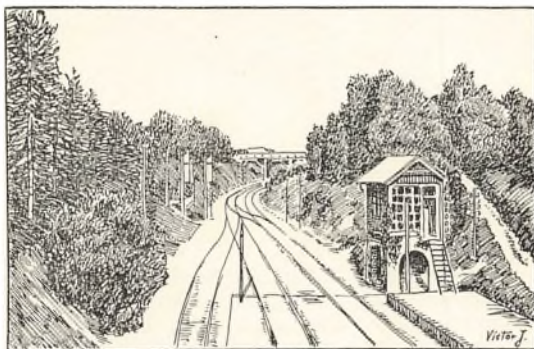
Stod man foran Banegaarden og saa op ad Ryesgade, havde man til højre Jernbaneapoteket og til venstre Central-Hotellets smukke Renæssance-Bygning med det smukke, runde Taarn, og længst til venstre den stejle Banegaardsvej med det lille Dalgas Anlæg, hvor den store, stoute Dalgas Statue stod. Ved Sommertid fik man ikke let Øje paa Statuen mellem Træer og Buske, men ved Vintertid, naar Bladene var faldet, tog Statuen sig prægtig ud.

Gik man saa de faa Skridt op ad Banegaardsvej, stod man her ved Hotel »Kronprinsen«, der var bygget som et italiensk Slot.

Husker De »Kronprinsen«? Det var her det foregik i Begyndelsen af Aarhundredet. Den Tids Aarhus-Ungdom havde ikke mange Forlystelser at vælge imellem i Vintermaanederne. For de ganske unge var der Richards Conditori paa Clemensstorv lige for Clemensstræde, for de lidt ældre og mere afdæmpede var der Grand Hotels Selskabslokaler paa 1ste Sal paa Hjørnet af Ryesgade og Rosenkrantzgade og endelig for de unge, der rigtig forstod at more sig, var der »Kronprinsen«.

Om Sommeren var der Servering i den lille Have, der laa foran Koncertbygningen, men det var navnlig i Vintersæsonen, at der var Trængsel i den store Koncertsal, hvor et Orkester spillede Døgnetts Melodier. Disse Orkestre bestod som oftest af Bayrere i Nationaldragter eller Italienerne i flotte Uniformer. Salen var som en syvende Heksekedel, især i de sidste Dage af Ugen, naar Arbejderungdommen havde faaet Ugeløn.

Dengang brugte man ikke at danse mellem Bordene. Det kunde højest komme til et Par Dansetrin ude i Vestibulen med den Pige, man havde lavet Øjne til i Aftenens Løb. Var man saa uheldig, at Pigen var forlovet, kunde der nok opstaa Meningsuoverensstemmelser, og blev de for højrøstede, var der altid den pæne Herre i Uniform at falde tilbage paa. Men det var nu ikke ret tit, det var nødvendigt. Som Regel gik det udmærket, og man tog det ikke saa nøje, om et Par Krus gik i Løbet. Det var naturligt, at man brugte dem til at

Udkørslen fra Banegaarden gennem den snævre Slugt var en hel Idyl med det morsomme lille Sporskiftehus. I Baggrunden Broen over Frederiksalles.

slaa Takten til Musikken, især naar det var en meget livlig Melodi, som for Eks.: »Aa, Susannel«.

Hvis man en Aften var saa uheldig at komme der lidt sent, naar Humøret var paa sit højeste, kunde man nok faa det Indtryk, at alle Helvedes onde Aander var sluppet løs og havde valgt Koncertsalen som Tumbleplads; Tobaksrøgen stod som en tæt Taage over Salen, saa man i første Øjeblik intet kunde se, Varmen fra de mange Mennesker var kvælende, og Larmen fra Musikkerne, der forsøgte at overdøve Alsanggen — og omvendt — var øresønderrivende. Men hvor de morede sig, de unge Mennesker. Her kunde de rigtig udfolde sig. Der var ikke nogen Tjener, der diskret tyssede paa dem, naar Sangen steg til Skraal.

3. Klasses Ventesal. Den rustne Kakkellov og de mange Ølkasser forlenede ikke denne Ventesal med særlig Hygge.

me«. I Distraction eller Ekstase kunde de saa nappe en god Slurk af den rygende Romtoddy, de lige var ved at servere.

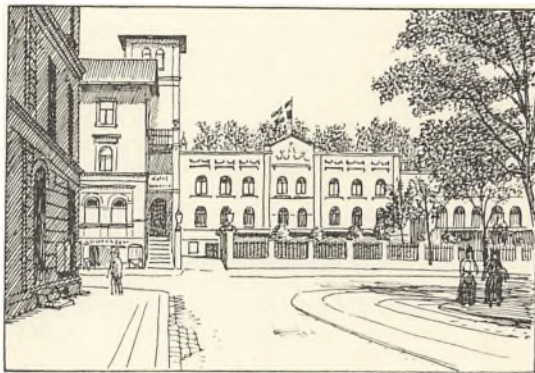
Hvad var det da for en Drik, der kunde sætte Humøret saadan op?

Dengang drak man ikke som nu Cocktail, Whisky eller anden simpel Brændevin. Der kunde nok være en eller anden degenereret, blegnæbbed Kantorist, som skulde vise, at han havde Kultur, og sad og hang over en Absinth — den grønne Gift, som var forbudt i sit Moderland, Frankrig, og som duftede saa vidunderligt af Krusemynte, men smagte som Petroleum. Alle andre begyndte Aftenen med et Par Krus ægte Münchener Øl fra Fad og sluttede med nogle stærke The a la Russ. Det var især denne varme Drik, der kunde sætte Humøret op og faa Sveden til at perle paa Panden.

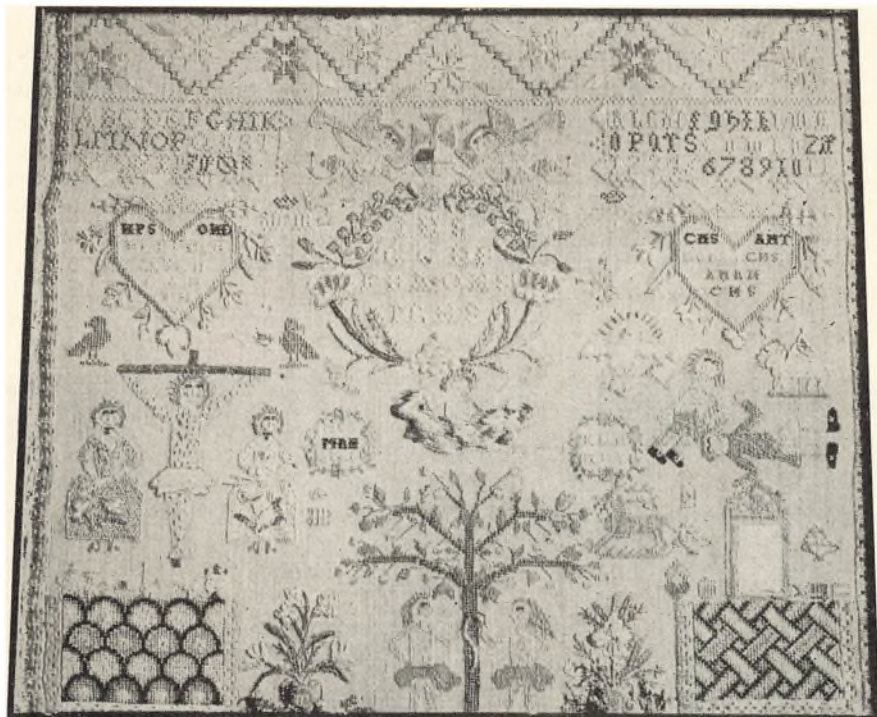
Men ellers gik det, som sagt, meget ordentlig til paa »Kronprinsen«, og naar man havde vænnet sig til Osen og Skraalet, syntes man, at det egentlig var meget fornøjeligt. Man følte sig som een stor Familie, der lige havde vundet det store Lod i Lotteriet.

Det hele fik en brat Ende, da Nedrivningen af den gamle Banegaard blev besluttet, og Parkalle skulde gennemføres, hvor Koncertsalen laa. Tilbage stod endnu i nogle Aar selve Hotellet med Taarnet, men ogsaa dette forsvandt. Dalgas Anlægget blev sløjfet og Statuen flyttet hen i Park Alle, for senere — da Raadhuset skulde bygges — at blive flyttet til Dalgas Avenue.

Og saa kom Ragnarok. Central-Hotellet og alle de andre Bygninger paa Banegaardsvej og Ryesgade blev nedrevet. En interimistisk Banegaard af Træ blev opført under Broen, som ogsaa blev afløst af en foreløbig Træbro. Banegaarden blev nedrevet og hele Pladsen opfyldt. I de Aar følte Fremmede, som kom til Byen, sig hensat til det vilde Vesten eller en Guldgraverby i Alaska.

1 Hotel »Kronprinsen«s Koncertsal mødtes Ungdommen, og man morede sig fantastisk.

Navneklud paa hvid Uld med mange forskellige Sting i brogede, skønne Farver, dateret 1795.

Gamle kvindelige Haandarbejder.

Udstillingen paa Gammel Estrup Herregaardsmuseum.

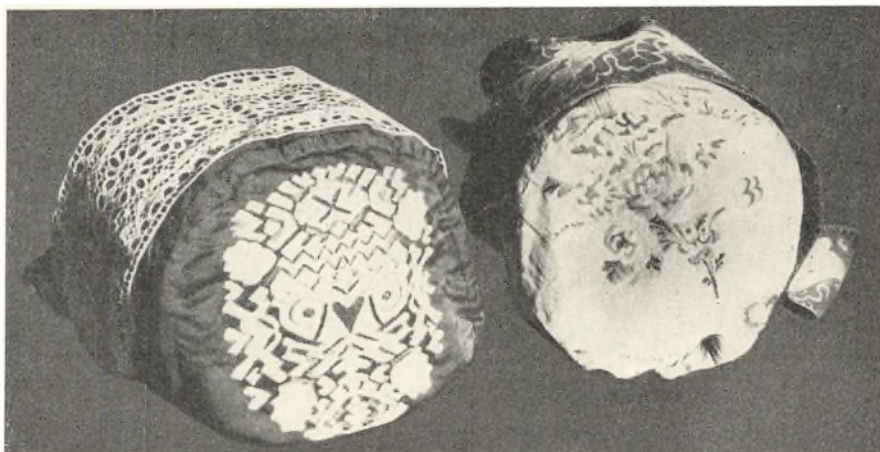
Af Museumsforvalter Andreas Bjerre.

FORENINGEN »Danmarks folkelige Broderier«, hvis Hovedformaal er at lokke de sidste originale Broderier frem fra Kommodeskufferne, saa at Mønstrene kan bevares for Eftertiden, har haft Held med sig. Mange interessante Udstillinger har været holdt over hele Landet, en af de righoldigste paa Gammel Estrup i sidste Halvdel af September Maaned 1956.

Naar denne Udstilling har været saa morsom at have med at gøre, skyldes det, at vi ikke holdt saa strengt paa Aldersgrænsen: intet senere end 1870! Folk har ofte selv meget svært ved at afgøre en Tings Alder; »min Bedstemor og hendes Mor igen har haft det« er en lidt svævende Tidsangivelse.

Noget af det interessanteste, Udstillingen bragte for Dagens Lys, var en Række Huer med broderet Nakke, som maa siges at være specielle for Randersegnen, idet Kvinderne selv har broderet Nakken, maaske for at spare det ellers brugelige Brokade. Ligeledes var mange af Hovedlinene Trækkearbejde i Tyll — derved sparedes Indkøb af en dyr Knipling. Men alligevel fandtes Masser af skønne Tønderkniplinger, som aabenbart har været betragtet som noget fint, der skulde bevares. Maaske har Randersegnens mange Stude, som blev trukket syd paa, været Aarsag til, at der kom en Knipling med hjem til Kæresten!

Maaske skal det til Slut nævnes, at en saadan Udstilling i Løbet af 18 Dage var besøgt af næsten 4000 Gæster — meddelt til Opmuntring for dem, der kan tænke sig at paatage sig det store Arbejde at arrangere noget lignende. Lige-saa værdifuld som Indsamlingen af ukendte Mønstre fandt i hvert Fald den, som skriver disse Linier, Samtaler med gamle Mennesker, som berettede om Fremstillingen af forrige Aarhundredes fine Haandarbejder, og Passiar med utroligt interesserede, yngre besøgende, som opholdt sig flere Timer mellem de gamle Ting og var utrættelige, naar det gjaldt Sammenligning mellem de skønne Plantefarver — og de brogede Smagsforvildelser fra Aarhundredskiftet.

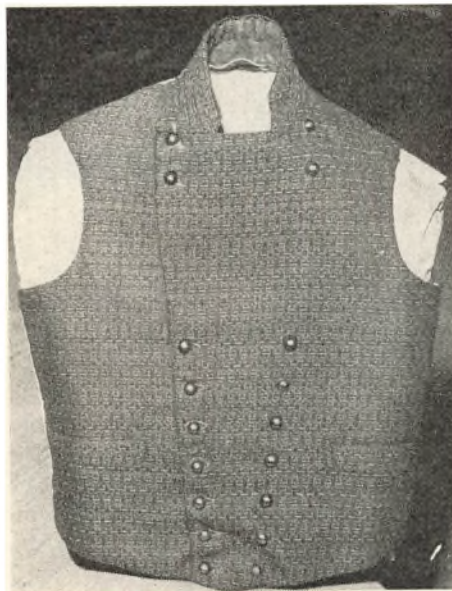
*Huer, den ene af Brokade, den anden af Silketøj med Uldgarnsbroderi;
bemærk Øjnene paa den første!*

*Hoid Prøveklud af
Kammerdug
fra 1742,
sjælden smukt
Haandarbejde.*

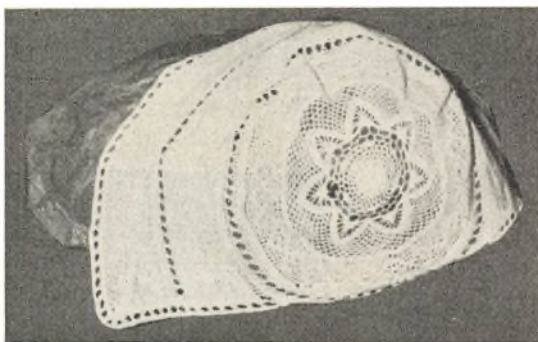
Navneklud paa Lærred, syet med Silke i mange Farver i Aaret 1852.

Mandsvest, vævet af Uld; sort Bund med rødt Mønster og messinggule Tværstriber.

Lin til Hovedtøjer, især Tønderknipling og Tyllstrækning. Skulderklæder med Tamburering.

Lille Daabshue, hæklet af Bomulds-garn i en Finhed, som ikke kan skaffes i Dag.

Lille Taske af Silke med Tyllsovertræk, hvori der er trukket et Mønster i Uldgarn; Farverne er lyse, blaagronne. Laas af ganske smaa, turkisblaa Perler.

Skørt, vævet af Hør i brunlige og rødlige Farver med mandelgrønt Silkebaand forneden, Efterligning af Brokade, fra omkring 1800. — Brunt, uldent Skuldersjawl med broget Blomsterbroderi i Uldgarn, ca. 1850.

Lille Langkurv med Dukketoj fra ca. Aar 1800 var et af Udstillingens sjældneste og morsomste Stykker.

N. P. Mols og Henrik Pontoppidan.

Af Aage Grønnegaard.

I ØSTJYDSK HJEMSTAVN 1955 har Erik Hauberg Lund skrevet en interessant Artikel om Maleren N. P. Mols, der paa forskellig Maade er knyttet til Østjylland (født i Grumstrup og tilbragt en Del af sin Barndom i Kattrup ved Hovedgaard). Artiklen var illustreret med forskellige Gengivelser af hans Malerier bl. a. »Efteraarstræk«, »Vildgæs og tamme Gæs« fra 1896. Dette Billede giver Anledning til en interessant lagttagelse, som rummer et vist Perspektiv.

I 1896 udgav Henrik Pontoppidan en af sine smaa Romaner, kaldet »Højsang«, og den var illustreret med Tegninger af N. P. Mols. Dette maa sikkert have givet Anledning til et vist Samarbejde mellem disse to — hver paa sit Felt store Kunstnere. I sine smukke Erindringsbøger omtaler Pontoppidan

løvrigt ikke Mols — men desværre naede Pontoppidan ikke at fuldføre disse Erindringer. Men vi ved fra anden Side, at Pontoppidan var meget interesse- i Malerkunsten og dens Udøvere. En af hans allernærmeste Venner var Maleren Johan Rohde (der i 1895 malede det smukke Portræt af ham, som nu findes paa Frederiksborg Slot). I Romanen »Nattevagte« fra 1894 — en af Pontoppidans fineste Bøger — skildrer han Malere og deres kunstneriske Problemer, navnlig Forholdet til Samfundslivet.

Det er da sandsynligt, at Pontoppidan med Interesse har set det omtalte Billede »Efteraarstræk« fra 1896. Det forestiller — som angivet i Hauberg Lunds Artikel — nogle tamme delvis tøjrede Gæs, som forgæves stræber at naa op til deres vilde Stammefrænder, som hæver sig højt i Luften over dem (forresten kom dette Billede ogsaa som Kunstbilag til et Julehefte).

Nu udgav Henrik Pontoppidan det følgende Aar (»Politiken«s julenummer ^{25/12} 1898) en lille Novelle, han kaldte »Naar Vildgæssene trækker forbi. En skitseret Fortælling«. Den handler om en adstadig Kontormand, der har fundet sig til Ro i en borgerlig Tilværelse, men for en lille Tid faar »Flyvegriller«. Han vender dog snart tilbage til Dagliglivets Prosa. — Man vil hurtigt opdage, at det er en Overførelse paa menneskelige Forhold af Ideen i Mols' Billede. Mon man saa ikke har Lov til at slutte, at Mols' Billede har inspireret Pontoppidan til denne Fortælling?

Det er maaske kun en Bagatel — men viser et vist Slægtskab mellem disse to Kunstnere (der jo ogsaa tilhører samme Generation: Pontoppidan født 1857). Man vil let genfinde fælles Træk i deres Kunst: Kærlighed til Naturen, realistisk Skildring af Livet paa Landet og en varm, om end noget bunden Menneskelighed.

Hvad Henrik Pontoppidans Tilknytning til Østjylland, specielt Horsens-egnen, angaar kan nævnes følgende: Hans Oldefar, Dines Børge Pontoppidan (1733—91) var Sognepræst til Lundum og Hansted ved Horsens. Mon det ikke skulde være herfra Henrik Pontoppidan har faaet Navnet til sin Hovedperson i »Det forjættede Land«: Emanuel Hansted? Iøvrigt bruger Pontoppidan rundt omkring i sine Bøger mange Stednavne fra denne Egn som Personnavne, f. Eks. Dr. Malling (Det ideale Hjem), Fru Gylling (Sandinge Menighed), Journalist Reeballe (Lykke-Per) og Pastor Steensballe (De dødes Rige).

Til Slut skal lige omtales, at N. P. Mols viste sin Hjemegn den Venlighed at oprette et Legat for unge med kunstneriske Evner eller for trængende gamle i Kattrup Sogn.

Fornemt Fødselsdagsselskab i Aarhus 1783.

I Kiøbenhavnske Tidender (Berlingske Tidende) Nr. 24, 24. Martii 1783, læses følgende Beretning fra Aarhus om, hvorledes man der fejrede Kong Christian den Syvendes 34-aarige Fødselsdag:

Iblandt de mange glade Undersaatter, som den 29de Jan. sidst, høytideligholdt den beste Konges Fødselsdagsfest, vare og Indvaanerne i Aarhus, hvilket skeede paa denne Maade: Efter foregaaende Indbydelse fra den Latinske Skoles Rector Hr. Magister Krarup, indfandt sig Byens Verdslige og Geistlige Øvrighed, tilligemed de i Nærheden af Byen boende Stands- og Rangspersoner, Garnisons Chefen og de øvrige Herrer Officerer, de i Byen boende Kongelige Betienter og de fornemteste af Indvaanerne, paa bemeldte Skole Kl. 11¹/₂ Formiddag; ved hans Excellence Hr. Geheimeraad Guldencrones Ankomst begyndte en af Skolens Cantor Hr. Conrector Grosmann componeret Instrumental- og Vocal-Musike, hvortil Texten, som ligeledes af bemeldte Hr. Conrectoren var componeret, blev uddelt iblandt Tilstædeværende; derpaa blev af Hr. Rector Krarup holdt en ziirlig og fyndig Dansk Tale, indrettet til Skolens Bibliothekes Indvielse, hvortil Hs. Kongelige Majestæt havde lagt første Grundvold, ved en dertil skienket Gave; efter at Talen var til Ende, blev igjen opført Musique og denne Høytidelighed endtes Kl. 2 Eftermiddag, da alle der nærværende Rangs- og Stands-Personer, efter forud skeedte Indbydelse, tilligemed de Herrer Stabs-Officerer og Kongelige Betiente, saavel som de fornemteste af Byens Indvaanere og Geistlighed, mødte hos Hans Excellence Hr. Geheime Raad Guldencrone, hvor de ved et prægtig serveret Tafel bleve beværtede. Efter Taffelet diverterede det høye og respective Selskab sig paa anstændig Maade indtil Kl. var 11, da de igjen med Aftensmaaltid bleve beværtede.

Grevelig Forvalter for 100 Aar siden.

Ved V. L.

I AARET 1845 havde Grev Frijs, Frijsenborg, engageret en ung, lovende Landmand som Forvalter paa Lyngballegaard. Det var den 25-aarige Landvæsenselev Hans Nielsen, der nylig havde taget Afgangseksamen med Udmærkelse fra Haraldslund Agerdyrkningsinstitut efter at have været Landvæsenselev paa en Proprietærgaard i Omegnen. Han var ellers en Gaardmandssøn fra Løjtotte Sogn paa Lolland. For sin Flid og gode Opførsel var han af det kgl. Landhusholdningsselskab tilkendt et Stipendium til en landøkonomisk Rejse i Sverige, Hertugdømmerne og Tyskland.

Lyngballegaard havde dengang et Tilliggende af 270 Tdr. Land Ager og 90 Tdr. Land daarlig Eng.

Om sin Forvaltertid paa Lyngballegaard fortæller Hans Nielsen i sine utrykte Optegnelser:

Den 1. November 1845 tiltraadte jeg denne Plads med Husholdningen paa Akkord. Gaarden var godt en Snes Aar i Forvejen sat i Kultur ved en god Brak og en stærk Mergling: 3—400 store Læs pr. Td. Land og derefter Vintersæd, Byg og Havre og endelig 4 Aars Græsgang til løs Faaregræsning. Ved denne udpinende Drift og kun lidt Gødning, som Faarehold altid giver, var den ved min Tiltrædelse i en saa slet Forfatning, at den ikke kunde betale sine egne Driftsomkostninger. Jeg bestyrede den i 4½ Aar, om- og opbyggede Gaarden, satte Marken paany i Kultur, Drift og Gødningskraft og anlagde Koholderi, som passede bedst for denne kolde Mark med adskillige Steder Rødsand og Grus til Underlag. Før min Tiltrædelse var Gaarden tilbudt Forvalteren for 7—800 Rbdlr. aarlig, men han turde ikke. Aaret efter min Fratrædelse blev den bortforpagtet — med Forpligtelse til at følge den af mig indførte Drift — for 1800 Rbdlr. aarlig og Stigning til 2500 Rbdl. Forpagterens Hustru har senere sagt til mig, at da jeg kom til Lyngballegaard, var det Grevens daarligste Gaard, men da jeg var rejst fra den, var det en af Grevens bedste Gaarde.

1849 afstod min gamle Greve de nordre Hovedgaarde til Sønnen (den senere Conseilspræsident) og flyttede selv til Boller og Christiansminde. Min gamle Greve vilde absolut have mig til Forvalter, og efter Overenskomst flyttede jeg dertil et Aar efter. Og skønt der ikke var Tøjregræs, maatte jeg alligevel sætte Køerne paa Græs først i Maj, thi der var hverken Halm eller Hø, og de Køer, der ikke kunde gaa derud, blev kørt ud paa Slæde. Det var en slem Forandring for mig fra Lyngballegaard, hvor jeg efterlod god og rigelig Fourage mindst til Maj Maanedes Udgang, men her kunde jeg begynde forfra med at sætte Marken i Drift, Kultur og Gødningskraft, og alt dette fik jeg udført i Løbet af 2—3 Aar. Jeg maa her bemærke, at jeg til mine Kulturer hverken har brugt Kunstgødning eller Kunstfoder, men har drevet Gaardene i Kraft ved deres egne Midler. Jeg anvendte Gødning til Foderdyrkning, thi jo mere Fourage des mere god Gødning, og som en naturlig Følge deraf mere Sæd. — Her fortsatte jeg fremdeles med Byggeri og andre Forbedringer. Lad mig nævne, at jeg var en af de første, der begyndte med Dræning i Jylland. Mine første Drænrør fik jeg fra Skotland, og jeg førte ogsaa den første Jerntromle til Jylland, ligesom jeg ogsaa forsynede de Gaarde, jeg bestyrede, og Nabogaardene vidt og bredt med hjemmeavlet Markfrø, fordi det viste sig at være det bedste. — Efter at jeg havde været her i 4½ Aar, havde jeg op- og ombygget Christiansminde, bygget Mejeri, Værksteder m. m. ved Boller.

Imidlertid havde jeg købt en Gaard i Ørnstrup ved Horsens. Her gik jeg hele det første Aar i Fodermangel med 2/3 Besætning. Den havde været underkastet samme Behandling som Lyngballegaard, Boller og Christiansminde. Jeg anlagde et lille Teglværk beregnet til eget Brug. Gaarden havde jeg købt for 22500 Rbdlr., den var paa 140 Tdr. Land, hvoraf 6—7 Tdr. Land Skov, og da jeg efter 4 Aars Forløb havde sat den i Drift, Kultur og Gødningskraft, men endnu ikke havde begyndt at bygge, solgte jeg den for 45100 Rbdlr. — Jeg havde bestandig haft unge Mænd (80 ialt) til Oplæring i Landvæsenet og Piger i Mejeri og Husholdning. —

— Hans Nielsen købte sidst i 1850'erne en Gaard i Nordslesvig, hvilken han senere maatte gaa fra som Følge af Uheld, en bedragerisk Forpagter, uventet Prioritetsopsigelse m. v. Han rejste til København, hvor han en Tid var Ejendomsmægler, og døde 1903.

Østjydsk Hjemstavnsforening.

Virksomheden fra 1. Oktober 1955—30. September 1956.

Den aarlige Generalforsamling afholdtes Lørdag den 3. December 1955 i Østergades Forsamlingsbygning i Aarhus og med Tilslutning af det hidtil største Antal Medlemmer, nemlig 200. Formanden, Gaardejer Johs. Grosen, Skæring, aflagde Beretning om Foreningens Virksomhed i det forløbne Aar. Den fulgte i det væsentlige den trykte Beretning, og han sluttede med at bringe en varm Tak til de Myndigheder, Staten, Amtsraad, Byraad og Sognekommuner, der har støttet Foreningen med Tilskud samt til Pengeinstitutioner for Støtte ved Annoncegivning.

Kassereren, Gaardejer Viggo Leth, Blegind, aflagde det reviderede Regnskab, der balancerede med Kr. 20.009,67 og sluttede med en Gæld paa Kr. 1.081,04. Denne Gæld er dog i indeværende Aar blevet forvandlet til Overskud som Følge af Forhøjelse af Kontingentet med 1 Kr. til Kr. 6,50. Trods denne Forhøjelse er Østjydsk Hjemstavnsforenings Kontingent stadig et af de laveste. Beretning og Regnskab godkendtes enstemmigt.

De afgaaede Bestyrelsesmedlemmer, fhv. Skolebestyrer Thv. Madsen, Odder, pens. Skoleinspektør St. Rasmussen, Skanderborg, Redaktør N. P. Østergaard, Brabrand, Landbrugskandidat S. Spanner, Skjoldelev, Stadsbibliotekar Aage Bredsted, Aarhus, Sognepræst O. Paludan, Aarhus, Gaardejer F. Schultz, Tønning, Biografejer H. Olesen, Østbirk, Sølvsmed Paul Mathiesen, Horsens, Gaardejer G. Bruun, Alken, og Lærer Frede Pedersen, Egens, genvalgte alle, og i Stedet for Lærer Sv. Hansen, Laven, der var rejst fra Egnen, valgtes Installatør Hans Juul, Ry. Til Revisorer genvalgte Lærer A. Jensby, Trige, og Snedkermester Jens Juul, Rosenvang.

Efter Generalforsamlingen viste Fotograf Braskhøj Nationalmuseets nye Program bestaaende af Filmkavalkade 1899—1920, Lydpladeoptagelser af Stemmer og Sange samt R. Storm-Petersens Tegnefilm fra 1920. Det var et meget interessant Program, som den store Forsamling var meget optaget af.

Senere konstituerede Bestyrelsen sig med Genvalg saaledes: Formand Johs. Grosen, Næstformand St. Rasmussen, Kasserer Viggo Leth, Sekretær E. Kaster og Redaktør af Aarbogen N. P. Østergaard.

I Tiden 13/1—24/3 1956 afholdt Foreningen i Samarbejde med Historisk Samfund for Aarhus Stift paa Folkebiblioteket i Aarhus et Kursus i slægtshistorisk Arbejde tilrettelagt efter Loven om Aftenhøjskoler.

Det blev et overmaade vellykket Arrangement og med en Tilslutning langt udover hvad man havde tænkt sig, idet 49 Deltagere fra Aarhus, dens nærmeste Omegn og det meste af Østjylland trofast og uden at svigte mødte frem hver Kursusaften. Som Lærere ved dette Kursus medvirkede Afdelingsbibliotekar Aage Bonde, Folkebiblioteket, Aarhus, Arkivar, cand. mag. Finn H. Lauridsen, Erhvervsarkivet, Aarhus, og Lektor Jens Clausen, Aarhus Katedralskole. Kurset afsluttedes med en Heldagsekspedition til Landsarkivet i Viborg, hvor Landsarkivar J. Hvidtfeldt gav en fængslende og interessant Redegørelse for

Landsarkivets Forhold og Anvisning paa Benyttelsen af dets Indhold ved slægts-historisk Arbejde. Bag efter gik alle Deltagerne i Gang med at udnytte deres nye Viden ved Studier i gamle Kirkebøger og andre Protokoller.

For Deltagerne i Kurset samt de to Foreningers Medlemmer holdt Administrator, dr. phil. Albert Fabritius fra København den 9. Marts i Katedralskolen Festsal i Aarhus et Foredrag om Slægtsforskning, især med Henblik paa Aetavlen. En stor Forsamling paahørte det vægtige og indholdsrige Foredrag.

Med Tilslutning af ca. 100 Medlemmer afholdtes Vintermødet Lørdag den 10. Marts i Aarhus. Først var der Besøg i Domkirken, hvor Kirkebetjent Harling fortalte om Kirkens Bygningshistorie og Udsmykning. Senere var der Besøg i Aarhus Museum, hvis forhistoriske Samlinger — ogsaa Grauballemanden — blev forevist af stud. mag. Helmuth Andersen.

Søndag den 27. Maj var der Udflugt fra Aarhus over Stilling, Fruering, Hvolbæk, Hovedgaard til Serridslevgaard, hvor Oldfrue Fru Larsen fortalte om Gaardens Historie, medens Stadsbibliotekar Aage Bredsted gav en Karakteristik af Major Fr. L. Beenfeldt, der særlig er bekendt for sin Deltagelse i den jyske Proprietærfejde 1780, iøvrigt en virksom Mand og Ejer af Serridslevgaard fra 1768—1801. Han lod 1777 den nuværende Hovedbygning opføre. Med stor Interesse besaa Deltagerne Gaardens store Have og Park. Turen gik videre til Byholm Slot, hvor Foreningen i Samarbejde med den historiske Forening i Horsens havde formaaet Museumsinspektør Fru Tove Clemmensen fra Nationalmuseet til at fortælle Træk af Møbelkunstens Historie i et Foredrag med Titlen »Paa Besøg i Oldmoders Stuer«. Foredraget var ledsaget af smukke Lysbilleder. Til Slut saa man den udgravede Borgtomt Slangebjerg i Byholms Park. Lederen af Udgravningsarbejdet, Sølvsmed Paul Mathiesen, Horsens, fortalte om Udgravningen og dens Resultater. Der var mødt ca. 150 Mennesker.

Som noget nyt forsøgte vi med en Langtur Søndag den 17. Juni. Den gik fra Aarhus til Rebild Bakker og videre til den udgravede Vikingegravplads paa Lindholm Høje ved Nørresundby. Dette imponerende Anlæg med over 700 af-dækkede Grave (Skibssætninger) blev forevist af Museumsinspektør Marsen fra Aalborg historiske Museum, ligesom han ogsaa viste de sidste Udgravninger af Handelsboder fra Vikingebyen. Turen gik videre over Hadsund til Herregaarden Overgaard ved Mariager Fjord. Her saa man et Landbrug i Stordrift. Hvad der særligt vakte Opmærksomhed, var de store Marker med Majsafgrøder anlagt paa inddæmmede Arealer. Paa Hjemturen blev der Tid til et Op- hold i Spentrup med Besøg ved Præstegaarden og St. St. Blichers Grav paa Kirkegaarden. Der var 45 Deltagere, heraf 33 i Rutebil.

Den sidste Udflugtstur foregik Søndag den 16. September med Udgangspunkt i Aarhus, over Hvilsager og Auning til Gl. Estrup. Her var Museumsforvalter A. Bjerre Leder af en Rundtur gennem det gamle Slot, der nu be- vares som Herregaardsmuseum. Mange af Deltagerne benyttede Lejligheden til ogsaa at se den særlige Udstilling af gamle Haandarbejder indsamlet i Randers Amt. Videre gik Turen til Hørning Kirke, hvor Sognepræst A. K. Kristensen gav en Skildring af Oberst Hans Friis, som havde foranlediget Kirkens sær- prægede Udsmykning. Der var omtrent 150 Medlemmer med paa Turen.

I Aarets Løb har der været noget større Afgang end Tilgang af Medlemmer, saa at det samlede Medlemsantal nu andrager knap 2500.

Foreningen har haft den Glæde som sædvanlig fra Stat, Aamtsraad, Byraad og Sogneraad at modtage Tilskud til sit kulturelle Arbejde, saaledes som det frem- gaar af omstaaende Regnskab. Det er vi meget taknemlige for, ligesom vi tak- ker de Pengeinstitutter, der støtter vort Arbejde gennem Annoncer i Aarbogen.

K.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
1. Vandring i østjydske Egne. Tekst og Tegninger af Lærer <i>H. E. Jensen</i> , Toustrup	5
2. Spredte Træk om min Far. Af Overlæge <i>Sv. E. Gejlager</i> , Frederikssund	11
3. En østjydsk Dialektttekst. Af Bibliotekar, cand. mag. <i>Niels Åge Nielsen</i> , Aarhus	26
4. Jydske Ordsprog. Optegnede af <i>R. P. Randsløv</i> (†)	32
5. Oldtidsfund i Voel Sogn. Af Stationsforstander <i>Holger Hansen</i> , Bording	33
6. En østjydsk Herremand i det 18. Aarh. Ved Bibliotekar <i>Kjeld Elkjær</i> , Aarhus	35
7. Mikkel Jensen fra Stautrup. Af <i>Ø.</i>	39
8. Primitive Forhold i Aarhus Arrest 1838. Ved Lærer <i>Vald. Andersen</i> , Bække	40
9. Vor Klosters Jordegods 1573 og dets Historie. Af Forf. <i>Poul Rasmussen</i>	42
10. Ring Klosters Jordegods 1573 og dets Historie. Af <i>Poul Rasmussen</i>	49
11. Jordegods, som tilhørte St. Hans Kloster i Horsens 1536—85. Af <i>Poul Rasmussen</i>	66
12. Alling Klosters Jordegods 1586. Af <i>Poul Rasmussen</i>	71
13. Hads Herreds Veteraner fra Napoleonskrigene. Af fhv. Skolebestyrer <i>Thorv. Madsen</i> , Odder	81
14. Nogle danske Vaaben fra Napoleonskrigene. Af Fængselsbogholder <i>Th. Møller</i> , Horsens	87
15. Da Rugaard og Silkeborg Hovedgaard averteredes til Salg	92
16. Livet i Fest og Glæde paa Helgenæs omkring Aar 1870. Ved Lærer <i>Chr. Hejgaard</i> , Ørting	93
17. Skolelærer Lundager i Sattrup. Af cand. theol. <i>F. Elle Jensen</i> , Viborg.	98
18. Aakjær som Familiegods i 100 Aar. Af Landb.kand. <i>G. Blichert</i> , Brabrand	104
19. Møllersv. Peder Johansen Sørensen. Af Forfatterinden <i>Karen Plovgaard</i>	108
20. Vilhelmsborg Birk 1661—1856. Af <i>Poul Rasmussen</i>	114
21. Om Nabohad paa Djursland. Ved Bibliotekar <i>Niels Åge Nielsen</i>	115
22. Them Kirke. Af Lærer <i>S. P. Petersen</i> , Gjessø (†)	116
23. Nissen og Bussemændene og andre underlige Væsenere. Af <i>M. Sørensen</i> (†)	129
24. En gammel Spillemandsslægt. Af Kordegn <i>Wilh. Kjær Jensen</i> , Randers	130
25. Fra Høver. Af Forf. <i>Aug. F. Schmidt</i> , Brabrand	134
26. Omkring den gamle Banegaard. Tekst og Tegninger af Overlærer <i>Victor Jensen</i> , Aarhus	140
27. Gamle kvindelige Haandarbejder. Af Museumsforvalter <i>Andreas Bjerre</i>	143
28. N. P. Mols og Henrik Pontoppidan. Af Realskolelærer <i>Aage Grønnegaard</i> , Hovedgaard	147
29. Fornemt Fødselsdagsselskab i Aarhus 1783.	148
30. Grevelig Forvalter for 100 Aar siden. Ved <i>V. L.</i>	149
31. Østjydsk Hjemstavnsforening	150

Titelbillede:

Randlev Kirke. — Tegning af *H. E. Jensen*.

Indmeldelse i »Østjydsk Hjemstavnsforening« modtages af Bestyrelsens Medlemmer samt af Sekretæren, Stationsforstander *E. Kaster*, Odder.

Kontingentet er Kr. 6,50 aarlig.

Virk for Tilgang af nye Medlemmer!

ANDELSBANKEN

A. m. b. A.

AARHUS-AFDELING

KONTORTID 10-15.30 - LØRD. 10-13

TELEFON 27333

Landbosparekassen i Aarhus

Søndergade 44

Kontortid 10-4

*

Telefon 2 03 66

RESERVER 5.000.000 KRONER

Filialer i Brabrand, Hinnerup, Grundfør, Hjortshøj, Løgten, Trige, Kolt og Malling

Regnskab for Østjydsk Hjemstavnsforening

for Aaret fra 1. Oktober 1955 til 30. September 1956.

In dtægt.	Kr.	Øre	Udgift.	Kr.	Øre
Medlemsbidrag, Salg af Aar- bøger samt opkr. Porto ..	18720	90	Tryksager og Trykning af Aarbogen	12667	55
Solgt Aarbøger ved Forlag.	228	05	Klicheer	723	37
Annonceindtægt	235	00	Forfatterhonorarer	1091	00
Statstilskud	850	00	Porto, Telefon, Afskrivning m. m.	3565	32
Tilskud til Klosterhistoriens Trykning	1400	00	Red., Ekspedition, Medhjælp Annoncer og Udgifter ved Møder og Udflugter	900	00
Tilskud fra:			1458	66	
Aarhus Amt	200	00	Diverse Udgifter	191	60
Skanderborg Amt	75	00	Debet Renter	18	71
Aarhus By	400	00	Forrige Aars Skyld til An- delsbanken	960	16
Skanderborg By	50	00	Forrige Aars Skyld til Kas- sereren	120	88
Skorup-Tvilum-Voel Komm.	15	00	Indestaaende i Andelsban- ken den ³⁰ / ₉ -56	1208	91
Tiset —	25	00			
Randlev-Bjerager —	20	00			
Borum-Lyngby —	25	00			
Knebel-Rolsø-Vridders —	25	00			
Brabrand-Aarslev —	25	00			
Hjortshøj-Egaa —	25	00			
Viby —	30	00			
Dallerup —	10	00			
Blegind-Hørning —	25	00			
Ormslev-Kolt —	10	00			
Indtægt ved Møder og Udfl.	360	00			
Kredit Renter	13	28			
Skyld til Kassereren ³⁰ / ₉ -56.	138	93			
Balance ...	22906	16	Balance	22906	16

Blegind, den 20. Oktober 1956.

VIGGO LETH.

Østjydsk Hjemstavnsforening.

Undertegnede Bestyrelse opfordrer herved til at indtræde i »Østjydsk Hjemstavnsforening«, der har til Formaal at fremme Forstaaelsen af Hjemstavns-kultur og værne om Egnens Hjemstavnsværdier.

Dette Formaal søges opnaaet ved:

1. Afholdelse af Foredrag og Sammenkomster samt af Ekspursioner under kyndig Ledelse.
2. Udgivelse af Skrifter, i første Række et Aarsskrift, hvis Afhandlinger skal
 - a. uddybe Kendskabet til Hjemstavns Natur, Landskabets Historie, saaledes som Geologen læser den af dets Linier og af Jordlagenes Beskaffenhed og Aflejringer, Egnens Dyreliv og Planteverden,
 - b. fremme Kendskabet til Egnens Folkeminder og det gammeldags Folkeliv samt til Egnens Folkemaal,
 - c. skildre Befolkningens skiftende Kaar og Oplevelser, i Særdeleshed i afvigte Aarhundredede, saavel i aandelig som i materiel Henseende. — Hennem disse Skildringer fra vore Bedsteforældres, Oldeforældres og Tipoldeforældres Dage søges belyst Landbrugets vekslende Former og Arbejdskaar i Gaard og Mark, Hus og Hjem, Haandværkets og Handels Tilstand og Udvikling, Livet til Hverdag, Højtid og i Gildeslag, de gamle Skikke inde og ude, svundne Tiders Hjemmeflid og primitive Industrier, ligesom der opulles Billeder af Aandslivet saavel i rolige Tider som under de store Brydninger indenfor Kirke, Folkeskole, Højskole og Folkeliv, det fremspirende og opvoksende Selvstyre i Kommune, Amt og Stat, derunder Valgkredsens Historie, og endelig Skildringer af de Personligheder, der har levet her og præget vor Hjemstavn.

A. Ballisager,
Sparekassedirektør,
Siensballe, Horsens.

Aage Bredsted,
Stadsbibliotekar,
Aarhus.

Gunnar Bruun,
Gaardejer,
Alken Østergaard.

Johs. Grosen,
Gaardejer, Skæring,
Hjortshøj. Formand.

Karl Jacobsen,
Gaardejer,
»Stenkildegaard,« Viby.

A. Jelsbak,
Konsulent,
Hammel.

Hans Juul,
Installatør,
Ry.

E. Kaster,
Stationsforstander,
Odder. Sekretær.

Viggo Leth,
Gaardejer, Blegind,
Hørning. Kasserer.

Thorvald Madsen,
fhv. Skolebestyrer,
Odder.

Paul Mathiesen,
Sølvmed,
Horsens.

Laurits K. Larsen,
Sygekasseformand,
Taastrup.

Peter Nielsen,
Overbibliotekar,
Silkeborg.

Hakon Olsen,
Biograftejer,
Østbirk.

Olto Paludan,
Sognepræst,
Aarhus.

Frede Pedersen,
Lærer,
Egens.

J. C. Pedersen,
Distriktsbestyrer,
Aarhus.

Steffen Rasmussen,
pens. Skoleinspektør,
Skanderborg.

Johs. Finnemann Schultz,
Gaardejer,
Tildegaard, Tønning.

S. Spanner,
Landbrugs-kandidat,
Skjoldelev, Hinnerup.

K. Thorup,
Vurderingsformand,
Risskov.

N. P. Østergaard,
Redaktør,
Brabrand.

Indmeldelse i Østjydsk Hjemstavnsforening

modtages af Sekretæren, Stationsforstander *E. Kaster*, Odder.

Kontingent Kr. 6,50 aarlig.

Ældre Aargange af »Østjydsk Hjemstavn« faas ved Henvendelse til Østjydsk Hjemstavnsforenings Sekretariat, Odder. — Prisen er for Medlemmer 3 Kr. pr. Aargang, dog 3,25 for 1942, 4,25 for 1947 og 1948 og 4,50 for 1949 og 1950. 5,00 Kr. for 1951, 1952 og 1953, 5,50 for 1954 og 6,50 Kr. for 1955. Aargangene 1937, 1940, 1941, 1943, 1944, 1945 og 1946 er udsolgte.